

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МАТВЄЄВА СВІТЛАНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 81–115'376.46:34=111=161.2+519.765] (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

ЛІНГВІСТИЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ КОГНІТИВНОЇ ТЕРМІНОСТРУКТУРИ *REFUGEE* / *БИЖЕНЕЦЬ* В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ КОРПУСІ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

10.02.21 – структурна, прикладна та математична лінгвістика

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ С. А. Матвєєва

Науковий консультант:

Зернецька Алла Анатоліївна,
доктор філологічних наук, доцент

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Матвеева С. А. Лінгвістична реконструкція когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ в англо-українському корпусі юридичних текстів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальностями 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство”, 10.02.21 “Структурна, прикладна та математична лінгвістика”. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України, м. Київ, 2020.

Дисертація присвячена виконанню лінгвістичної реконструкції когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ в англо-українському корпусі юридичних текстів.

У дисертації *започатковано компаративно-корпусний напрям у термінознавстві*, у межах якого розроблено методологічну базу для виконання *лінгвістичної реконструкції когнітивної терміноструктури* юридичного терміна в англійській та українській мовах.

Удосконалено теоретико-методологічну базу лінгвокогнітології. За результатами дослідження до наукового обігу *введено* поняття *когнітивна терміноструктура* на позначення одиниці свідомості, в якій сконцентрований фрагмент професійної картини світу та яка має вербальну реалізацію у вигляді термінів.

Установлено, що кожна когнітивна терміноструктура утворюється з компонентів інших терміноструктур, які зберігаються в пам'яті, інтегруються з новою фаховою і фоною інформацією та забезпечують когнітивну обробку нових професійних ситуацій, що фіксується у трансформації термінологічної семантики одиниць у лексикографічних джерелах та корпусах текстів. Шлях від мовної до ментальної одиниці пролягає через активізацію системи концептів, які збагачують експліцитні значення кожного дискретного терміна імпліцитними смислами та онтологічні уявлення про які вводяться до масиву емпіричних даних. Подальша

концептуалізація відбувається в конкретному професійному дискурсі, чим забезпечується теоретична організація знання навколо терміна та багатовимірна схематизація внутрішньосистемних міжконцептних зв'язків у межах дискурсу, що через сформовану когнітивну терміноструктуру веде до концентрованого фрагмента професійної картини світу.

Лінгвістична реконструкція когнітивної терміноструктури *проведена* із залученням методів порівняльно-історичної, структурної, когнітивної, корпусної та зіставної лінгвістики. У роботі *розкрито* когнітивну природу *юридичного терміна як слова або словосполучення, що репрезентує фрагмент правової картини світу і є вербалізатором когнітивної терміноструктури в юридичному дискурсі.*

Систематизовано законодавчі тексти та з метою їх параметризації *запропоновано* жанрово-стильову класифікацію, засновану на ознаках сфери обслуговування (юридичний підстиль офіційно-ділового стилю), типу правового документа (нормативно-правові, індивідуально-правові, інтерпретаційно-правові) і жанрів текстів. *Здійснено* унормування принципів і підходів до відбору текстів для корпусного масиву. *Розроблено* картку метаданих для юридичного тексту; *схарактеризовано* реквізити й зовнішні ознаки корпусних текстів з урахуванням їх структурних, функціональних і дискурсивних характеристик: на першому етапі обробки для тексту-оригіналу в реєстрі метаданих виділяються такі атрибути, як назва, мова оригіналу, автор, його стать, дата створення й публікації тексту, місце публікації, видавництво; для тексту-перекладу – назва перекладу, мова перекладу, перекладач, його стать, дата публікації перекладу, місце публікації, видавництво. На наступному етапі обробки проводиться морфологічна розмітка корпусного тексту – зазначаються частиномовна належність лексичних одиниць, лексико-семантичні й граматичні категорії.

Для проведення дослідження (вилучення, аналізу й верифікації мовних одиниць) *укладений* пілотний англо-український паралельний корпус юридичних текстів. *Створено* ініціальний масив текстів, який містить

автентичні законодавчі документи англійською мовою та їхні авторизовані переклади українською. Обсяг цього корпусу складає 1 135 827 слів. Для підготовки текстових масивів задля подальшого укладання корпусу використано електронні таблиці Microsoft Excel 2016. Як корпусні менеджери долучено програми конкордансного типу (LF Aligner, AntPConc та ParaConc), які застосовано для створення й експлуатації вирівняних за абзацами та реченнями паралельних текстів.

З метою максимальної структуризації когнітивного простору фахівця *апробовано* методику лінгвістичної реконструкції з подальшою когнітивною інтерпретацією окремих структур.

З'ясовано, що імена когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ мають спільний праіндоєвропейський корінь **bheug-* у значенні 'бігти, тікати, шукати притулку', який через латинську лексему *fugere* в значенні 'тікати' іде до одиниць сучасної англійської мови (**bheug-* → *fugere* → *fugitive, centrifugal, refuge*) та через праслов'янський дієслівний корінь **beg-*: **bēg-*: **bōg-* – до одиниць сучасної української мови (**bheug-* → **beg-*: **bēg-*: **bōg-* → *біг, бігти, біженець*). Лексеми *refugee* та *біженець* є питомими одиницями англійської та української мов, що успадковані з індоєвропейської мови, пройшли еволюційний шлях на власному мовному ґрунті та мають когнати в багатьох сучасних мовах.

Семантичний простір вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ *структуровано* у вигляді акціонального базисного фрейму: 'ХТОСЬ-агент → через стимул (причини) → діє / робить щось → веде до наслідків', що продемонструвало наявність спільних ознак у структурі понятійного фракталу.

Для систематизації концептуальної інформації юридичного дискурсу *побудовано* моделі причинно-наслідкової семантики термінів 'refugee' та 'біженець' ('CAUSES : REFUGEE : EFFECTS', 'ПРИЧИНИ : БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ') в англійській та українській мовах, за допомогою яких *доведено* особливу значущість для юридичного терміна категорій *причин* та *наслідків*.

Цю дихотомію покладено в основу запропонованих лексикографічних та фреймових моделей когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ ('REFUGEE : CAUSES'; 'REFUGEE : EFFECTS'; 'БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ'; 'БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ'), представлених через схематизацію причинно-наслідкових зв'язків, які виникають із юридичних вчинків суб'єктів права та відбивають взаємозумовленість діянь і обставин та їх правових результатів.

Серед вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ у лексикографічних джерелах зафіксовано такі одиниці: (англ.) *a displaced person, an escapee, a fugitive, a refugee, a runaway*, (укр.) *біженець, вигнанець, виселенець, переміщена особа, переміщенець, переселенець, переселець, переселянин, утікач* (за даними негалузових тлумачних словників); (англ.) *an asylum seeker, a fugitive, an internally displaced person, a refugee*, (укр.) *біженець, переміщена особа* (за даними словників юридичних термінів). Серед вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ у корпусних текстах представлені такі одиниці: (англ.) *an asylum seeker, an internally displaced person, a person eligible for subsidiary protection, a refugee*, (укр.) *біженець, вимушений переселенець, внутрішньо переміщена особа, особа, яка потребує додаткового захисту, особа, яка потребує тимчасового захисту, переселенець*.

Проведено семантико-дистрибутивну, тезаурусну та перекладацьку верифікацію термінів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ в англо-українському корпусі юридичних текстів із залученням математичного аналізу частотності, часу пошуку та коефіцієнтів семантичної подібності досліджуваних одиниць англійської та української мов.

Виміряно семантичну близькість вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ за допомогою квантитативної методики Поля Жаккара (подібність множин дорівнює мірі спільної частини, поділеної на міру об'єднання множин: $KJ=C/[(A+B)-C]$). Виявлено, що в англійській мові визначення кожного дискретного терміна відокремлене від інших і не допускає перехресних сем та нечіткості визначень (коефіцієнт

семантичної подібності термінологічних одиниць, що вербалізують когнітивну терміноструктуру REFUGEE, дорівнює 0 (*refugee / asylum seeker, refugee / internally displaced person, refugee / person eligible for subsidiary protection*)), тоді як в українській мові розповсюджена термінологічна синонімія і дублетність (коефіцієнт семантичної подібності термінологічних одиниць, що вербалізують когнітивну терміноструктуру БІЖЕНЕЦЬ, варіюється від 0 (*біженець / переселенець*) до 0,8 (*біженець / вимушений переселенець*)).

Продемонстровано тезаурусні зв'язки досліджуваних одиниць: термін *refugee* є гіперонімом до одиниць *exile, expat, expatriate* та має гіпоніми *displaced person, DP, stateless person*; термін *біженець* є гіперонімом до одиниць *мігрант* та має гіпоніми *особа, яка потребує додаткового захисту, особа, яка потребує тимчасового захисту, переміщена особа, переселенець*.

Доведено, що когнітивна терміноструктура REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ є утворенням динамічним, яке знаходиться в процесі активної трансформації. У результаті аналізу встановлено 3 концептуальні ознаки основних вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ, що утворюють його семантичну базу у свідомості носіїв англійської та української мов ('причини', 'наслідки', 'юридичний статус'). Це підтвердило спільні уявлення носіїв англійської та української мов про зміст термінологічних номінацій когнітивної структури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ. При цьому побудовані генералізовані моделі причинно-наслідкової семантики юридичних термінів *refugee* та *біженець* продемонстрували відмінності в нарощуваних семемах *причин* та *наслідків*, які було виявлено при аналізі функціонування одиниць у корпусних текстах: в англійській мові у значенні терміна *refugee* з'являються компоненти на позначення *причин* ('nationality') та *наслідків* ('unable or unwilling to avail of the protection of the country / return to it'); в українській мові у значенні терміна *біженець* – на позначення *причин* ('насильство', 'мова', 'збройні

і міжнаціональні конфлікти’) та *наслідків* (‘змушена покинути місце проживання’), які відсутні в словникових тлумаченнях цих термінів.

Отримані дані *підтвердили гіпотезу* про те, що результати вербалізації термінологічної структури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ є подібними в англійській та українській мовах з огляду на універсальність природи когнітивних процесів та відмінними в аспекті впливу історичних і національно-культурних чинників на вербалізацію когнітивних терміноструктур англо- та українськомовної професійних картин світу.

Ключові слова: когнітивна терміноструктура, біженець, лінгвістична реконструкція, термін, компаративно-корпусний аналіз, професійна картина світу, юридичний дискурс, паралельний корпус текстів, корпусна верифікація.

ABSTRACT

Matvieieva S. A. Linguistic Reconstruction of Cognitive Terminological Structure REFUGEE / БІЖЕВЕНЦЬ in the English-Ukrainian legal corpus. – Manuscript.

Thesis for a Doctor's Degree in Philology, Specialties 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics; 10.02.21 – Structural, Applied and Mathematical Linguistics. – National Pedagogical Dragomanov University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2020.

The thesis is focused on a linguistic reconstruction of the cognitive terminological structure REFUGEE / БІЖЕВЕНЦЬ in the English-Ukrainian legal corpus.

The paper *presents a comparative and corpus study* of terminology. A methodological basis for the linguistic reconstruction of the cognitive terminological structure of a legal term in English and Ukrainian is *developed*.

The theoretical and methodological basis of linguocognitology is *improved*. As a result of the study the term *a cognitive terminological structure* is *introduced* in the science of terminology. It is used to nominate a unit of professional consciousness, in which a fragment of the professional worldview is concentrated and which has a verbal realization in the form of terms.

It is *established* that each cognitive terminological structure is formed from components of other terminological structures, which are stored in memory, integrated with new professional and background information and provide cognitive processing of new professional situations, which is fixed in the transformation of terminological semantics of units in lexicographic sources and corpora. The path from a linguistic to a mental unit is laid through activation of a system of concepts that enrich the explicit meanings of the term with a number of implicit meanings, and ontological ideas about the empirical data entered into the array. Further conceptualization is going in a specific professional discourse, which ensures the theoretical organization of knowledge around the term and multidimensional schematization of intrasystem inter-conceptual connections within this discourse,

which, due to the established cognitive terminological structure, leads to the concentrated fragment of the professional worldview.

The linguistic reconstruction of the cognitive terminological structure is *based* on using methods of comparative-historical, structural, cognitive, corpus and contrastive linguistics. The paper *discloses* the cognitive nature of a *legal term as a word or phrase, which represents a fragment of the legal worldview and verbalizes the cognitive term structure in legal discourse.*

The legal texts are *systematized*. To parameterize legal texts, a genre and style classification based on the features of the service sector (official style, legal substyle), the type of a legal document (regulatory, individual legal, and interpretative legal), and genres of texts is *developed*. The principles and approaches to the selection of texts for the corpus array are *standardized*. A metadata card for legal text is *developed*; the requisites and external features of corpus texts are *characterized* taking into account their structural, functional and discursive characteristics. At the first stage of processing for the original text the following attributes are indicated in the metadata register: the name of the text, the language of the original, an author, their sex, date of creation and publication of the text, place of publication, publishing house; for the target text: the name of the translation, the language of the translation, the translator, their gender, the date of publication of the translation, the place of publication, the publishing house. At the next stage of processing the morphological marking of the corpus text is carried out – the part of speech, lexical and semantic as well as grammatical categories are tagged.

For the purpose of the study (extraction, analysis and verification of linguistic units), we developed a pilot English-Ukrainian parallel corpus of legal texts is *developed*. The initial array of texts containing authentic legislative documents in English and their authorized translations into Ukrainian is *created*. The volume of this corpus is 1,135,827 words. The Microsoft Excel 2016 spreadsheets are used to prepare text arrays for further compilation. The concordance-type programs (LF Aligner, AntPConc and ParaConc) are used as corpus managers to create and operate parallel texts aligned by paragraphs and sentences.

To maximize the structuring of the specialist's cognitive space the linguistic reconstruction with subsequent cognitive interpretation of discrete structures is *tested*.

It is *found* that the names of the cognitive terminological structure REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ share a Proto-Indo-European root **bheug-* meaning 'to run, flee, seek refuge' which through the Latin lexeme *fugere* meaning 'to flee' leads to the units of modern English (**bheug-* → *fugere* → *fugitive, centrifugal, refuge*), and through the Proto-Slavic verbal root **beg- *bēg- *bōg-* leads to the units of the modern Ukrainian language (**bheug-* → **beg- *bēg- *bōg-* → *біг, бігми, біженець*). The lexemes *refugee* and *біженець* are specific lexical units of English and Ukrainian, inherited from the Indo-European language, which have gone through an evolutionary path on their own linguistic soil and have cognates in many modern languages.

The semantic space of the cognitive terminological structure REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ is *structured* as a basic action frame: 'SOMEONE-agent → through stimulus (causes) → acts / does something → has effects', which demonstrated the presence of common features in the conceptual fractal structure.

To systematize the conceptual information of legal discourse, the models of cause-and-effect semantics for the terms *refugee* and *біженець* in English and Ukrainian ('CAUSES : REFUGEE : EFFECTS', 'ПРИЧИНИ : БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ') are *built*. These models *prove* the special significance of the categories of *causes* and *effects* for the legal term. This dichotomy is the basis of the proposed lexicographic and frame models of the cognitive terminological structure REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ ('REFUGEE : CAUSES'; 'REFUGEE : EFFECTS'; 'БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ'; 'БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ'), presented through schematization of cause-and-effect relationships arising from legal actions of legal entities and reflecting the interdependence of actions and circumstances as well as their legal results.

Among the verbalizers of the cognitive terminological structure REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ the following units are recorded in lexicographic sources:

(Eng.) *a displaced person, an escapee, a fugitive, a refugee, a runaway,* (Ukr.) *біженець, вигнанець, виселенець, переміщена особа, переміщенець, переселенець, переселець, переселянин, утікач* (according to explanatory dictionaries); (Eng.) *an asylum seeker, a fugitive, an internally displaced person, a refugee,* (Ukr.) *біженець, переміщена особа* (according to dictionaries of legal terms). Among the verbalizers of the cognitive terminological structure REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ the following units are recorded in corpus texts: (Eng.) *an asylum seeker, an internally displaced person, a person eligible for subsidiary protection, a refugee,* (Ukr.) *біженець, вимушений переселенець, внутрішньо переміщена особа, особа, яка потребує додаткового захисту, особа, яка потребує тимчасового захисту, переселенець.*

Semantic-distributive, thesaurus and translation verification of terms of the cognitive terminological structure REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ in the English-Ukrainian corpus of legal texts with the involvement of mathematical analysis of frequency, time of search and semantic similarity coefficients of the studied units of English and Ukrainian is *carried out*.

The semantic similarity of verbalizers of the cognitive terminological structure REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ is *calculated* with the quantitative method of Paul Jaccard (the similarity of sets is equal to the measure of the common part divided by the combination of sets: $KJ = C / [(A + B) - C]$). It is *found* that in English, the definition of each discrete term is separate from the others and does not allow cross-semantic links and ambiguity of definitions (the coefficient of semantic similarity of terminological units verbalizing the cognitive terminological structure REFUGEE is 0 (*refugee / asylum seeker, refugee / internally displaced person, refugee / person eligible for subsidiary protection*)), while in the Ukrainian language terminological synonymy and duplicity are widespread (the coefficient of semantic similarity of terminological units verbalizing the cognitive terminological structure БІЖЕНЕЦЬ, varies from 0 (*біженець / переселенець*) to 0.8 (*біженець / вимушений переселенець*)).

The thesaurus relations of the units being analyzed are *shown*: the term *refugee* is a hyperonym for the units *exile*, *expat*, *expatriate* and has such hyponyms as *displaced person*, *DP*, *stateless person*; the term *біженець* is a hyperonym for *мігрант* and has the hyponyms *особа, яка потребує додаткового захисту*, *особа, яка потребує тимчасового захисту*, *переміщена особа*, *переселенець*.

It is *proved* that the cognitive terminological structure REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ is a dynamic unit being in the process of active transformation. The analysis *demonstrates* 3 conceptual features of the main verbalizers of the cognitive terminological structure REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ, which form its semantic basis in the minds of native speakers of the English and Ukrainian languages (“causes”, “effects”, “legal status”). This *confirms* the general ideas of the native speakers of English and Ukrainian about the meaning of the main terminological nominations of the cognitive structure REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ. However the generalized models of cause-and-effect semantics of the legal terms *refugee* and *біженець* *show* differences in the added sememes *causes* and *effects*, which were found in the analysis of the functioning of the units in corpus texts: in English in the meaning of *refugee* the components to denote *causes* (‘nationality’) and *effects* (‘unable or unwilling to avail of the protection of the country / return to it’) appeared; in Ukrainian in the meaning of *біженець* – to denote the *causes* (‘наси́льство’, ‘мова’, ‘збройні і міжнаціональні конфлікти’) and *effects* (‘змушена покинути місце проживання’), which are absent in the definitions of the terms recorded in the dictionaries.

The data obtained *confirm the hypothesis* that the results of verbalization of the cognitive terminological structure REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ are similar in English and Ukrainian due to the universality of the nature of cognitive processes and different in terms of historical and national-cultural factors.

Keywords: cognitive terminological structure, refugee, linguistic reconstruction, term, comparative-corpus analysis, professional worldview, legal discourse, parallel corpus, corpus verification.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ*Статті у фахових виданнях України*

1. *Матвєєва С. А.* Термін “спам” в комунікативному просторі Інтернета. *Вісник ЛНПУ імені Тараса Шевченка: Філологічні науки.* 2009. № 8 (171). С. 41–45.
2. *Матвєєва С. А., Фатєєва Н. В.* Комунікація в умовах інформаційної цивілізації. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка: Філологічні науки.* 2010. № 18 (205). С. 101–109.
3. *Матвєєва С. А.* Формування термінологічного апарату інтернет-журналістики. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка: Філологічні науки.* 2013. № 9 (268). Ч. II. С. 15–20.
4. *Матвєєва С. А.* Корпус паралельних текстів як інструмент перекладача. *Система і структура східнослов'янських мов: збірник наукових праць.* 2016. Вип. 10. С. 183–189.
5. *Матвєєва С. А.* Когнітивно-фреймова теорія термінологічних номінацій та дефініцій: перекладацький аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія”.* 2019. № 43. Т. 4. С. 75–77.
6. *Матвєєва С. А.* Термінознак як центральна одиниця паралельного корпусу юридичних текстів: перекладацький аспект. *Studia linguistica: збірник наукових праць.* 2019. Вип. 15. С. 155–164.
7. *Матвєєва С. А., Леміш Н. Є.* Методологічний прийом рефлексії у сучасному термінознавстві. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія.* 2020. № 823. С. 139–148.
8. *Матвєєва С. А.* Лексема *біженець* як основний вербалізатор концепту БІЖЕНЕЦЬ у сучасному українському юридичному дискурсі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Серія: Філологічні науки.* 2020. №3 (334). С. 95–103.

9. *Матвєєва С. А.* Юридичний дискурс як семіотична конструкція професійного комунікативного простору. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Випуск 14, том 1. С. 291–295.

10. *Матвєєва С. А.* Лінгвокогнітивне моделювання професійної мовної картини світу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. 31 (70), № 1. Ч. 3. С. 34–40.

11. *Матвєєва С. А.* Лінгвістична реконструкція когнітивних структур у термінознаках. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Вип. 28. Т. 2. С. 72–78.

12. *Матвєєва С. А.* Юридичний термін у сучасному термінознавстві та юриспруденції. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Вип. 29. Т. 3. С. 27–31.

13. *Матвєєва С. А.* Когнітивна терміноструктура як одиниця професійної картини світу. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: Серія “Філологія”: науковий журнал*. 2020. Вип. 10 (78). С. 26–29.

14. *Матвєєва С. А.* Термінологічний розвиток лексеми *refugee* в юридичному дискурсі та її переклад українською. *Мова і культура. Науковий журнал*. 2020. Вип. 22. Т. V (200). С. 633–640.

15. *Матвєєва С. А.* ЖЕРТВА ПЕРЕСЛІДУВАНЬ: до лінгвістичної реконструкції концепту. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*, 2020. № 33. С. 48–52.

Статті у періодичних виданнях інших держав

16. *Матвєєва С. А.* Критерії відбору та первинна обробка емпіричного матеріалу паралельного корпусу юридичних текстів. *Forum Filologiczne Ateneum (Poland)*. 2019. № 1 (7). С. 167–181. ISSN 2353–2912.

17. *Matvieieva S.* Thesaurus Modelling of Modern Legal Metalanguage. *International Journal of Research – Granthaalayah* (India). 2020. № 8 (2). P. 89–92. ISSN 2394–3629.

18. *Matvieieva S.* Terminological Synonymy: Corpus-Driven Translation. *International Journal of Science and Research (IJSR)* (India). 2020. Vol. 9. Issue 3. P. 971–973. ISSN: 2319–7064.

19. *Matvieieva S.* Translation of Legal Terms: Bilingual Dictionary vs Parallel Corpus. *Science and Education a New Dimension. Philology* (Hungary). 2020. VIII (67). Issue 225. P. 46–49. ISSN 2308–1996.

20. *Matvieieva S.* Corpus-driven studies and corpus-based translation: pragmatic potential. *International Engineering Journal for Research & Development (IEJRD)* (India). 2020. Vol. 5. Issue 4. P. 167–170. ISSN: 2349-0721.

21. *Matvieieva S.* Linguistic Reconstruction of the Legal Term *PERSECUTION*. *International Journal of Science and Research (IJSR)* (India). 2020. Vol. 9. Issue 5. P. 1809–1811. ISSN: 2319-7064.

22. *Matvieieva S.* Linguistic Reconstruction of the Legal Term *Asylum*. *International Engineering Journal for Research & Development (IEJRD)* (India). 2020. Vol. 4. Issue 6. P. 1–5. eISSN: 2349-0721.

Статті в інших виданнях

23. *Матвеева С. А., Фатеева Н. В.* Особенности употребления юридических терминов в неспециальных текстах. *Русский язык и литература в учебных заведениях. Научно-методический журнал.* 2000. № 6. С. 38–40.

24. *Матвеева С. А.* Віртуальне співтовариство “інформаційної цивілізації”. *Соціально-політичні події сучасності: правові наслідки та філософське осмислення: Вісник ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка. Спеціальний випуск № 2.* У 2 ч. 2010. Ч. 2. С. 198–207.

Тези доповідей на наукових конференціях

25. *Матвеева С. А.* Комунікація крізь призму гуманітарних наук. *Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції “Молодий філолог”.* Маріуполь: МДГУ, 2008. С. 43–45.

26. *Матвєєва С. А.* Словник vs корпус паралельних текстів. *Слов'язознавство і нові парадигми та напрями соціогуманітарних досліджень: матеріали Міжнар. наук. конф.* Київ: НАН України; НБУ імені В. І. Вернадського, 2017. С. 65–67.

27. *Матвєєва С. А.* Інтертекстуальність художнього твору і корпус паралельних текстів. *Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції.* Київ: Видавничий центр НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 143–145.

28. *Матвєєва С. А.* Тезаурусне моделювання метамови сучасної юриспруденції. *Світ мови – світ у мові: матеріали IV Міжнародної наукової конференції.* Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 118–120.

29. *Матвєєва С. А.* Токенізація як спосіб обробки корпусного тексту. *Програма і матеріали I Міжнародної науково-прикладної конференції “Прикладна і корпусна лінгвістика: розроблення технологій нового покоління”.* К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 37–38.

30. *Леміш Н. Є., Матвєєва С. А.* Морфологічна розмітка паралельного корпусу текстів для студентів спеціальності “Переклад”. *Актуальні проблеми сучасної транслятології, лінгвокраїнознавства та теорії міжкультурної комунікації: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю.* Вінниця: Редакційно-видавничий відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2019. С. 152–156.

31. *Матвєєва С. А.* Юридичні терміни-синоніми: корпусний підхід при перекладі. *Світ мови – світ у мові: матеріали V Міжнародної наукової конференції: тези доповідей.* Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 113–115.

32. *Матвєєва С. А.* Формування масивів перекладацьких еквівалентів: корпусний підхід. *Програма і матеріали майстер-класу у рамках проведення II Міжнародної науково-прикладної конференції (засобами відео-Інтернет-*

конференц-зв'язку) 6 грудня 2019 року “Корпусна лінгвістика: діджиталізація в науці та освіті”. Київ, 2019. С. 21–22.

33. Матвеева С. А. Засоби мовної маніфестації професійної картини світу: корпусний підхід. Аналіз та інтерпретація художнього тексту: проблеми, стратегії, дослід. III Міжнародна наукова (заочна) конференція (Київ, 14-15 травня 2020 року). Анотована програма. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 32.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	22
ВСТУП	23
РОЗДІЛ 1. ЛІНГВОКОМПАРАТИВНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНОЇ ТЕРМІНОСТРУКТУРИ <i>REFUGEE</i> / <i>БІЖЕНЕЦЬ</i> В ЮРИДИЧНО ОРІЄНТОВАНОМУ КОРПУСІ	40
1.1 Термінологічна номінація в когнітивно-семіотичному аспекті ...	40
1.1.1 Термін як унікальна одиниця мислення й мови	40
1.1.2 Когнітивна теорія термінологічних номінацій і дефініцій .	44
1.2 Термінологічна концептуалізація професійної когнітивної сфери .	52
1.2.1 Поняття термінологічної рефлексії	52
1.2.2 Когнітивна терміноструктура як одиниця професійної свідомості	68
1.3 Когнітивно-концептуальні ознаки юридичного дискурсу	80
1.3.1 Юридичний дискурс як семіотичний простір реалізації термінологічної ментально-мовної одиниці	80
1.3.2 Термін як центральна одиниця паралельного корпусу юридичних текстів	84
1.3.3 Історико-соціальні підвалини для вивчення термінів <i>REFUGEE</i> / <i>БІЖЕНЕЦЬ</i> із позицій лінгвокомпаративістики	94
1.4 Інтерпретація лінгвістичної реконструкції в термінознавстві	107
1.4.1 Процедура лінгвістичної реконструкції	107
1.4.2 Лінгвокогнітивне моделювання професійної мовної картини світу	116
1.4.3 Фреймове моделювання юридичного дискурсу	128
Висновки до розділу 1	133

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ДЛЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ КОГНІТИВНОЇ ТЕРМІНОСТРУКТУРИ <i>REFUGEE</i> / <i>БІЖЕНЕЦЬ</i> ІЗ ПОЗИЦІЙ КОМПАРАТИВНО-КОРПУСНОГО ПІДХОДУ	136
2.1 Мовний корпус як інструмент лінгвістичного дослідження	137
2.1.1 Загальна концепція корпусного підходу	137
2.1.2 Одномовні корпуси як інструмент обробки мовного матеріалу	145
2.1.2.1 Корпуси англійської мови	145
2.1.2.2 Корпуси української мови	151
2.1.3 Лінгвістика багатомовних корпусів	154
2.1.3.1 Порівняльні корпуси в зіставних дослідженнях	154
2.1.3.2 Паралельні корпуси в перекладознавстві	157
2.2 Паралельний корпус юридичних текстів як автоматизована мовно-інформаційна система	169
2.2.1 Критерії відбору та первинна обробка емпіричного матеріалу	169
2.2.2 Моделювання сучасного юридичного тезаурусу	182
2.2.3 Переклад юридичних термінів: словник vs корпус текстів	193
2.3 Методи дослідження сучасної лінгвокомпаративістики	206
2.4 Процедурні етапи здійснення лінгвістичної реконструкції когнітивної терміноструктури <i>REFUGEE</i> / <i>БІЖЕНЕЦЬ</i>	209
Висновки до розділу 2	213
РОЗДІЛ 3. ЛЕКСИКОГРАФІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ КОГНІТИВНОЇ ТЕРМІНОСТРУКТУРИ <i>REFUGEE</i> / <i>БІЖЕНЕЦЬ</i> В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	216
3.1 Дані лексикографічних джерел англійської та української мов	216
3.1.1 Лексикографічні дані вербалізаторів когнітивної терміноструктури <i>REFUGEE</i>	216

	20
3.1.2	Лексикографічні дані вербалізаторів когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ 239
3.2	Реконструкція лексикографічної моделі REFUGEE 255
3.2.1	Лексикографічна модель ‘REFUGEE : CAUSES’ 255
3.2.2	Лексикографічна модель ‘REFUGEE : EFFECTS’ 259
3.3	Реконструкція лексикографічної моделі БІЖЕНЕЦЬ 262
3.3.1	Лексикографічна модель ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’ 262
3.3.2	Лексикографічна модель ‘БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’ 265
	Висновки до розділу 3 269
РОЗДІЛ 4. ФРЕЙМОВА РЕКОНСТРУКЦІЯ КОГНІТИВНОЇ ТЕРМІНОСТРУКТУРИ <i>REFUGEE</i> / <i>БІЖЕНЕЦЬ</i> В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ 272	
4.1	Вербалізація когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ в англomовному та українськомовному юридичних дискурсах 272
4.1.1	Реконструкція вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE 272
4.1.2	Реконструкція вербалізаторів когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ 277
4.2	Фреймова реконструкція когнітивної терміноструктури REFUGEE 285
4.2.1	Фреймова модель ‘REFUGEE : CAUSES’ 285
4.2.2	Фреймова модель ‘REFUGEE : EFFECTS’ 287
4.3	Фреймова реконструкція когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ 289
4.3.1	Фреймова модель ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’ 289
4.3.2	Фреймова модель ‘БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’ 295
4.4	Тезаурусні зв’язки когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ в англійській та українській мовах 298

	21	
4.4.1	Тезаурусні зв'язки когнітивної терміноструктури REFUGEE в англійській мові	298
4.4.2	Тезаурусні зв'язки когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ в українській мові	313
	Висновки до розділу 4	319
 РОЗДІЛ 5. ВЕРИФІКАЦІЯ КОГНІТИВНОЇ ТЕРМІНОСТРУКТУРИ <i>REFUGEE</i> / <i>БІЖЕНЕЦЬ</i> В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПАРАЛЕЛЬНОМУ КОРПУСІ		323
5.1	Семантико-дистрибутивна верифікація вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ	325
5.2	Тезаурусна верифікація вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ	334
5.3	Верифікація даних перекладацьких словників в англо- українському корпусі юридичних текстів	339
5.4	Універсальні та відмінні характеристики вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ на основі корпусних даних	349
	Висновки до розділу 5	355
	 ВИСНОВКИ	358
	СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	364
	СПИСОК ДОВІДНИКОВИХ І ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	399
	СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	408
	ДОДАТКИ	412

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

амер. – американський

англ. – англійський

брит. – британський

грам. – граматичний

ім. – іменник, іменниковий

прикм. – прикметник

укр. – український

PIE – праіндоєвропейський

/ – логічний оператор ‘або’

> – вихідне для

& – логічний оператор ‘та’

→ – поетапне слідування

< – похідне від

* – реконструйована форма

ВСТУП

Дисертація присвячена виконанню лінгвістичної реконструкції когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ в англо-українському корпусі юридичних текстів.

Сучасне термінознавство характеризується когнітивним спрямуванням своїх студій у бік вивчення термінологічних одиниць як результатів наукового пізнання (О. Й. Голованова, С. В. Гриньов, В. Л. Іващенко, В. М. Лейчик, Н. О. Мішанкіна, Е. Ф. Скороходько та ін.) через осмислення процесів їх вторинної номінації (В. В. Калько, Є. А. Карпіловська, Т. В. Пристайко, О. О. Селіванова, R. Temmerman та ін.). Наразі є всі підстави говорити про когнітивну сутність термінів як структур наукової свідомості на зразок концептуальних утворень (Т. В. Дроздова, А. Р. Іленков, В. Ф. Новодранова, L. Kucheruk та ін.), або *терміноконцептів* (Т. В. Стасюк, О. І. Южакова та ін.), *фреймових моделей* (Ю. І. Віт, Г. В. Садовнікова, P. Faber та ін.), за допомогою яких відбувається об'єктивація фрагментів різних професійних картин світу (М. Ф. Алефіренко, Ю. Д. Апресян, Г. А. Брутян, Н. М. Гончарова, В. В. Жайворонок, І. М. Заремська, Ю. М. Караулов, Г. В. Колшанський, О. С. Кубрякова, В. А. Маслова, П. В. Мацьків, Д. В. Сабадаш, Р. М. Скорнякова, Н. І. Сукаленко та ін.).

Останнім часом з-поміж професійних картин світу в такому ракурсі розглядають *юридичну терміносистему* (Н. В. Артикуца, О. С. Олійник, І. Ю. Сковронська, В. П. Сніцар, С. П. Хижняк, Н. Gubby та ін.), яка разом з усталеними термінами активно поповнюється й новими одиницями, що під впливом екстралінгвальних факторів набувають термінологічного характеру, відображаючи трансформації суспільних процесів.

До таких термінологічних одиниць належать лексеми *refugee* / *біженець*, які набули статусу когнітивних структур під впливом соціально-історичних та етнокультурних чинників й інтегрувалися в юридичні терміносистеми англійської та української мов. Попередні спостереження за походженням

імен цієї структури – *refugee* та *біженець* – дозволили виявити спільну праїндоевропейську основу (корінь **bheug-* у значенні ‘бігти, тікати, шукати притулку’), що дає підстави говорити про наявність спільного ментального підґрунтя та цілеспрямованої когнітивної мотивації формування її концептуальної бази з подальшою трансформацією в когнітивну термінологічну структуру (праїндоевропейська основа → ядро концепту → когнітивна терміноструктура).

Для виявлення спільних закономірностей і відмінностей у формуванні **когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ** в англійській та українській мовах доцільним видається залучення процедури *лінгвістичної реконструкції* – прийому порівняльно-історичного методу (Х. Бірнбаум, С. А. Бурлак, Т. В. Гамкрелідзе, Л. Г. Герценберг, В. А. Глущенко, Вяч. Вс. Иванов, Г. А. Клімов, Ю. Л. Мосенкіс, О. В. Піскунов, С. А. Старостін, Т. В. Топорова, О. М. Трубачов, J. Fisiak, A. Fox, Н. М. Hoenigswald, G. Kondrak та ін.).

При цьому розробка теоретичних засад для *реконструкції когнітивних даних шляхом аналізу мовної інформації*, зокрема й термінологічного характеру, ще перебуває на стадії опрацювання й пошуків наукового підґрунтя для експланаторності задекларованих припущень.

Термін *лінгвістична реконструкція* в його когнітивному витлумаченні (Л. П. Дронова, А. В. Корольова та ін.) був вдало апробований для аналізу мовних і концептуальних картин світу як складних архітектурних моделей / матриць філософського смислу дискурсу (О. О. Черхава), зокрема для відновлення *когнітивно-матричних зв'язків* у текстах релігійно-популярного дискурсу (О. О. Черхава), *мотиваційної основи етнокультурних стереотипів* англійців та українців (М. О. Шутова), *семантико-синтаксичної структури* синоптичних текстів (О. М. Коломієць) та *мовленнєво-когнітивних категорій* загалом (О. Є. Кібрік).

Лінгвістична реконструкція процесів і механізмів творення когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ дає підстави припустити, що вона

має динамічний характер і продовжує трансформуватися у зв'язку з появою нових юридичних термінів і понять.

Верифікувати динаміку когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ можна в лінгвістичних корпусах (Т. О. Анохіна, Т. В. Бобкова, Н. П. Дарчук, О. М. Демська, Ю. І. Дем'янчук, В. В. Жуковська, С. В. Засекін, А. А. Зернецька, А. В. Корольова, Н. Є. Леміш, Д. В. Січінава, О. О. Тищенко-Монастирська, М. О. Шведова, В. А. Широков, V. Brezina, T. McEnery, D. Kerremans, C. Lange, S. Leuckert, A. Stefanowitsch, P. Szudarski, W. Teubert, A. Zeldes та ін.).

Оскільки спеціального репрезентативного англо-українського корпусу юридичних текстів не існує, то для верифікації термінологічних ознак когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ такий корпус було створено. Це свідчить про формування нового напрямку в корпусній лінгвістиці – *компаративно-корпусного термінознавства*. Укладений корпус має на меті розширення можливостей для аналізу й автоматизованої верифікації специфіки вербалізації когнітивної терміноструктури в сучасних юридичних текстах англійською мовою та їх перекладах українською. Він потребує подальшого тестування його програмно-лінгвістичної платформи.

Актуальність теми дисертації зумовлена її спрямуванням на поглиблене вивчення когнітивних структур юридичного дискурсу (серед яких – REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ) із застосуванням процедур лінгвістичної реконструкції (шляхом теоретичного осмислення явища когнітивної терміноструктури та його дослідження через мовні факти) та кількісно-якісну верифікацію термінів у паралельному англо-українському юридичному корпусі текстів із подальшим відтворенням фрагментів професійної картини світу та виявленням закономірностей і відмінностей у засобах вербалізації когнітивних терміноструктур в англійській та українській мовах.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що термінологічні структури, утворені в результаті процесів концептуалізації (праіндоевропейська основа → ядро концепту → когнітивна

терміноструктура) та когнітивної діяльності фахівця (перетворення інформації на професійне знання), є подібними в англійській та українській мовах з огляду на універсальність природи когнітивних процесів (сприйняття професійної інформації, її опрацювання, кодування, зберігання, декодування, передавання, використання, трансформація тощо) та відмінними в аспекті впливу історичних, національно-культурних чинників на вербалізацію когнітивних терміноструктур англо- та українськомовної професійних картин світу.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт факультету іноземної філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова “Корпусна лінгвістика: сучасні напрями й перспективи розвитку”, а також у рамках наукової теми кафедри прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу “Корпусні лінгвістичні дослідження у зіставному та прикладному аспектах” (державний реєстраційний номер 0120U101670) (тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, протокол № 7 від 31.01.2013 року; уточнено на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, протокол № 8 від 30.01.2020 року; уточнено й перезатверджено в новій редакції на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.26 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, протокол № 5 від 12.10.2020 року).

Метою дослідження є лінгвістична реконструкція когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ в англomовному й українськомовному юридичних дискурсах та її верифікація у двомовному паралельному корпусі.

Сформульована мета передбачала вирішення таких **завдань**:

– сформулювати теоретичні положення роботи щодо вивчення терміна як репрезентанта когнітивної терміноструктури;

– обґрунтувати доцільність уведеного до наукового обігу терміна *когнітивна терміноструктура*;

– розробити методологічну базу виконання процедури лінгвістичної реконструкції когнітивної терміноструктури із застосуванням методів порівняльно-історичної, структурної, когнітивної, корпусної та зіставної лінгвістики;

– розробити жанрово-стильову класифікацію юридичних текстів, засновану на ознаках сфери обслуговування, жанрів текстів і типу правового документа (акта);

– укласти ініціальний масив текстів для пілотного англо-українського корпусу юридичних текстів та сформулювати інституційні ознаки корпусних текстів;

– здійснити лексикографічну реконструкцію когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ через моделювання причинно-наслідкових зв'язків в англійській та українській мовах;

– здійснити фреймову реконструкцію когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ на основі даних англо- та українськомовних законодавчих документів;

– провести семантико-дистрибутивну, тезаурусну та перекладацьку верифікацію термінів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ в англо-українському корпусі юридичних текстів;

– установити спільні закономірності й відмінності у формуванні когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ у свідомості носіїв англійської та української мов.

Об'єктом дослідження є когнітивна терміноструктура юридичного дискурсу англійської та української мов.

Предметом дослідження виступає лексикографічна, юридична та корпусна реконструкція когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ.

Джерельну базу дисертації становлять корпуси сучасних англійської (American National Corpus, British National Corpus, Corpus of English Wikipedia, The Corpus of Contemporary American English, The International Comparable Corpus, UNESCO Thesaurus) та української (Генеральний регіонально анотований корпус української мови, Корпус текстів української мови) мов; автентичні юридичні тексти англійською мовою (The Cartagena Declaration on Refugees, Convention and Protocol relating to the Status of Refugees, Guiding Principles on Internal Displacement, Minimum standards for the reception of asylum seekers, The Qualifications Directive, Texas Disciplinary Rules of Professional Conduct) та їх відповідники в українських перекладах, що складають текстовий масив пілотної моделі англо-українського паралельного корпусу юридичних текстів; автентичні юридичні тексти українською мовою (Закони України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про біженців», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про громадянство України», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», Конституція України); постанови та угоди; матеріали сайтів, що містять зібрання правових документів (European Court of Human Rights, Практика ЄСПЛ. Український аспект); сайти періодичних видань англійською (BBC News, CNN International, Fox News, Independent) та українською мовами («Детектор медіа», «Західна інформаційна корпорація», «Історична правда», «Тиждень» та ін.).

Укладений нами пілотний англо-український паралельний корпус юридичних текстів є експериментальним джерелом для вилучення й аналізу мовних одиниць у межах цієї розвідки та використовується з метою проведення дослідження. Обсяг цього корпусного зібрання – 1 135 827 слів. Для підготовки текстових масивів задля подальшого укладання корпусу використано електронні таблиці Microsoft Excel 2016. Як корпусні менеджери долучено програми конкордансного типу (конкорданс-менеджери) LF Aligner, AntPConc та ParaConc. У межах роботи ці програми застосовуються для впорядкування й експлуатації вирівняних (за абзацами та реченнями)

паралельних сучасних автентичних текстів з актуальною спеціальною лексикою англійською мовою та їх фахових перекладів українською мовою.

Фактичним матеріалом дослідження є терміни юридичного дискурсу, що називають правовий статус осіб за функціями та характеристиками в юридичних процесах – для ілюстрування теоретичних положень роботи (6 одиниць в англійській мові: *advocate, attorney, counsel, jurist; lawyer, perpetrator*; 14 одиниць в українській мові: *адвокат, виконавець злочину, виконавець правопорушення, винна особа, винний, захисник, винуватець, злочинець, особа, яка вчинила злочин, кривдник, порушник, правник, правопорушник, юрист*) та вербалізатори когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ – для проведення лінгвістичної реконструкції когнітивної терміноструктури та побудови лексикографічних і фреймових моделей (8 одиниць в англійській мові: *asylum seeker, displaced person, escapee, fugitive, internally displaced person, person eligible for subsidiary protection, refugee, runaway*; 13 одиниць в українській мові: *біженець, вигнанець, вимушений переселенець, виселенець, внутрішньо переміщена особа, особа, яка потребує додаткового захисту, особа, яка потребує тимчасового захисту, переміщена особа, переміщенець, переселенець, переселець, переселянин, утікач*).

Методи дослідження. Методологічна база дисертації ґрунтується на компаративно-корпусному підході до аналізу когнітивної терміноструктури, що зумовило вибір методів і прийомів дослідження:

1) порівняльно-історичної лінгвістики (*інтерпретація результатів етимологічних версій* лексем *refugee* / *біженець* та встановлення їх генези й подальшого семіозису; *лінгвістична реконструкція* – для відновлення фрагментів професійної мовної картини світу);

2) структурної лінгвістики (*компонентний аналіз* – для ідентифікації семантичних компонентів значень основних вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ; *дефініційний аналіз* – для уточнення тлумачень термінів; *дистрибутивний аналіз* – для виявлення

контекстуального оточення, сполучуваного потенціалу та властивостей досліджуваних одиниць);

3) когнітивної лінгвістики (*фреймове моделювання* – для побудови моделі фрагмента терміносистеми юриспруденції як структури репрезентації професійного знання; *когнітивна інтерпретація* (за Й. А. Стерніним) – для узагальнення на рівні абстракції результатів опису значень вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ);

4) корпусної лінгвістики (*екстракція корпусних даних* – для збирання фактичного матеріалу з корпусів; *конкордансний аналіз* – для аналізу сукупності термінологічних одиниць і зв'язків між мовними одиницями; *корпусна верифікація* – перевірка отриманих даних у корпусі; *кількісні підрахунки* – для обчислення результатів дослідження та вимірювання об'єктивних показників);

5) зіставної лінгвістики (*зіставно-типологічний метод* – для зіставної інтерпретації семантичних структур термінів в англійській та українській мовах).

За *tertium comparationis* у роботі обрано концептуальні ознаки лексем-вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ, через побудову комплексних моделей яких ('CAUSES : REFUGEE : EFFECTS' та 'ПРИЧИНИ : БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ') встановлено подібності й відмінності у фрагментах англомовної та українськомовної професійних картин світу правника. Виокремлено 3 концептуальні ознаки вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ, які утворюють її основу у професійній свідомості носіїв англійської та української мов ('причини', 'наслідки', 'юридичний статус'), що довело спільні уявлення носіїв обох мов про зміст основних термінологічних номінацій когнітивної структури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації *започатковано компаративно-корпусний напрям у термінознавстві*, у межах якого розроблено методологічну базу для

виконання *лінгвістичної реконструкції когнітивної терміноструктури* юридичного терміна в англійській та українській мовах; уведено до наукового обігу термін *когнітивна терміноструктура* на позначення одиниці свідомості, у якій сконцентовано фрагмент професійної картини світу та яка має вербальну реалізацію у вигляді термінів.

Розкрито когнітивну природу *юридичного терміна*, який розглядається як слово або словосполучення, що репрезентує фрагмент правової картини світу і є вербалізатором когнітивної терміноструктури в юридичному дискурсі.

Удосконалено: 1) теоретико-методологічну базу лінгвокогнітології в аспекті виокремлення когнітивної терміноструктури як дискретної одиниці пізнання та організації професійної картини світу; 2) процедури корпусної верифікації термінів та їх перекладацьких еквівалентів у паралельних двомовних корпусах.

Систематизовано законодавчі тексти та *розроблено* жанрово-стильову класифікацію юридичних текстів, засновану на ознаках сфери обслуговування, жанрів текстів і типу правового документа (акта).

Створено ініціальний масив текстів для пілотного англо-українського паралельного корпусу юридичних текстів, який містить автентичні законодавчі тексти англійською мовою та їхні авторизовані переклади українською. *Сформульовано* інституційні ознаки та вимоги до створення англо-українського паралельного корпусу юридичних текстів та *укладено* картку метаданих корпусного тексту з урахуванням структурних, функціональних і дискурсивних характеристик корпусних документів.

Здійснено лексикографічну та фреймову реконструкцію когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ в англійській та українській мовах; проведено семантико-дистрибутивну, тезаурусну та перекладацьку *верифікацію* термінів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ в англо-українському корпусі юридичних текстів через побудову

генералізованих моделей причинно-наслідкової семантики ‘CAUSES : REFUGEE : EFFECTS’ та ‘ПРИЧИНИ : БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’.

Доведено гіпотезу про те, що термінологічні структури, утворені в результаті процесів когнітивної діяльності фахівця, є подібними в англійській та українській мовах з огляду на універсальність природи когнітивних процесів та відмінними в аспекті впливу історичних і національно-культурних чинників на вербалізацію когнітивних терміноструктур англо- та українськомовної професійних картин світу.

Зміст дисертації сформульовано в **положеннях**, які винесено на захист:

1. Сучасний когнітивний підхід до розуміння термінологічної одиниці як результату пізнання зумовлює введення до наукового обігу поняття *когнітивної терміноструктури*, під якою розуміємо одиницю свідомості, у якій сконцентровано фрагмент професійної картини світу та яка має вербальну реалізацію у вигляді термінів. Кожна когнітивна терміноструктура утворюється з компонентів інших терміноструктур, які зберігаються в пам’яті, інтегруються з новою фаховою і фоною інформацією та забезпечують когнітивну обробку нових професійних ситуацій, що фіксується у трансформації термінологічної семантики одиниць у лексикографічних джерелах та корпусах текстів. Концептуалізація в професійному дискурсі, яка забезпечує організацію знання навколо терміна та багатовимірну схематизацію внутрішньосистемних зв’язків у цьому дискурсі, що через сформовану когнітивну терміноструктуру веде до концентрованого фрагмента професійної картини світу, відбувається через активізацію системи концептів, які збагачують експліцитні значення терміна імпліцитними смислами та онтологічні уявлення про які вводяться до масиву емпіричних даних носія професійної картини світу.

2. Когнітивна терміноструктура юридичного дискурсу REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ характеризується динамічністю, що виявляється в ментально-вербальній специфіці юридичного терміна, який репрезентує фрагмент правової картини світу.

Відсутність матеріальної одиниці та високий рівень абстракції когнітивних процесів зумовили необхідність розробки методик реконструкції (лексикографічної та фреймової) з подальшою інтерпретацією окремих когнітивних структур із метою структуризації когнітивного простору фахівця. Лінгвістична реконструкція когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ в юридичному дискурсі за допомогою процедури лексикографічного та фреймового моделювання має результатом побудовані генералізовані моделі причинно-наслідкової семантики ‘CAUSES : REFUGEE : EFFECTS’ та ‘ПРИЧИНИ : БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’.

3. Імена когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ мають спільний праїндоевропейський корінь **bheug-* у значенні ‘бігти, тікати, шукати притулку’, який через латинську лексему *fugere* у значенні ‘тікати’ іде до одиниць сучасної англійської мови (**bheug-* → *fugere* → *fugitive, centrifugal, refuge*) та через праслов’янський дієслівний корінь **beg-*: **bēg-*: **bōg-* – до одиниць сучасної української мови (**bheug-* → **beg-*: **bēg-*: **bōg-* → *біг, бігти, біженець*). Лексеми *refugee* та *біженець* є питомими одиницями англійської та української мов, що еволюціонували з індоевропейської мови до сучасного мовного стану та мають споріднені одиниці в різних мовах світу.

4. Сучасна лексикографічна модель когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ представлена через моделювання причинно-наслідкових зв’язків, що виникають з юридичних вчинків суб’єктів права й відбивають взаємозумовленість діянь і обставин та їх правових результатів. Через схему ‘БУТИ ПЕРЕСЛІДУВАНИМ → БІГТИ, ЗАЛИШАТИ → ЗНАХОДИТИ ПРИТУЛОК’ простежуються глибинні причинно-наслідкові зв’язки семантики термінів досліджуваної галузі, що відображено в побудованих фреймових моделях ‘REFUGEE : CAUSES’ / ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’ та ‘REFUGEE : EFFECTS’ / ‘БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’, які узагальнено в генералізованих моделях причинно-наслідкової семантики ‘CAUSES : REFUGEE : EFFECTS’ та ‘ПРИЧИНИ : БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’.

Для вербалізації когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ у лексикографічних джерелах виявлено такі одиниці: (англ.) *a displaced person, an escapee, a fugitive, a refugee, a runaway*, (укр.) *біженець, вигнанець, виселенець, переміщена особа, переміщенець, переселенець, переселець, переселянин, утікач* (за даними негалузевих тлумачних словників); (англ.) *an asylum seeker, a fugitive, an internally displaced person, a refugee*, (укр.) *біженець, переміщена особа* (за даними словників юридичних термінів). Найближчими за семантичним наповненням у межах лексикографічної моделі ‘REFUGEE : CAUSES’ / ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’ є такі одиниці: (англ.) *fugitive* і *refugee* (33%), (укр.) семантичних збігів не виявлено; у межах лексикографічної моделі ‘REFUGEE : EFFECTS’ / ‘БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’: (англ.) *displaced person* і *refugee* (50%), *fugitive* і *refugee* (50%), (укр.) *переміщена особа (переміщенець)* і *переселенець (переселець, переселянин)* (100%).

5. Для виконання фреймової реконструкції когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ використано дані законодавчих документів, у яких тлумачаться аналізовані терміни для використання в правовій практиці та які організовані в пілотний паралельний англо-український корпус юридичних текстів.

Семантичний простір вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ структуровано у вигляді базисного акціонального фрейму: ‘ХТОСЬ-агент → через стимул (причини) → діє / робить щось → веде до наслідків’, що демонструє наявність спільних ознак у структурі понятійного фракталу.

Серед вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ у корпусних текстах виявлено такі одиниці: (англ.) *an asylum seeker, an internally displaced person, a person eligible for subsidiary protection, a refugee*, (укр.) *біженець, вимушений переселенець, внутрішньо переміщена особа, особа, яка потребує додаткового захисту, особа, яка потребує тимчасового захисту, переселенець*. Аналіз збігів семантичного обсягу

вербалізаторів, що наповнюють слоти фреймової моделі ‘REFUGEE : CAUSES’ / ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’, демонструє такі результати: (англ.) не виявлено, (укр.) *біженець і вимушений переселенець* (90%); моделі ‘REFUGEE : EFFECTS’ / ‘БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’: (англ.) *refugee і person eligible for subsidiary protection* (67%), (укр.) *вимушений переселенець і внутрішньо переміщена особа* (100%).

6. Когнітивна терміноструктура REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ є утворенням динамічним, яке піддається трансформації в результаті продуктивної взаємодії термінологічних одиниць і нетермінологічного фонду мови, впливу екстралінгвістичних чинників та характеризується перебуванням у безперервному функціональному процесі сегментарної актуалізації наявних і додаткових нових смислів. Генералізовані моделі причинно-наслідкової семантики юридичних термінів *refugee* та *біженець* демонструють нарощування нових семем *причин* та *наслідків* в умовах функціонування одиниць у конкретних контекстах (у корпусних текстах): у значенні терміна (англ.) *refugee* з’являються компоненти на позначення *причин* – ‘nationality’, на позначення *наслідків* – ‘unable or unwilling to avail of the protection of the country / return to it’; (укр.) *біженець* – на позначення *причин* – ‘насильство’, ‘мова’, ‘збройні і міжнаціональні конфлікти’, на позначення *наслідків* – ‘змушена покинути місце проживання’, які відсутні в зафіксованих лексикографічними джерелами тлумаченнях цих термінів. Цей факт свідчить про перебування системи юридичних термінів-репрезентантів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ у стадії активного формування.

7. Семантико-парадигматичний потенціал когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ реалізовано через гіперо-гіпонімічні, синонімічні та асоціативні зв’язки вербалізаторів. Юридичний термін *refugee* є гіперонімом до одиниць *exile, expat, expatriate*, має гіпоніми: *displaced person, DP, stateless person*; синоніми: *asylum seeker, displaced person, émigré, escapee, exile, fugitive, runaway, stateless person*. Юридичний термін *біженець* є гіперонімом до одиниці *мігрант*, має гіпоніми: *особа*,

яка потребує додаткового захисту, особа, яка потребує тимчасового захисту, переміщена особа (→ внутрішньо переміщена особа), переселенець (→ вимушений переселенець), синоніми: вигнанець, виселенець, втікач (утікач, тікач), переміщенець, переселенець (переселець, переселянин).

8. Побудовані лексикографічні та фреймові моделі когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ є типізованими моделями слотової структури, у яких кожний слот наповнений лексичними змінними, що вербалізують фрагменти професійної картини світу правника.

Семантико-дистрибутивна верифікація досліджуваних термінологічних одиниць демонструє наявність спільних і відмінних семантичних компонентів у значеннях досліджуваних термінологічних одиниць.

Для проведення розрахунку семантичної близькості вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ у роботі застосовано квантитативну методичку Поля Жаккара, відповідно до якої подібність множин є бінарною мірою подібностей і вираховується як міра спільної частини, поділена на міру об'єднання множин, за формулою: $KJ = C / [(A + B) - C]$, де C – це кількість спільних елементів значень одиниць, що порівнюються, A – кількість елементів значення першої одиниці, що порівнюється, B – кількість елементів значення другої одиниці, що порівнюється. За результатами підрахунків з'ясовано, що в англійській мові визначення кожного дискретного терміна відокремлене від інших і не допускає перехресних сем та нечіткості дефініцій: коефіцієнт семантичної подібності термінологічних одиниць *refugee / asylum seeker, refugee / internally displaced person, refugee / person eligible for subsidiary protection*, що вербалізують когнітивну терміноструктуру REFUGEE, дорівнює 0, для української мови характерною є термінологічна синонімія та дублетність: коефіцієнт семантичної подібності термінологічних одиниць, що вербалізують когнітивну терміноструктуру БІЖЕНЕЦЬ, варіюється від 0 (*біженець / переселенець*) до 0,8 (*біженець / вимушений переселенець*).

9. Найбільш активними у функціональному плані термінологічними одиницями на позначення когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ у корпусі текстів виявилися терміни (англ.) *refugee* (відносна частотність 84; час пошуку 0,20 с.), *internally displaced person* (відносна частотність 61; час пошуку 0,20 с.) та (укр.) *біженець* (відносна частотність 83; час пошуку 0,19 с.), *внутрішньо переміщена особа* (відносна частотність 80; час пошуку 0,19 с.), що доводить високу вірогідність цих мовних одиниць у глобальному юридичному дискурсі та свідчить про їх важливість для організації юридичних текстів досліджуваної тематичної спрямованості.

10. Укладений пілотний англо-український паралельний корпус юридичних текстів є ініціальним масивом текстів для подальшого створення та тестування програмно-лінгвістичної платформи опрацювання спеціальних текстів, які систематизовано за розробленою жанрово-стильовою класифікацією юридичних текстів, заснованою на ознаках сфери обслуговування, жанрів текстів і типу правового документа (акта). Картка метаданих корпусних текстів англо-українського паралельного корпусу містить опис структурних, функціональних та дискурсивних характеристик корпусних документів мовою оригіналу (англійською) та перекладу (українською).

Практичне значення одержаних результатів дисертації полягає в можливості їх використання в зіставно-типологічних та корпусних розвідках, а також у поглибленні положень термінознавства, зіставної та когнітивної семантики. Результати дослідження можуть бути використані у викладанні навчальних дисциплін вищої школи (“Порівняльна типологія англійської та української мов”, “Зіставна лінгвістика”, “Галузевий переклад”, “Прикладна лінгвістика” та ін.), практичній діяльності перекладачів.

Застосування одержаних результатів буде доцільним при створенні одно- та багатомовних корпусів текстів, укладанні словників різних типів, а також для робіт із гармонізування термінів і понять у галузі права.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на засіданнях кафедри прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, на *двадцяти одній* науковій конференції різних рівнів, серед яких – *п'ятнадцять* міжнародних: “Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці” (Київ, 2017), “Слов’янознавство і нові парадигми та напрями соціогуманітарних досліджень” (Київ, 2017), “Світ мови – світ у мові” (Київ, 2017, 2019), “Теорія і технологія іншомовної освіти” (Київ, 2017), “Прикладна і корпусна лінгвістика: розроблення технологій нового покоління” (Київ, 2018), “Метафорологія ХХІ століття: актуальні проблеми лінгвістичних і літературознавчих досліджень” (Київ, 2018), “Актуальні проблеми романо-германської філології у контексті антропоцентричної парадигми” (Київ, 2018), “Корпусна лінгвістика: діджиталізація в науці та освіті” (Київ, 2019), “Ключові проблеми сучасної германської та романської філології” (Полтава, 2020), “Мовознавча наука у ХХІ столітті” (Київ, 2020), “Актуальні проблеми романо-германської філології та перекладу” (Чернівці, 2020), “On Digital Society, Innovations and Integration of Life in the New Century” (Індія, 2020), “Аналіз і інтерпретація художнього тексту: проблеми, стратегії, досліди” (Київ, 2020), “Мова і культура” (Київ, 2020); *одна* всеукраїнська: “Актуальні проблеми сучасної транслятології, лінгвокраїнознавства та теорії міжкультурної комунікації” (Вінниця, 2019); *одна* міжвузівська: “Молодий філолог” (Маріуполь, 2008); *чотири* звітньо-наукові: “Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету” (Київ, 2016, 2017, 2018, 2019).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в *тридцяти трьох* публікаціях, з яких *двадцять чотири* статті: *п'ятнадцять* – у наукових фахових виданнях України (філологічні науки) (8,55 др. арк.), *сім* – у періодичних виданнях інших держав (2,67 др. арк.), *одна* – у науковому фаховому виданні України (юридичні науки) (0,47 др. арк.), *одна* –

у науковому журналі (0,26 др. арк.), а також матеріали *дев'ятьох* наукових конференцій (1,04 др. арк.).

Особистий внесок здобувача. Основні положення та висновки дисертації розроблені автором особисто. У наукових працях, опублікованих у співавторстві (номери 2, 7, 23, 30 за списком публікацій в авторефераті), автору належать:

- визначення тенденцій трансформації категорій *інформація та комунікація*;
- обґрунтування введення та витлумачення терміна *термінорефлексив*;
- опис функціонування юридичного терміна в неспеціальних текстах;
- розробка морфологічної розмітки корпусних текстів.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається з анотацій двома мовами, переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів із висновками до кожного, загальних висновків, списку використаних джерел (533 позиції, з яких 93 – іноземними мовами, 125 довідникових та лексикографічних джерел, 50 джерел ілюстративного матеріалу) та додатків. Допоміжним засобом унаочнення результатів дослідження є 50 таблиць, 33 рисунки, 44 схеми. Загальний обсяг роботи – 426 сторінок, обсяг основного тексту дисертації становить 363 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ЛІНГВОКОМПАРАТИВНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
КОГНІТИВНОЇ ТЕРМІНОСТРУКТУРИ *REFUGEE* / *БИЖЕНЕЦЬ*
В ЮРИДИЧНО ОРІЄНТОВАНОМУ КОРПУСІ

1.1 Термінологічна номінація в когнітивно-семіотичному аспекті

1.1.1 Термін як унікальна одиниця мислення й мови. Протягом історії розвитку термінознавства лінгвістами неодноразово робилися спроби сформулювати універсальне визначення поняття *термін*, що, вочевидь, не знайшло свого рішення через багатогранність цього феномена.

Поняття *термін* належить до загальнонаукового шару лексики, що спричиняє труднощі, оскільки “кожна наука прагне виділити в терміні ознаки, істотні з її точки зору” [Лейчик 2007б, с. 20]. Визначення цього поняття міститься не тільки в спеціальних (лінгвістичних та галузевих), але й у словниках загальнонавчальної лексики. Так, “Словник української мови” та “Великий тлумачний словник сучасної української мови” пояснюють *термін* як “слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо” [СУМ–10 1979, с. 88; ВТССУМ 2005, с. 1444].

Відповідно до даних етимологічних словників української мови лексема *термін* як “слово або словосполучення, яке точно позначає певне поняття в науці, техніці, мистецтві”, *термінувати, термінований*; – р. болг. м. *términ*, бр. *tэрмін*, п. вл. *termin*, ч. слц. *termín*, схв. *tèрмін*, слн. *términ, términus*; запозичення із середньолатинської мови; слат. *terminus* “слово зі строго визначеним науковим поняттям” походить від лат. *terminus* “пограничний (межовий) знак; закінчення, кінець, межа” [ЕСУМ–5 2006, с. 554–555]; “лат. *terminus* – строк... Устав – постановлення, термін, декрет, статут, догма, устава” [Ларіон–4 1994, с. 357].

Словник “Online Etymology Dictionary” містить інформацію про те, що лексему *термін* в значенні “word or phrase used in a limited or precise sense” (‘слово або словосполучення, що використовується в обмеженому або точному значенні’¹) вперше зафіксовано наприкінці XIV століття [OED].

Сучасне розуміння *терміна* міститься в багатьох словниках, нормативних документах тощо, при цьому всі джерела такої інформації різняться за якістю дефініцій та глибиною розуміння й пояснення цього мовного та наукового явища. Так, “Державні стандарти України” як нормативні документи, покликані, серед іншого, унормувати з метою досягнення оптимального ступеня впорядкованості національні правила, загальні принципи та характеристики всіх можливих видів діяльності та її результатів й гармонізувати їх з міжнародними відповідниками, містять поверхові, неузгоджені у різних стандартах тлумачення поняття *термін*: “слово чи словосполучення, застосоване для позначення деякого поняття (ДСТУ 2392-94. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення); словесне позначення певного спеціального поняття в конкретній предметній сфері (ДСТУ 5034:2008. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять); словесне позначення певного загального поняття у конкретній предметній сфері (ДСТУ ISO 1087–1:2007. Термінологічна робота. Словник термінів. Ч. 1. Теорія та використання)” [IP 2012, с. 213].

Дослідження останнього часу підтверджують тезу про те, що в Україні “практичне термінознавство переважає над теоретичним” [Кочан 2017, с. 95]: проведено різноаспектні дослідження термінології природничих (С. М. Дорошенко [Дорошенко 2013], І. Р. Процик [Процик 2012], Г. В. Садовнікова [Садовнікова 2016], Л. О. Симоненко [Симоненко 2014], Н. А. Цимбал [Цимбал 2015] та інші) і гуманітарних (Н. В. Артикуца [Артикуца 2009; 2012], М. В. Комова [Комова, 2017], З. Й. Куньч [Куньч 2018], А. М. Ляшук [Ляшук 2016], Г. І. Солоіденко [Солоіденко 2010],

¹ Тут і далі, якщо не зазначено інше, переклад наш – С.М.

О. В. Туркевич [Туркевич 2018], Г. Г. Ус [Ус 2019], О. О. Черхава [Черхава 2017], Я. П. Яремко [Яремко 2017], Н. О. Яценко [Яценко 2016] та інші) знань.

Лінгвістика як наука про мову, яка відповідає за кожне мовне явище та його тлумачення, протягом багатьох років шукає шляхи повного й коректного розуміння й однозначного тлумачення центрального поняття термінознавства – *терміна*. Неодноразові спроби сформулювати універсальне визначення цього явища на сьогодні не мають абсолютного успіху. Очевидно, що ця проблема ще не знайшла свого вирішення й потребує подальшої розробки через неоднозначність поняття й застосування нових підходів до його аналізу й оцінки. Так, більшість із визначень *терміна*, що містяться в словниках лінгвістичних термінів, базуються на називанні й описі функцій, які він виконує: “слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття з певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя тощо” [Ганич 1985, с. 306], “слова або словосполучення, що служать найменуванням спеціальних понять якої-небудь галузі знання – науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо” [Струганець 2000, с. 69], “слово або словосполучення, що вживається для точного вираження поняття з якої-небудь галузі знання – науки, техніки, мистецтва, політики” [Єрмоленко 2001, с. 183], “слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки тощо” [УМ 2004, с. 682], “слово чи сполука, що позначає поняття спеціальної сфери спілкування в науці, виробництві, техніці, мистецтві, у конкретній галузі знань чи людської діяльності” [Селіванова 2011б, с. 736]. Однак багато з функцій, про які зазначають прихильники цього напрямку, притаманні і нетермінологічним одиницям мови.

В останніх дослідженнях спостерігається зсув дослідницького акценту в бік когнітивно-семіотичної складової терміна: “термін – це універсальна семіотична системна різноструктурна з лінгвістичного погляду одиниця (слово, словосполучення), семантика якої корелюється з науковим поняттям” [Шевченко 2014, с. 178]. Саме когнітивно-семіотичні аспекти вивчення

терміна сприяють розумінню його як інструменту категоризації і концептуалізації дійсності й професійної картини світу.

Когнітивне термінознавство починає формуватися на початку ХХІ століття під посиленням впливом ідей “когнітивізму, становлення когнітивно-дискурсивної парадигми знання, накопиченням значного за обсягом масиву фактичних даних у галузі термінології, які вимагали адекватних методів дослідження, концепцій, що інтерпретують, і теорій, що пояснюють” [Голованова 2013, с. 13]. Дослідники, які акцентують на розумінні терміна з огляду на його роль у процесі пізнання, місце в системі знань та специфіку когнітивних функцій (Л. М. Алексєєва [Алексєєва 1998], М. М. Володіна [Володіна 2000], О. Й. Голованова [Голованова 2008; 2011; 2013], С. В. Гриньов [Гринєв 2002], Т. В. Дроздова [Дроздова 2010], В. М. Лейчик [Лейчик 2007], Г. В. Садовнікова [Садовнікова 2016] та ін.), говорять про термін як “одиницю мов професійної комунікації, що співвідноситься з відповідними одиницями свідомості, яку не можна розглядати у відриві від діяльності” [Голованова 2008, с. 53], як “носій колективної професійно-наукової пам’яті”, як “посередник-медіатор, <що> стає активним учасником спеціального спілкування, яке веде до оволодіння певною ситуацією, сприяючи розвитку науково-пізнавальної та перетворюючої діяльності людини” [Володіна 2019, с. 161].

Розглядаючи термін із когнітивних позицій, Т. В. Стасюк звертає увагу на його інформаційну ємність та погоджується з І. П. Масаліною та В. Ф. Новодрановою, що в мовному знаку взаємодіють такі типи сутностей, як: 1) категорії дійсного світу; 2) розумові категорії; 3) прагматичні чинники; 4) відносини між мовними знаками в системі [Стасюк 2012, с. 96–99]. Запропонований дослідницею аналіз наявних концепцій та підходів до визначень *терміна* з оновлених когнітивних позицій дозволяє стверджувати про “соціокогнітивну природу терміна в антропологічному аспекті науки про мову” [Стасюк 2012, с. 96].

За спостереженням О. В. Константінової, “сучасні термінознавчі дослідження спираються на концепцію наукової картини світу, адже терміни в складі термінологій вважають експлікаторами наукового мислення, теоретичного пізнання” [Константінова 2004, с. 115]. Когнітивна термінологія пропонує розглядати терміни “як результат когнітивної діяльності людини, як концептуальну інформацію, яка вже стала продуктом обробки людиною і структуризації знань” [Татарінов 2006, с. 82] разом із розробленими в когнітології поняттями концепту / концептуалізації, категорії / категоризації, сценарію / фрейма й іншими.

Таким чином, когнітивне спрямування сучасних термінознавчих студій убік вивчення ролі термінологічних одиниць як результатів наукового пізнання через осмислення процесів їх номінації надає всі підстави говорити про когнітивну сутність термінів як структур наукової свідомості на зразок концептуальних утворень (Т. В. Дроздова [Дроздова 2007; 2010], А. Р. Іленков [Іленков 2009], В. Ф. Новодранова [Новодранова 2013], L. Kucheruk [Kucheruk 2013] та ін.), або терміноконцептів (Т. В. Стасюк [Стасюк 2010; 2013], О. І. Южакова [Южакова 2012] та ін.), фреймових моделей (Ю. І. Віт [Віт 2018], Г. В. Садовнікова [Садовнікова 2016], P. Faber [Faber 2012; 2015] та ін.), за допомогою яких відбувається об’єктивація фрагментів різних професійних картин світу.

1.1.2 Когнітивна теорія термінологічних номінацій і дефініцій. Дослідженню питань номінації взагалі й термінологічної номінації та дефініції зокрема присвячено велику кількість лінгвістичних робіт. Протягом певного часу проблеми термінотворення вивчалися вітчизняними дослідниками у традиційному (структурному) (І. І. Вакулик [Вакулик 2016], Т. В. Голі-Оглу [Голі-Оглу 2016], М. М. Дзюба [Дзюба 2016], О. А. Литвинко [Литвинко 2017] та інші) та функціональному (С. І. Вовчанська [Вовчанська 2015], Я. Ю. Манжос [Манжос 2016], В. В. Прима [Прима 2017], В. Д. Сліпецька [Сліпецька 2009] та інші) аспектах.

Сьогодні центром уваги лінгвістів є феномени номінації й дефініції з огляду на когнітивні процеси утворення й особливості функціонування цілих фреймових структур із досліджуваними одиницями (Ю. І. Віт [Віт 2018], В. Л. Іващенко [Іващенко 2018], Є. А. Карпіловська [Карпіловська 2019], О. В. Константінова [Константінова 2015], Т. С. Пристайко [Пристайко 2019], Л. В. Рогач [Рогач 2018], О. О. Селіванова [Селіванова 2009] та інші), а також питання перекладу таких одиниць (О. В. Государська [Государська 2015], Д. С. Касяненко [Касяненко 2015], Т. Р. Кияк [Кияк 2000], Н. С. Кудрявцева [Кудрявцева 2017], М. І. Онищук [Онищук 2018], О. А. Шаблій [Шаблій 2018] та інші).

Одним із ключових елементів встановлення своєрідності конкретної терміносистеми є її номінативний склад, а також ті вербальні елементи й позавербальні фактори, що визначають закономірності й забезпечують необхідні умови успішності процесу термінологічної номінації.

Під номінацією розуміють:

“1) творення і надання назв (та інших мовних позначень) пізнаним і вичленуваним фрагментам дійсності, тобто встановлення відношень позначального і позначуваного між певною мовною одиницею і відповідним предметом (явищем, ознакою і т. ін.);

2) результат цього процесу, тобто сама назва;

3) називання к використання вже готових найменувань у процесі мовленнєвих актів” [УМ 2004, с. 417].

У концептуальному плані номінація розглядається як рух від самого концепту до мовного знака на його мовне відображення, тобто мовленнєва номінація має фінальною метою фіксації результату когнітивної діяльності носія мови засобами цієї мови. Для номінації явищ професійного світу ключового значення набувають терміни як “основні одиниці науки, спеціальних галузей знань і сфер діяльності людини, покликані номінувати об’єкти і процеси й одночасно служити засобом пізнання навколишнього світу” [Ивина 2003, с. 14]. За спостереженням Т. В. Стасюк, “інформаційна

емність терміна в міру розширення людських знань про навколишній світ і виникненні нових понять, що вимагають номінування, зазнає суттєвих змін під тиском як зовнішніх, так і внутрішніх мовних факторів” [Стасюк 2012, с. 99].

Термінологічна номінація є цілеспрямованим процесом вторинної (у більшості випадків) номінації з метою відтворення окремого фрагмента професійної мовної картини світу. Не в кожному випадку можна визначити межі наївної й термінологічної номінацій, однак якщо процес наївної номінації є несвідомим, то утворення термінів є завжди свідомою процедурою; терміни створюються за необхідності в процесі реалізації фрагмента наукового мислення формальними засобами мови. Фреймовий характер терміна реалізується, між іншим, через дефініції термінологічних номінацій.

Розглянемо один із правничих² термінів на позначення статусу особи – *a lawyer*. Матеріали лексикографічних джерел містять такі дефініції терміна *a lawyer* – лексеми на позначення однієї з правничих професій:

“one whose profession is to conduct lawsuits for clients or to advise as to legal rights and obligations in other matters” [MW] (‘той, чия професія полягає у здійсненні судових позовів щодо клієнтів або консультуванні щодо законних прав та обов’язків в інших питаннях’);

“a person who is trained to counsel or argue in cases of law” [TC] (‘особа, підготовлена для захисту або виступах по судових справах’);

“one who is licensed to practice law” [Garner, с. 2595] (‘той, хто має ліцензію на заняття адвокатською діяльністю’);

“a person who has studied law or who practices law” [Blackwell, с. 286] (‘особа, яка вивчала право або займається адвокатською діяльністю’).

Аналіз наведених дефініцій цього терміна демонструє, що самі дефініції вже містять опис ситуацій, тобто є стереотипними ситуаціями конкретної предметної галузі. У дефініціях наведеного терміна родові поняття – *one / a person; profession / to be trained / to study / to be licensed; to conduct / to advise /*

² У цій роботі значення одиниць *правничий* та *юридичний*, а також *правник* та *юрист* не розмежовуються; вони використовуються як абсолютні синоніми.

to counsel / to argue / to practice – виражають узагальнене знання про специфіку професійної діяльності осіб, позначених цією мовною одиницею. Ці компоненти заповнюють верхні рівні фрейму. Нижні рівні містять решту сем, що виражають видові ознаки, називають конкретні ознаки й можуть заповнюватися даними та варіюватися у визначених межах у залежності від обсягу інформації про конкретну ситуацію та наявності фонових та професійних знань про неї: *clients / matters / cases of law / lawsuits; legal rights / obligations*. Також спостерігаємо функціонування інших термінів та цілих термінологічних комплексів у наведених дефініціях, що забезпечує взаємний зв'язок цього фрейму з іншими: *lawsuits, legal rights and obligations, counsel, argue, cases of law*. Отже, наведені дефініції вказують на агента, дію, об'єкт і предмет дії та стимулюють екстракцію наявного у свідомості адресата й адресанта фрейму.

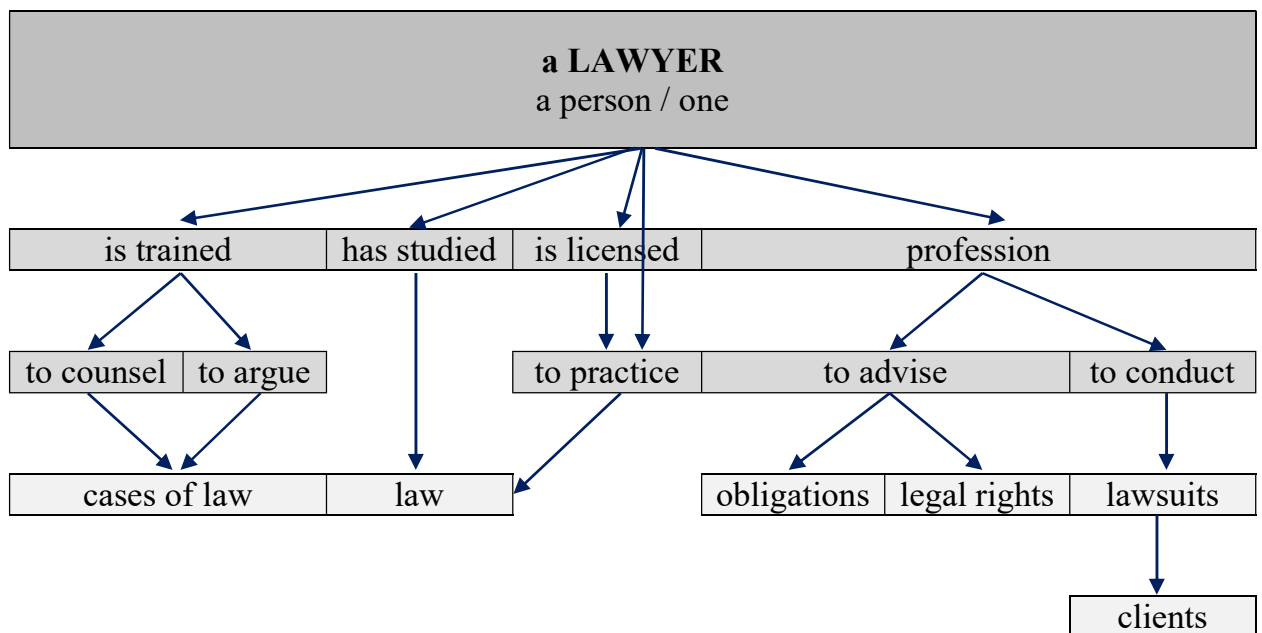

Схема 1.1.2.1. Фреймова модель терміна *a lawyer*.

Цей фрейм є комплексною узагальненою моделлю фрагмента професійної комунікації.

Неоднозначним є питання перекладу таких одиниць засобами іншої мови. Оскільки фрейм “спирається на фонові знання реципієнта і не підлягає

додатковому тлумаченню” [Шевченко 2014, с. 182], перш за все, перед перекладачем стоїть завдання максимального збереження термінологічної складової та семантичного наповнення кожного з термінів, тобто трансформація фреймових характеристик одиниці з мінімальними втратами при перекладі засобами іншої мови. Зрозуміло, що таке завдання є досить складним, а іноді майже нездійсненним, у першу чергу, через відмінності в структурі мов і специфіку професійної дійсності, яку обслуговують спеціальні терміносистеми цих мов.

Саме перекладацька інтерпретація терміна через його семантичне наповнення, варіанти тлумачення, валентність, дистрибуцію та більш широкий контекст, норми (лексичні, граматичні, стилістичні) мови, на яку виконується переклад, забезпечує відтворення кожного нюансу значення й подальшу повноцінну відбудову фрейму в мові перекладу.

Перші висновки, отримані на основі компонентного аналізу, демонструють суттєві розбіжності між семантичним наповненням одиниць, що аналізуються, в двох мовах.

Дані словників містять такі варіанти перекладу терміна *a lawyer*:

“юрисст, адвокат” [АУДС 2006, с. 294];

“юрисст, адвокат, консультант із питань права, юрисконсульт” [АУСМПЄП 2010, с. 293];

“юрисст, адвокат; законознавець; юрисконсульт, консультант з питань права; правник, правознавець” [АУЮС 2004, с. 595].

Щодо тлумачень в українській довідниковій літературі одиниць *юрисст* та *адвокат* (як одиниць, які в словникових статтях наведені першими), то отримуємо такі дані:

адвокат:

“юрисст, що захищає обвинуваченого або веде якусь справу в суді, а також дає поради з правових питань; захисник, оборонець” [ВТССУМ 2005, с. 11];

Таблиця 1.1.2.1

Семантичний аналіз термінів *a lawyer* та *адвокат*

<i>a lawyer</i>		<i>адвокат</i>		
відмінні семеми	семантично наближені вузли фреймів			відмінні семеми
обов'язки	захист	≈	захищати	юрист
підготовлений	консультування	≈	давати поради	обвинувачений
	законні права	≈	правові питання	
	судові позови	≈	суд	
	судові справи	≈	вести справу	

юрист:

“фахівець із правознавства, юридичних наук; практичний діяч у галузі права” [ВТССУМ 2005, с. 1644].

Таблиця 1.1.2.2

Семантичний аналіз термінів *a lawyer* та *юрист*

<i>a lawyer</i>		<i>юрист</i>		
відмінні семеми	семантично наближені вузли фреймів			відмінні семеми
обов'язки	підготовлений	≈	фахівець	правознавство
захист				юридичні науки
консультування				практичний
законні права				діяч
судові позови				галузь права
судові справи				

Отже, припускаємо, що дані словникових статей через свій суто довідниковий характер не можуть забезпечити практичну точність еквівалентних мовних одиниць, які перекладач може використати в тексті перекладу без попереднього аналізу й перевірки. Через це пропонованим і вкрай продуктивним джерелом практичної допомоги убачаються текстові

корпуси (одномовні, багатомовні) для роботи з текстом оригіналу й верифікації правильності та якості перекладу, що виконується, шляхом перевірки мовних одиниць на життєздатність у кожному конкретному випадку, враховуючи велику кількість позавербальних чинників, як то жанр, стиль, адресованість тексту тощо. Варіанти перекладу юридичного терміна *a lawyer* було перевірено на матеріалах англо-українського юридичного паралельного корпусу текстів.

76 LF Alignment Editor 1.3 - aligned_111_en-111_uk.txt			
File Edit Help			
1	He alleges that he was assisted by the same officially appointed lawyer despite the fact that he insisted to be assisted by a lawyer of his own choosing.	Він стверджує, що його захищав той самий державний адвокат, незважаючи на те, що заявник наполягав на тому, щоб йому надавав правову допомогу адвокат за його власним вибором.	111_en-111_uk
2	The applicant affirmed that he had complained to the prosecutor and then to the judges that he could not be assisted by a lawyer of his choice and that instead he had been assisted by an officially appointed lawyer who also had assisted his co-defendants, P.A. and F.D. However, the criminal case file contains no written trace of any such complaints.	Заявник підтвердив, що скаржився прокурору, а потім суддям, на те, що він не може скористатися захистом з боку адвоката, якого він обрав, і що натомість йому надає правничу допомогу державний адвокат, який також допомагав іншим обвинуваченим, П.А. та Ф.Д.	111_en-111_uk
3	According to the documents submitted by the applicant, he engaged a lawyer practicing in Cluj-Napoca on 15 July 2003.	Згідно з документами, поданими заявником, 15 липня 2003 року він уклав угоду з адвокатом, який займався практикою в Клуж-Напока.	111_en-111_uk
4	On 29 July 2003 the applicant, in the presence of his lawyer, was confronted with F.D.	29 липня 2003 року заявник в присутності свого адвоката мав розмову з Ф.Д.	111_en-111_uk
5	The applicant, assisted by his lawyer, attended the hearings.	Заявник разом зі своїм адвокатом був присутній на слуханнях.	111_en-111_uk
<div style="display: flex; justify-content: space-around; margin-top: 10px;"> Merge (F1) Split (F2) Shift up (F3) Shift down (F4) </div>			

Рисунок 1.1.2.1. Фрагмент пілотного англо-українського паралельного корпусу юридичних текстів.

Джерелом для вилучення й подальшого аналізу мовних одиниць у межах цієї розвідки є укладений нами пілотний англо-український паралельний корпус юридичних текстів, який використовується нами з метою проведення

дослідження. Обсяг цього дослідницького корпусу – 1 135 827 слів. Цей корпус містить сучасні тексти з актуальною спеціальною лексикою та фахові переклади цих текстів, серед яких тексти рішень Європейського суду англійською мовою, що є у відкритому доступі на офіційному сайті “European Court of Human Rights” [ECHR], та переклади цих рішень українською мовою, що представлені на сайті “Практика ЄСПЛ. Український аспект” [ЄСПЛ], тексти інших правових актів, написаних англійською мовою та перекладених українською. Ці тексти організовані нами в паралельний корпус текстів англійською та українською мовою з метою проведення дослідження та представляють собою докорпусну ініціальну колекцію текстів, вирівняних за абзацами та за реченнями (див. рисунок 1.1.2.1).

Зафіксовано 277 випадків вживання терміна *a lawyer* у 28 документах англійською мовою. В текстах українською мовою використано такі варіанти перекладу:

адвокат – 249 одиниць (89,9 %);

юрист – 18 одиниць (6,5 %);

захисник – 4 одиниці (1,4 %);

правник – 3 одиниці (1,1 %);

відсутність еквіваленту в перекладі – 3 випадки (1,1 %).

Результати аналізу демонструють розбіжності між даними двомовних словників (відповідно до даних словників іменник *a lawyer* має перший, а значить, найбільш наближений у значенні і, відповідно, найчастотніший при перекладах еквівалент *юрист*) і корпусу (в абсолютній більшості випадків – 89,9% – для перекладу іменника *a lawyer* використовується одиниця *адвокат*; у 6,5% випадків залучено лексему *юрист*). Відповідні дані отримано і при проведенні компонентного аналізу цих лексичних одиниць (одиниці *a lawyer* та *адвокат* мають 71,4% семантично наближених вузлів; одиниці *a lawyer* та *юрист* – 14,3% таких вузлів).

Проведене дослідження термінологічних номінацій і дефініцій демонструє ефективність і продуктивність застосування фреймового підходу

до передперекладацького аналізу термінологічних одиниць. Такий підхід забезпечує більшу об'єктивність за умов перевірки отриманих теоретичних результатів через паралельні корпуси спеціальних текстів. Використання при перекладі одиниці з семантично наближеними вузлами фреймів забезпечує максимальну точність відтворення всього фрейму мовою перекладу.

Подальші дослідження мовних засобів реалізації структури цього і подібних фреймів дозволять, по-перше, перевірити результати, отримані в цій роботі, на текстах інших підтипів юридичного дискурсу та підтвердити або спростувати абсолютність наших висновків і, по-друге, означити принципи відбору лексичних одиниць будь-якої предметної галузі мови оригіналу й мови перекладу з подальшою їхньою інтеграцією в єдину лінгвокогнітивну модель.

1.2 Термінологічна концептуалізація професійної когнітивної сфери

1.2.1 Поняття термінологічної рефлексії. Методології будь-якої наукової галузі звичайно не приділяється достатньої уваги. Цей факт цілком логічно можна пояснити тим, що спеціалістам певного напрямку алгоритм опрацювання окремих категорій / явищ / процесів є добре знайомим, а представників інших напрямків він, як правило, не цікавить. Однак у сьогоденному інформаційному світі, коли дослідження й опис методологічних приймів (у тому числі й в термінознавстві) виходять на міждисциплінарний рівень, уточнення поняття *рефлексія* та дескрипція її як методологічного прийому є вкрай актуальними. На користь вищезазначеного також свідчить потреба людини у розумінні своєї особистості та подальшої взаємодії з навколишнім середовищем [Толстая 2017, с. 61], необхідність у сучасному постійно мінливому світі в ефективності дій, що стає можливим лише через здатність людини “усвідомлювати та адекватно оцінювати себе і зовнішній світ” [Ожиганова 2018, с. 56], тобто дослідження рефлексивних можливостей людини набуває все більшої значущості.

Рефлексія базується на глибокому всебічному обміркуванні. Як феномен людської свідомості рефлексія існувала завжди, навіть якщо знаходилась на рівні позасвідомого. У наївному формулюванні: якщо ми не знаємо про щось, це не означає, що це щось не існує. Деякі аспекти рефлексії інтерпретувались з філософських позицій уже в давніх греків (V–IV ст. до н.е. – Сократ, Платон, Аристотель). Однак, термін *рефлексія* з’явився лише у XVI–XVII ст. (був уведений Р. Декартом, доказом про що є його відоме висловлення “*Cōgitō ergō sum*” (‘думаю, отже існую’) на позначення здатності індивіда концентруватися на своїх думках, тобто внутрішньому на протигагу зовнішньому [Петрова 2010, с. 168]. У XVIII ст. І. Кант запропонував власне визначення *рефлексії*, а саме: *рефлексія* – “модальність взаємодії категорій пізнання”, при цьому знання та уявлення співвідносяться із пізнавальними здатностями [Петрова 2010, с. 168]. Це заклало підвалини для сучасного розуміння цього терміна, яке суттєво розширилось і вживається у різних сучасних науках – філософії, психології, педагогіці, а також термінознавстві, формуючи їх методологічну основу.

Предметом спеціального вивчення у психології феномен рефлексії став у 1920-і роки, коли А. Буземан запропонував для вивчення рефлексивних процесів і свідомості окремо виділити психологію рефлексії (галузі, яка б досліджувала все, що повзано з “будь-яким перенесенням переживання із зовнішнього світу на самого себе”) [Шигабетдинова 2014, с. 415]. Г. М. Шигабетдинова, вивчаючи межі поняття феномену рефлексії і аналізуючи історію та аспекти її дослідження, зазначає, що процес її вивчення по всьому світові йшов непослідовно й доволі складно, причому цей термін і досі не отримав однозначного тлумачення [Шигабетдинова 2014, с. 415, 420].

Першими, хто спробував згрупувати розмаїття дефініцій з урахуванням методологічних підстав, були І. М. Семенов і С. Ю. Степанов [Степанов 1982]. Вони виділили три групи визначень *рефлексії*: природно-наукову, інженерно-діяльнісну та гуманітарно-культурологічну, тим самим підтвердивши, що для різних галузей робляться різні акценти. Наприклад, вивчаючи роль рефлексії

та інтелекту у формуванні саморегуляції у студентів професійного навчання, Н. С. Петрова [Петрова 2010] звертає увагу на можливість вияву рефлексії “через дії цілепокладання, аналізу, планування, контролю, оцінки, через цілі, засоби, методи, процедури, результати” [Петрова 2010, с. 170]. Це сигналізує, що *рефлексія* є основою навчальної діяльності, сприяючи усвідомленню усіх складових саморегуляції. Авторці вдається простежити розвиток поняття *рефлексія* від “звернення на саму себе” до “особливого виду пізнання”.

Поняття *рефлексії* часто ототожнюють із свідомістю, або із функцією свідомості. Так, В. П. Зінченко, досліджуючи функції свідомості, на тлі інших (відображальна, породжуюча / творча, регулятивно-оціночна) виділяє власне рефлексивну як основну. Такий висновок зумовлено тим, що і відображення світу, і міркування про нього, і керування людською поведінкою, і самі процеси рефлексії разом з індивідуальною свідомістю є об’єктами рефлексії [Зинченко 1991, с. 18].

Таким чином, неоднорідність і варіативність інтерпретацій *рефлексії* зумовлюють подальше вивчення її проблематики і пошуки все нових рішень.

З критичного огляду сучасної наукової літератури можна дійти висновку, що вивчення рефлексії не є вичерпним в жодному з аспектів.

Лексема *reflection* у її сучасному написанні зустрічається вже з кінця XIV століття. Етимологію цієї одиниці можна представити таким чином: *reflection* ← *reflexion* (відносно поверхонь, що відкидають світло / тепло) ← (лат. іменник) *reflexionem* (*reflexio* ‘згинання у зворотній бік’) ← (лат. дієслово) *reflectere* (‘зігнути / нахилитися назад, відвернутися’) ← (префікс) *re-* (‘назад’) + (дієслово) *flectere* (‘згинатися’) (також → *flexible*). Зі значенням ‘зауваження, зроблене після того, як чиясь думка знов торкнулась того самого предмета’ *reflection* вживається з 1640-х років, а стосовно розуму / інтелекту – з 1670-х, як це зазначено в *Online Etymology Dictionary* [OED].

Аналогічним є представлення походження терміна *reflection* у словнику “Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages”: *flectō, -ere* ‘to bend, curve; modify, soften’ ← PIt. **flek-t-; īnflectere* ‘to bend (inwards), turn’;

reflectere ‘to bend back, turn around’ [EDLOIL 2008, с. 225]. Префікс *re-*, *red-* має значення ‘back, reverse’, тобто ‘назад, зворотній бік’ і є похідним від РІт. **wre* (що збігається зі значенням ‘again’ – ‘знов, ще раз’) ← РІЕ **ure* ‘back’ – ‘назад’ [EDLOIL 2008, с. 516]. З наведених даних рефлексія – це явище (процес і результат), що з’являється при здійсненні дії у зворотному напрямку або при повторюванні, причому може відбуватися як у фізичному, так і інтелектуальному планах.

“Етимологічний словник української мови” містить відомості про однокореневі слова одиниці *рефлексія*: “*рефлекс* – ‘реакція на подразнення; явище, що спричинюється іншим явищем’, *рефлексія*, *рефлексія* ‘осмислення власних дій; самоаналіз’, *рефлектор* ‘відбивач світла; обігрівальний прилад’, *рефлексивний*, *рефлексивний*, *рефлекторний*, *рефлектувати*; – р. болг. *рефлѣкс*, бр. *рэфлѣкс*, п. *refleks*, ч. слц. *reflex*, вл. *refleksija*, нл. *reflektor* “прожектор”, м. *рефлекс*, схв. *рѐфлекс*, слн. *refléks*; запозичення із західноєвропейських мов; н. *Refléx*, фр. *réflexe*, англ. *reflex* походять від лат. *reflexus* “згин; зворотний рух”, пов’язаного з дієсловом *reflecto* “загинаю, повертаю назад”, яке складається з префікса *re-* і дієслова *flecto* “гну, відхиляю; змінюю напрям”” [ЕСУМ–5 2006, с. 68].

Розмаїття інтерпретацій терміна рефлексія репрезентовано в різних тлумачних словниках англійської мови. Розглянемо деякі з них, позаяк в українську мову цей термін було запозичено саме через англійську як мову міжнародного спілкування. Наприклад, онлайн словник “Merriam-Webster” подає 9 визначень лексеми *reflection*, серед яких:

“an instance of reflecting, especially: the return of light or sound waves from a surface (‘приклад відображення, зокрема віддзеркалення світла або звукових хвиль від поверхні’);

the production of an image by or as if by a mirror (‘вироблення зображення дзеркалом або чимось подібним’);

the action of bending or folding back / a reflected part (‘дія згинання або складання у зворотному порядку / відображена частина’);

something produced by reflecting / an image given back by a reflecting surface / an effect produced by an influence (‘щось, вироблюване через відображення / віддзеркалення, типу зображення, що повертається віддзеркалюваною поверхнею / ефект, отриманий в результаті впливу’);

an often obscure or indirect criticism (‘часто завуальована або пряма критика’);

a thought, idea, or opinion formed or a remark made as a result of meditation (‘міркування, ідея чи сформована думка, або коментар, зроблений в результаті роздумів’);

consideration of some subject matter, idea, or purpose – із позначкою застаріле (‘розгляд якогось предмету, ідеї або мети; повернення назад’);

a transformation of a figure in which each point is replaced by a point symmetric with respect to a line or plane / a transformation that involves reflection in more than one axis of a rectangular coordinate system (‘трансформація фігури, коли кожна її крапка замінюється симетричною крапкою відносно лінії або певного плану / трансформація, що включає переломлення більше ніж однієї вісі системи координат’)” [MW].

Онлайн словник “Dictionary.com” теж демонструє 9 значень для лексичної одиниці *reflection*, але більшість з них не збігається з представленими в онлайн словнику “Merriam-Webster” або за смисловим навантаженням, або за порядком подання, а саме:

“the act of reflecting, as in casting back a light or heat, mirroring, or giving back or showing an image; the state of being reflected in this way (‘акт відображення, як відкидання світла або тепла, віддзеркалення або відображення зображення, стан такого відображення’);

an image; representation; counterpart (‘образ, репрезентація, копія’);

a fixing of the thoughts on something; careful consideration (‘фіксування думок на чомусь, ретельний розгляд’);

a thought occurring in consideration or meditation (‘думка, що виникає при розгляді або медитації’);

an unfavorable remark or observation (‘неприємне зауваження або спостереження’);

the casting of some imputation or reproach (‘кидання якогось звинувачення або докору’);

(Фізика, Оптика) the return of light, heat, sound, etc., after striking a surface / something so reflected, as heat or especially light (‘повернення світла, тепла, звуку тощо після доторкання поверхні / щось, віддзеркалене, типу тепла або світла зокрема’);

(Математика) (in a plane) the replacement of each point on one side of a line by the point symmetrically placed on the other side of the line / (in space) the replacement of each point on one side of a plane by the symmetric point on the other side of the plane (‘(у площині) заміна кожної крапки з одного боку лінії крапкою, симетрично розташованою з іншого боку лінії / (у просторі) заміна кожної крапки з одного боку площини крапкою, симетрично розташованою з іншого боку площини’);

(Анатомія) the bending or folding back of a part upon itself (‘згинання або складання якоїсь частини’)” [DC].

Онлайн словник “Cambridge Dictionary” представляє 4 значення:

“the image of something in a mirror or on any reflective surface (‘зображення чогось у дзеркалі або на будь якій дзеркальній поверхні’);

(Фізика) the return of light, heat, sound, or energy from a surface (‘повернення світла, тепла, звуку або енергії від поверхні’);

a sign or result of something (‘ознака або результат чогось’);

serious and careful thought (‘серйозна та глибока думка’)” [CD].

“Тезаурус” англійської мови дає такі синоніми до лексеми *reflection*: “*consideration, contemplation, idea, impression, meditation, observation, opinion, rumination, view, absorption, cerebration, cogitation, deliberation, imagination, musing, pensiveness, speculation, study, brainwork, pondering*” [TC], серед яких перші 9 є найближчими за значенням: ‘розгляд, споглядання, ідея, враження, медитація, спостереження, думка, обдумування, погляд’.

Словник “Collins English Dictionary” наводить *reflection* з 7-ма значеннями:

- “1) дія з відображення;
- 2) повернення промінів світла, тепла або звуку;
- 3) зображення предмету у дзеркалі;
- 4) ретельне або довге міркування / обдумування;
- 5) *on reflection* після ретельного розгляду або перегляду;
- 6) дискредитація або звинувачення: *it's a sad reflection on modern morality*;
- 7) *математика* трансформація форми, за якої дзеркально перевертаються праве і ліве, або верхнє і нижнє” [CED 2011, с. 668].

Словник “Longman Dictionary of Contemporary English” подає 4 значення лексичної одиниці *reflection*:

- “1) [C] зображення, яке можна побачити у дзеркалі, склі або воді: *Can you see your reflection in this glass?*
- 2) [C, U] ретельне міркування, або ідея чи думка, заснована на ньому: *A moment's reflection will show the stupidity of this argument.* | *on/upon reflection* *At first I disagreed, but on reflection (= after thinking carefully about it), I realized she was right.*
- 3) [C] щось, що показує, що щось інше є подібним, або що це є ознакою конкретної ситуації: [+of] *His speech was an accurate reflection of the public mood.* | *be a reflection on sb/sth (= show how good or bad someone or something is)* *On some level, a student's grades are a reflection on the teacher.*
- 4) [U] дія або процес віддзеркалення / відкидування світла, тепла або звуку від поверхні” [LDCE 2012, с. 1461].

Словник “Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English” включає 6 значень *рефлексії*:

- “1) [C] зображення у дзеркалі, на блискучій поверхні, воді тощо: *He admired his reflection in the mirror*;
- 2) [U] дія або процес з відкидання світла, тепла, звуку тощо від поверхні;

3) [C] ознака, що демонструє стан або природу чогось: *Your clothes are often a reflection of your personality.* ◇ *The increase in crime is a sad reflection on (= shows sth bad about) our society today.*

4) [U] ретельне обдумування чогось, іноді протягом тривалого часового періоду: *She decided on reflection to accept his offer after all.* ◇ *A week off would give him time for reflection.*

5) [C, звичайно мн.] чийсь записані або озвучені думки про конкретний предмет або на конкретну тему: *a book of her reflections on childhood;*

6) [C] пояснення / відгук або опис чогось: *The article is an accurate reflection of events that day*” [Hornby 2010, с. 1223].

Не зважаючи на те, що кількість значень лексеми *reflection* у різних словниках не збігається, не всі вони дають відсилання до конкретної сфери використання цієї одиниці, усі словники зберігають ті компоненти значення, що були історично закріплені за цією лексичною одиницею, а саме: ‘явище / процес / результат, що з’являється при здійсненні дії у зворотному напрямку або при повторюванні, причому може відбуватися як у фізичному, так і інтелектуальному планах’.

Словники з філософії, логіки та психології людини, на нашу думку, виступають тим обов’язковим елементом, який закликаний надати цілісності щодо уявлення про такий феномен, як *рефлексія*.

З позиції філософії термін *рефлексія* у різних системах мав різне смислове навантаження. У більш загальному розумінні *рефлексія* позначає “відображення”, або “дослідження пізнавального акту” [ФС 2001, с. 491]. Під цим терміном також розуміють “джерело особливого знання, коли спостереження спрямовується на внутрішні дії свідомості, тоді як відчуття має своїм предметом зовнішні речі” (Дж. Локк); “увагу до того, що в нас відбувається” (Г. В. Лейбніц); “рефлексію над враженнями, що отримуються ззовні” і дорівнюють ідеям (Д. Гюм); “взаємне відображення одного в іншому, напр. у сутності – явища” (Г. В. Ф. Гегель). П. С. Попов додає від себе, що похідне дієслово “*рефлексувати*”, вживане як філософський термін,

означає “звертати свідомість на самого себе, розмірковувати над своїм психічним станом” [ФС 2001, с. 491].

“Логічний словник” М. І. Кондакова у своєму змісті не має статті, присвяченій власне *рефлексії*, проте наводить дефініцію *рефлексивності*: “одна з властивостей певних відношень, коли кожний елемент множини знаходиться в даному відношенні до самого себе” [Кондаков 1975, с. 517]. При цьому *рефлексивність* у логіці може бути кількох типів, серед яких є “рефлексивність відношення виведення», тобто «властивість відношення виведення” [Кондаков 1975, с. 517].

У “Психологічному словнику” за редакцією Н. А. Побірченко під *рефлексією* розуміється “спрямованість пізнання людини на саму себе, на свою діяльність та поведінку, свій внутрішній світ, психічні якості і стани; вміння представляти себе на місці іншої людини, мислено /в думці/ програвати ситуацію за неї” [ПС–2 2007, с. 257]. А у термінологічному “Словнику із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості” *рефлексія* тлумачиться як “висока диференціація пізнавальної інформації” [Рибалка 2016, с. 136]. У подальшому В. В. Рибалка відносить аналізований термін до одного з потенційних типів “творчого потенціалу особистості”, інтерпретуючи *рефлексію* як “самоідентифікація, самопізнання, саморегуляція, самоорганізація, самоздійснення, самоемоціяція” [Рибалка 2016, с. 345].

Отже, смислове навантаження терміна *рефлексія* у різних галузевих словниках варіюється, а відтак потребує його постійного уточнення залежно від ситуативного контексту.

Здатність *рефлексії* виступати механізмом когнітивного пізнання заклала підвалини до її використання у ролі методологічного прийому, що у свою чергу призвело до виникнення диференційних теорій і концепцій.

Рефлексія – це розумова діяльність, яка здійснюється на рівні об’єктивації за допомогою розумових дій і операцій, а функція рефлексії як діяльності в такому випадку полягає у пошуку раціонального способу

вирішення конкретної проблеми в результаті взаємодії особистості з оточуючою дійсністю. Здатність до рефлексії суттєво підвищує ефективність діяльності, отже професійність (юристів у тому числі) залежить від особистісного рівня розвитку, якого можна досягти активізуючи певним чином особистісно-смысловий рівень свідомості. Рефлексія бере участь у процесі цілепокладання – вибір цілі із варіантів, у відповідній ситуації та мотивації, завершуючись з вибором такої цілі. Рефлексивна діяльність засвоюється у процесі спеціального навчання.

І. М. Семенов погоджується щодо віднесення рефлексії до розумової дії, або компонента теоретичного мислення [Семенов 2015, с. 24]. При цьому він зазначає про неоднорідність рефлексії і виділення принаймні ще її особистісного аспекту, який разом з інтелектуальним обумовлює продуктивність творчого мислення [Семенов 2015, с. 24]. Відтак, вивчаючи методологічні проблеми рефлексивної психології сприйняття об'єктів і самосприйняття суб'єктів, виділяє такі види рефлексії (крім інтелектуальної і особистісної), як емоційну, інтуїтивну, діалогічну, комунікативну, кооперативну, соціальну, екзистенційну та духовну [Семенов 2015, с. 33]. З такою типологією погоджується і дослідниця Г. В. Ожиганова [Ожиганова 2018, с. 58].

Положення І. М. Семенова про продуктивність рефлексії (регулятори поведінки та діяльності, свідомості і мислення, емоцій і переживань, почуттів і вольових актів), що актуалізує, породжує, перебудовує і розвиває смисли [Семенов 2015, с. 27], на нашу думку, може бути застосованим у термінознавстві задля розмежування різних типів цього феномена, а також для відтворення форми й змісту термінів засобами мови перекладу.

У загальному плані виділяють 4 основні типи рефлексії: особистісний, інтелектуальний, кооперативний і комунікативний. Тип рефлексії детермінується її спрямованістю. Відтак до інтелектуального типу відносять рефлексію на знання про об'єкт і способи дії з такими знаннями. А. Г. Терещенко та С. О. Коршунова також згадують й про юридичну

рефлексію, тобто “спрямованість рефлексії на осмислення й оцінку ефективності юридичної діяльності для розвитку особистості юриста” [Терещенко 2017]. Слідом за С. Н. Морозюк, учені стверджують, що як на змістовому, так і на операціональному рівнях рефлексія виступає механізмом забезпечення динаміки особистісних утворень, здатним змінити патогенне мислення (його стереотипність), варіюючи поведінку. При цьому процес конструктивної рефлексії може ускладнюватися через стереотипність мислення, що актуалізує операціональні установки захисту програми поведінки. С. Н. Морозюк також впевнена, що рефлексія переростає у дискурсивне мислення, яке на рівні мови можна представити метатекстом, за І. Т. Вепревою [Вепрева 2002].

Вивчаючи *рефлексію* як фактор оптимізації адаптивної поведінки особистості в процесі професійної підготовки юриста, А. Г. Терещенко та С. О. Коршунова підкреслюють, що у сучасному світі суттєво зросла потреба у людях, здатних мислити творчо, самонавчатися, професійно самовдосконалюватися, адаптуватися [Терещенко 2017]. А усвідомлення власних дій, оптимізація поведінки, зміна засобів і підстав діяльності саме і є можливими завдяки навчання когнітивному механізмові – рефлексії. На думку вчених, рефлексією як “специфічно людською формою буття” треба навчитись цілеспрямовано керувати, оскільки вона пояснює не лише організацію та психіку людини, але й вищу форму останньої – самосвідомість. Цінним є спостереження дослідниць щодо включення до вивчення процесів рефлексії представників кібернетичного моделювання інтелектуальних процесів, різних видів психології (соціальної, педагогічної, інженерної), теорії організації [Терещенко 2017].

М. О. Фрізен вивчала рефлексивні підстави екзистенційної відповідальності особистості (від осмислення до вимірювання), в результаті чого обстоює ідею факультативності розвитку особистості у дорослому віці. Таким чином, дослідниця підтримує думку про наявність “продуктивних і непродуктивних варіантів рефлексії” [Фрізен 2015, с. 720]. Вона також

зауважує, що рефлексія спрацьовує у тому випадку, коли в наявності є певний рефлексивний ресурс [Фризен 2015, с. 721].

Більшість дослідників (С. О. Коршунова, А. Г. Терещенко, Г. П. Щедровицький та ін.) вважають, що досліджувати й описувати складний феномен *рефлексії* необхідно із залученням схем і моделей діяльності, оскільки, з одного боку, рефлексія є процесом, що структурує діяльність, а з іншого – механізмом її природного розвитку [Терещенко 2017].

І. М. Семенов і С. Ю. Степанов запропонували два основні механізми рефлексії – метадіяльнісний (що базується на її контролюючій функції) і особистісно-смісловий (який опирається на її конструктивну функцію, завдяки чому суб'єктивну реальність можна змінювати).

І. М. Семенов розробив концепцію структурно-рівневої організації мисленнєвої системи, відповідно до якої рефлексія виступає “системоформуючим фактором, що реалізує особистісну обумовленість, цілісність мисленнєвого пошуку та його регуляцію” [Семенов 2015; Степанов 1982; Терещенко 2017].

Д. О. Леонтьєв, Є. М. Осін, вказуючи на початкову амбівалентність рефлексії [Леонтьєв 2014, с. 113], запропонували “диференціальну модель рефлексії” [Леонтьєв 2014, с. 113], або “особистісної рефлексивності” [Фризен 2015, с. 725], що включає інтроспекцію, системну рефлексію і квазірефлексію. Таким чином, автори розробили “діагностичний інструмент, що дозволяє вимірювати рефлексивність диференційовано, розрізняючи її позитивні і негативні аспекти” (ототожнюючи рефлексію і рефлексивність як когнітивний механізм з позицій психології).

Г. В. Ожиганова розмежовує *рефлексію* і *рефлексивність* у психології, під першою розуміючи процес пізнання себе, а під другою – властивість особистості, що визначає першу як процес [Ожиганова 2018, с. 57]. Щодо підходів / методів їх вивчення, учена вважає саму рефлексію “методом психологічного дослідження”, що виступає “найважливішим елементом і формою теоретичного осмислення дійсності”, тобто *рефлексія* є “своєрідним

методом здійснення пізнання і метапізнання” [Ожиганова 2018, с. 58]. А відтак пізнати саму рефлексію та її похідні можна за допомогою розробки різних теорій, концепцій, моделей тощо. Моделюванням рефлексії займалися такі науковці, як: В. О. Лефевр (системно-семіотична модель рефлексії на основі логіко-математичного аналізу), В. А. Петровський (транзактна модель рефлексивного вибору), І. М. Семенов (системно-рівнева модель рефлексивної регуляції продуктивного мислення) та ін. Г. В. Ожиганова також впевнена, що “Метод моделювання відносно рефлексії може бути пов’язаний з реконструкцією та інтерпретацією рефлексивних текстів, створених видатними особистостями” [Ожиганова 2018, с. 58]. Така думка дає підстави зробити в перспективі спробу розробити модель і для відтворення юридичного терміна в мові перекладу.

І. Т. Вепрева у монографії, присвяченій проблемам мовної рефлексії, пропонує за основну одиницю вивчення метамовного дискурсу (об’єкт її вивчення) обрати рефлексив, який виступає “маркером толерантної когнітивно-мовленнєвої взаємодії” [Вепрева 2002, с. 2]. Це такий показник, за яким можна визначити соціальні й мовні процеси, що фіксуються в лінгвальній ментальності. Авторка зазначає, що “інтенсивні процеси в суспільстві та мові загострюють мовну рефлексію носія мови. Сучасне мовлення рясніє рефлексивами, відносно закінченими метамовними висловлюваннями, що містять коментар до вживаного слова чи виразу. Висловлювання-рефлексиви занурені у певний загальнокультурний, конкретно ситуативний, власне лінгвістичний контекст і описують деякий стан речей” [Вепрева 2002, с. 5]. Рефлексиви характерні для мовної особистості, яка включає в себе цілу низку компонентів (психічний, соціальний, етичний тощо), але всі вони переломлюються через мову / дискурс.

Ми погоджуємось із думкою І. Т. Вепревої, відповідно до якої “мовна самосвідомість чуйно реагує на активну зміну опорних ланок лексикона, тому закономірним є підвищення частотності рефлексивів у переломні роки історії

суспільства” [Вепрева 2002, с. 5]. Це й зумовлює увагу до мовленнєвої рефлексії, яка є частиною національної, а також культурної самосвідомості. На думку дослідниці, методологічний підхід до вивчення рефлексії треба базувати на “єдності різноманітного” (І. Кант) у конкретному знанні. Тлумачачи рефлексію як спосіб “орієнтування та здійснення вибору з множини можливостей, необхідної й достатньої для самоорганізації життєдіяльності органічних систем” [Вепрева 2002, с. 9], завдяки збору різних теорій і їх об’єднанню в межах однієї галузі І. Т. Вепревій вдалось означити мета-онтологію, виділити модальності й змоделювати її мета-модель. Це свідчить на користь міждисциплінарних досліджень і всебічного вивчення кожного окремого явища [Вепрева 2002, с. 7].

Про мета-модель говорить і Г. В. Ємельяненко, ототожнюючи її з граматичним психологізмом при дослідженні метамовної рефлексії [Ємельяненко 2012, с. 106]. Вона зазначає, що “до зони метамовної рефлексії можна віднести такий процес відбирання граматичної одиниці, що передбачає не лише усвідомлення, але й тлумачення граматичного смислу, не просто включення його в прагматику висловлення, але й мотивацію цього включення” [Ємельяненко 2012, с. 106]. Дослідниця також зауважує про пов’язаність граматичного психологізму з категоріями інтертекстуальності та інтерактивності. До того ж, метамовна рефлексія реалізує функції пояснення думки через мотивацію використання лексичної одиниці / граматичної конструкції у різних формах або акцентування лакун у мовній системі, через структурування тексту. На думку авторки, необхідний художній образ саме й створюється із використанням метамовної рефлексії. Виділяються 3 типи образотворчої рефлексії: “рефлексія як свідчення про лінгвістичну інтуїцію”, “рефлексія викривальна, тобто така, що експлікує невідповідності в аналізованому фрагменті висловлення”, “гендерна метамовна рефлексія”, що “корелює з феноменами гендерної лінгвістики, тобто з чоловічим і жіночим мовленням як окремими дискурсами” [Ємельяненко 2012, с. 107]. Відтак

можна зробити висновок, що сформульована певним чином думка є результатом метамовної рефлексії.

Обґрунтування мета-онтології рефлексії пропонує Т. Е. Сизикова, називаючи її “орієнтовна онтологія” і включаючи до неї свідомість, мислення, особистість і діяльність [Сизикова 2018, с. 26]. Спираючись на таку онтологію, вчена виділила модальності рефлексії: дійсного / реального, можливого, необхідного, а також похідні модальності багатомірності, темпоральності, свідомого-несвідомого, достатнього-недостатнього, трансгредієнтності. Отже, мета-модель репрезентована єдністю п'ятих моделей рефлексії з позначенням зв'язків між ними і апробована на прикладі рефлексивного психологічного консультування в аналізі рефлексії тексту клієнта.

О. О. Залевська у розвідці про суміжність термінів *рефлексія* і *мовна свідомість* підкреслює складність їх розмежування, обмежуючись висновком, що “інтелектуальні процеси, що протікають у людини, зовсім не зводяться до раціональних і вербалізованих, вони набагато складніші та потребують врахування специфіки людини як “цілісності”, тобто людина, що говорить, не може бути тільки тією, що розмірковує логічно і все усвідомлює, вона також завжди людина, яка відчуває, переживає, уявляє, прогнозує, має сумніви, помиляється, шукає опори в колишньому досвіді пізнання світу і взаємодії з оточуючим природним і соціальним середовищем і т.п.” [Залевская 2015, с. 31]. Суттєвим для нашого дослідження є інтерпретація О. О. Залевською *рефлексії* як “метамовного або когнітивного / метакогнітивного процесу” [Залевская 2015, с. 32], а також її спостереження, що диференційне розуміння термінів (навіть носіями однієї мови) різними особистостями можна пояснити з ув'язуванням їх (термінів) з розбіжними образами та / або відмінними емоційно-оцінними переживаннями. “Це відбувається саме за рахунок усього того, що імплікується співвідносними з мовними одиницями категорійними полями (з позицій того чи іншого напрямку), смисловими полями або ідентифікуючими (також з різних позицій) ознаками, відношеннями, ситуаціями з наслідками, що витікають з них” [Залевская 2015, с. 34].

Отже, очевидними є мультимодальна природа функціональних орієнтирів і метамовний контроль вживання власне будь-якої мови. А найважливішим, що помітила дослідниця, вивчаючи роботи М. І. Жинкіна та Е. Голдберга, є висновок про розподіл різних аспектів значення слова у різних областях мозку, причому наявним є тісний зв'язок “з тими аспектами фізичної реальності, про яку іде мова” [Залевская 2015, с. 35]. Відтак, для вивчення рефлексії треба використовувати інтегративний підхід (зادля врахування результатів різних галузей знань про людину), а в термінознавстві зафіксувати інтерпретацію *рефлексії* як універсального методологічного прийому, що дає змогу визначити специфіку явища / предмета якнайточніше.

Якщо існує явище *рефлексії*, яке усвідомлюється людиною (підтверджено філософами, психологами, педагогами), то повинні бути й мовні одиниці, які б це явище номінували. Слідом за І. Т. Вепревою, ми такими мовними одиницями вважаємо *рефлексиви*.

І. Т. Вепрева під *рефлексивом* розуміє “метамовний коментар з приводу вживання актуальної лексичної одиниці” [Вепрева 2002, с. 76]. Вона пояснює такий вибір великою кількістю термінологічних одиниць, які характеризують метависловлювання відносно певних слів, а також наявністю в терміні рефлексив “головної, родової риси метамовних утворень – наявністю мовної рефлексії, спрямованістю мовної свідомості на пізнання самого себе” [Вепрева 2002, с. 76]. Дослідниця акцентує на тому факті, що рефлексиви можуть відображати рефлексію на слово, словоформу, фразеологічну одиницю, ціле висловлення, але більшість – це все ж таки метамовна реакція на слово [Вепрева 2002, с. 77].

З огляду на вищезазначене, цілком доцільним видається введення до наукового обігу термінознавства такого поняття, як *термінорефлексив* (на позначення суб'єктивної рефлексії на зміст терміна як процесу, механізму і результату пізнання, що дозволяє створювати нові еквіваленти термінологічного уявлення; наприклад, в юридичній сфері це буде *юридичний термінорефлексив* – термін наш). Безумовно, цей термін повинен бути

апробованим, проте наразі вже є очевидним, що його інтерпретація буде залежати принаймні від трьох складових: конкретної комунікативної ситуації (в якій термінорефлексив буде задіяний), об'єктивної складової його семантики (зв'язку його компонентів з універсальними категорійними полями) та індивідуальних здатностей / здібностей особистості до опрацювання інформації.

Підсумовуючи, підкреслимо, що верифікація етимології лексичної одиниці *рефлексія*, аналіз її дефініції в словниках з лінгвістики, філософії, логіки, психології, розгляд результатів використання методологічного прийому рефлексії в психології і навчанні майбутніх фахівців заклали основи для формулювання положення про вживання методологічного прийому рефлексії у сучасному термінознавстві:

а) доцільність в термінознавстві зафіксувати інтерпретацію *рефлексії* як універсального методологічного прийому, що дає змогу якнайточніше визначати специфіку явища / предмета;

б) виявлення продуктивності рефлексії у вигляді регуляторів свідомості і мислення, що здатні актуалізовувати, породжувати, перебудовувати та розвивати смисли, що може бути застосованим у термінознавстві задля розмежування різних типів рефлексії як феномена, а також для відтворення форми й змісту термінів засобами мови перекладу;

в) введення до наукового обігу термінознавства такого поняття, як “термінорефлексив”, під яким розуміємо *рефлексив, який використовується для позначення суб'єктивної рефлексії на зміст терміна як процесу, механізму і результату пізнання, що дозволяє створювати нові еквіваленти термінологічного уявлення.*

1.2.2 Когнітивна терміноструктура як одиниця професійної свідомості. Когнітивна лінгвістика сформулировала основне питання, на вирішення якого направлено всі сили когнітивістів: як співвідносяться когнітивні й мовні структури і як нематеріальний концептуальний зміст

реалізується засобами мови. Дослідження мовних одиниць із когнітивної точки зору потребує роботи з надмовними структурами, які є результатом системної мовно-розумової діяльності. При цьому поєднання одиниць дослідження когнітивної та мовної сфер виявилось завданням складним: мовні факти є одиницями природно-наукового типу, тобто при належній доказовій базі дослідження таких одиниць мають об'єктивний характер, а одиниці розумової діяльності – когнітивні структури – поки що не мають природно-наукового тлумачення через емпіричний досвід, що є причиною доволі суб'єктивних висновків із досліджень цих одиниць, доказовою базою яких є не каузальні пояснення, а, скоріше, наведення підстав.

Мова є основною формою отримання, обробки, фіксації, зберігання й передачі людського знання. Протягом тривалого часу дослідники різних галузей знання, пов'язаних із вивченням людини, намагаються поєднати ментальні репрезентації з мовними формами, знайти способи й засоби вивчення мислення й свідомості людини, що породжує мовні твори. Розглядаючи ментальні процеси в тісному зв'язку з мовою, за допомогою і засобами якої відбувається об'єктивація знання, науковці виводять на перший план когнітивних досліджень вивчення свідомості людини та встановлення форм організації знання, що потребує об'єднання зусиль дослідників багатьох наук задля створення нового наукового парадигматичного простору.

Когнітивна лінгвістика дуже обережно ставиться до *терміна* як мовного репрезентанту фрагмента професійної мовної картини світу. Термін потребує особливого підходу через вторинність своєї природи, що вирізняє цю одиницю з-поміж мовних явищ і феноменів, на основі яких він утворюється. Такий підхід вимагає виокремлення *когнітивної структури* і далі *когнітивної терміноструктури* з низки категорій мислення та одиниць ментальної інформації одного порядку (порів.: *уявлення* як “відтворення об'єкта в формах наочного образу на основі попередньої даності його в чуттєвому досвіді” [ФЕС–1 2002, с. 660]; *поняття* як “відображення закономірних відношень

та властивостей об'єктів у вигляді думки про їхні загальні та специфічні ознаки” [ФЕС–1 2002, с. 497]; *судження* як “ствердження або заперечення чого-небудь стосовно предметів і явищ, їхніх зв'язків і відношень” [ФЕС–1 2002, с. 615], *силогізм* як “дедуктивний умовивід, в якому з двох суджень отримують зумовлене ними третє судження – висновок” [ФЕС–1 2002, с. 578] та інші категорії), але при цьому нерівнозначних й відмінних за специфікою змісту та місця кожного феномену в системі структурування й організації знання.

У когнітивній лінгвістиці одні науковці вважають, що “концепт – явище того ж порядку, що і поняття” [Степанов 2004, с. 42], інші розмежовують терміни “концепт” і “поняття”. На думку І. П. Массаліної та В. Ф. Новодранової, *науковий концепт* відрізняється від *поняття* низкою характеристик, а саме:

“1) на відміну від поняття, що є раціональною схемою об'єкта, концепт містить сенсорний, емотивний і оцінний компоненти;

2) науковий концепт ширше поняття. Він включає в себе як наївний аналог поняття (метафоричні, історичні терміни), так і власне поняття як інструмент логічного і наукового мислення;

3) концепт менш системний, менш ригідний за своєю будовою, ніж поняття. Він багатовимірний, варіативний і в тій чи іншій мірі семантично розмитий” [Массалина 2009, с. 72–73].

Термін є лінгвістичною основою будь-якої метамови, одиницею когнітивно-комунікативного простору, а “когнітивний підхід до опису термінологічної системи вимагає, щоб термінологічні одиниці були описані концептуально, як певні когнітивні структури, тобто як конкретні структури спеціального знання” [Новодранова 2013, с. 13].

Само поняття *структури* є складним та багатоаспектним. Філософія під структурою розуміє “цілісну сукупність частин” [Жюліа 2000, с. 431], “сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність самому собі, збереження основних властивостей при різних

зовнішніх і внутрішніх змінах, інваріантний аспект системи. Категорія структури є розвитком поняття “форма” (форма – це структура змісту). Структура виражає те, що залишається стійким, відносно незмінним при різних перетвореннях системи. При цьому структура немислима поза системою, а система завжди має структуру” [Некрасова 2008, с. 82]. Важливою властивістю структури є те, що її “утворюють не будь-які зв’язки і відношення, а, перш за все, закономірні, сутнісні” [КФС 2004, с. 374]. Структура як категорія розглядається і з точки зору *концептуальної* системи. На думку Г. І. Рузавіна, “в концептуальній системі, напр., в теорії, поняття і судження, що її утворюють, пов’язані логічними відношеннями визначення і висновку (дедукції)” [ФС 2001, с. 543].

Сьогодні існує багато різних підходів до розуміння сутності *структури когнітивної*. Так, із загальнокогнітивної точки зору під *когнітивною структурою галузі знань* розуміють “компонент зв’язного семантичного представлення формалізованої моделі, що відбиває зміст цієї області” [Костенко 2016, с. 50]. *Когнітивна структура пізнання* тлумачиться науковцями як структура, яка “визначає можливість декодування, інтерпретації та передачі культурної, лінгвістичної, історичної інформації за допомогою мови” [Авдеева 2013, с. 214]. Психологія під *когнітивними структурами* розуміє “гіпотетичні елементи пізнавального апарату суб’єкта, від особливостей будови яких залежить стиль ті ефективність пізнавальної діяльності” [Нарцисова 2010, с. 385]. Інші дослідники бачать *когнітивну структуру* як “узагальнено-абстрактну репрезентацію предметного світу” [Гилев 2007, с. 33], “внутрішню відносно стабільну психологічну систему представлення знань, яка також є системою вилучення й аналізу поточної інформації. Вона містить і базу емпіричних знань про навколишній предметний світ” [Гилев 2007, с. 34], “кінцевий фабрикат мислення” [Алефиренко 2007, с. 394].

У сучасній когнітивній лінгвістиці, за спостереженнями Є. В. Іванової, поняття *когнітивної структури* “застосовується досить часто і широко

як при аналізі великих інформаційних блоків, так і при розгляді інформації, що міститься в одному реченні. Когнітивна структура визначається як схема репрезентації знання” [Иванова 2003, с. 9].

Із точки зору когнітивної лінгвістики, О. В. Лукашевич під *когнітивною структурою*, що опосередковує предметний світ у психіці людини, розуміє “спосіб / результат упорядкування та переробки в свідомості індивіда певної інформації” [Лукашевич 2003, с. 293]. На думку вченої, на базі когнітивних структур “утворюються концептуальні структури, що є результатом присвоєння інформації, вбудовування її в концептуальну систему індивіда” [Лукашевич 2003, с. 293]. Автор також зауважує, що сформовані концептуальні структури забезпечують утворення нових когнітивних структур та перебудову існуючих, тим самим когнітивні структури є утвореннями динамічними.

Отже, враховуючи той факт, що когнітивні структури є відкритими, в результаті взаємообміну інформаційними одиницями й енергією із зовнішнім навколишнім середовищем когнітивні структури піддаються змінам та переорганізації; “таким шляхом відбувається перехід від старої структури і системи до нової, і під впливом низки випадкових факторів у точці біфуркації виникають принципово нові властивості, якості і закономірності” [ФС 2001, с. 543] нових когнітивних структур.

На думку Н. О. Голубевої, “когнітивна структура як результат когнітивної репрезентації є формою кодування й збереження інформації” [Голубева 2007, с. 84]. Дослідниця погоджується з теорією В. В. Красних, яка характеризує когнітивну структуру як “неподільну когнітивну одиницю, що зберігає “згорнуте” знання і / або уявлення” [Красных 2003, с. 64]. Вчена відзначає, що когнітивні структури є “певним чином організовані і структуровані ділянки когнітивного простору. Це свого роду “елементарні” одиниці, тобто базисні, основні, з одного боку, і далі неподільні – з іншого” [Красных 2003, с. 64]. Автор додає, що такі структури є змістовою формою кодування й зберігання інформації.

Дослідження конкретних типів дискурсів та різновидів мовних особистостей породжують розуміння явища *когнітивної структури* відносно до ситуації, що досліджується. Так, Н. А. Белоус пропонує аналіз конфліктного дискурсу, у зв'язку з яким визначає *когнітивні структури конфліктної мовної особистості* як “структури даних для представлення певної ситуації зіткнення в свідомості індивіда, тобто такі, що відповідають за прийом, збір і перетворення інформації відповідно до вимоги відтворення стійких, нормальних, типових характеристик конфлікту, що відбувається” [Белоус 2008, с. 64]. Науковиця також зауважує про наявність декількох різновидів таких структур, кожен із яких лежить в основі конкретного рівня пізнавального відображення.

Б. К. Гарнер пояснює явище когнітивних структур як “основні психічні процеси, які люди використовують для осмислення інформації” [Garner 2007]. Вона пропонує на позначення таких процесів використовувати також терміни *ментальні структури* (*'mental structures'*), *ментальні інструменти* (*'mental tools'*) та *шаблони думок* (*'patterns of thought'*). Дослідниця розробила класифікацію когнітивних структур, відповідно до якої всі когнітивні структури поділяються на такі:

1) *структури порівняльного мислення* – для обробки інформації шляхом ідентифікації подібності й розбіжності даних.

Ці структури включають *розпізнавання, запам'ятовування, збереження, класифікацію, просторову орієнтацію, часову орієнтацію та метафоричне мислення;*

2) *структури символічної репрезентації* – для трансформації інформації в системи відповідного культурного коду.

Такі структури включають *вербальні та невербальні мовні засоби, математику, музику, рухи, танець, жести, міжособистісну взаємодію, графіку (двовимірні малюнки, картини, логотипи), скульптуру, спорудження, симуляцію, драму та мультимедіа;*

3) *структури логічного мислення* використовують стратегії абстрактного мислення для систематичної обробки та генерування інформації.

Вони включають *дедуктивне та індуктивне мислення, мислення за аналогіями та гіпотезами, причинно-наслідкові зв'язки, аналіз, синтез, оцінку, постановку проблеми та вирішення проблем* [Garner 2007].

Для вивчення й усвідомлення процесу формування й функціонування когнітивних структур дослідниця вводить термін *метабільність* (*metability* = *meta* (префікс на позначення перехідного стану, транзитного перетворення) + *ability* (у значенні 'здатність, можливість')) "to describe the ongoing, dynamic, interactive cycle of learning, creating, and changing" [Garner 2007] ('для опису поточного, динамічного, інтерактивного циклу навчання, створення та змін').

Циклічність динамічного процесу метабільності схематично представлено вченою таким чином:

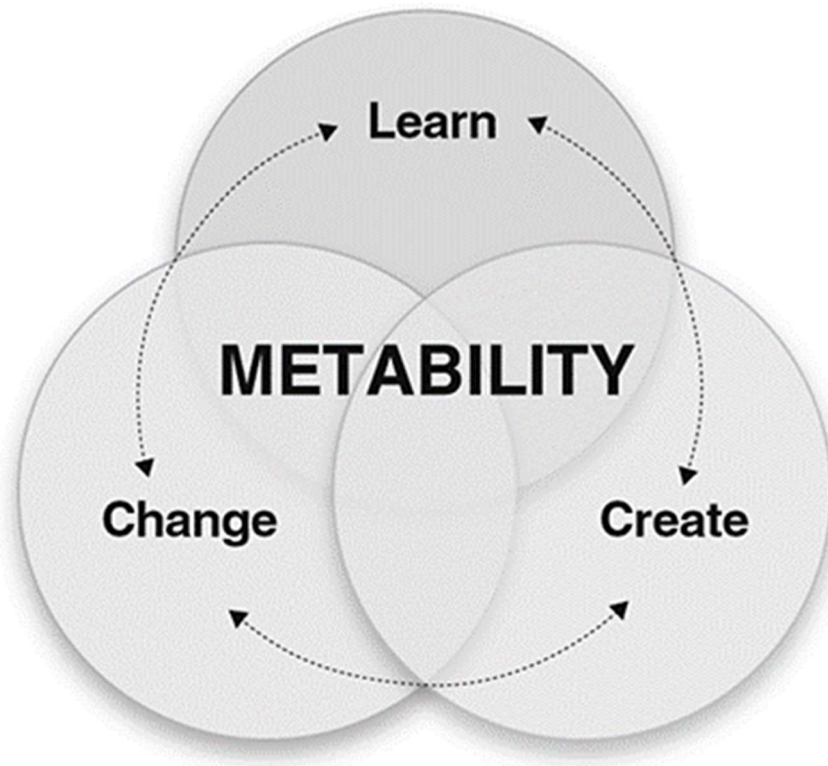

Рисунок 1.2.2.1. Метабільність як динамічний цикл [Garner 2007] (*metability* – *метабільність*, *learn* – *вивчати*, *create* – *створювати*, *change* – *змінювати*).

Досліджуючи процес та передумови формування когнітивних структур у студентів у процесі навчання, Б. К. Гарнер пропонує модель утворення цих структур за допомогою рефлексивного усвідомлення й візуалізації, від яких безпосередньо залежить якість та метабільність:

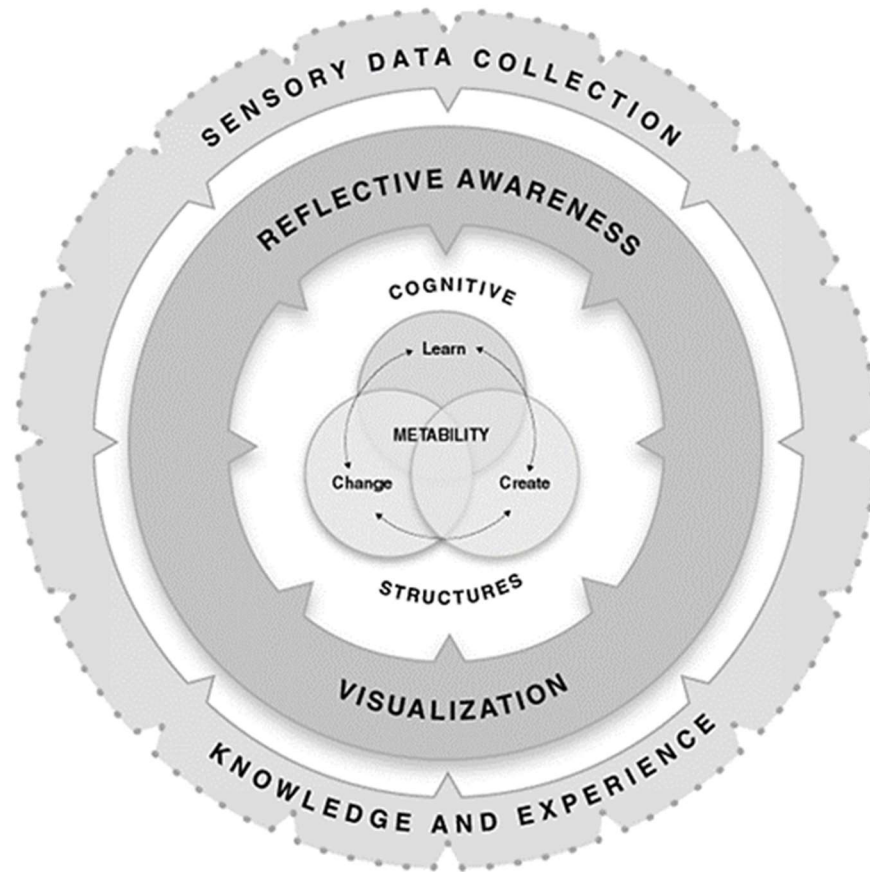

Рисунок 1.2.2.2. Рефлекторне усвідомлення та візуалізація у формуванні когнітивних структур та сприянні метабільності [Garner 2007] (*knowledge and experience* – знання та досвід, *sensory data collection* – збір сенсорних даних, *reflective awareness* – рефлекторне усвідомлення, *visualization* – візуалізація, *cognitive structures* – когнітивні структури, *metability* – метабільність, *learn* – вивчати, *create* – створювати, *change* – змінювати).

Пояснюючи використання студентами когнітивних структур та вибудовуючи шлях від опрацювання інформації до створення нового сенсу, Б. К. Гарнер виділяє такі етапи:

1) встановлення зв'язків (“когнітивні структури допомагають студентам вибудовувати зв'язки з попередніми знаннями та досвідом завдяки встановлення шляху від відомого до невідомого”);

2) пошук шаблонів (“когнітивні структури допомагають студентам порівнювати, аналізувати та впорядковувати інформацію за закономірностями та стосунками”);

3) визначення правил (“когнітивні структури допомагають студентам формулювати правила, які роблять обробку інформації автоматичною, швидкою та передбачуваною”);

4) принципи абстрагування (“когнітивні структури допомагають студентам абстрагувати узагальнюючі принципи, які застосовуються або переносяться на ситуації, відмінні від початкового контексту навчання”) [Garner 2007].

Такий підхід може бути застосований до процесу утворення когнітивних структур не тільки в процесі академічного навчання, але й при формуванні когнітивних структур у процесі професійної діяльності й усвідомлення фахового простору.

Відповідно до даних “Енциклопедії наук про навчання” під когнітивною структурою розуміють “a psychological construct that accounts for a form of human knowledge. Schema and mental models are examples of cognitive structures. Cognitive structure provides meaning and organization to experiences and guides both the processing of new information and the retrieval of stored information” (“психологічну конструкцію, якою називають форму людських знань. Схеми та ментальні моделі є прикладами когнітивних структур. Когнітивна структура надає сенсу та організації досвіду і керує як опрацюванням нової інформації, так і пошуком збереженої інформації”) [Seel 2012, с. 32]. Саме такий підхід та розуміння суті когнітивної структури складає теоретичне підґрунтя для виокремлення особливого типу когнітивних структур – когнітивної терміноструктури.

Отже, за даними існуючих теорій когнітивних структур, можна стверджувати, що у загальному вигляді когнітивні структури розуміються як генералізовані типізовані структури організації знань для представлення окремої ситуації в свідомості людини; механізми прийому, обробки, зберігання, вилучення й подальшого використання інформації, необхідної для когнітивного відтворення та пізнавального відображення того, що відбувається.

Проведені спостереження за мовним термінологічним матеріалом, а також напрацювання когнітивістів у межах різних наукових галузей дозволяє виділити нову одиницю виміру когнітивного простору людини – *когнітивну терміноструктуру*, і визначити її як *одиницю професійної свідомості, в якій сконцентрований фрагмент професійної картини світу та яка має вербальну реалізацію у вигляді термінів*.

Формування такої когнітивної одиниці є реакцією та рефлексією мовця на явища або феномени професійного світу, які вводяться в свідомість із набуттям знання про них, безперервно трансформуються з отриманням додаткової професійної та дотичної буденної інформації, зберігаються в професійній пам'яті й отримують вербальне оформлення у вигляді термінів.

Когнітивна терміноструктура репрезентована в мові термінологічними одиницями, що відбивають зміст цієї когнітивної структури. Вивчення когнітивних механізмів обробки знання наблизить науковців до пояснення суті багатьох мовних і мовленнєвих явищ і феноменів та розуміння покрокових шляхів від термінологічної мовної одиниці до ментальної сутності, в якій концентрується фрагмент професійної картини світу, і навпаки.

Професійні знання об'єктивуються в професійній картині світу через мовні одиниці, які забезпечують функціонування конкретного дискурсу, через що пояснення природи мовних феноменів слід шукати, серед іншого, в когнітивних механізмах обробки знань. Мережа когнітивних

терміноструктур носія професійної інформації забезпечує внутрішньосистемні зв'язки кожної галузі професійних знань.

Через природу когнітивної терміноструктури, неспостережний характер цієї ментальної одиниці, когнітивне термінознавство має застосовувати механізм лінгвістичної реконструкції когнітивної терміноструктури, відправним пунктом для якої (реконструкції) є вербалізатор такої структури – термін. Як зазначає І. Б. Штерн, “через мовний матеріал можна визначити основні риси, властиві процесу розуміння взагалі, реконструювати загальнозначимі когнітивні механізми розуміння як універсального вияву свідомості” [Штерн 1998, с. 284].

Термінологічні одиниці асоціюються з когнітивними терміноструктурами, які вони вербалізують. Такі когнітивні терміноструктури є згустками інформації, що зберігаються в пам'яті носія професійної метамови. Кожна наступна структура або комплекс структур створюються з компонентів інших терміноструктур, які вже зберігаються в пам'яті, поєднуються з новою фоною та фаховою інформацією і забезпечують адекватну когнітивну обробку нових професійних ситуацій. Існує також низка периферійних і проміжних концептів, які знаходяться між двох концептосфер, накладаються одна на іншу та поєднують у собі ознаки двох і більше суміжних концептосфер. Такий ієрархічний характер зв'язків одиниць мови та свідомості забезпечує системність і цілісність когнітивного контексту.

Схематично шлях від мовної до ментальної терміноодиниці можна прокласти таким чином: кожен дискретний термін активізує систему концептів, які збагачують експліцитні значення терміна низкою імпліцитних смислів та онтологічні уявлення про які вводяться до масиву емпіричних даних; відбувається концептуалізація в конкретному професійному дискурсі, чим забезпечується теоретична організація знання навколо терміна та миттєва багатовимірніа схематизація внутрішньосистемних міжконцептних зв'язків у межах цього дискурсу, що через сформовану когнітивну терміноструктуру веде до концентрованого фрагмента професійної картини світу. Такі процеси

забезпечують побудову ментального простору професійної картини світу, в якій співіснують смислові структури, утворені в результаті когнітивної діяльності фахівця, та є подібними у мовах, що досліджуються (англійській та українській), завдяки універсальній природі когнітивних процесів людини (сприйняття професійної інформації, її кодування, зберігання, обробка, декодування, використання, трансформація тощо, тобто процеси впорядкування професійної інформації, що надходить, та перетворення цієї інформації на професійне знання), що не виключає впливу національно-культурних та історичних чинників на вербалізацію концептів професійної картини світу.

Когнітивна терміноструктура є мінливою ментальною структурою. Очевидно, що вона формується за активної участі суб'єкта професійної діяльності в процесі ментальної творчості та зберігається у свідомості людини у вигляді певного професійного образу. Відбиваючи попередній професійний досвід, когнітивна терміноструктура визначає вектор руху інтерпретації досвіду наступного.

За твердженням D. Glynn, “мова є засобом вираження сенсу, тому ми можемо припустити, що мовці постійно шукатимуть формальні способи кодування того, що вони хочуть висловити” [Glynn 2010, с. 241], при цьому однією з важливих характеристик процесу вербалізації когнітивної терміноструктури є її опора на вже існуючі в свідомості людини концептуальні одиниці, що утворилися в процесі первинного, непрофесійного пізнання світу, механізми співвіднесення цих одиниць із новим знанням і наповнення їх додатковою семантикою, що має результатом термінологічну концептуалізацію та утворення (у більшості випадків) вторинної мовної одиниці – терміна.

З огляду на лінгвокогнітивний підхід до аналізу мовних одиниць під *терміном* пропонуємо розуміти *слово або словосполучення, що репрезентує фрагмент професійної картини світу через вербалізацію когнітивної терміноструктури в межах певного наукового дискурсу.*

Когнітивні механізми пояснення процесів накопичення і обробки знань, а також моделей передачі професійної інформації можуть бути вивчені завдяки застосуванню фреймового підходу до опису термінології.

1.3 Когнітивно-концептуальні ознаки юридичного дискурсу

1.3.1 Юридичний дискурс як семіотичний простір реалізації термінологічної ментально-мовної одиниці. Лінгвістичний напрям науки про знаки й знакові системи – семіотики – бере початок із робіт Ф. де Сосюра, який запропонував розуміння знака як конвенціональної одиниці, “цілого, що виникає внаслідок поєднання (асоціації) певного позначення (сигніфіканта) з певним позначенням (сигніфікатом)” [Сосюр 1998, с. 89]. Він убачав бінарність лінгвістичного знака в тому, що той “поєднує не річ і назву, але поняття та акустичний образ” [Сосюр 1998, с. 87] і “є двосторонньою психічною сутністю” [Сосюр 1998, с. 88]. Ф. де Сосюр підкреслює умовність знака та наголошує на необов'язковості зв'язку між значенням і вираженням. Американський філософ і дослідник прагматизму Ч. С. Пірс [ФЕС–2 2002, с. 480] наполягав на трьох складових знака: репрезентамені, референті та інтерпретанті. Ця концепція враховує людину, яка визначає своє ставлення щодо об'єкту і смислу. Продовження ідеї Ч. С. Пірса знайшли в роботах Ч. В. Морріса, який розумів структуру знакового процесу – семіозису – як поєднання чотирьох компонентів: знакового засобу, десигнату, інтерпретатора та інтерпретанти [ФЕС–2 2002, с. 401]. Ч. В. Морріс визначив три аспекти знака: синтактику (яка встановлює відношення одного знака до інших), семантику (відношення знака до того, що він означає) та прагматику (відношення знака до того, хто його використовує), тобто ця концепція враховує ситуацію та характеристики комунікації.

Наприкінці ХХ століття розпочинаються дослідження галузевих аспектів семіотики, серед яких і семіотика права. Найбільш розробленою теорією

семіозиса права представлена в американській школі. Так, американська засновниця семіотичного напрямку в правовій галузі Р. Кевельсон розглядає право як складну знакову систему та акцентує увагу на універсальності правового дискурсу [Kevelson 1988].

Сучасна вітчизняна семіотика розглядає семіозис як “процес функціонування знаків, що становить собою єдність генеративних, кодувальних та інтерпретативних процедур” [Павлюк 2006, с. 17]. Нові підходи в межах семіотики права запропоновано українською дослідницею О. М. Балинською, яка визначає семіотику як “науку не тільки про механізми і способи виникнення знаків, а й процес їх руху в інформаційному полі, виконання ними властивих тільки їм функцій та забезпечення гармонізації природи речей об’єктивної реальності та природи їх означування людиною” [Балинська 2013, с. 5] і зазначає, що саме “такого збалансування потребує сфера функціонування права” [Балинська 2013, с. 5]. І хоча авторка приділяє значну увагу розкриттю концептуальної природи семіотики права з огляду на такі її складові, як сигнал, код, знак, символ, особливого аналізу отримує явище “денотації у праві як процес закладення у право-знаки тих значень, що відображають предмети або явища об’єктивної дійсності та утворюють понятійну сутність, з якою даний знак співвідноситься як символ із об’єктом означування” [Балинська 2013, с. 87].

Цікавим убачається зауваження дослідниці про написання в роботі слів із першою частиною *право-*: така графічна форма пов’язана “з бажанням автора наголосити власне на другій складовій кожного з терміно-понять, серед яких, наприклад, “право-творець” (акцентовано на властивостях процесу творення), “право-суб’єкт” (наголошено на особистісних характеристиках суб’єкта правовідносин), “право-споживач” (тут основна риса суб’єкта правовідносин – здатність правильно користуватися правом, бути споживачем права як певного виду інформаційної продукції), “право-сприймач” (специфіка полягає у ролі суб’єкта правовідносин як адресата комунікації), “право-випадок” (підкреслюється ситуативність) та ін., хоча у всіх випадках, однозначно,

йдеться про творення, споживання, використання і т. д. одного продукту – права” [Балинська 2013, с. 13]. І за умов абстрагування від орфографічних вимог української мови маємо визнати, що така форма дійсно акцентує на змістових складових і властивостях, важливих у конкретні моменти викладення наукової концепції.

Знакова система юриспруденції наділена всіма характерними рисами знакової системи як такої. В межах правової знакової системи утворюється й функціонує вербальний правовий знак – термін, який є одиницею цієї системи та потребує розгляду з позицій правової семіотики й спеціального лінгвосеміотичного тлумачення.

З філософської точки зору знак є “матеріальним предметом (явищем, подією), що в процесі спілкування людей виступає як представник якогось іншого предмета, властивості, відношення й використовується для придбання, зберігання, перетворення, передачі інформації” [ФЕС–2 2002, с. 228]. Тобто, знак є матеріальним об’єктом, який заміщає інший об’єкт і виконує роль певного посередника між адресатом і адресантом. Говорячи про термін, можемо визначити його як мовну одиницю, що в процесі професійного спілкування називає термінопоняття – той елемент мислення, що є результатом узагальнення предметів і відображення їх спільних ознак, – й використовується для номінації певного термінологічного явища в процесі професійної комунікації.

Галузь права вважається однією із найскладніших семіотичних систем, яку утворює сукупність знакових конструкцій, що функціонують у правовому інформаційно-дискурсивному полі й віддзеркалюють правову дійсність засобами різних знакових систем. Вся ця сукупність вимагає пошуку нових підходів до розуміння законів її формування й функціонування, а також реалізації засобами професійної мови, тобто формування особливої галузі наукового аналізу – лінгвосеміотики права.

Під правовою семіотикою розуміють “галузь семіотики, спрямовану на вивчення системи знакових одиниць, що лежать в основі законотворчості” [Danesi 2000, с. 128]. Особливості метамови права як однієї із складових

і важливих характеристик правової семіотики зумовлені специфікою юридичного змісту й сфери спеціального використання, в якій провідну роль відіграє прагматична складова застосування продуктів юридичного текстотворення. Саме метамова визначає базові знаки професійної мовної системи й встановлює правила їхнього функціонування.

Не викликає сумнівів твердження про те, що семіотика права, як і будь-яка інша семіотична система, “формується у певному етнокультурному середовищі, використовуючи його вербальні сигнальні позначення, етнотипові для того чи іншого національного сегмента світової правової дійсності. Тому сигнали права однієї правової системи іноді не зрозумілі для суб’єктів права іншої системи” [Балинська 2013, с. 27].

На думку О.М. Балинської, специфіка юридичного дискурсу “дає підстави говорити про творення і сприйняття правових знаків як єдиний цілісний процес семіозу (виникнення, руху й функціонування цих знаків)” [Балинська 2013, с. 217], який передбачає певну процедурну послідовність процесу комунікації в межах юридичного дискурсу, а саме:

“1) поелементне відтворення правової дійсності у вербальних відповідниках, що передаються літерами і містять історію, етимологію, аналогію утворюваного слова (терміно-поняття), а також

2) поступове розкриття значення, закладеного у це слово (прочитання іконічного зображення, накладення на нього соціального індексу та розкриття смислу через зіставлення з минулим досвідом і проектування подальшої поведінкової рефлексії)” [Балинська 2013, с. 218].

Ця послідовність потребує вироблення особливого підходу до аналізу змісту й тлумачення значення термінів юридичного дискурсу. Як стверджує американська дослідниця права Р. Кевельсон, “проблема тлумачення в праві – це не просто проблема узгодження основних понять, а проблема згоди в тому, що коли вони використовуються різними людьми, існує певний загальний спільний зміст, який дозволяє закону бути чимось більш стійким,

ніж ідіосинкратичне викладення певних принципів, які можуть лежати поза рамками самого закону” [Kevelson 1988, с. 296].

Слово – юридичний термін – є базовою одиницею семіотичної системи законодавства. Певна частина з них є прозорими і зрозумілими для інтерпретаторів через мотивованість значення й високий індекс застосування в непрофесійному мовленні. Інша частина термінів характеризується складністю або неможливістю інтерпретації непідготовленим користувачем та потребують спеціального юридичного дефінування. Саме цей шар лексики складає основу юридичної метамови, закладає основи та багато в чому визначає алгоритми функціонування всієї правової семіотики.

Проблема терміна, його змістового наповнення та тлумачення отримала нових рішень у зв’язку з акцентом уваги дослідників на питаннях когнітивних процесів породження, передачі та інтерпретації терміна. Розуміння семіозису юридичного терміна як базової концептуальної одиниці правової семіосфери отримує нових рішень у світлі аналізу правових комунікативних процесів, що відбуваються у межах юридичного дискурсу. При цьому особливої уваги потребує сам юридичний дискурс як знакова система професійної мовної картини світу правника.

1.3.2 Термін як центральна одиниця паралельного корпусу юридичних текстів. Практичне завдання з розробки та систематизації національної термінології всіх галузей потребує аналітичного опрацювання й створення теоретичного підґрунтя. Правнича термінологія є основою для функціонування багатьох державних інституцій і сфери всіх громадських відносин. Формування глобального правового тезаурусу, укладання юридичних словників, створення корпусів правничих текстів (одно- та багатомовних), вдосконалення систем автоматичної обробки та перекладу юридичних текстів – всі ці та багато інших процесів базуються на роботі з центральною одиницею професійної мови – *терміном*.

Дослідженню питань формування й функціонування юридичної термінології української мови присвячені роботи таких лінгвістів, як Н. В. Артикуца [Артикуца 2009; 2012], М. Я. Бріцин [Бріцин 1965], М. Б. Вербенец [Вербенец 2005], І. М. Гумовська [Гумовська 2017], Е. Т. Дерді [Дерді 2006], І. М. Кочан [Кочан 2017], А. М. Ляшук [Ляшук 2016], Я. Ю. Манжос [Манжос 2016], М. М. Паночко [Паночко 2015], Ю. Ф. Прадід [Прадід 2001], Г. А. Сергєєва [Сергєєва 2016], Н. С. Трач [Трач 2009] та інші. Значну увагу цьому питанню приділяють не тільки філологи, але і юристи, розглядаючи термін права як один із елементів юридичної техніки та всієї законодавчої системи (роботи В. Я. Радецької [Радецька 2002], О. М. Каленюк [Каленюк 2017], С. П. Кравченка [Кравченко 2018], Л. І. Чулінди [Чулінда 2019] та інших).

Однією з галузей, яка охоплює багато аспектів життя людини й суспільства, є юриспруденція. Саме суспільне значення цієї науки пояснює високий рівень постійної зацікавленості дослідників у розробці принципів та методологічного забезпечення її функціонування. Серед питань, які створюють базис та теоретико-аналітичну основу правового знання, є питання термінології, а саме, змісту поняття *юридичний термін*.

Система *юридичних термінів* – юридична термінологія – “репрезентує мовно-знакову модель правового знання та віддзеркалює рівень розвитку категоріально-поняттєвого апарату права, ступінь його розробленості у науково-правовій, нормотворчій та законодавчій сферах” [Артикуца 2012, с. 53]. *Юридичний термін* як вербалізатор правового поняття є елементом системи та входить до загального термінологічного фонду національної мови. У словниках правничої лексики спостерігаються два підходи до розуміння змісту поняття *юридичний термін*: як до мовного явища, тобто об’єкта лінгвістичного аналізу (“словесне позначення поняття, що використовується при викладі змісту закону, іншого нормативного акту” [ССЮТВ 2018, с. 129], “слово або словосполучення на позначення власне правового поняття, яке відображає специфіку державно-правових явищ і має визначення

(дефініцію) у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях)” [ГЗ], “слово чи усталене словосполучення, яке виражає спеціальне поняття науки, техніки або іншої галузі людської діяльності та має дефініцію, яка розкриває ті ознаки цього поняття, що є релевантними саме для цієї галузі” [Скороходько 2002, с. 68]) і як до елемента юридичної техніки, тобто об’єкта дослідження юридичної науки (“засіб юридичної техніки, за допомогою якого виражається і закріплюється зміст нормативно-правових приписів держави” [ЮЕ–6 2004, с. 482]). Інколи словники певної правової галузі також намагаються розтлумачити поняття *термін* у межах окремої галузі, наприклад: “терміни з державного управління – слова чи словосполучення, які покликані точно позначати поняття та їх співвідношення в межах науки і практики державного управління” [ЕСДУ 2010, с. 703]. Жодна з цих інтерпретацій не додає до розуміння *терміна* як вербалізатора когнітивної терміноструктури, а лише акцентує на галузевій належності певного класу слів або на інструментальній функції *юридичного терміна*.

За визначенням Н. В. Артикуци юридичним терміном є “слово або словосполучення на позначення власне правового поняття, яке відображає специфіку державно-правових явищ (*адвокатура, арбітражний суд, інавгурація президента, позивач, правопорядок, правосуддя, юридична особа, юридичний факт, юрисдикція*) і має визначення (дефініцію) у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях)” [Артикуца 2009, с. 39]. При цьому науковиця зауважує, що не всі юридичні терміни мають законодавчо закріплену дефініцію, через що відокремлює терміни, що обслуговують не юридичну практику, а власне правову науку. На думку Н. В. Артикуци, *юридичний термін*, який обирається для кодифікації в законодавстві та нормативних фахових словниках, “повинен якнайточніше передавати правове поняття, мати точний і чітко визначений зміст (дефініцію), бути од но значним у межах терміносистеми, характеризуватися стилістичною нейтральністю, функціональною

усталеністю, відповідати структурно-семантичним і слово твір ним особливостям української мови” [Артикуца 2012, с. 55]. Отже, термін розглядається як носій спеціальної інформації певної професійної галузі, денотатом якого є поняття.

Словники англійської мови визначають *юридичний термін* (*a law term, a legal term*) як “an expression or word used in law” (‘вираз або слово, що використовується в законі’) [CCELD; DC], “a term which has a specific meaning when used in a legal context” (‘термін, який має специфічне значення при використанні в юридичному контексті’) [YD].

Вітчизняні дослідники права під *юридичним терміном* розуміють “словесне визначення поняття, що використовується при викладі змісту закону, іншого нормативного акту чи нормативного договору” [Скакун 2010, с. 357]. Як бачимо, таке визначення не містить ознак наукової дефініції поняття, що розглядається. Правознавець М. І. Любченко тлумачить юридичний термін як “слово або словосполучення, яке виступає узагальненим найменуванням певного правового поняття або поняття, яке не є правовим, але в результаті функціонування у сфері юриспруденції набуває специфічних змістових відтінків, вводиться в обіг, як правило, представниками юридичної науки або законодавцем, характеризується емоційною нейтральністю та відносною стійкістю” [Любченко 2012, с. 8-9]. У запропонованому визначенні автор апелює до природи та основних функцій *юридичного терміна*.

Будь-яка правова категорія (номінація) та її дефініція ґрунтується на законодавчому визначенні цього терміна. Юридичні, як і будь-які інші, терміни “є тими одиницями мови, які допомагають їй здійснювати одну з основних своїх функцій – функцію пізнавально-інформативну, пов’язану з реєстрацією та збереженням нагромаджених людством знань” [Перебийніс 1974, с. 3]. Врахування завдання передачі знань розширяє функцію самих термінів як узагальнених найменувань юридичних понять до інформативно-комунікативної, пов’язаної з реєстрацією, збереженням, використанням та передачею професійних юридичних знань. Професійна спрямованість цих

мовних знаків відбивається на специфіці їх функцій, серед яких “певні когнітивні (гносеологічні) функції, а саме компресійна та класифікаційна” [Щерба 2007, с. 197].

Проведений аналіз наявних визначень *юридичного терміна* не дає відповіді на основне запитання нової галузі термінознавства, яка отримала активного розвитку протягом останніх років, – когнітивного термінознавства, що має на меті розкриття природи співвідношення термінів із ментальними одиницями спеціального знання, яке вербалізується через ці терміни. Таке розуміння *терміна* взагалі та *юридичного терміна* зокрема відкриває можливості для розробки інших підходів до усвідомлення законів наукового бачення світу, категоризації й концептуалізації фрагмента правової дійсності та мовної реалізації професійної картини світу в межах нової парадигми когнітивного знання. Завданням дослідження *терміна* з когнітивних позицій є з’ясування шляхів взаємодії професійної дійсності, ментального уявлення й мови, а також зв’язків професійного мислення (когнітивних терміноструктур) й метамови (термінологічних одиниць) у процесі мовної обробки спеціальної інформації.

Когнітивна терміноструктура як *ментальна одиниця, що зберігає концентроване наукове знання і термінологічне уявлення*, що формується і зберігається у свідомості мовця та акумулює знання про професійну дійсність, знаходить мовну реалізацію в *терміні*, тобто в певній знаковій формі. Як зазначає Н. Шеремета, “правничий термін зкорельований із правовим поняттям як першоелементом правового знання й слугує його знаковою (мовною) моделлю, яка репрезентована у звуковій і літерній формах” [Шеремета 2013, с. 121]. Врахування когнітивно-дискурсивних характеристик *юридичного терміна* дозволяє визначити його як *слово або словосполучення, що репрезентує фрагмент правової картини світу і є вербалізатором когнітивної терміноструктури в юридичному дискурсі*. Зрозуміло, що таке визначення не є вичерпним, потребує перевірки, має бути

апробованим, а також може бути доповнене переліком характеристик, притаманних саме юридичному терміну.

Протягом останніх років значного розвитку отримав такий напрям перекладознавства, як галузевий, або фаховий, основним завданням якого є точна передача інформації. Дослідженню специфіки галузевого перекладу присвячені роботи таких лінгвістів, як В. І. Карабан [Карабан 2017], Д. С. Касяненко [Касяненко 2015], Т. Р. Кияк [Кияк 2007], Л. М. Черноватий [Черноватий 2019], О. А. Шаблій [Шаблій 2018] та інші. Сьогодні науковці-теоретики (Ю. І. Дем'янчук [Дем'янчук 2016; 2017], А. Л. Міщенко [Міщенко 2013] та інші) й перекладачі-практики впроваджують інструменти поєднання термінознавства з перекладознавством, яке забезпечується, в тому числі, і використанням корпусів галузевих паралельних текстів для одночасного застосування структурного, семантичного, дистрибутивного, контекстуального, частотного аналізу з метою підвищення якості перекладу професійних текстів.

Одним із ефективних і продуктивних інструментів роботи з термінологічною одиницею і цілим спеціальним текстом є корпус текстів. Аналіз і уточнення значень сталих терміноодиниць через автоматичне вилучення семантичної інформації, автоматична ідентифікація й класифікація нової спеціальної лексики, автоматична комплексна обробка фахових текстів, машинний переклад професійних текстів – такі та подібні завдання можуть бути виконані із залученням корпусів професійних текстів.

Для перевірки продуктивності застосування корпусного підходу³ до перекладу терміна аналізу піддається термін *a perpetrator*.

Термін *a perpetrator* входить до когнітивної моделі ЮРИДИЧНИЙ ПРОЦЕС – АГЕНТ / СУБ'ЄКТ ДІЇ, що формується в юридичному дискурсі, функціонує в когнітивному контексті юриспруденції та складається з фреймів – назв осіб-учасників юридичних процесів.

³ Тут і далі під корпусним підходом до аналізу перекладу термінів розуміється корпусно-базований підхід до перекладу (a corpus-based translation approach), який ґрунтується “на аналізі підготовлених в електронному форматі корпусів текстів” [Kruger 2011, с. 2).

Словник “Roget’s 21st Century Thesaurus” містить таке визначення цього терміна: “*a person who perpetrates, or commits, an illegal, criminal, or evil act*” [ТС 2013] (‘особа, яка вчиняє незаконне, злочинне чи зле діяння’), яке дозволяє ідентифікувати такі вузли аналізованого фрейму: *особа, вчиняти діяння, незаконне діяння, злочинне діяння, зле діяння*.

Фахові юридичні англо-українські словники містять такі варіанти перекладу одиниці *a perpetrator*:

“злочинець; порушник (прав тощо); порушник кримінального закону” [АУЮС 2004, с. 742];

“порушник кримінального закону; злочинець” [АУСМПЄП 2010, с. 365; БЮСД 2012, с. 311].

Залучення корпусу паралельних юридичних текстів дозволяє провести аналіз абсолютної та відносної частотності вживання варіантів перекладу одиниці *a perpetrator*, яку в досліджуваних текстах використано 52 рази:

- 1) *винний* – 17 вживань – 32,7%;
- 2) *злочинець* – 11 вживань – 21,2%;
- 3) *особа, яка вчинила злочин* – 5 вживань – 9,6%;
- 4) *правопорушник* – 4 вживання – 7,7%;
- 5) *виконавець злочину* – 3 вживання – 5,8%;
- 6) *винна особа* – 2 вживання – 3,8%;
- 7) *винуватець* – 2 вживання – 3,8%;
- 8) *кривдник* – 2 вживання – 3,8%;
- 9) *порушник* – 2 вживання – 3,8%;
- 10) *займенник він* – 2 вживання – 3,8%;
- 11) *виконавець правопорушення* – 1 вживання – 2%;
- 12) опущення в перекладі – 1 випадок – 2%.

“Великий тлумачний словник сучасної української мови” наводить такі визначення одиниць, які використані перекладачами при відтворенні одиниці *a perpetrator* українською мовою та містяться в текстах паралельного корпусу, що досліджується:

винний – “той, хто скоїв злочин, провинився у чому-небудь; винуватець” [ВТССУМ 2005, с. 143];

злочинець – “особа, що вчинила злочин” [ВТССУМ 2005, с. 464];

особа, яка вчинила злочин (= *особа* + *учиняти* + *злочин*) – “окрема людина, індивід” [ВТССУМ 2005, с. 861] + “робити, здійснювати що-небудь” [ВТССУМ 2005, с. 1523] + “суспільно небезпечна дія (чи бездіяльність), що чинить, заподіює зло людям” [ВТССУМ 2005, с. 464];

правопорушник – “особа, що порушує норми поведінки, встановлені законами чи іншими нормативними актами” [ВТССУМ 2005, с. 1102];

виконавець злочину (= *виконавець* + *злочин*) – “той, хто виконує яке-небудь завдання, здійснює що-небудь” [ВТССУМ 2005, с. 137] + “суспільно небезпечна дія (чи бездіяльність), що чинить, заподіює зло людям” [ВТССУМ 2005, с. 464];

винна особа (= *винний* + *особа*) – “той, хто скоїв злочин, провинився у чому-небудь; винуватець” [ВТССУМ 2005, с. 143] + “окрема людина, індивід” [ВТССУМ 2005, с. 861];

винуватець – “той, хто вчинив що-небудь погане, скоїв злочин, провинився у чомусь” [ВТССУМ 2005, с. 143];

кривдник – “той, хто робить комусь кривду” [ВТССУМ 2005, с. 585] (*кривда* – “несправедливий учинок щодо кого-, чого-небудь, несправедливе ставлення до когось, чогось; несправедливість” [ВТССУМ 2005, с. 585]);

порушник – “той, хто порушує закони, розпорядження влади або правила, розпорядок чого-небудь і т.ін.” [ВТССУМ 2005, с. 1074];

виконавець правопорушення (= *виконавець* + *правопорушення*) – “той, хто виконує яке-небудь завдання, здійснює що-небудь” [ВТССУМ 2005, с. 137] + “порушення норм поведінки, встановлених законами чи іншими нормативними актами” [ВТССУМ 2005, с. 1102].

Із всіх одиниць перекладу тільки іменник *правопорушник* має стилістичну позначку *юр.*; у решті випадків “спеціально-термінологічні слова наводяться без стилістичного позначення. Сфери їхнього вживання, цебто

належність до певної царини науки, техніки, мистецтва тощо, розкривається у тлумаченні цих слів; лише відсутність такого розкриття у тлумаченні передбачає використання відповідного галузевого позначення” [ВТССУМ 2005, с. V]. Тобто перед перекладачем стоїть завдання не тільки обрання семантично правильного й близького варіанту перекладу, але й ідентифікації належності обраної одиниці до термінологічного складу конкретної наукової галузі.

Таблиця 1.3.2.1 містить порівняння семантичного складу застосованих лексичних одиниць, що демонструє варіативність термінології юриспруденції в українській мові (дослідники зауважують, що “для української лінгвістичної метамови характерним є існування великої кількості паралельних термінів” [Голубовська 2016, с. 11]) та підтверджує наявність можливих еквівалентів та контекстуальних варіантів перекладу терміна *a perpetrator*, які можуть бути включені до двомовних словників юридичної термінології.

Наведені дефініції демонструють наявність термінологічних елементів семантики в 9 одиниць перекладу і відсутність таких елементів в одному випадку – в одиниці *кривдник*. Отже, при перекладі терміна не тільки відтворюється об’єктивна складова його семантики, але, так само, як і при перекладі будь-якої іншої лексичної одиниці, наявна суб’єктивна складова, тобто з’являються відбитки індивідуального уявлення перекладача про зміст терміна, яке реалізується в актуалізації певних вузлів фрейму при сприйнятті терміна мовою оригіналу й обранні для нього варіанту в мові перекладу.

Отже, професійна метамова характеризується наявністю термінологічних одиниць, що відтворюються в мовленні та належать до концептуального простору метамови конкретної професійної галузі. Такий простір означений набором терміноодиниць, що дозволяють безпомилково класифікувати належність мовного твору до сфери певної професійної комунікації. Так, для метамови юриспруденції одним із типів концептуальних одиниць є назви статусу осіб (як то назви правничих професій та найменування осіб за функціями та характеристиками в юридичних процесах).

Семантично наближені вузли фреймів
перекладацьких еквівалентів терміна *a perpetrator*

		англійська				
українська	семемі	person	perpetrates, commits	illegal act	criminal act	evil act
	винний	<i>той</i>	<i>скоїти</i>		<i>злочин</i>	
	злочинець	<i>особа</i>	<i>вчинити</i>		<i>злочин</i>	
	особа, яка вчинила злочин	<i>людина; індивід</i>	<i>робити; здійснювати; заподіяти</i>		<i>суспільно небезпечна дія</i>	<i>зло</i>
	правопору шник	<i>особа</i>	<i>порушити</i>	<i>закони; норматив- ні акти</i>		
	виконавець злочину	<i>той</i>	<i>виконувати; здійснювати; заподіювати</i>		<i>суспільно небезпечна дія</i>	<i>зло</i>
	винна особа	<i>той; людина; індивід</i>	<i>скоювати</i>		<i>злочин</i>	
	винуватець	<i>той</i>	<i>вчиняти; скоювати</i>		<i>злочин</i>	<i>поганий</i>
	кривдник	<i>той</i>	<i>робити</i>			<i>кривда</i>
	порушник	<i>той</i>	<i>порушувати</i>	<i>закони; правила</i>		
	виконавець правопору шення	<i>той</i>	<i>виконувати; здійснювати</i>	<i>порушення норм поведінки; закони; норматив- ні акти</i>		

Таким чином, комплексний підхід до вивчення семантики терміна дозволяє акцентувати різні аспекти значення термінологічного знака. Дослідження семіозису правового терміна, що функціонує в юридичному дискурсі, демонструє різні моделі породження його змісту. Семантика терміна на позначення суспільно актуального явища може відчувати на собі суттєвий вплив національно специфічних чинників, що відбивається на функціонально-семантичній специфіці терміна. Перспективним убачається застосування семіотичного підходу до аналізу юридичного терміна, репрезентованого в правовому дискурсі.

1.3.3 Історико-соціальні підвалини для вивчення термінів REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ із позицій лінгвокомпаративістики. Термінологічна лексика є особливим семантичним номінацій. Терміноодиниці об'єднані в окремих шар мовних знаків, що називають явища та феномени професійної дійсності.

Проблема вербалізації концептів мовних картин світу є об'єктом уваги дослідників останніх років. У вітчизняному мовознавстві цьому питанню присвячені роботи О. С. Бондаренка [Бондаренко 2005], Л. О. Глухової [Глухова 2013], І. О. Голубовської [Голубовська 2016а], В. В. Жайворонка [Жайворонка 2004], В. Л. Іващенко [Іващенко 2018], О. С. Олійник [Олійник 2016], Т. О. Попової [Попова 2004] та інших. Щодо закордонних розвідок, вагомий внесок зроблено в працях М. Ф. Алефіренка [Алефіренко 2004; 2006; 2007], С. Г. Воркачова [Воркачев 2001], В. І. Карасика [Карасик 2014], О. О. Корнілова [Корнілов 2003], О. С. Кубрякової [Кубрякова 1999], В. А. Маслової [Маслова 2007], Г. Г. Слишкіна [Слышкин 2000], О. В. Урисон [Урисон 2003] та інших.

Лінгвістична реконструкція терміна передбачає не тільки дослідження етимології, семантики, текстових категорій та дискурсивних характеристик, але й залучення галузевих професійних даних (у цьому випадку – юридичних),

що розширює можливості комплексного та всебічного аналізу терміноодиниці як результату мисленнєвої діяльності суб'єкту професійної мови.

Серед юридичних термінів, які стосуються називання людини, особливе місце посідають одиниці, що відбивають найменування правового статусу особи – “юридично закріпленого становища людини в суспільстві, відповідно до якого фізична особа як суб'єкт права вступає у правовідносини, координує свою діяльність і поведінку в суспільстві” [Скакун 2010, с. 57].

В юридичній науці види правових статусів розподіляються відповідно до суб'єктів правовідносин, а саме: “статус громадян, іноземців, осіб без громадянства, осіб з подвійним громадянством, біженців, українських громадян, що перебувають за кордоном; статус службових і посадових осіб (депутата, міністра, слідчого, судді, прокурора, глави обласної державної адміністрації та ін.); статус осіб, що працюють в екстремальних умовах (на оборонних об'єктах, секретних виробництвах) та ін.” [Скакун 2010, с. 61]. Існує багато класифікаційних ознак для виокремлення статусів, але для нашого дослідження представляє інтерес статус за ознакою громадянства: іноземний громадянин, особа без громадянства, біженець, вимушений переселенець.

Однією з лексем, яка називає важливе суспільне явище сьогодення та має специфіку семантичного наповнення в англійській та українській мовах, є багатогалузева термінологічна одиниця *refugee* / *біженець*, серед сфер активного функціонування якої і юридичний дискурс.

Проблема біженства не є новою. Вона супроводжувала всю історію людства поруч із війнами і конфліктами. У сучасному світі лексеми на позначення *refugee* є одиницями загального вжитка. Так, в англійській мові лексема *refugee* є одним із 10 000 найчастіше використовуваних слів у словнику “Collins COBUILD English Language Dictionary” [CCELD].

2015 року одразу в декількох мовах слова на позначення біженців та явищ, пов'язаних із біженством, стали словами року: в німецькій мові – іменник *Flüchtlinge* (укр. *біженці*) [GfdS], у датській – *Flygtningestrømme*

(укр. *потоки біженців*) [DR], в іспанській – *refugado* (укр. *біженець*) [Fundéu], у польській – *uchodźca* (укр. *біженець*) [Słowa], у російській – *беженцы* (укр. *біженці*) [Сноб].

Пошуково-аналітичний інструмент Google Тренди [GT] надає доступ до здебільшого нефільтрованих вибірок фактичних пошукових запитів у Google. Ці дані віднесені до категорії (вказують тему пошукового запиту) та зведені (об'єднані в групу), що дозволяє висвітлювати інтерес до певної теми як на глобальному, так і на місцевому рівнях.

Кількісні показники демонструють популярність пошукового терміна відносно найвищої точки на графіку для певного регіону та періоду часу. 100 – це пік популярності терміна. 50 означає, що популярність терміна вдвічі менша. 0 означає, що було замало даних про цей термін.

Для аналізу частотності формування запитів із пошуковими термінами *refugee* та *біженець* обрано такі критерії та характеристики спостереження:

1) регіон – для репрезентації використання мови: Сполучені Штати Америки та Велика Британія – для англійської мови, Україна – для української мови;

2) часовий період – з 01.01.2014 року по 01.01.2020 року. Час обрано з урахуванням активізації соціальних подій, які називає (прямо та опосередковано) термін та від яких залежить функціонування, а також набір і тенденції трансформації характеристик вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ.

Отримані дані демонструють відмінності в частотності використання одиниць *refugee* та *біженець* носіями англійської (двої країн) та української мов відповідно. При цьому спостерігаємо подібності (а саме, точку пікової активності) між європейським та американським регіонами. Щодо вживання терміна *біженець* в українській мові, відзначаємо незначне зниження активності протягом останніх трьох років: 100 → 81 → 70 (три останні пікові показники), що пов'язуємо, перш за все, з внутрішніми соціально-політичними подіями в країні.

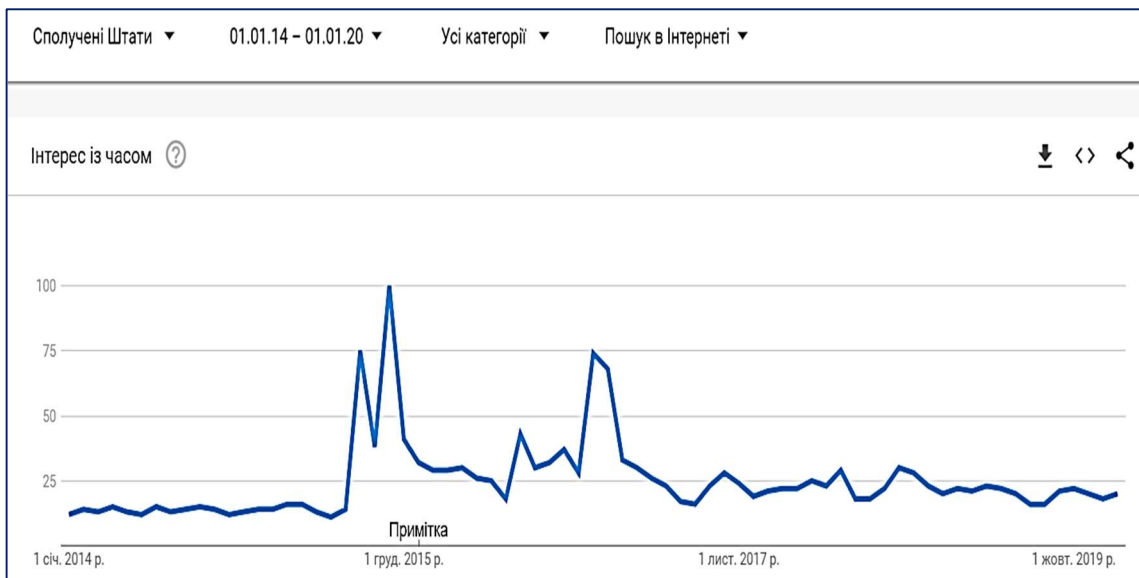

Рисунок 1.3.3.1. Популярність пошукового терміна *refugee*; період – 01.01.2014 – 01.01.2020 рр.; регіон – Сполучені Штати Америки; мова запиту – англійська [GT].

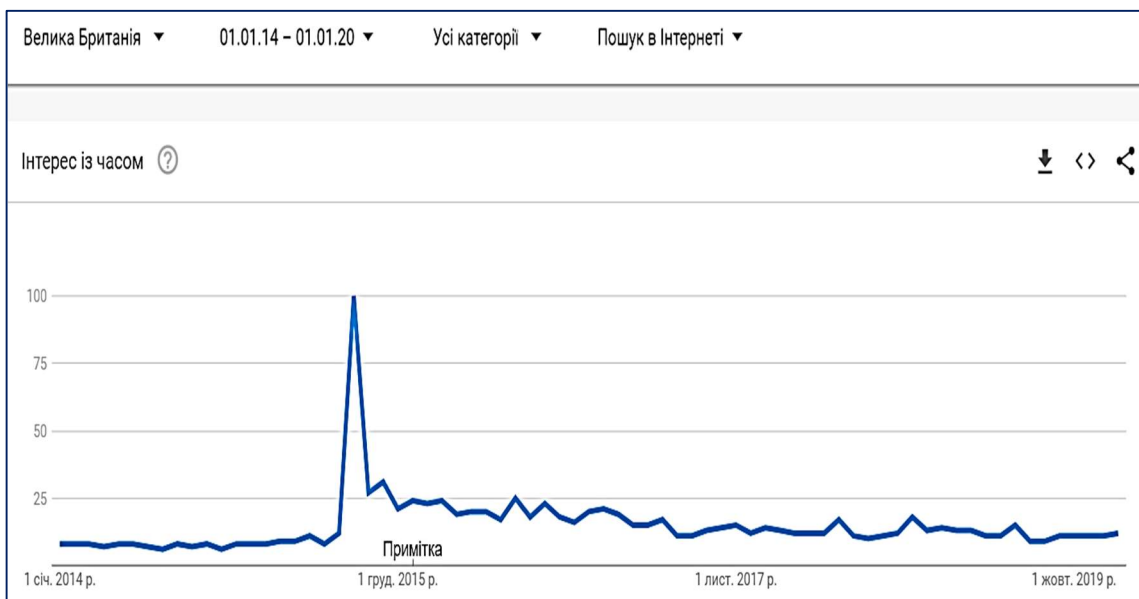

Рисунок 1.3.3.2. Популярність пошукового терміна *refugee*; період – 01.01.2014 – 01.01.2020 рр.; регіон – Велика Британія; мова запиту – англійська [GT].

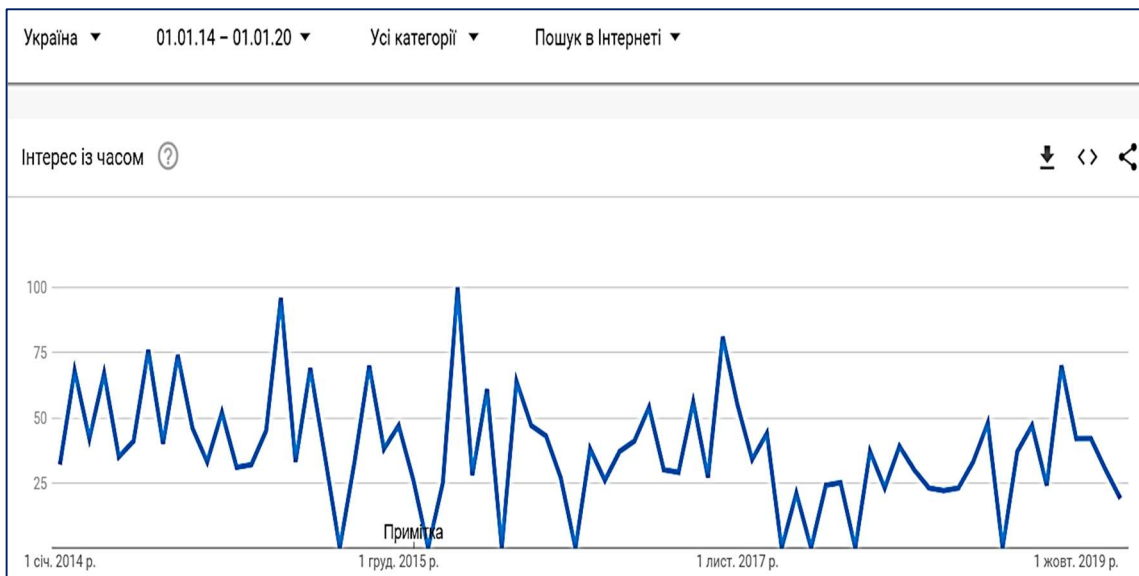

Рисунок 1.3.3.3. Популярність пошукового терміна *біженець*; період – 01.01.2014 – 01.01.2020 рр.; регіон – Україна; мова запиту – українська [GT].

При аналізі використання цих лексем у двох мовах треба також врахувати той факт, що англійська є мовою міжнародного спілкування й запити в межах України формулюються не тільки українською, але й англійською мовами. Порівняння кількісних показників пошукових запитів із лексемами *refugee* (англійською) та *біженець* (українською) в Україні демонструє такі результати:

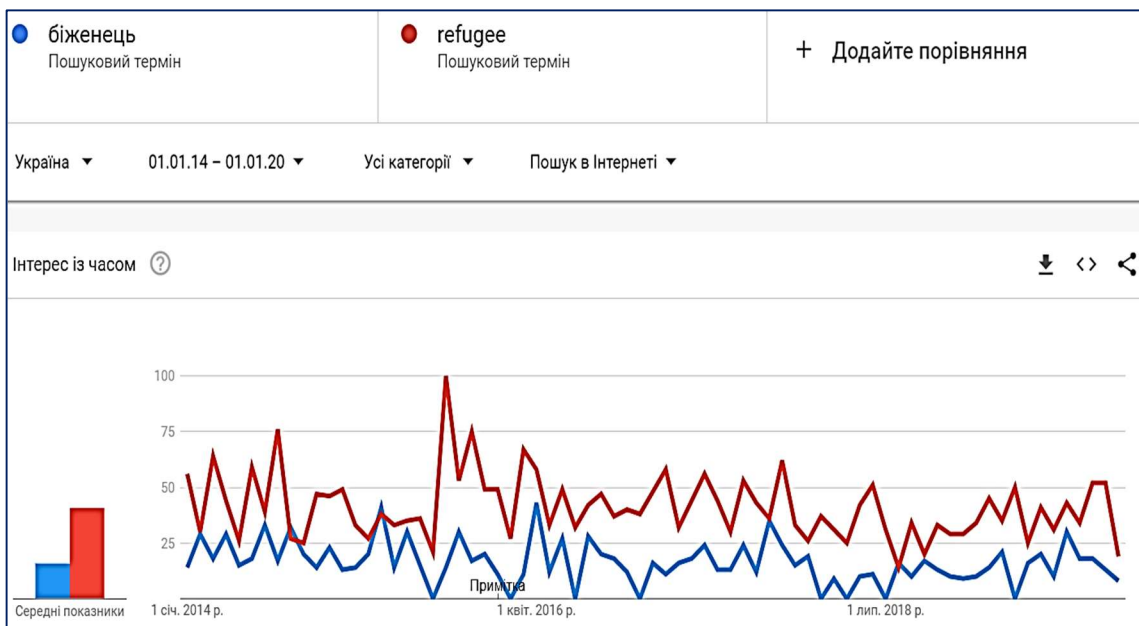

Рисунок 1.3.3.4. Популярність пошукових термінів *refugee* (англійською) та *біженець* (українською); період – 01.01.2014 – 01.01.2020 рр.; регіон – Україна [GT].

Лишаючись проблемою комплексною і донині не розв'язаною в різних площинах життя суспільства, питання біженства вимагають особливої уваги фахівців соціально-гуманітарних галузей науки з різних точок зору.

Питаннями, які, за нашими даними, на сьогодні не мають вирішення і потребують комплексного вивчення в межах загальної проблеми, що досліджується, є такі:

- 1) змістове наповнення й семантичний обсяг лексем *refugee* / *біженець* у терміносистемах різних наукових галузей,
- 2) екстралінгвістичні чинники, що впливають на зміст та семантичні зміни в значенні термінів *refugee* / *біженець*,
- 3) специфіка мовної реалізації когнітивних терміноструктур *refugee* / *біженець* у сучасних англійській та українській мовах.

Когнітивні структури як ментальні образи знаходять вербальну реалізацію в мовних формах. Лінгвістична реконструкція цих когнітивних структур дозволяє побудувати фреймові моделі через мовну реалізацію термінопонять і встановлення зв'язків між ними в межах термінологічної мережі певної галузі. Дослідження концепту з урахуванням специфіки розвитку його мовних реалізацій і особливостей поточної дискурсивної ситуації дозволяє вийти на рівень розуміння шляхів вербалізації ментальних образів через мовні репрезентації, систематизації мовних способів репрезентації концептів та реконструкції фрагментів професійних мовних картин світу. Тобто через вивчення мовної форми з'являється можливість вивчення внутрішньої структури концепту.

Кожен юридичний термін проходить тривалий еволюційний шлях. Перше офіційне юридичне тлумачення терміна *біженець* міститься в збірнику законодавчих матеріалів про біженців 1916 року. Відповідно до цього джерела, біженцями “признаются лица, оставившія мѣстности, угрожаемыя непріятелемъ или имъ уже занятыя, либо выселенныя распоряженіемъ военныхъ или гражданскихъ властей изъ района военныхъ дѣйствій, а также выходцы изъ враждебныхъ Россіи государствъ” [ЗРБ 1916, с. 2].

Юридичне тлумачення терміна *refugee* в сучасному розумінні вперше надано в тексті *Конвенції про статус біженців*, прийнятої Організацією Об'єднаних націй у 1951 році. Відповідно до цієї Конвенції, біженцем вважають “any person who ... owing to wellfounded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it” (‘особу, яка має обґрунтований страх переслідування через расу, релігію, національність, належність до певної соціальної групи чи політичну думку, перебуває за межами країни свого громадянства і не має можливості або через такий страх не бажає скористатися захистом цієї країни; чи особу без громадянства, що перебуває за межами країни свого попереднього звичайного проживання внаслідок таких подій і не має можливості або через такий страх не бажає повертатися до неї’) [CPRSR].

Оскільки таке визначення мало на меті надання юридичного підґрунтя для вирішення питань біженців у роки після Другої світової війни, то згодом воно потребувало доповнень і уточнень, адже часто відбуваються такі соціальні трансформації, які вимагають законодавчих змін у визначенні терміна. Так, у 1984 році визначення *refugee* суттєво розширилось у зв'язку з нагальними потребами суспільства – представники десяти латиноамериканських країн підписали Картахенську декларацію щодо біженців, у якій до розуміння *refugees* додали “persons who have fled their country because their lives, safety or freedom have been threatened by generalized violence, foreign aggression, internal conflicts, massive violation of human rights or other circumstances which have seriously disturbed public order” (‘осіб, які покинули свою країну через те, що їхньому життю, безпеці чи свободі загрожували загальне насильство, зовнішня агресія, внутрішні конфлікти, масове

порушення прав людини чи інші обставини, що серйозно порушили громадський порядок’) [CDR].

Значно змінено вектор визначення *refugee* у Кваліфікаційній директиві ЄС: “a third-country national who, owing to a well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, political opinion or membership of a particular social group, is outside the country of nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself or herself of the protection of that country, or a stateless person, who, being outside of the country of former habitual residence for the same reasons as mentioned above, is unable or, owing to such fear, unwilling to return to it” (‘громадянин третьої країни, який через обґрунтований страх бути переслідуваним щодо раси, віросповідання, національності, політичної думки чи належності до певної соціальної групи знаходиться за межами країни громадянства і не має можливості або через страх не бажає скористатися захистом цієї країни, чи особа без громадянства, яка, перебуваючи за межами країни колишнього звичайного проживання, з причин, згаданих вище, не може або через страх не бажає повернутися до неї’) [EUR].

У цих визначеннях спостерігаємо наявність лексичних одиниць на позначення специфічних юридичних явищ, як *a third-country national / громадянин третьої країни, a stateless person / особа без громадянства*, які визначають правовий статус особи, її правові зв’язки з країною та посилюють диференційну складову лексичного значення терміна й враховують реалії європейського сьогодення.

Актуалізуючись у певному професійному дискурсі, концепти створюють мережу предметної галузі, викликають у свідомості мовця когнітивну терміноструктуру, яка вербалізується терміном у конкретній комунікативній ситуації. І цей процес вербалізації відчуває вплив не тільки об’єктивних обставин професійного характеру, але й маси історичних, культурних, соціальних, часових, особистісних та інших чинників.

Універсальність когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ сформувалась у глобальному суспільному просторі, що пояснюється, насамперед, суттю самого вища, яке він позначає – переміщення людини з країни з негативними умовами й обставинами життя до країни з кращою ситуацією. Природно, що універсальні риси цього поняття вплинули на специфіку когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ, що функціонує в різних професійних (у тому числі, й у юридичному) дискурсах кожного суспільства.

Через антропоцентричний та соціально-орієнтовний характер явища біженства термін *refugee* / *біженець* належить одразу до декількох терміносистем і набуває різних тлумачень і відтінків термінологічної семантики в залежності від екстралінгвістичних підстав, які акцентують на певних складових цього явища і, відповідно, визначають його термінологічний зміст.

Означившись як наслідок війни, проблема біженців, перш за все, привертає увагу дослідників історії. Енциклопедичний довідник “Історія війн та збройних конфліктів в Україні” визначає, що *біженці* – це “особи, які з метою уникнення реальної чи ймовірної загрози насильства за власним бажанням переміщуються у межах країни (національні біженці) або за межі кордонів країни (міжнародні біженці)” [ІВЗКУ 2004, с. 71].

Енциклопедія історії України зауважує, що проблема біженців хоча і існувала до подій Другої світової війни, але офіційно ознаки статусу біженця було визначено після подій війни в документах Організації Об’єднаних Націй: “Біженець – це особа, яка покинула країну громадянином якої вона є, чи попереднє звичне місце свого проживання, або особа, яка перебуває поза межами своєї країни чи звичного місця свого проживання і яка, незалежно від того, зберегла вона своє громадянство чи ні, стала жертвою нацистського чи ін. режимів, що брали участь у II світовій війні на боці гітлерівців, чи жертвою режимів, які допомагали Німеччині та її сателітам” [EIU–1 2005, с. 271].

З точки зору політології під *біженцем* розуміється “статус осіб, який згідно з міжнародним правом, насамперед з Конвенцією ООН (1951) “Про статус біженців” та Протоколом до неї (1967), виникає внаслідок обґрунтованого побоювання з боку осіб стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних переконань” [ПС–1 2005, с. 64]. Проте в словнику висловлюється думка про те, що таке визначення статусу біженців є “неактуальним, застарілим і не відповідає реаліям і проблемам кінця ХХ – початку ХХІ ст.” [ПС–1 2005, с. 65], і Політична енциклопедія 2011 року вже описує біженців як “осіб, які залишили країну свого постійного проживання (як правило, країну громадянства) внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань та не можуть або не бажають користуватися захистом цієї країни через такі побоювання” [ПЕ 2011, с. 62].

До тлумачення явища біженців долучається і дипломатія (“особи, що покинули країну, в якій вони постійно проживали, через переслідування, військові дії або інші надзвичайні обставини” [Камінська 2014, с. 20]), і соціологія (“особа, яка залишила країну, де вона постійно проживала (була громадянином), внаслідок переслідувань, воєнних дій чи інших надзвичайних обставин” [Біленький 2006, с. 33]), і етнократологія (“іноземці, які змушені покидати рідні місця через різні соціальні (війни, революції) та стихійні лиха або через політичні, релігійні, етнічні переслідування чи внаслідок обґрунтованих побоювань стати їх жертвами” [ЕС 2007, с. 58]), і навіть соціальна педагогіка та соціальна робота (“особа, яка вимушено покинула своє місце проживання. Біженцями особи можуть бути як у межах власної країни, так і покидаючи її” [ТСМСРСР 2017, с. 21]), “особа, що покинула місце постійного мешкання внаслідок військових дій, переслідування або інших надзвичайних обставин” [Кизименко 2000, с. 9]).

Таблиця 1.3.3.1

Семантичне наповнення терміна *біженець*
(за галузевими тлумачними словниками української мови)

	Історія	Політо- логія	Дипло- мація	Соціоло- гія	Етнокра- тологія	Пед-ка, соц.роб.
особа	*	*	*	*		*
статус		*				
вимушений						*
громадянство, іноземці	*	*		*	*	
соціальна група		*				
національність, етнічний, раса		*			*	
політичний		*			*	
віросповідання, релігійний		*			*	
війна, військові / воєнні дії	*		*	*		*
революція					*	
стихійні лиха					*	
надзвичайні обставини			*	*		*
обґрунтований		*			*	
переслідування		*	*	*	*	*
побоювання		*			*	
країна	*	*	*	*		*
місце проживання, мешкання	*				*	*
між. право, Конвенція, протокол		*				
захист		*				
жертва	*	*			*	
нацистський, гітлерівці, Німеччина	*					

Для розуміння галузевої специфіки визначення поняття *біженець* у межах кожної науки застосовано процедуру компонентного аналізу

та зіставлення семантичної структури й диференційних семантичних ознак цього терміна (див. таблицю 1.3.3.1).

Проведений аналіз демонструє, що жоден компонент лексичного значення цього терміна не повторюється в усіх визначеннях, що говорить на користь галузевого акценту у визначенні термінів. Нас же цікавить юридична специфіка цього терміна, яку простежуємо в дефініціях, наведених у галузевих словниках юридичних термінів.

Терміни *refugee* / *біженець* за своїм внутрішнім змістом включають у себе широке коло правовідносин. Отже, з юридичної точки зору біженцем є той, хто відповідає двом основним умовам:

1) причина – потерпав від переслідувань, військових дій чи інших надзвичайних обставин;

2) наслідок – покинув країну свого постійного проживання чи громадянства / підданства.

Спільні ознаки у структурі понятійного фракталу, виявлені в результаті проведеного аналізу семантичного наповнення дискретних термінологічних одиниць *refugee* та *біженець*, узагальнено у структурації семантичного простору у вигляді базисного акціонального фрейму (за С. А. Жаботинською): ‘ХТОСЬ-агент → через стимул (причини) → діє / робить щось → веде до наслідків’.

Схема 1. Базисний фрейм дискретних термінологічних одиниць *refugee* та *біженець*.

Специфіка деяких жанрів юридичних документів дозволяє уточнювати зміст термінів, які використовуються в конкретних нормативно-правових актах. Такі уточнення є відокремленими структурно-текстовими елементами законодавчого тексту, несуть суттєве нормативне й концептуальне

навантаження та використовуються у випадках, коли йдеться про наявність у терміна декількох трактувань (особливо у випадках, коли термін функціонує в декількох галузях науки) і виникає потреба домовитись про одне із трактувань або єдине розуміння певного терміна в межах конкретного документа.

Так, у Законі України “Про біженців” міститься уточнення про те, що під терміном *біженець* розуміється “іноземець (іноземний громадянин чи особа без громадянства), який внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками расової, національної належності, ставлення до релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань вимушений залишити територію держави, громадянином якої він є (або територію країни свого постійного проживання), і не може або не бажає користуватися захистом цієї держави внаслідок зазначених побоювань та щодо якого в порядку та за умов, визначених цим Законом, прийнято рішення про надання йому статусу біженця” [Закон–2]. Разом із терміном *біженець* цей закон містить тлумачення термінів, розуміння яких у межах конкретного документа поглиблює розуміння всього явища: *країна походження біженця, члени сім’ї біженця, посвідчення біженця, пункт тимчасового розміщення біженців* тощо.

Конструкції “у цьому законі під терміном *X* розуміють”, “у цьому законі терміни *вживаються у такому значенні*” надають можливість уводити до юридичного обігу конкретизовані тлумачення, які можуть повністю збігатися зі словниковими, не розповсюджуватися на інші правові документи та ситуативна деталізація значень яких викликана необхідністю окремого нормативно-правового акту.

Отже, отримавши розвиток із плином часу, явище біженства стає об’єктом професійної уваги фахівців різних соціально-гуманітарних галузей науки й життя українського суспільства. Лексема загального вжитку набуває змісту, необхідного для обслуговування певних наукових сфер, тобто

відбувається переосмислення змісту лексичної одиниці загальної мови, що відбивається у процесі термінологізації мовної одиниці.

Біженець, вигнанець, виселенець, переміщена особа, переселенець, утікач – ці та інші вербалізатори концепту БІЖЕНЕЦЬ в українській мові набувають особливих змістів та специфіки когнітивно-дискурсивного функціонування відповідно до умов часу. Термін *біженець* функціонує в багатьох різних терміносистемах і реалізується через це у багатьох комунікативних ситуаціях різних професійних дискурсів, що зумовлює специфіку його значення і наголос на певних змістових елементах відповідно до конкретної сфери та ситуації вживання. Ці екстралінгвістичні обставини визначають і семантичні акценти терміна.

1.4 Інтерпретація лінгвістичної реконструкції в термінознавстві

1.4.1 Процедура лінгвістичної реконструкції. Розвиток когнітивної лінгвістики поставив перед дослідниками багато нових питань. Так, вивчаючи взаємини між процесами мовної / мовленнєвої та розумової діяльності вчені почали замислюватися над тим, чи можливо простежити й структурувати процедуру тлумачення концептуального змісту, що міститься в свідомості мовця, через одиниці мови. Тобто лінгвістика наблизилась до виходу за межі мовного знака задля усвідомлення саме ментальної реальності, процеси якої породжують ці мовні знаки; вперше наукова спільнота замислилась не тільки над пошуком підстав (доволі суб'єктивних і великою мірою гіпотетичних чинників), але й над можливістю формулювання каузальних пояснень через осмислення й обґрунтування.

Однією з результативних спроб конструювання моделі поєднання одиниць мислення й мови в процесі їхньої взаємодії, усвідомлення процесів термінотворення й процедур терміновикористання, формування й внутрішньосистемного функціонування когнітивних термінологічних

структур через вивчення мовних одиниць всіх рівнів є розробка процедури *лінгвістичної реконструкції когнітивних структур*.

Донедавна термін **реконструкція** використовувався виключно в порівняльно-історичних лінгвістичних дослідженнях. Таке трактування та опис цієї процедури викладено в роботах українських (В. А. Глущенко [Глущенко 1998], Ю. Л. Мосенкіс [Мосенкіс 2001], О. В. Піскунов [Піскунов 2013]) та зарубіжних (J. Fisiak [Fisiak 1997], A. Fox [Fox 1995], H. M. Hoenigswald [Hoenigswald 1965], G. Kondrak [Kondrak 2002], X. Бирнбаум [Бирнбаум 1987], С. А. Бурлак і С. А. Старостін [Бурлак 2001], Т. В. Гамкрелідзе [Гамкрелідзе 1988], Л. Г. Герценберг і М. М. Казанський [Герценберг 2005], Вяч. Вс. Иванов [Иванов 1986], Г. А. Климов [Климов 1980]) дослідників.

Дослідивши процес розвитку теорії та методології реконструкції мовних явищ та феноменів, О. О. Черхава здійснила систематизацію наукових поглядів і підходів до реконструкції: від “методичного прийому порівняння здебільшого звукових систем мов та ... з’ясування проблем походження мови, базуючись на фонетичних законах” [Черхава 2015б, с. 157] до “когнітивної інтерпретації відновлених реліктів мови” [Черхава 2015б, с. 157].

Використання лексеми *reconstruction* вперше зафіксовано в середині XVI століття. Відповідно до відомостей, які містить “Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales”, дієслово *reconstruire* вперше вжито 1549 року в значенні ‘побудувати наново, відновити’. Іменник *reconstruction* у значенні ‘дія з реконструкції’ зафіксовано в 1728 році, а в 1932 році цю лексему використано у значенні ‘період відновлення руїн після війни’ [CNRTL]. Етимологічний словник “Online Etymology Dictionary” містить таку історію одиниці *reconstruction*: “1791 рік, “дія чи процес реконструкції”, іменник дії від *reconstruct*. У політичній історії США (як правило, з великої літери R), з 1865 року. Використовувалась під час громадянської війни в США в конструкції *reconstitution of the union*” [OED]).

Словотвірна модель відбиває утворення іменника *reconstruction* від іменника *construction* із додаванням префіксу *re-* на позначення ‘повтор’. Перше згадування цього іменника у вигляді *construccioun* зафіксовано наприкінці XIV століття у значенні ‘акт конструювання; манера розуміння розташування слів у перекладі (застаріле значення)’. Це слово походить від латинського *constructionem* (номінатив *constructio*) – ‘складання або розміщення разом, будівання’ і є іменником дії від основи *construere* – ‘складати разом, акумулювати; будувати, створювати, споруджувати’; від асимільованої форми *com* у значенні ‘з, разом’ (*con-*) + *struere* ‘нагромадження’ (від PIE **streu-*, розширена форма від кореня **stere-* ‘поширювати’) [OED].

Цікавим убачається найдавніше значення цієї лексеми, яке відповідає значенню одиниці *construe* – “тлумачення чи пояснення тексту” (кінець XV століття) та “пояснення слів юридичного документа” [OED].

Термін *реконструкція* має різні тлумачення в словниках англійської мови. Так, онлайн словник “Merriam-Webster” подає три визначення:

“1a) the action of reconstructing: the state of being reconstructed (‘дія реконструкції: знаходження в процесі реконструкції”),

b) often capitalized: the reorganization and reestablishment of the seceded states in the Union after the American Civil War (‘часто з великої літери: реорганізація та відновлення відокремлених штатів у Союзі після Громадянської війни в США’);

2) something reconstructed (‘щось реконструйоване’)” [MW].

У словнику “Dictionary.com” містяться також три дефініції цього терміна, але третє визначення не збігається з тим, що наводиться в словнику “Merriam-Webster”:

“1) an act of reconstructing (‘акт реконструкції”);

2) (initial capital letter) U.S. History (‘(перша літера велика) Історія США’)

a) the process by which the states that had seceded were reorganized as part

of the Union after the Civil War (‘процес, за яким штати, що вийшли зі складу, було реорганізовано як частину Союзу після Громадянської війни’);

b) the period during which this took place, 1865–77 (‘період, протягом якого це відбулося, 1865–77 pp.’) [DC].

Словник “Cambridge Dictionary” наводить 2 визначення:

“1) the process of building or creating something again that has been damaged or destroyed (‘процес побудови чи створення наново чогось, що було пошкоджено чи зруйновано’);

2) an attempt to get a complete description of an event using the information available, or an attempt to repeat what happened during the event (‘спроба отримати повний опис події за наявною інформацією або спроба повторити те, що сталося під час події’)” [CD].

Щодо української мови, лексема *реконструкція* тлумачиться словниками таким чином:

“1) перебудова, переобладнання чого-небудь з метою удосконалення;

2) відтворення, відновлення первісного вигляду чого-небудь за рештками або описами” [СУМ–8 1977, с. 496; ВТССУМ 2005, с. 1211].

Для розуміння спеціального – лінгвістичного – значення цього поняття звернемось до галузевих тлумачних словників. Так, низка словників лінгвістичних термінів наводить розуміння цього поняття у таких значеннях:

– “основний прийом порівняльно-історичного мовознавства, що полягає у відтворенні не засвідчених в пам’ятках писемності минулих мовних фактів шляхом планомірного порівняння тих фактів, які відомі за писемними пам’ятниками або за живим вживанням у мові” [Ахманова 1966, с. 383],

– “побудова теоретичних конструктів за наявними (часто фрагментарними) даними з метою відновлення цілого і передбачення майбутньої поведінки системи, що породжує аналізовані дані” [Баранов 2003, с. 299],

– “у порівняльно-історичному мовознавстві комплекс прийомів і процедур відтворення незасвідчених мовних станів, форм, явищ шляхом

історичного порівняння відповідних одиниць окремої мови, групи чи сім'ї мов” [ЛЕС 1990, с. 409; Звонська 2017, с. 435].

Всі ці дефініції, перш за все, розкривають зміст лінгвістичної реконструкції виключно як процедури дослідження еволюції одиниць та історії мов, а також як способу відновлення втрачених чи відсутніх з інших причин мовних даних.

Разом з цим “Словник лінгвістичних термінів”, укладений О. С. Ахмановою, містить тлумачення поняття *реконструкції тексту* як “відновлення відсутніх (або зіпсованих) частин тексту на підставі тих, що збереглися, тобто шляхом лінгвістичного аналізу тексту в цілому” [Ахманова 1966, с. 383], а “Англо-російський словник з лінгвістики й семіотики” у тлумаченні явища реконструкції дає відсилання до *теорії управління й зв'язування* і тлумачить феномен реконструкції як “відновлення логічної форми висловлювання за його поверхневою структурою” [Баранов 2003, с. 299].

Протягом тривалого часу процедуру лінгвістичної реконструкції розглядали в більшості випадків із точки зору порівняльно-історичного мовознавства. Однак реконструкція повного набору концептуальних ознак лексем-вербалізаторів виключно в межах порівняльно-історичної лінгвістики без виходу за порівняння й зіставлення мовних фактів на рівень врахування когнітивних складових убачається неможливою. Комплексна реконструкція передбачає відновлення не тільки плану вираження, але й плану глибинного змісту – значення форм, одиниць та конструкцій.

Сучасна лінгвістика розширює процедурні межі реконструкції та розуміє під нею “порівняння, спрямоване на відновлення як власне архетипів (прамовних форм або станів генетично споріднених мов), так і тих фрагментів, з яких сконструйовані мовні і концептуальні картини світу” [Корольова 2014, с. 94]. Як бачимо, зміст терміна *лінгвістична реконструкція* суттєво змінився за останні роки “від примітивного інтуїтивного розуміння відтворення первинних коренів слів у вузькому його розумінні (...)

до теоретико-семантичних законів стану схожості генетично споріднених мов, процедури когнітивних упізнавальних процесів діяльності людини, – до сучасного широкомасштабного теоретико-методологічного підходу до трактування філософського (...) смислу буття” [Черхава 2015а, с. 75]. Однак спільним до розуміння процесу реконструкції в обох підходах залишається високий рівень гіпотетичності характеру висновків про лінгвістичне явище, що реконструюється.

Методику *лінгвістичної реконструкції* вперше було описано і застосовано в роботах німецького мовознавця А. Шлейхера [Шлейхер 1965], який розробив і використав цей підхід для реконструкції індоєвропейської прамови. Саме на цій концепції ґрунтується вся подальша компаративістика.

2006 року російським дослідником О. Є. Кібріком було запропоновано теорію лінгвістичної реконструкції когнітивної структури, що спирається на ідею тісного зв'язку мови й мислення, базується на гіпотезі когнітивної вмотивованості мовної форми та постулює реконструкцію когнітивної структури за даними природньої мови [Кибрик 2006; 2007; 2008].

Згідно з цією концепцією, метою лінгвістичної реконструкції є виявлення та опис “семіотичної логіки, яка обмежує варіювання мовної форми, що спостерігається, і встановлює дійсні зв'язки між мовними формами і когнітивними структурами” [Кибрик 2008, с. 53]. Автор стверджує, що “вихідним матеріалом для реконструкції можуть бути системні відношення між мовними формами однієї мови (метод внутрішньомовної реконструкції) або системні відношення між порівнюваними мовними формами багатьох мов (метод міжмовної реконструкції)” [Кибрик 2008, с. 53]. У межах нашого дослідження така концепція визначає нові вектори перекладацького аналізу мовних одиниць та реконструкції когнітивних терміноструктур мов, що порівнюються.

Емпіричний метод когнітивно орієнтованої лінгвістики російський дослідник О. Є. Кібрік убачає в тому, щоб “послідовно йти за всіма нюансами мовної форми і шукати їх кінцеве пояснення не стільки в класифікаційних

дистрибутивних обмеженнях, скільки у будові когнітивної структури” [Кибрик 2008, с. 75].

Погоджуємось із О. Є. Кібриком у тому, що базовими для розуміння когнітивної структури як мовленнєво-мисленнєвого феномена є такі положення:

“1) одиниці когнітивної структури, як і одиниці мовної структури, пов’язані між собою, і ці зв’язки можуть бути більш або менш тісними, тобто можна говорити про когнітивну відстань між когнітивними одиницями;

2) когнітивна структура, на відміну від мовних структур, не є лінійною і не обмежена одно- чи двомірним простором” [Кибрик 2007, с. 465].

Для опису когнітивної структури через виділення найближчих зв’язків між когнітивними одиницями, що дозволяє розуміти саму когнітивну структуру як “ланцюжки безпосередніх когнітивних зв’язків на безлічі когнітивних одиниць, що входять у когнітивну структуру” [Кибрик 2008, с. 54], дослідник уводить термін *когнітивна сполученість* – “безпосередній зв’язок між когнітивними одиницями” [Кибрик 2007, с. 465]. Вчений підкреслює, що введення цього поняття до наукового обігу обґрунтовано тим, що “при розгляді найрізноманітніших аспектів мови виникає необхідність введення когнітивного поняття, що вказує на підвищену зв’язаність семантичних / концептуальних / когнітивних елементів. А це, в свою чергу, означає, що за організацією мовної форми можна реконструювати організацію когнітивної структури” [Кибрик 2007, с. 465]. Дослідник акцентує увагу на вивченні двох, на його думку, найважливіших понять: когнітивна сполученість у вигляді безпосереднього зв’язку між когнітивними одиницями та лінгвістичне явище маркованості, що розглядається у зв’язку з когнітивним оператором норми / відхилення від норми. На думку науковця, цінність такого когнітивно орієнтованого підходу міститься в тому, що “з одного боку, реконструюється певний фрагмент надмовної когнітивної структури за конфігурацією мовних способів її кодування, альтернативність яких у значній мірі зумовлена цією когнітивною структурою, з іншого боку,

досягається мета пояснювальної лінгвістичної теорії, що піднімається з рівня реєстрації фактів до рівня передбачення фактів” [Кибрик 2008, с. 75–76].

Отже, запропонований О. Є. Кібриком шлях від мови до мислення може прояснити питання устрою мов, а також сприятиме цілеспрямованій реконструкції когнітивної структури. Механізм когнітивної сполученості забезпечує регулювання стратегії концептуалізації з мінімальними затратами ментальних зусиль та уможливорює мовне кодування елементів когнітивної структури.

Говорячи про лінгвістичну реконструкцію когнітивних структур, ми, по суті, ведемо пошук шляхів та намагаємось розробити хоч якоюсь мірою об’єктивну модель поєднання двох світів – світу ментального та світу вербального. І якщо визначення одиниць світу вербального не викликає питань, то одиницею світу ментального вважаємо когнітивну структуру, яка не є емпіричним об’єктом і не може бути досліджена шляхом безпосереднього спостереження. Факт відсутності матеріальної одиниці та високий рівень абстракції через неконкретність суттєво ускладнює формування методологічного апарату й саму процедуру аналізу та реалізації процесу лінгвістичної реконструкції когнітивних структур. Отже, завданням мінімум сучасної когнітивної лінгвістики є розробка конкретних методик реконструкції з подальшою інтерпретацією когнітивних структур із метою максимальної структуризації когнітивного простору.

Одним із перспективних об’єктів когнітивного аналізу є *термін* як семіотична одиниця на позначення наукового поняття та *процес реконструкції когнітивної терміноструктури через термін*. Головним завданням когнітивного термінознавства є з’ясування законів та специфіки взаємин між когнітивними терміноструктурами, що містяться в свідомості людини як знання про професійний світ, і мовними одиницями (термінами), через які ці знання формалізуються.

Когнітивні терміноструктури як ментальні утворення знаходять вербальну реалізацію в термінах, завдяки чому реконструкція таких

терміноструктур відкриває шлях до розуміння професійної картини світу носія цієї метамови. Окремі структури, які вербалізуються в термінах, потребують лінгвістичної реконструкції через брак даних про їхню природу й еволюцію. Комплексна лінгвістична реконструкція професійної картини світу забезпечує перехід від аналізу окремих термінів та термінологічних груп до розуміння єдиного професійного простору через реконструкцію окремих фрагментів та моделювання цілісної системи концептуалізації професійної дійсності й картини світу.

Очевидно, що на когнітивному рівні існують спільні для всіх носіїв певної метамови когнітивні терміноструктури. Однак кожен індивід має у свідомості певні ментальні репрезентації, на основі яких створюється та когнітивна база, яка в подальшому може бути реконструйована через певні мовні конструкції. Отже процес лінгвістичної реконструкції базується на системі уявлень окремого індивіда про певні явища та предмети, в якій враховуються індивідуальні значення та особистісні змісти, в результаті чого спостерігаємо розбіжності у використанні певних термінів, а також ступінь близькості / віддаленості від ментального образу. Особливо це стосується багатозначних термінів, ментальні образи яких передують контекстуальному значенню, що актуалізується в мовленні в умовах конкретного контексту. Специфічними є і процеси встановлення зв'язків між одиницями ментальними й вербальними за умов наявності декількох термінів на позначення однієї когнітивної терміноструктури, а також когнітивне варіювання, яке реалізується за допомогою одного терміна. Розв'язання цих питань є предметом подальших розвідок.

Процес реконструкції когнітивних структур є процесом двоспрямованим і передбачає одночасну інтерпретацію знаків, за допомогою яких здійснюється така реконструкція. Це може відбуватися через аналіз семантичної структури, що певною мірою є актом концептуалізації, результатом реконструкції когнітивних структур.

Реконструкція когнітивної терміноструктури є теоретично значимою для виявлення ментально-вербальної специфіки термінології. Опис професійної концептуальної та мовної картин світу дозволить виявити особливості термінологічної концептуалізації у свідомості носія однієї мови, з'ясувати лінгвокогнітивні механізми формування професійної картини світу в свідомості носіїв англійської та української мов, а також вирішити багато питань галузевого перекладу при корпусно обґрунтованому порівнянні й зіставленні результатів таких досліджень на матеріалі терміносистем споріднених мов.

Створення текстових корпусів різного призначення, використання їх для організації постійного спостереження за мовними одиницями й цілими текстами надають нові можливості для верифікації даних, отриманих під час лінгвістичної реконструкції, в корпусному текстовому матеріалі, що забезпечує перевірку та підвищує рівень об'єктивності результатів.

1.4.2 Лінгвокогнітивне моделювання професійної мовної картини світу. Пізнавальна діяльність людини не можлива без процесів концептуалізації та категоризації. Згідно з “Кратким словарем когнитивных терминов” [Кубрякова 1997, с. 93], обидва процеси презентують класифікаційну діяльність і це їх об'єднує, проте кінцеві результати цих процесів (та / або цілі діяльності) є відмінними. Зокрема процес категоризації призводить до “виділення деяких мінімальних одиниць людського досвіду в їх ідеальному змістовому представленні, а процес концептуалізації – об'єднання одиниць, що виявляють у тому чи іншому відношенні схожість або характеризуються як тотожні, у більш великі / крупні розряди” [Кубрякова 1997, с. 93]. Складні взаємини людини й світу відбиваються в структурі мовної картини світу кожного індивіду, яка є певним способом концептуалізації дійсності і репрезентацією результатів пізнання цієї дійсності через мовні знаки. Одним із способів реконструкції мовної картини світу є лінгвокогнітивне моделювання, яке отримує додаткову специфіку коли

йдеться про носія професійної метамови. Розробка методологічних основ і самої процедури лінгвокогнітивного моделювання й конструювання професійної мовної картини світу потребує окремої дослідницької уваги й детального вивчення.

Дослідження мовної картини світу із залученням когнітивного підходу, а також розробка процедур лінгвокогнітивного моделювання як одного з основних способів теорії пізнання привертає увагу багатьох дослідників. Серед концептуальних робіт цього напрямку праці М. Ф. Алефіренка [Алефіренко 2004; 2006; 2007], Н. М. Гончарової [Гончарова 2012], В. В. Жайворонка [Жайворонок 2004], О. С. Кубрякової [Кубрякова 1999], П. В. Мацьків [Мацьків 2017], Н. О. Мішанкіної [Мишанкина 2010], Р. М. Скорнякової [Скорнякова 2010] та інших.

Термін *картина світу* має давню історію, розмаїття визначень і вживань у сучасній лінгвістиці, які залежать від змістових акцентів досліджень цього феномену, що, в свою чергу, відбивається на класифікаціях картин світу в межах різних галузей знань і наукових напрямів.

Кількість і найменування типів картин світу залежить від критеріїв, на яких базується та чи інша класифікація / типологія. Наприклад, російський науковець О. О. Корнілов таким критерієм вважає види пізнання, відповідно до чого він виділяє 5 типів: наукову, національно-наукову, мовну, національно-мовну та індивідуально-національну мовну картини світу. Дослідник-культуролог при цьому зауважує, що формування мовної картини світу відбувається через мовне пізнання певної мовної спільноти, національно-мовної – конкретної мовної спільноти конкретного етносу, а індивідуально-національної мовної – окремої людини. Лексику національної мови учений презентує як результат відображення світу буденною свідомістю, а також як базовий “будівельний матеріал” так званого “дому побутування” (“строительного материала” “дома бытования”) духу народу, що припускає вихід за межі семіотичного та інструментального підходів до мови [Корнілов 2003, с. 112–113]. Нам імпонує така точка зору О. О. Корнілова так само,

як і його думка про можливість (і навіть доцільність у широкому розумінні) ототожнення тлумачення національної лексики з інтерпретацією мовної картини світу. Проте, на нашу думку, не зовсім коректною є позиція автора щодо “залежності результатів лексикалізованих інтерпретацій зовнішнього світу від середовища побутування конкретного етносу і від структури людської свідомості”, точніше, ми вважаємо дискусійною другу частину цього висловлення – залежність від структури свідомості людини.

Аналогічний підхід пропонує українська дослідниця І. М. Заремська: “мовна картина світу не належить до числа частковонаукових чи спеціальних картин світу, оскільки вона є попередником багатьох інших картин світу і певною мірою формує їх” [Заремська 2011, с. 400]. Це можна пояснити здатністю людини сприймати світ, включаючи й себе, за допомогою мови крізь “призму” як загальнолюдського, так і національного досвіду. З огляду на вищезазначене, мовна картина світу є підсистемою концептуальної картини світу, з чим не можна не погодитися, зокрема включаючи ті її частини, що корелюють із мовними знаками.

Українська дослідниця Н. І. Фрасинюк, вивчаючи поняття картини світу як об’єкта сучасної когнітивістики, наголошує на формуванні мовної картини світу в надрах цілісної картини систематизованих знань. При цьому картина світу репрезентує собою “суб’єктивний образ об’єктивної реальності, який лежить в основі індивідуального і суспільного пізнання, який охоплює ментальну сферу ...” [Фрасинюк 2013, с. 300]. Услід за В. В. Жайворонком, Н. І. Фрасинюк називає мовну картину світу “мозаїкоподібною польовою системою взаємопов’язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об’єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини, тобто загалом картину світу” [Жайворонко 2004, с. 26; Фрасинюк 2013, с. 300].

У ХІХ столітті німецький фізик Г. Герц ввів до наукового обігу термін “картина світу”, за допомогою якого позначали усе розмаїття описаних

різними дослідниками об'єктів зовнішнього світу. Далі його уточнив німецький фізик-теоретик М. Планк стосовно фізичної картини світу, що дало поштовх адаптувати це поняття для різних наук: хімічної картини світу, біологічної, економічної тощо, залежно від галузі знань, якою займався дослідник.

У мовознавстві витоками появи терміна “(мовна) картина світу” вважають доктрину логічного атомізму, розроблену австрійським філософом і логіком Л. Вітгенштейном на початку ХХ століття (стосовно проєкції структури знань на структуру світу). Ця доктрина була заснована на вченні німецького філософа і філолога В. Фон Гумбольдта (ХVIII–ХІХ століття) про мову як безперервний творчий процес і власне її внутрішню форму, що виражає індивідуальний світогляд народу [Гумбольдт 1985]. Г. О. Шушаріна у цьому зв'язку зазначає: “Languages are different nation bodies for their original thinking and perception” [Shusharina 2016, с. 78]. До семіотики поняття *картини світу* було введено Л. Вайсгербером, воно також розроблялося Е. Сепіром і Б. Ворфом, а в ХХ і ХХІ століттях стало однією з найактуальніших тем для дослідження (Г. В. Колшанський, Ю. М. Караулов, Г. А. Брутян, Н. І. Сукаленко, Ю. Д. Апресян, В. А. Маслова та ін.), оскільки її вивчення дає вагомі результати й в етнолінгвістиці, міжкультурній комунікації, дискурсології тощо.

Оскільки мовна картина світу найтіснішим чином пов'язана з картиною світу, яка відображає специфіку сприйняття людиною світу, що, у свою чергу, залежить від індивідуальних психічних і фізіологічних особливостей людини, її способу життя, умов існування, професійної належності, то логічним видається виокремлення й дослідження професійних мовних картин світу.

П. А. Якимов, слідом за З. Д. Поповою і Й. А. Стерніним [Попова 2010], розглядає картину світу з позицій когнітивної лінгвістики. Дослідник погоджується, що когнітивна картина світу формується не лише завдяки роботі органів відчуття, але й здатності людини абстрактно мислити [Якимов 2017, с. 192]. З позицій лінгвокогнітивного підходу наголошується,

що утворення різних типів картин світу відбувається через “реконструкцію, тобто експлікацію, екстракцію, суб’єктивне переломлення (subjecting), об’єктивацію і розуміння світу образів, що лежать в основі людського життя, і особливо його практичної діяльності” [Yakimov 2017, с. 192]. Значущим є зауваження вченого щодо вторинної природи картини світу відносно когнітивної [Yakimov 2017, с. 194].

М. Ганюшина, здійснивши історичний екскурс у появу й розвиток поняття “картина світу”, підсумовує, що на сьогодні існує два основні підходи до його вивчення: когнітивний і культурно-філософський [Ganyushina 2016, с. 69], які не є суперечливими, а навпаки – підсилюють результати один одного, тобто знаходяться у відношеннях синергії (останнє уточнення – наше). Таким чином, задля підвищення ефективності здобутків досліджень треба обирати інтегрований підхід, на чому наголошують і А. К. Сулейманова та А. Ф. Сагітова при вивченні національної свідомості в соціолінгвістичному та психолінгвістичному аспектах. Дослідниці звертають увагу на те, що “мовна свідомість є психолінгвістичним і когнітивним явищем, яке актуалізується в діяльності людей / народів у процесі комунікації” [Suleymanova 2018, с. 69]. Цінним є висновок учених про зумовлення специфіки сприйняття світу й формування картини світу через побудову різних ментальних образів (ментальності) під впливом географічних, кліматичних, історичних факторів різних народів, а не відмінностей структури їх свідомості. До того ж, образи, що створюються / формуються у свідомості, є результатом “когнітивно-оцінного досвіду пізнання індивідом оточуючої дійсності” (cognitive-appraisal experience) [Suleymanova 2018, с. 70]. А власне результати пізнання і уявлення про предмети / ідеї виражаються за допомогою конкретних мовних одиниць. Відтак, все, пов’язане з професійною діяльністю людини, буде формувати її професійну мовну картину світу.

Н. М. Гончарова визначає елементи мовної картини світу, називаючи їх “інформемами”: “Мовна картина світу – це ментально-лінгвальне утворення, її елементами є концепти, тобто означені інформеми” [Гончарова

2012, с. 398]. Вагомим є твердження автора, що у представників різних професій картини світу можуть відрізнятися не тільки в залежності від епохи, віку, соціальної належності, галузей наукового знання. За способом мовної репрезентації мовної картини світу можна виділити такі, що відповідають “компонентам загальнонаціональної мови: літературна мовна картина світу і територіально, соціально, професійно обмежені” [Гончарова 2012, с. 403].

Л. А. Кисельова розмежовує поняття “професійна картина світу” і “професійно-мовна картина світу”. Під першим вона розуміє “свого роду “інформаційну комору” наукових знань у даній спеціальній сфері, оскільки є результатом пізнавальної діяльності людини в певній галузі знання” [Киселева 2018, с. 31–32], “фрагмент наукової картини світу” [Чернышова 2011, с. 100]. Слідом за Е. Сепіром, учена стверджує, що професійно-мовна картина світу – це “мовна картина світу, обмежена професійною сферою”, тобто професійна картина світу виражається за допомогою ресурсів національної мови [Киселева 2018, с. 31]. Дослідниця абсолютно вірно констатує, що професійно-мовна картина світу формується певними вимогами, які професія висуває до людини. Отже, фахівець повинен знати що, кому, яким чином і з якою метою говорити.

Зважаючи на функціонування галузевої термінології (як результату діяльності професійного мислення) в межах мовної картини світу окремої нації і її відповідність цьому мисленню, професійно-мовна картина світу вважається тією її складовою, що “визначається як національний спосіб експлікації загальної змістовної закономірності професійного мислення” [Киселева 2018, с. 32]. Іншими словами, професійно-мовна картина світу організується навколо одиниць мови, стрижнем системного об’єднання яких є термінологія конкретної наукової галузі.

Л. А. Чернышова акцентує фундаментальність поняття “картина світу” стосовно вивчення людини і її взаємодії зі світом [Чернышова 2011, с. 98], зокрема наголошує на принциповому розмежуванні понять “картина світу”

і “мовна картина світу”, “професійна картина світу” і “професійна мовна картина світу”.

Оскільки зміст професійної діяльності впливає на інформаційні структури відображення знань і досвіду людини у вигляді ментальних одиниць, то такі структури можна моделювати. Люди однієї професії бачать світ по-своєму, а професійне бачення світу відображається в професійній мові. Тоді професійна мова – втілення професійної моделі через систему спеціальних номінацій / термінів окремої галузі. Отже, Л. А. Кисельова під *професійно-мовною картиною світу*, слідом за Л. А. Чернишовою, розуміє “національну форму вираження єдиного змістового інваріанта професійного знання” [Киселева 2018, с. 33; Чернышова 2011, с. 100].

О. В. Тимофєєв, працюючи над підвищенням рівня професійної підготовки офіцерів запасу, звернув увагу на недостатність визначення поняття “професійно-мовна картина світу” щодо врахування сукупності вимог, які висуваються до підготовки військових. Як наслідок, термін було уточнено стосовно формування професійно-мовної картини світу спеціаліста з інформаційно-психологічного забезпечення військової діяльності у такому формулюванні: “форма відображення наукових і буденних знань, що набуваються громадянами в професійній галузі офіцера запасу і реалізуються різними мовними засобами” [Тимофеев 2019, с. 115]. На думку науковця, саме таке визначення є вдалим, позаяк підкреслює два компоненти у процесі підготовки спеціалістів – професійного та мовного, а також їх єдність і взаємозв’язок.

Для комплексного розуміння й усвідомлення складної внутрішньої структури феномену професійної мовної картини світу необхідно розглядати її як цілісну функціональну систему, як результат мовно-когнітивної переробки інформації про професійний світ навколо і про людину, що взаємодіє з цим світом. Таке бачення стає можливим при застосуванні лінгвокогнітивного моделювання як дослідницької процедури, що має на меті створення певного конструкту впорядкування й формалізації окремих

складових та цілих фрагментів професійної мовної картини світу. Процедура лінгвокогнітивного моделювання спрямована на виявлення і пояснення ролі мовних структур в ментальних процесах формування, зберігання, розуміння і продукування / передачі спеціального знання.

Підвалини для використання метода моделювання в мовознавстві заклала структурна лінгвістика, особливо з розвитком кібернетики. За О. О. Селівановою, модель – це “будь-яка система, що має мисленнєве представлення, матеріальну репрезентацію і здатна заміщати об’єкт дослідження таким чином, щоб його вивчення надало нову інформацію про цей об’єкт” [Селіванова 2011а, с. 156]. Лінгвістичне моделювання, на нашу думку, є вдалим, якщо репрезентована модель надає вичерпну інформацію щодо аналізованого явища / категорії / ситуації тощо із залученням даних когнітивних процесів, механізмів і стратегій, задіяних у його / її об’єктивації.

О. М. Усачова визначає *когнітивний процес* як вид поведінки людини, що базується на формуванні внутрішніх (мисленнєвих / ментальних) уявлень про події і зв’язки між ними [Усачева 2011, с. 134]. Н. Є. Леміш у цьому зв’язку додає: “наразі когнітивні дослідження здійснюються на підставі сучасних уявлень про структуру пам’яті і тих процесів, що в ній відбуваються, активації і деактивації інформації, в когнітивній лінгвістиці модельними конструктами виступають когнітивні структури і механізми ментальної діяльності людини” [Леміш 2017, с. 230]. М. М. Болдырев називає *когнітивні механізми* “схемами обробки інформації”, що відображають роботу людської свідомості [Болдырев 2012, с. 7]. Вони надають уявлення про способи аналізу, структурування і концептуалізації окремих об’єктів, абстрактних сутностей, поповнюючи та модифікуючи структури знань. Реалізація когнітивних механізмів відбувається через когнітивні процеси, які, як правило, вивчаються психологією і психолінгвістикою. До *когнітивних процесів* (пізнавальних процесів людини, мисленнєвих, за Л. Х’еллом і Д. Зіглером [Х’елл 2003], що уможливають як пояснення, так і передбачення певних ситуацій)

відносимо відчуття, сприйняття, увагу, уяву, пам'ять, мислення, мовлення [СТПК 2010]. Саме їх сукупність забезпечує “перетворення сенсорної інформації від моменту потрапляння стимулу на рецепторні поверхні до отримання відповіді у вигляді знання” [ПЧРД 2002; Леміш 2017, с. 230]. Засвоєння, зберігання та екстракція (вилучення / одержання) інформації з пам'яті здійснюються за допомогою *когнітивних стратегій* (= ментальних процесів, спрямованих на переробку інформації з метою навчання) [Азимов 2009], безпосередньо пов'язаних з когнітивним процесами.

Р. М. Скорнякова вважає, що фрагменти мовної картини світу доцільно реконструювати на основі семантичного моделювання в історичному розвитку [Скорнякова, 2010]. Вчена розглядає семантичне моделювання як “дослідницьку процедуру, метою якої є побудова конструкта, що відтворює у спрощеному і формалізованому вигляді здатність мови до саморозвитку під впливом суспільних факторів” [Скорнякова 2010, с. 233]. При цьому вона здійснює семантичне моделювання на прикладі окремих концептів (ключового слова *die Arbeit* концепту ПРАЦЯ для трудової діяльності в німецькій мові). Свій підхід авторка базує на тлумаченні значення слова як когнітивної структури, що дає змогу врахування процесу становлення значення, його складових. Концепт, в її інтерпретації, – це “специфічна модель значення, яка акцентує роль мовного значення у процесах пізнання” [Скорнякова 2010, с. 233].

М. Ф. Алефіренко наголошує, що в межах лінгвістичної синергетики найважливішим завданням виступає “лінгвістичне моделювання динамічної картини світу – предмета філософії, психології, культурології та лінгвістики” [Алефіренко 2006, с. 102]. На його думку, поняття картини світу має три синергійно пов'язаних моменти – когнітивну складову, інтерпретаційний потенціал і семіотичну природу, що й формує базу для побудови різних типів моделей. Слідом за Г. А. Брутяном, М. Ф. Алефіренко визначає картину світу як “нерозчленований логіко-словесний конструкт”, який задля дослідницьких цілей все ж таки необхідно розділяти на логічну і мовну картини світу.

Визнаючи, що логічна і мовна картини світу в результаті відображають фізичну картину світу в колективній свідомості конкретних народів / суспільств, дослідник звертає увагу на те, що “генератором і носієм як логічної (універсальної), так і ідіотнічної інформації є мова, точніше мовна семантика” [Алефиренко 2006, с. 103]. Значущими є його спостереження про вербалізацію понять (логіко-предметного змісту) за допомогою термінів, терміносполучень і прямономінативної лексики (сутність свідомості, що формується об’єктивно), а експресивно-образного та емотивно-оцінного змісту – знаками вторинної і побічно-похідної номінації (елементи буденної свідомості, що склалися суб’єктивно й відфільтрувалися “в ідіотнічному десигнаті відповідного мовного знака”) [Алефиренко 2006, с. 104]. За результатами розвідки з лінгвістичного моделювання картини світу М. Ф. Алефіренко запропонував власну модель синергетичної піраміди когнітивно-дискурсивного характеру, яка включає фізичну картину світу, типову ситуацію (етномікросвіт), картину світу, дискурс, культурему, концепт, мовну свідомість і мовну картину світу [Алефиренко 2006, с. 107].

Питання моделювання професійної мовної картини світу як системи уявлень про професійний світ вимагає звернення до концепції лінгвістичної реконструкції когнітивних терміноструктур. Вивчення когнітивних процесів і структур в їхній мовній реалізації потребують роботи не тільки з одиницями мови (які є засобами мовної маніфестації професійної мовної картини світу: лексеми, граматичні форми та синтаксичні конструкції, що репрезентують парадигматичні й синтагматичні зв’язки між термінами), але й із надмовними структурами, які є результатом системної мовно-розумової діяльності. Когнітивний підхід до вирішення проблем мовної маніфестації дозволяє враховувати не стільки одиниці лінійного плану, скільки позавербальні складові професійного дискурсу й, далі, всієї мовної картини світу.

Алгоритмічна послідовність процедур відтворення структури фрагмента професійної мовної картини світу враховує, перш за все, специфіку одиниць лексичного, граматичного й синтаксичного рівнів: як термін як базовий

реалізатор когнітивної терміноструктури дістає лексико-термінологічного наповнення, отримує граматичне оформлення й вибудовує семантико-синтаксичні зв'язки задля комунікативної реалізації ментального образу. У такій ситуації фахівець (людина, що має ґрунтовні знання – галузеві та мовно-комунікативні – й практичний досвід у певній професійній сфері) виступає суб'єктом професійного спілкування, що пояснює специфіку реалізації його мовної картини світу в межах професійного дискурсу.

Зважаючи на той факт, що характер мовної картини світу очевидніше за все репрезентується лексикою, то можна підкреслити значущу роль термінів у формуванні професійної мовної картини світу. Фундаментальну основу професійної картини світу складають когнітивні терміноструктури як дискретні одиниці, що репрезентовані у вигляді термінів і служать для передачі професійного знання та визначають своєрідність професійної мовної картини світу. Таким чином, професійна мовна картина світу включає в себе, перш за все, певний термінологічний корпус – від загальнонаукових та узвичаєних, відомих та зрозумілих більшості мовців термінів до агнонімів, коректне використання та сприйняття яких вимагають спеціальних професійних знань. Тобто термінологічна система є одним із головних засобів мовної репрезентації фрагмента професійної мовної картини світу. Термін як “універсальна семіотична системна різноструктурна з лінгвістичного погляду одиниця (слово, словосполучення), семантика якої корелюється з науковим поняттям” [Шевченко 2014, с. 178] є засобом вербальної експлікації фрагмента професійної картини світу, мовною одиницею відображення спеціального наукового або професійного знання, для аналізу та опису якого доцільно застосовувати фреймовий підхід як методику мовно-когнітивного структурування і пояснення процесів формування і вербалізації спеціального знання в межах професійної мовної картини світу. На думку О. В. Кравченка, “семантика просто не може не бути когнітивною, якщо вона передбачає вивчення механізмів породження значення, а не абстрактне теоретизування” [Кравченко 2011, с. 250], адже, за твердженням

О. О. Черхави, “значення слів у системі мови співвідносяться з певними когнітивними контекстами – когнітивними структурами, або блоками знання, які стоять за цими значеннями і забезпечують їхнє розуміння” [Черхава 2017, с. 15].

Відомо, що терміни в кожному галузевому тезаурусі знаходяться в різних семантичних відношеннях (еквівалентних, ієрархічних, асоціативних), які вибудовують терміносистему предметної галузі. Тезаурусне конструювання термінологічних зв’язків та встановлення відношень у межах термінологічної мережі дозволяє уточнити та стандартизувати вербальні одиниці певних фрагментів професійної мовної картини світу, з’ясувати місце і роль кожного терміна в терміносистемі, адже модель “повинна мати універсальний характер і застосовуватись щодо класу об’єктів” [Селіванова 2011б, с. 466]. Таким чином термінологічний тезаурус може розглядатися як модель професійної мовної картини світу, через аналіз та побудову якої можна реконструювати фрагмент професійної мовної картини світу.

Отже, в межах мовознавчої науки моделювання (у т.ч. й картини світу) як метод наукового пізнання має суттєву пояснювальну силу. Це зумовлено, в першу чергу, тим фактом, що орієнтування людини в нашому світі відбувається за рахунок досвіду й отриманих знань, що фіксуються за допомогою мови, яка здатна якнайточніше передавати усі нюанси професійної організації життя людини.

Огляд наукових тенденцій щодо вивчення моделювання картини світу в міждисциплінарному аспекті та уточнення понять “лінгвокогнітивне моделювання” і “професійна мовна картина світу” заклали підвалини для формулювання базових принципів лінгвокогнітивного моделювання професійних мовних картин світу. Комунікативна ситуація професійного спілкування є об’єктивно ускладненою низкою чинників та факторів, що, в свою чергу, пояснює складну лінгвістичну та екстралінгвістичну структуру професійної мовної картини світу. Реконструкція професійної мовної картини світу через лінгвокогнітивне моделювання дозволяє простежити певні

закономірності реалізації когнітивних терміноструктур через мовні одиниці різних рівнів та конструювання термінологічних тезаурусів. Ці положення мають безпосередню практичну спрямованість, оскільки акцентують на когнітивних процесах, механізмах і стратегіях, які відбуваються в мозку людини при формуванні професійної мовної картини світу, а специфіка такої вербалізації професійних ментальних образів відбиває мовно-когнітивну модель професійного простору.

1.4.3 Фреймове моделювання юридичного дискурсу. В межах сучасної парадигми лінгвістичного знання велика увага приділяється вивченню мови через аналіз і дослідницьке усвідомлення процесів і вербалізованих результатів мислення, тобто, із залученням когнітивних методів дослідження. При такому підході до мови як системи репрезентації знання взагалі й професійного знання зокрема дослідники намагаються виявити та прослідкувати за механізмами репрезентації в семантичній структурі мови знань про світ. Сучасний етап розвитку лінгвістики ознаменований увагою до одиниць різних рівнів в аспекті репрезентації когнітивних структур.

Для комплексного вивчення термінології будь-якої професійної галузі та побудування її моделі можуть бути застосовані методи когнітивного аналізу, зокрема, фреймове моделювання, що зумовлюється знаковим характером терміна. Погоджуємось із Г. В. Садовніковою, що фрейм є “найбільш релевантною концептуальною структурою відображення знань та інформації, які вербалізує термінологія” [Садовнікова 2016, с. 8]. Дослідниця вважає, що “фрейми як когнітивні утворення не тільки фіксують положення іменованих об’єктів, але й показують взаємозв’язок між цими елементами, тобто представляють найбільш вдалі механізми моделювання ментального простору, який відображений у термінології певної професійної галузі” [Садовнікова 2016, с. 8].

Когнітивна модель кожної терміносистеми є складним фреймовим утворенням, одиниці якого функціонують не ізольовано, а у взаємному та обумовленому зв'язку. Її не можна звести до звичайного набору лексики, відібраної за певними критеріями; вона вибудовує комплекс внутрішніх системних зв'язків, які, в свою чергу, забезпечують програму послідовних дій, тобто створюють когнітивну фреймову структуру. Таким чином, когнітивний підхід до вивчення терміна визначив основну структурну одиницю професійного комунікативного простору – фрейм. Вивчення фреймових феноменів дозволяє впровадити новий підхід до опису відображених у мові когнітивних структур, а компаративно-корпусний підхід забезпечує якісно новий рівень розуміння й перекладу цих одиниць професійного дискурсу.

Як відомо, термін *фрейм* було введено 1974 року М. Мінським та вперше застосовано до досліджень із штучного інтелекту: “фрейм є структурою даних для представлення стереотипної ситуації” [Минский 1979, с. 7]. На думку вченого, “фрейм можна уявити собі у вигляді мережі, яка складається з вузлів і зв'язків між ними” [Минский 1979, с. 7]. До вивчення лінгвістики термін фрейм було застосовано Ч. Філмором, який вважав концепт основною одиницею знання, а фреймовий аналіз структури концепту дослідник розглядав як побудування структурованої схеми людського знання [Fillmore 1977]. Ч. Філмор вперше застосував фреймовий аналіз до типологізації мовленнєвих ситуацій не тільки з огляду на їхню семантику, а також і з урахуванням прагматики.

Такі підходи до фрейму лягли в основу розуміння його як когнітивної структури, ієрархічно організованої систему знань про означуване, що відбиває максимально узагальнене уявлення про фрагмент знань. Складність та багатоаспектність поняття *фрейм* народили різні підходи до розуміння суті цього явища, більшість із яких не суперечать іншим, а додають до загального розуміння фрейму: “мислимий в цілісності багатокомпонентний концепт, що відображає клішовані ситуації в сукупності відповідних стандартних знань, об'ємних уявлень і всіх стійких асоціацій”

[Алефиренко 2004, с. 72], “не концепт, а когнітивна структура, тип взаємодії між концептами, спосіб і форма організації ментального простору” [Болдырев 2000, с. 14], “структура репрезентації знань, у якій відображено набуту досвідним шляхом інформацію про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що їх описує, а також інструкцію щодо її використання” [Селіванова 2011б, с. 771].

Ідея фреймового аналізу стала поштовхом для народження теорії п'яти ідеалізованих когнітивних моделей Дж. Лакоффа (пропозиціональна, образ-схема, метафорична, метонімічна і символічна [Lakoff 1987]), когнітивної граматики та поняття домену Р. Ленекера [Langacker 1987], теорії когнітивної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона [Lakoff 1980; Johnson 1987] тощо.

Подальші розвідки щодо сутності фрейму та його таксономії дозволили запропонувати класифікації цього явища. Так, С. А. Жаботинська, говорячи про фрейми, які “демонструють вихідні, найбільш узагальнені (схемні) принципи категоризації і організації вербалізованої інформації про предметний світ, що оточує людину” [Жаботинская 2009, с. 7] та формують концептуальну мережу, пропонує розрізняти п'ять базисних фреймових структур: “предметні, акціональні, посесивні, ідентифікаційні та компаративні” [Жаботинская 2009, с. 7].

Для нашого дослідження релевантним є розуміння фрейму як схеми репрезентації знання, структурної основи моделі концепту. Ми вважаємо, що фрейм є типовим засобом передавання термінологічного знання та кодом, що містить певний обсяг професійної інформації.

Фрейм відбиває стандартні ситуації в межах предметної галузі, які переживає людина в процесі породження й сприйняття мовного твору. Основою будь-якого фрейму є базовий концепт, який через процеси об'єктивації та кодування-декодування символічних складових вибудовує зв'язки з іншими концептами та створює *семантичні поля*, що містять всі наявні знання про фреймову структуру. Концептуальний аналіз мовних одиниць різних рівнів – лексем, текстів, дискурсів – виводить на рівень

вивчення структурованого концептуального простору, *концептосфери*, під якою розуміють “сукупність концептів національної мови” [Бабенко 2010, с. 181]. При цьому досліджуватись може “як концептосфера національної мови в цілому, так і концептосфера окремих фрагментів мовної картини світу” [Бабенко 2010, с. 181]. Як одне з найважливіших понять когнітивної лінгвістики концептосфера вважається “зведенням знань, яке складається з концептів, узагальнює різні знання зовнішнього світу, організовує розумові картини, схеми, символи, поняття, фреймери, сценарії, гештальти (складні комплексні образи зовнішнього світу), пропозиції, когнітеми, існує у вигляді абстрактних значень” [Хабибуллаева 2018, с. 167]. З різних підходів концептосфера тлумачиться вченими як “впорядкована сукупність концептів, що існують у вигляді узагальнених уявлень, розумових картинок, схем, понять, фреймів, сценаріїв, гештальтів, узагальнюючих різноманітні ознаки зовнішнього світу” [Попова 2005, с. 56], як “сукупність концептів, з яких, як із мозаїчних шматочків, складається полотно світорозуміння носія мови” [Маслова 2007, с. 34], як “певна сукупність психоментальних уявлень етносу, яка незримим ореолом оточує його мову” [Лихачев 1997, с. 281]. Як і сам концепт, концептосфера є схоластичною ментальною сутністю, яка не піддається безпосередньому спостереженню.

Сукупність концептуальних репрезентацій утворює *концептуальну модель*, під якою узагальнено розуміється “модель предметної галузі з переліку всіх понять, які використовуються для опису цієї галузі, разом з їх властивостями і характеристиками, класифікацією цих понять за типами, ситуаціями, ознаками в даній галузі і законами функціонування процесів, що протікають в ній” [ТСИИ 1992]. Саме через вивчення предметної галузі, масивів мовних даних як джерела накопичення, фіксації, зберігання й передачі професійного й побутового досвіду можна визначити когнітивний зміст й описати предметну галузь. Така модель є абстрактною. Вона визначає структуру системи, що моделюється, властивості її елементів, а також специфіку причинно-наслідкових зв’язків всередині такої системи. Останнє

є вкрай важливим для моделювання концептуальної інформації юридичного дискурсу через особливе значення категорій *причин* та *наслідків* для правничої діяльності, оскільки “в елементах норми права виявляється глибинна, онтологічна структура взаємодіянь: причина – дія – наслідок” [Скакун 2010, с. 289]. Причинно-наслідкові зв’язки виникають внаслідок юридичних вчинків суб’єктів права та відбивають взаємозумовленість діянь і обставин та їх правових (і далі – соціальних, економічних тощо) наслідків і результатів.

М. В. Всеволодова и Т. А. Яценко класифікують причинно-наслідкові зв’язки на 4 категорії, в яких наслідковий блок називає:

- 1) дії та ставлення особи (живого суб’єкта);
- 2) події та явища соціальної та природної сфери;
- 3) стан суб’єкта, предмета, середовища;
- 4) властивості, ознаки суб’єкта, предмета, середовища [Всеволодова 1988].

Р. Квірк розподіляє всі каузальні конструкції на 4 типи:

- “1) cause and effect (‘причина і наслідок’);
- 2) reason and consequence (‘підстава і результат’);
- 3) motivation and result (‘мотивація і результат’);
- 4) circumstances and consequence (‘обставини і результат’)” [Quirk 1985, с. 1103–1104].

Н. Є. Леміш виділяє 5 типів мікроструктур каузальних комплексів: “причина – ефект, підстава – висновок, умова – результат, допуст – наслідок, мета – засіб” [Леміш 2015, с. 302].

Детально принципи побудови й функціонування лексикографічних і фреймових моделей ‘REFUGEE : CAUSES’ / ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’ та ‘REFUGEE : EFFECTS’ / ‘БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’ буде викладено в розділах 3 та 4 цієї роботи.

Висновки до розділу 1

Теоретичне підґрунтя дослідження базується на когнітивно-семіотичному підході до розуміння природи й функції терміна, а саме, на твердженні про те, що за кожним терміном стоїть певна когнітивна терміноструктура, яка вербалізована цим терміном.

Центральне місце в дослідженні займає теорія *когнітивної терміноструктури*, під якою розуміємо *одиницю професійної свідомості, в якій сконцентрований фрагмент професійної картини світу та яка має вербальну реалізацію у вигляді термінів*. Формування такої когнітивної одиниці є реакцією та рефлексією мовця на явища та феномени наукового світу, розуміння яких формується в свідомості із набуттям знання про них та уявлення про які безперервно трансформуються з отриманням додаткової професійної та дотичної буденної інформації, зберігаються в професійній пам'яті й отримують вербальне оформлення у вигляді терміна.

Когнітивна терміноструктура репрезентована в мові певними термінологічними одиницями, що відбивають зміст цієї когнітивної структури. Запропонований ментально-семіотичний підхід до вивчення терміна дозволяють вважати його інструментом категоризації й концептуалізації дійсності та професійної картини світу, а під *терміном* розуміти *слово або словосполучення, що репрезентує фрагмент професійної картини світу через вербалізацію когнітивної терміноструктури в межах певного наукового дискурсу*.

Термінологічна номінація є цілеспрямованим процесом переважно вторинної номінації з метою відтворення певного фрагмента професійної мовної картини світу. У концептуальному плані номінація розглядається як рух від самого концепту до мовного знака на його мовне відображення, тобто мовленнєва номінація має фінальною метою фіксацію результату когнітивної діяльності носія мови засобами цієї мови. Фреймовий характер терміна реалізується, між іншим, через дефініції термінологічних номінацій.

Когнітивно-дискурсивний підхід до аналізу мовних одиниць взагалі й терміна зокрема дозволяє запропонувати розуміння *юридичного терміна як слова або словосполучення, що репрезентує фрагмент правової картини світу і є вербалізатором когнітивної терміноструктури в юридичному дискурсі*. Серед основних диференційних ознак юридичного терміна особливе місце посідає його співвіднесеність із когнітивною терміноструктурою правового дискурсу як системи правової комунікації.

Доцільним вважаємо введення до наукового обігу термінознавства поняття *термінорефлексив* на позначення *суб'єктивної рефлексії на зміст терміна як процесу, механізму і результату пізнання, що дозволяє створювати нові еквіваленти термінологічного уявлення*; в правовій сфері таку рефлексію реалізовано *юридичним термінорефлексивом*, ситуативна інтерпретація якого залежить від конкретної комунікативної ситуації, об'єктивних складових його семантики та індивідуальних здатностей / здібностей особистості до опрацювання наукової та професійної інформації.

Умовно шлях від мовної до ментальної терміноодиниці будується від терміна до професійної картини світу, де кожен дискретний термін активізує систему концептів, що збагачують експліцитні значення терміна низкою імпліцитних смислів та онтологічні уявлення про які вводяться до масиву емпіричних даних; відбувається концептуалізація в конкретному професійному дискурсі, чим забезпечується теоретична організація знання навколо терміна та миттєва багатовимірна схематизація внутрішньосистемних міжконцептних зв'язків у межах цього дискурсу, що, в свою чергу, через сформовану когнітивну терміноструктуру веде до концентрованого фрагмента професійної картини світу. Такі процеси забезпечують побудову ментального простору професійної картини світу, в якій співіснують смислові структури, утворені в результаті когнітивної діяльності фахівця, та є подібними в англійській та українській мовах через універсальну природу когнітивних процесів людини, що не виключає впливу національно-культурних та історичних чинників на вербалізацію концептів професійної картини світу.

Світові та українські події сьогодення змушують подивитися по-новому на проблеми семантичного поля *міграція*. Зміщення меж значень термінологічних одиниць на позначення осіб, що мігрують (*refugee*, *біженець*), поява нових явищ у сфері міграції й лексичних одиниць на позначення цих явищ, зміна юридично-правового статусу таких осіб – всі ці фактори привертають увагу до концептуальної сфери міграції. Юридична термінологія на позначення статусу біженця є специфічним шаром професійної лексики, в якому поєднується опис соціального процесу з юридичними наслідками. Вивчення таких особливостей є перспективою дослідження разом із аналізом сполучуваності й контекстуальних змін концептуалізації цих репрезентантів концепту в мікро- (юридичні тексти різних жанрів) й макроконтекстах (глобальний юридичний дискурс).

До аналізу й інтерпретації процесів і механізмів творення й функціонування когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ пропонується застосування процедури *лінгвістичної реконструкції когнітивних структур*, яка є однією з продуктивних методик конструювання моделі поєднання одиниць мислення й мови в процесі їхньої взаємодії, а також теоретично й практично значимою процедурою для виявлення ментально-вербальної специфіки термінології юридичної галузі.

Основні наукові результати розділу 1 опубліковані у таких працях автора: [140, 144, 145, 150, 155, 160, 161, 164].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ДЛЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ КОГНІТИВНОЇ ТЕРМІНОСТРУКТУРИ *REFUGEE* / *БИЖЕНЕЦЬ* ІЗ ПОЗИЦІЙ КОМПАРАТИВНО-КОРПУСНОГО ПІДХОДУ

Поєднання методологічних засад когнітивної лінгвокомпаративістики та корпусної лінгвістики надало підґрунтя для започаткування *компаративно-корпусного напрямку* в термінознавстві, у межах якого розроблено методологічну базу для виконання *лінгвістичної реконструкції когнітивної терміноструктури* юридичного терміна в різних мовах.

Запропонований підхід до аналізу когнітивних терміноструктур і термінів, у яких вони вербалізуються, є, на нашу думку, закономірним результатом конвергентної еволюції трьох галузей лінгвістики – термінознавства, когнітивної лінгвокомпаративістики і корпусної лінгвістики. Активне використання корпусів у лінгвістичних дослідженнях дозволяє “зменшити кількість спекуляцій та пропонує можливість систематичної перевірки гіпотез на великих колекціях текстів” [Biel 2018, с. 5], що є вкрай актуальним при аналізі процесів (когнітивних) та феноменів (одиниці свідомості, професійної картини світу тощо), які можливо вивчати тільки за результатами і продуктами діяльності людини (вербальні одиниці, тексти тощо), оскільки самі мисленнєві процеси не можуть бути вивчені експериментальним шляхом.

Теоретичними передумовами формування запропонованого напрямку є, по-перше, усвідомлення нагальної необхідності пошуку шляхів інтерпретації процесів і результатів роботи професійної свідомості через єдиний об’єктивний на сьогодні інструмент – мову. І, по-друге, потреби сучасності у вивченні зазначених аспектів у різних мовах з огляду на врахування універсальних і відмінних процесів і результатів концептуалізації професійного знання. Дослідження мови як засобу формування й функціонування (зберігання, використання, трансформації

тощо) думки з верифікацією отриманих даних у дво- та багатомовних корпусах текстів матиме принципово нові результати для теоретичного зіставлення мов і вивчення прикладних аспектів її функціонування (переклад, міжкультурна комунікація тощо). При цьому саме системне поєднання концептуальних основ цих галузей дозволить врахувати багатовимірність об'єкта дослідження та вивести проблеми осмислення взаємодії мови й професійної свідомості на міждисциплінарний рівень.

2.1 Мовний корпус як інструмент лінгвістичного дослідження

2.1.1 Загальна концепція корпусного підходу. Інформаційний і технічний вибух останніх років, розвиток нових інформаційних технологій, а також нові соціальні умови, що визначили вступ суспільства кінця ХХ – початку ХХІ століття до нової – *інформаційної* – стадії, привели до динамізації та суттєвої трансформації процесів обміну інформацією в цілому й професійної комунікації зокрема. Найбільш значущим наслідком таких змін став перехід суспільства до нового етапу розвитку комунікації та обміну інформацією – комп'ютерного, або електронного, за якого зберігання, оброблення й передача даних найбільш повно та ефективно виконуються технічними засобами. “Прогресуюча активізація та глобалізація інформаційних процесів ... визначили визнання виняткової важливості інформаційних процесів для розвитку сучасного суспільства й зробили інформацію предметом не тільки наукового, але й філософського розгляду. Сучасна ситуація нерідко характеризується ... як “інформаційний вибух”, “інформаційний бум”, обробка інформації розглядається як основний вид діяльності в “постіндустріальному суспільстві”, що формується, робляються спроби її філософського тлумачення й передбачення можливих шляхів розвитку “інформаційної цивілізації” [Культурологія 1997, с. 158–159].

Термін *інформація* походить від латинського *informatio* – роз'яснення, освідомлення, ознайомлення, подання, виклад. Водночас поняття інформації

досі є вкрай дискусійним. Дотепер не існує єдиного визначення і поняття інформації уживається в двох основних значеннях: “1) будь-які відомості, дані, повідомлення, передані за допомогою сигналів; 2) зменшення невизначеності в результаті передачі відомостей, даних, повідомлень” [Культурологія 1997, с. 156]. До середини ХХ століття поняття “інформація” застосовувалося тільки для визначення відомостей і повідомлень, які передаються людиною за допомогою знакових засобів; здатність до передачі інформації розглядалася як відмінна характеристика людини – розумного виду. Однак із розвитком науки й техніки поняття інформації почали застосовувати й для характеристики процесів обміну сигналами в живій природі (сигнальна поведінка у тварин і рослин, генетична передача даних у клітинах тощо), а також у середовищі автоматизованих засобів.

Вирішальний вплив на дослідження в галузі інформації зробила поява засобів оброблення інформації (ЕОМ) і кібернетики – науки про зв’язок, керування та інформаційне оброблення. Одним із результатів розвитку автоматизованої обробки інформації стала поява нового напрямку мовознавства – *корпусної лінгвістики*.

В останні роки особливу увагу дослідників різних галузей лінгвістичної науки привертають питання формалізації мовних явищ та одиниць всіх рівнів з метою створення універсальних ресурсів зберігання, обробки, аналізу та використання мовних одиниць. Сьогодні дані корпусів масштабно використовуються в багатьох напрямках гуманітарного знання, як то лексикографія, перекладознавство, соціолінгвістика, педагогіка тощо. При цьому окремі аспекти створення та практичного використання корпусів для вирішення конкретних завдань, пов’язаних із перекладами текстів різних жанрів, потребують подальшої розробки.

За твердженням В. В. Жуковської, корпусна лінгвістика є “галуззю прикладного мовознавства, що займається визначенням загальних принципів побудови, обробки та експлуатації даних лінгвістичних корпусів (або корпусів текстів) із використанням сучасних комп’ютерних технологій, розробленням

методики збору реальних мовних явищ – писемних та усних текстів, а також способів їх збереження та аналізу” [Жуковська 2013, с. 9].

Останнім часом проблемам корпусної лінгвістики приділяється велика увага в світовому мовознавстві. Мовний корпус є однією з найсучасніших технологій, яка відкриває широкий спектр практичних та теоретичних можливостей дослідження. Це обумовлюється тим, що мовознавство як наукова галузь шукає нових шляхів підвищення як об’єктивності, так і достовірності результатів, які вона отримує при обробці мовних даних. У цьому відношенні саме корпусно-базований підхід дозволяє максимально швидко обробити величезну кількість інформації. Крім того, використання цифрових корпусів мінімізує суб’єктивний вплив дослідника на отримані результати та надає шанс виявити та проаналізувати раніше непомічені мовні явища. Такий антропокосмічний вектор сучасної лінгвістики [Леміш 2018, с. 139, 143] спрямовує наукові дослідження на перспективну галузь дослідження корпусу, включаючи створення різних типів текстових корпусів (Н. П. Дарчук [Дарчук 2017], Ю. І. Дем’янчук [Дем’янчук 2016; 2017], А. В. Корольова [Корольова 2017], Н. Є. Леміш [Леміш 2018; 2019], О. О. Тищенко-Монастирська, М. О. Шведова та Д. В. Січінава [Тищенко-Монастирська 2011] та ін.).

Під корпусом текстів розуміється певним чином організоване електронне зібрання писемних і усних текстів довільної природної мови, якому притаманні обов’язкові ознаки і яке призначене для вирішення конкретних лінгвістичних завдань [Демська 2011, с. 96]. Визначаючи поняття “корпус” в мовознавстві, ми погоджуємось із І. В. Мейзерською, яка вважає корпус складною цілісною системою зі своєю логічною структурною організацією та диференціальними ознаками. Отже, у загальному розумінні лінгвістичний корпус – це представлений у цифровому форматі, великий за обсягом, уніфікований, структурований, розмічений і філологічно компетентний масив текстів природною мовою, доповнений системою

керування – універсальними програмними засобами для пошуку та опрацювання різноманітної лінгвістичної інформації.

Також І. В. Мейзерська зазначає, що текстові принципи аналізу не працюють для такої системи. На її думку, “корпус укладається на основі великої репрезентативної групи текстів, оброблених таким чином, що мовний матеріал розміщується за принципом конкордансу” [Мейзерська 2014, с. 56]. При укладанні корпусу кожен текст маркується та поділяється на фрагменти, що ілюструють одиниці і групуються у вибірку контекстів. На відміну від звичайних текстів, що характеризуються лінійною, горизонтальною організацією, жанровою та стильовою специфікою, авторською індивідуальністю, структурною та смисловою цілісністю, наявністю певної комунікативної мети, корпус не має спільної комунікативної мети (комунікативна мета простежується лише на рівні одного речення). Контексти в корпусі, “представлені в конкордансі, засвідчують функціонування мовної одиниці в різних стилях, сферах уживання, даючи широку картину реальної мовної практики” [Мейзерська 2014, с. 57]. Таким чином, застосування корпусного підходу надає можливість вивчення будь-яких мовних одиниць у різних мовленнєвих жанрах, а також дозволяє визначити специфіку використання цих одиниць у різних видах дискурсу.

По суті, корпусний підхід є “методикою або набором методик, а не теорією опису мови” [Brown 2006, с. 244]. Частіше лінгвістичні корпуси використовують у морфологічних, лексикологічних та синтаксичних дослідженнях. Корпусні бази дозволяють здійснювати пошук та статистичний підрахунок вживання заданих коренів, афіксів і флексій, завдяки чому вивчаються способи творення мовної одиниці. Лінгвістичні корпуси дозволяють отримати дані про конкретні форми слова і про цілі граматичні категорії. Так, мовознавцями проводиться системно-структурне дослідження морфології дієслова: обсягу реалізації дієслівної парадигми та особливостей використання дієслівних форм у сучасних дискурсах; категорії виду

та видових протиставлень в сучасних текстах; категорії часу та явищ транспозиції тощо.

Головною передумовою для того, щоб корпус став корисним інструментом, є його відповідність дослідницькому завданню. Більше того, він повинен мати якомога глибшу розмітку, розгалужену анотацію для надання досліднику чи перекладачу всіх необхідних для досягнення цілей даних. Класифікація корпусів може відбуватися за різними показниками й параметрами, наприклад:

- корпуси повних текстів або фрагментів;
- дослідницькі корпуси: ілюстративні чи інтерпретаційні;
- письмові, розмовні або змішані корпуси;
- одномовні або багатомовні корпуси;
- синхронічні або діахронічні корпуси;
- статичні або динамічні корпуси;
- збалансовані або моніторингові корпуси;
- паралельні або порівняльні корпуси;
- малі, середні або великі корпуси,
- та інші.

Ю. І. Дем'янчук пропонує класифікацію корпусів за стилістичними та морфологічними ознаками:

Таблиця 2.1.1.1

Класифікація корпусів текстів

відповідно до стилістичних та морфологічних ознак [Дем'янчук 2016, с. 105]

<i>Ознака</i>	<i>Тип корпусу</i>
Тип даних	Писемні / мовні / змішані
Мова текстів	Український / англійський / тощо
Паралельність	Одномовні / двомовні / багатомовні
Художні властивості	Художні / діалектні / розмовні / термінологічні / змішані
Жанр тексту	Художні / фольклорні / драматичні / публіцистичні

Продовження таблиці 2.1.1.1

Ознака	Тип корпусу
Доступність	Доступні / комерційні / закриті
Призначення	Дослідницькі / ілюстративні
Динамічність	Динамічні / статичні
Розмітка	Розмічені / нерозмічені
Характер розмітки	Морфологічні / синтаксичні / семантичні / стилістичні
Обсяг текстів	Повнотекстові / фрагментарні
Хронологічний аспект	Синхронічні / діахронічні
Структура	Центральні й архівні Ядерні та периферійні

Лінгвістичні корпуси надають матеріал для вивчення частотності вживання мовних одиниць як загалом, так і їхнього безпосереднього функціонування в текстах різних стилів. Так, на основі англійського корпусу *Longman Spoken and Written English (LSWE) Corpus* американський лінгвіст Douglas Biber [Biber 2001, с. 104] виокремив 12 найпоширеніших дієслів англійської мови: *say, get, go, know, think, see, make, come, take, want, give, and mean*. Особливо часто вони зустрічаються у розмовному стилі, де складають майже 45% випадків всіх дієслів. Також активно долучають корпусний підхід до дослідження специфіки структури та особливостей використання різних типів граматичних конструкцій. Відомі дослідження дієслівної категорії аспектуальності. Так, наприклад, досліджено, що проста форма дієслова в англійській мові вживається у 20 разів частіше ніж прогресивна, або тривала; хоча й існує ряд дієслів, які здебільшого зустрічаються у тривалій формі, а саме: *bleeding, chasing, shopping, starving, joking, kidding, and moaning* [Biber 2001, с. 106].

Зазвичай процедура корпусного аналізу включає в себе три основні кроки: ідентифікацію мовних даних за допомогою категоріального аналізу,

співвідношення мовних даних за допомогою статистичних методів та інтелектуальну інтерпретацію результатів [Жуковська 2013, с. 20]. Оскільки корпусні дослідження базуються переважно на емпіричному підході до аналізу мовного матеріалу, це дозволяє досягнути максимальної об'єктивності вивчення мови, унеможливаючи суб'єктивні погляди дослідника. Вони надають унікальний інструмент вивчення мови, завдяки якому можна здійснювати пошук у великих текстових масивах, одержувати дані про мовні одиниці та явища різних мовних рівнів (фонетичного, морфологічного, лексико-семантичного та синтаксичного): досліджувати частоту словоформ, лексем, граматичних категорій, синтаксичних конструкцій, визначити нетипові граматичні явища та конструкції, встановлювати найближче лексичне та граматичне оточення слова, за допомогою якого можна проаналізувати вживання слова в усіх характерних для нього колокаціях (“лексико-фразеологічно обумовлена сполучуваність слів у мові як реалізація їх полісемії” [Ахманова 1966, с. 199]), колігаціях (“морфосинтаксично обумовлена сполучуваність слів у мові як реалізація їх полісемії” [Ахманова 1966, с. 199]) та синтаксемах (“мінімальна семантико-синтаксична одиниця, яка є одночасно носієм елементарного змісту, конструктивним компонентом речення й має відповідний набір синтаксичних функцій – конструктивних ролей у побудові певних комунікативних одиниць” [Селіванова 2011б, с. 650]).

Первинне автоматичне розмічування тексту для подальшої обробки в межах корпусу передбачає виконання таких основних операцій: сегментація тексту (визначення абзаців та речень), токенізація, морфологічний аналіз: лематизація та визначення граматичних категорій. Під токенізацією розуміють процес “сегментації тексту, що є послідовністю символів, таких як букви, пробіли, знаки пунктуації та цифри, на слова і фрази” [Teodorescu 2017, с. 5]. Завданням токенізації є відокремлення слів від синтаксичних знаків, цифр, комплексів літер та цифр, інтернет-адрес, нікнеймів, знаків %, +, -, // тощо. При цьому створення досконалого алгоритму машинної ідентифікації

та відмежування токенів є невирішеним питанням через наявність у текстах великої кількості одиниць та комбінацій, однозначна автоматична класифікація яких на цьому етапі є неможливою, наприклад: багатослівні токени (Переяслав-Хмельницький); імена, що містять знаки (Григор'єв); числа, що містять пробіли; наявність у тексті крапки, яка не є ознакою кінця речення (пряма мова, скорочення м. – місто, с. – село), розділових знаків, що містять більше одного символу (напр., три крапки) тощо. На сучасному етапі ці та багато інших випадків не можна класифікувати автоматично, такі процедури виконуються автоматизовано. Розв'язання зазначених питань уможливить належний рівень первинного автоматичного опрацювання текстового матеріалу і подальше якісне розпізнавання смислу окремих одиниць та всього тексту в складі певного корпусу.

Надбання наукового суспільства останніх років дозволило виробити велику кількість алгоритмів і підходів до створення комп'ютерного лексикону, однак деякі ознаки та характеристики мовних одиниць досі не піддаються формалізації через лексичну та граматичну багатозначність, екстралінгвістичну специфічність окремих одиниць та цілих текстів, процес постійного розвитку та мінливості мови. Через це питання вироблення універсальних алгоритмів і стандартів, створення досконалих корпусів текстів не втрачають актуальності та потребують подальшого вивчення та пошуку шляхів вирішення.

Використання корпусу текстів надає можливість одночасного опрацювання великої кількості текстової інформації, відібраної за певними критеріями. Так, користувач може проаналізувати мовний матеріал за такими критеріями: хронологічні параметри (час створення тексту, час виконання перекладу), частота вживання кожного з варіантів перекладу в текстах різних жанрів тощо. Зрозуміло, що ефективність використання корпусу при перекладі будь-яких мовних одиниць безпосередньо залежить від репрезентативності самого корпусу.

2.1.2 Одномовні корпуси як інструмент обробки мовного матеріалу.

2.1.2.1 Корпуси англійської мови. Багаторічна історія розвитку корпусного підходу до систематизації мовних одиниць в Європі та Сполучених Штатах Америки забезпечила появу й стрімкий розвиток корпусів англійської мови. На сьогодні найбільш репрезентативними та авторитетними корпусами англійської мови вважаються Британський національний корпус (The British National Corpus) [BNC] та Американський національний корпус (The American National Corpus) [ANC].

Одним із найвідоміших і найбільш репрезентативних корпусів сучасної англійської мови (її британського варіанту) є Британський національний корпус [BNC]. Основними його характеристиками є легкий і зрозумілий доступ, наявність великої колекції текстів різних жанрів та якісна розроблена анотація, що в комплексі робить його зручним дослідницьким інструментом і джерелом надійної лінгвістичної інформації.

Корпус побудовано логічно й ергономічно. Коли користувач заходить на сайт, він отримує доступ до вікна з чотирма основними функціями:

SEARCH / ПОШУК, FREQUENCY / ЧАСТОТНІСТЬ, CONTEXT / КОНТЕКСТ (ліва і права комбінація лексичної одиниці з різним рівнем глибини) та OVERVIEW / ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ.

Пошук можна зробити за одним з п'яти варіантів:

List / список, Chart / діаграма, Collocates / колокації, Compare / порівняти, KWIC (Keyword in Context) / ключове слово в контексті.

Усі ці параметри пов'язані з певним відображенням даних на екрані, залежно від критеріїв, які цікавлять користувача. Функція *List / список* дозволяє шукати контексти з окремими словами.

Наприклад, термін *advocate*:

British National Corpus (BNC)										
SEARCH			FREQUENCY			CONTEXT				
FIND SAMPLE: 100 200 500										
PAGE: << < 1 / 9 > >>										
CLICK FOR MORE CONTEXT ☐ [?]										
1	HDD	S_meeting	A	B	C	know. (pause) (reading) I shall ask the Father and He will give you another advocate to be with you forever. That spir				
2	HDD	S_meeting	A	B	C	(pause) Jesus said (pause) I shall ask the Father and He will give you another advocate to be with you for ever. (pause				
3	JNG	S_meeting	A	B	C	the stock of debt. You will certainly not find a more determined or persistent advocate of full Trinidad terms than Br				
4	JNJ	S_meeting	A	B	C	though, has a greater role to play now than ever before, both as advocate and service provider. They will need exten				
5	JNK	S_meeting	A	B	C	of schools, with the contracting out of local government services. I would certainly advocate the existence of more fo				
6	KGM	S_meeting	A	B	C	be clearer. There is no way in which any of us can, can advocate responsibility for the decision. There is no way that				
7	FU4	W_fict_drama	A	B	C	n't vow, I beg you. You see I ask Pamela to be my advocate . PAMELA nervously approaches BELVILLE. PAMELA: Dear				
8	A62	W_ac_polit_law_edu	A	B	C	after this, their third electoral victory. Naturally Conservative identifiers were least inclined to advocate changes in th				
9	A62	W_ac_polit_law_edu	A	B	C	commercial profitability or proprietorial self-indulgence. So, those who support the Public Service Ideal advocate spe				
10	A62	W_ac_polit_law_edu	A	B	C	suggest partisan voters find the relative impartiality of television news somewhat irritating. They will advocate the de				

Рисунок 2.1.2.1.1. Фрагмент конкордансу іменника *an advocate* у Британському національному корпусі [BNC].

З цією функцією можна отримати список із фрагментів текстів із словом, за яким відбувається пошук. За допомогою функції *List / список* можна отримати дані про частотність вживання одиниці, а функція *Chart / діаграма* надає інформацію щодо загальної частотності для певного жанру корпусу. Результати можуть біти представлені в таблицях із горизонтальною або вертикальною орієнтацією.

CHANGE TO VERTICAL CHART / CLICK TO SEE CONTEXT								
SECTION	ALL	SPOKEN	FICTION	MAGAZINE	NEWSPAPER	NON-ACAD	ACADEMIC	MISC
FREQ	840	43	43	44	78	199	204	229
WORDS (M)	100	10.0	15.9	7.3	10.5	16.5	15.3	20.8
PER MIL	8.40	4.32	2.70	6.06	7.45	12.06	13.31	10.99
SEE ALL SUB-SECTIONS AT ONCE								

Рисунок 2.1.2.1.2. Фрагмент діаграми частотності іменника *an advocate* з Британського національного корпусу [BNC].

Функція *Collocates* / *колокації* дозволяє здійснити пошук мовної одиниці із заданою комбінацією ліворуч та / чи праворуч від аналізованої одиниці та надає результати, сортовані за кількістю використання кожної одиниці.

ON CLICK: ☐ CONTEXT ☐ TRANSLATE (??) ☐ GOOGLE ☐ IMAGE ☐ PRON/VIDEO ☐ BOOK (HELP)							WORD PROFILES: <input type="text" value="ADVOCATE"/>
	☐	CONTEXT	FREQ	ALL	%	MI	
1	☐	LORD	55	15980	0.34	5.62	
2	☐	GENERAL	36	37610	0.10	3.78	
3	☐	DEVIL	34	1626	2.09	8.23	
4	☐	STRONG	17	15584	0.11	3.97	
5	☐	POLICY	15	25443	0.06	3.08	
6	☐	LEADING	13	10981	0.12	4.08	
7	☐	POLICIES	11	8674	0.13	4.18	
8	☐	DEPUTE	10	85	11.76	10.72	
9	☐	ENTHUSIASTIC	10	1398	0.72	6.68	
10	☐	MR.	10	14487	0.07	3.31	

Рисунок 2.1.2.1.3. Фрагмент результату пошуку колокацій із лексемою *an advocate* у Британському національному корпусі [BNC].

При застосуванні функції *Compare* / *порівняти* можливо отримати інформацію про функціонування двох одиниць, що порівнюються (наприклад, *advocate* та *lawyer*) із зазначенням частотності використання для кожної одиниці порівняння.

WORD 1 (W1): ADVOCATE (0.40)					WORD 2 (W2): LAWYER (2.50)						
	WORD	W1	W2	W1/W2	SCORE		WORD	W2	W1	W2/W1	SCORE
1	DEVIL	34	0	68.0	169.8	1	FOREIGN	121	0	242.0	96.9
2	STRONG	17	0	34.0	84.9	2	REGISTERED	97	0	194.0	77.7
3	POLICY	15	0	30.0	74.9	3	DOCTOR	24	0	48.0	19.2
4	POLICIES	11	0	22.0	54.9	4	FATHER	19	0	38.0	15.2
5	DEPUTE	10	0	20.0	50.0	5	C	18	0	36.0	14.4
6	ENTHUSIASTIC	10	0	20.0	50.0	6	BODY	16	0	32.0	12.8
7	MR.	10	0	20.0	50.0	7	HER	62	2	31.0	12.4
8	LORD	55	3	18.3	45.8	8	ASKED	15	0	30.0	12.0
9	V	8	0	16.0	40.0	9	CRIMINAL	14	0	28.0	11.2
10	TEMPERANCE	7	0	14.0	35.0	10	GET	14	0	28.0	11.2

Рисунок 2.1.2.1.4. Фрагмент результату порівняння іменників *an advocate* та *a lawyer* у Британському національному корпусі [BNC].

Функція *KWIC (Keyword in Context)* / *ключове слово в контексті* дозволяє виводити у вигляді таблиці контексти різної глибини через зазначення кількості одиниць ліворуч чи / та праворуч від одиниці, що досліджується.

L - - 1 - 2 - - R * RE-SORT ?			
[?]			SHOW DUPLICATES
the state's House Speaker Don Avenson , an	abortion-rights	advocate	defeated an anti-abortionist colleague to secure the
ouncil was split . Kirkman Finlay who was represented by an	advocate	at the district meeting	complained that his opponent had been
the same broad objectives as MIND -- it acts as an	advocate	for individuals , campaigns	for better local services ,
g-term unconventional platonic relationship . Very much an	advocate	for women 's equal rights ,	especially in education and suffrage
difficulty of avoiding the temptation to become an	advocate	for the prosecution or defence of Mary Queen of Scots . Dr	
will be able to recognize a solicitor as qualified as an	advocate	in a particular court or courts ,	again subject to rules on
Cleveland Orchestra and Orchestre de Paris . It is as an	advocate	of twentieth-century music	that Rowicki may best be remember
chided me and said that in some way I was an	advocate	of his system	because I used the example of refuse collection an
and its changes of policy emphasis see p. 37860 . An	advocate	of more liberal government ,	Goh had already relaxed Singapore

Рисунок 2.1.2.1.5. Фрагмент результату пошуку іменника *an advocate* у контексті у Британському національному корпусі [BNC].

На додаток до цих функцій Британський національний корпус надає можливість для створення користувацьких персоналізованих віртуальних корпусів.

Корпус сучасної американської англійської мови [COCA] є на сьогодні найбільшим із всіх існуючих корпусів американського варіанту англійської мови. На цей час він містить 1 мільярд слів і знаходиться у вільному доступі для користування. Кожного року (починаючи з 1990 року) він поповнюється на 20 мільйонів слів, а кількість текстів вже перевищує 160 тисяч.

Цей корпус надає три основні шляхи пошуку мовних одиниць:

1) здійснення пошуку за окремим словом із отриманням результатів за колокаціями, темами, кластерами, вебсайтами, конкордансами та пов'язаними словами для кожної окремої одиниці;

COLLOCATES				ADVOCATE		NOUN		See also as: VERB		Advanced options		Collocates		Clusters		Topics		Dictionary		Texts		KWIC	
+ NOUN		NEW WORD	?	+ ADJ		NEW WORD	?	+ VERB		NEW WORD	?	+ ADV		NEW WORD	?								
1166	3.50	right		582	3.55	strong		323	3.55	argue		24	2.81	mentally									
928	5.69	consumer		453	2.89	public		85	2.82	fear		24	2.90	openly									
570	6.40	devil		260	3.83	environmental		60	3.34	house		5	2.69	knowingly									
535	2.95	health		260	5.13	leading		58	2.67	oppose		5	2.98	eg									
370	4.54	reform		239	3.64	civil		58	4.16	contend		5	3.03	expressly									
349	2.73	education		207	5.36	homeless		46	2.76	urge		5	3.17	principally									
312	2.51	policy		205	5.18	patient		43	3.05	appoint		5	3.77	developmentally									
301	3.02	gun		204	3.76	gay		25	3.12	counter		4	2.54	passionately									
300	5.34	privacy		201	5.65	longtime		21	3.38	applaud		4	3.10	domestically									
291	3.58	victim		175	7.65	outspoken		19	3.40	lobby		4	3.70	tirelessly									
187	3.24	safety		152	3.05	effective		17	2.67	concede		3	2.55	unsuccessfully									
182	3.08	judge		142	5.45	passionate		15	2.83	reform		3	2.71	chronically									
175	4.26	immigration		126	5.45	vocal		14	3.61	alarm		3	2.88	willfully									
145	2.56	justice		118	7.76	staunch		14	3.71	legalize		3	4.33	strenuously									
137	3.68	abortion		112	5.63	immigrant		12	3.37	counsel		3	4.75	unapologetically									
128	3.20	general		87	2.99	domestic		12	4.36	decry		2	2.53	terminally									
127	4.95	us		83	4.25	nonprofit		11	2.71	denounce		2	2.55	woefully									
109	3.04	youth		77	3.95	prominent		10	2.72	tout		2	2.68	justly									
95	3.06	democracy		77	9.45	gun-control		10	2.82	caution		2	2.79	persistently									

Рисунок 2.1.2.1.6. Фрагмент результату пошуку іменника *an advocate* у форматі “Search by individual word / пошук за окремим словом” у Корпусі сучасної американської англійської мови [ANC].

2) виконання пошуку за фразами і рядками.

1	are angry about Monsanto and GMOs, or people who advocate for minorities or the disadvantaged or disabled), and will therefore vote for
2	, ethnicity, class, gender or orientation. An advocate for the poor, the middle class, that the working people. It
3	About Me # Just a simple parish priest, outspoken advocate for poor, working and middle class folk. It is time for the
4	the National Guard is in position to be an effective advocate for the military. # " We're probably more visible than the rest
5	visit. # Identify the potential influence of each brand advocate . Using external data partners like Klout or Kred, official research partners encamped
6	's recent post, allow me to be devil's advocate and advance some popular counter arguments: While children and fertility are undeniably related
7	one of the rational bases we have in order to advocate for our policy. Our beliefs are reasonable, and it is not so

Рисунок 2.1.2.1.7. Конкорданс іменника *an advocate* у форматі “Search for phrases and strings / пошук за фразою або рядком” у Корпусі сучасної американської англійської мови [ANC].

3) перегляд списку частотності серед найчастотніших 60 000 слів.

У межах цього пошуку дозволяється деталізувати запит за формою слова, частиною мови, діапазоном серед 60 000 слів, і навіть за вимовою. На думку укладачів, такий інструментарій є особливо корисним для тих, хто вивчає мову та неї навчаче;

advocate (NOUN) See: VERB #2982

BLOG WEB TV/M SPOK FIC MAG NEWS ACAD

1. a person who pleads for a cause or propounds an idea 2. a lawyer who pleads cases in court D M O C G

PlayPhrase YouGlish Yarn

Translate: choose language

SYNONYMS (more)
supporter advocate, backer, believer, campaigner, promoter, sponsor, supporter

TOPICS (more)
 advocacy, legislator, legislation, consumer, accountability, advocate, foster, proposal, costly, reform, disabled, discouragement, oversight, legislature, annually, enforcement, scrutiny, activist, advisory, coalition

COLLOCATES (more)
NOUN right, consumer, devil, health, reform, education, policy, gun
VERB argue, fear, house, contend, oppose, urge, appoint, counter
ADJ strong, public, environmental, leading, civil, homeless, patient, gay
ADV mentally, openly, developmentally, expressly, eg, knowingly, principally, domestically

CLUSTERS (more)

advocate •	advocate for • advocates for • advocates say • advocates have • advocates in • advocates who • advocate in • advocates on
• advocate	rights advocates • consumer advocates • strong advocate • consumer advocate • he advocates • privacy advocates • health advocates • public advocate
advocate ••	advocates say they • advocates for children • advocate for women • advocates say it • advocates such as • advocate for children • advocates do n't • advocates who have
•• advocate	as an advocate • human rights advocates • civil rights advocates • gun control advocates • group that advocates • become an advocate • gay rights advocates • not an advocate
advocate •••	advocates for the poor • advocates for the homeless • advocates on both sides • advocates for people with • advocates for the elderly • advocates for the mentally • advocate for the poor • advocate for people with
••• advocate	i am an advocate • has been an advocate • has become an advocate • always been an advocate • long been an advocate • court appointed special advocates • he was an advocate • you are an advocate

Рисунок 2.1.2.1.8. Фрагмент результату пошуку іменника *an advocate* у форматі “Browse a frequency list / перегляд списку частотності” у Корпусі сучасної американської англійської мови [ANC].

Також у корпусі можна проводити порівняння між жанрами та роками створення корпусів. Завдяки потужній швидкості виконання операцій та великому обсягу корпусних даних результати пошуку характеризуються високим ступенем об’єктивності та достовірності.

Ще одним представником репрезентативних корпусів сучасної англійської мови в її американському варіанті є Американський національний корпус [ANC]. Цей корпус характеризується наявністю сучасних (з 1990 року) текстів всіх жанрів та транскриптів усного мовлення. Він також є повністю відкритим для користування. На сьогодні до користування представлено другу

версію цього корпусу, яка налічує 22 мільйони слів письмової та усної американської англійської, які анотовані за лемами, частинами мови, сполученнями іменників та дієслів. При цьому 500 000 слів цього корпусу є анотованими вручну.

2.1.2.2 Корпуси української мови. Корпусні дослідження і створення корпусів різних типів з українською мовою отримало активного розвитку в українській науці в останні роки. Серед корпусів української мови, які ще не є завершеними продуктами, а знаходяться в процесі розвитку, особливої уваги заслуговують *Корпус текстів української мови* [КТУМ] і *Генеральний регіонально анотований корпус української мови* [ГРАК].

Корпус текстів української мови [КТУМ] створений співробітниками лабораторії комп'ютерної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Розробники цього корпусу мають на меті надання дослідникам української мови, літератури, культури інструменту для статистичного обґрунтування їхніх наукових результатів, а також розширення й поглиблення розвідок відповідно до сучасних наукових норм [КТУМ].

Пошук у цьому корпусі відбувається з використанням специфічної класифікації текстів. Усі корпусні тексти поділено за шістьма категоріями: законодавчі, наукові, поетичні, фольклорні тексти, публіцистика, художня проза. Деталізувати пошукові параметри можна за статтю автора тексту, глибиною контексту (кількістю слів, що відображаються ліворуч і праворуч шуканого слова) та певними морфологічними ознаками: частиною мови, родом, відмінком, числом тощо.

Це електронне зібрання текстів надає інформацію двох типів:

“1) конкорданси, або ж контексти вживання шуканих одиниць (із вказівкою на джерела). За допомогою конкордансів можна вивчати особливості використання слів у текстах різних стилів, індивідуально-авторські вживання тих чи інших лексем, розвиток нових значень тощо.

Конкорданси використовуються також для психолінгвістичних і соціолінгвістичних досліджень (для вивчення асоціативних зв'язків між словами), у літературознавчому аналізі (для розкриття авторського бачення певних концептів чи образів, особливостей мовної картини світу автора);

2) кількісні характеристики вживання у текстах мовних одиниць. Частотна інформація розкриває закономірності лексичної та статистичної будови текстів, функціонування мови в мовленні, стилістичні особливості, формальні риси одиниць і граматичних категорій” [КТУМ].

ЗАКОНОДАВЧІ ТЕКСТИ		
<< інша особа, у тому числі	адвокат	. >>
<< інша особа, в тому числі	адвокат	. >>
<< нотаріусів, суддів, прокурорів,	адвокатів	, державних службовців, посадо
<< як захисника своїх прав, крім	адвоката	, іншого фахівця у галузі
стуватися юридичною допомогою	адвоката	, іншого фахівця у галузі
опоручення можуть брати участь	адвокат	інший фахівець у галузі

Рисунок 2.1.2.2.1. Конкорданс іменника *адвокат* за критеріями «законодавчі тексти; глибина контексту – 7; лексема» у Корпусі текстів української мови [КТУМ].

Результати можна отримати у двох форматах: у вигляді таблиці чи списку цитувань.

Також для контактної позиції слів корпус пропонує можливість пошуку за двослівною сполукою, а в межах кожного підкорпусу (напр., “Законодавчі тексти”) можна проводити частотну вибірку:

ВСЬОГО ЗАПИСІВ: 3		
Слово	Частина мови	Абсолютна частота
адвокат	ім. ч. р.	47
адвокатський	прикметник	11
адвокатура	ім. ж. р.	16
1		

Рисунок 2.1.2.2.2. Фрагмент результату частотної вибірки лексеми *адвокат* у Корпусі текстів української мови [КТУМ].

Підкорпус “Законодавчі тексти” містить 1 581 089 слів та є спеціалізованим одномовним підкорпусом юридичних текстів української мови.

Генеральний регіонально анотований корпус української мови [ГРАК] містить понад 50 тисяч текстів різних жанрів, що належать близько 20 тисячам авторів та датовані з 1816 по 2020 роки.

Укладачі позиціонують корпус як “велику, репрезентативну, структуровану колекцію текстів українською мовою у супроводі програми, яка дозволяє будувати на базі корпусу власні підкорпуси, шукати слова, граматичні форми та їх сполучення, а також обробляти результати пошуку, сортувати, робити збалансовані вибірки і одержувати різну статистичну інформацію” [ГРАК].

Розмітку розроблено за стилями (художній, науковий, его-текст (спогади, листи, щоденники, блоги, автобіографії), публіцистичний, офіційний, усний, релігійний, фольклорний), тематикою (мистецтво, біологія, хімія, економіка, етнографія, фізика, математика, географія, історія, інформаційні технології, правознавство, медицина, військова справа, педагогіка, філологія, філософія, політологія, психологія, релігієзнавство) та жанрами (автобіографія, блог, дитячий, щоденник, словник, дисертація, драма, навчальний, гумор, інтерв'ю, лист, спогади, поезія, популярний,

промова, рецензія). Корпус функціонує на платформі NoSketchEngine. Пошук можна здійснювати за словоформою, лемою або тегами, а також різними їх сполученнями.

Запит адвокат, JUR 3,611 (7.14 на мільйон) ⓘ	
Сторінка 1 з 145	Перейти Наступна Остання
Олександр ... контролю . Його здійснюють керівники по службі , прокуратура , адвокат / адвокат , захищаючи інтереси обвинуваченого чи потерпілого , результат	
Олександр В розгляді справ в судах мали право приймати участь і адвокати / адвокат , але їх було мало , і їхні послуги коштували дорого .	
Олександр ... таємниці відносин між громадянами , яка охороняється законом (адвокат / адвокат - клієнт , лікар - пацієнт , священник - прихожанин тощо	
Олександр ... виконання оперативно-розшукових завдань медичних працівників , адвокатів / адвокат , священнослужителів , якщо особа , щодо якої вони мають	
Олександр ... спілкування медичних працівників , священнослужителів і адвокатів / адвокат з особами , які їм довірилися при виконанні обов'язків	
Олександр ... випадках не включається залучення медичних працівників , адвокатів / адвокат , священнослужителів за їх добровільної згоди до виконання	
Олександр ... захисту особистих інтересів працівника запропонувати послуги адвоката / адвокат ; - надати час для відновлення сил перед початком детального	
Анатолій Т... Страсбурзі проводяться тоді , коли пред- ставник Комісії і адвокати / адвокат уряду-відповідача , а також заявник дають пояс- нення	
Анатолій Т... присутності немає . Якщо у Вас є можливість , доручить адвокату / адвокат бути Вашим предствани- ком у справі . На подальших етапах	
Анатолій Т... етапах розгляду брак достатніх коштів на оп- лату допомоги адвоката / адвокат може бути підставою для надання безкоштовної юридичної	
Іван Голос... адвокатуру " вони мають право на юридичну допомогу з боку адвоката / адвокат , який сприяє захисту їх прав . Він повинен використовувати	
Іван Голос... адвокатські об'єднання , забезпечує фінансування оплати праці адвокатів / адвокат за рахунок коштів державного бюджету в разі участі адвоката	
Іван Голос... адвокатів за рахунок коштів державного бюджету в разі участі адвоката / адвокат у кримінальній справі за призначенням та звільнення громадян	
Михайло Ке... посадових осіб державного апарату , прокурорів , суддів , адвокатів / адвокат , працівників юридичних служб , редакцій юридичних видань	
Михайло Ке... двозначність , і реалізувати на практиці ; – це розуміння промови адвоката / адвокат , судді й інших учасників процесу в суді , де промова	
Михайло Ке... разі відсутності в особи коштів на оплату захисника праця адвоката / адвокат має бути оплачена державою . Уразі скасування вироку як	
Данило Гет... представлення сведений и ответст- венность за их разглашение // Адвокат / адвокат . – 1997 . – № 5 . 288 Див . напр. Гвирцман М. В. Правовое	
Данило Гет... платежів за виконання цими ор- ганами своїх функцій) , послуг адвокатів / адвокат у разі порушення судових справ за кордоном , у яких позивачем	
Юрій Битяк... час розгляду заяви чи скарги ; користуватися послугами адвоката / адвокат або представника трудового колективу , організації , яка	
Юрій Битяк... нотаріату , кон тролює їх діяльність ; сприяє роботі об'єднань адвокатів / адвокат ; видає й анулює спеціальні дозволи (ліцензії) на здійснення	
Юрій Битяк... у вирішенні пи тань про дисциплінарну відповідальність адвокатів / адвокат . Комісії ут ворюються й діють згідно з Положенням , затверджен	
Юрій Битяк... України забезпечує необхідне фінансування опла ти праці адвокатів / адвокат за рахунок держави в разі участі адвоката в кримінальній	

Рисунок 2.1.2.2.3. Конкорданс іменника *адвокат* у Генеральному регіонально анотованому корпусі української мови підкорпусі законодавчих текстів [ГРАК].

Характеристика наведеного конкордансу цього корпусу має таку структуру: `word [lc="адвокат" | lemma_lc="адвокат"] within <doc thema="JUR"/>`. Результатом запити є 3 611 записів.

Джерелами текстів для цього корпусу є друковані джерела, Інтернет, родинні архіви та телебачення.

2.1.3 Лінгвістика багатомовних корпусів.

2.1.3.1 Порівняльні корпуси в зіставних дослідженнях.

У загальному розумінні переклад є текстом, створеним на основі іншого тексту. Для перекладачів найбільш корисними є паралельні (parallel corpus)

та багатомовні порівняльні (comparable corpus) корпуси, що можна пояснити їх практичними цілями.

За визначенням В. В. Жуковської, порівняльним корпусом текстів є “такий корпус, що містить компоненти, які відбираються за таким критерієм: однакові вибірки текстів з однакових жанрів з однакових комунікативних сфер з досліджуваних мов за однаковий часовий період” [Жуковська 2013, с. 24]. Ці корпуси є зібранням подібних текстів різними мовами та використовуються, перш за все, для проведення контрастивних та перекладацьких досліджень.

Тексти, які включено до порівняльних корпусів, не є перекладами того самого тексту (на відміну від паралельних корпусів, про які йтиметься в підрозділі 2.1.3.2), але вони належать до однієї галузі та характеризуються тими самими метаданими (наприклад, рік написання, видання, ім'я автора, видавництво тощо). Треба зауважити, що на сьогодні критерії визначення подібності текстів чітко не визначені, але мета цього типу корпусів полягає в порівнянні мов чи мовних одиниць, що функціонують у подібних автентичних обставинах і текстових творах, без змін та трансформацій, які з'являються в перекладених текстах, що містяться в паралельних корпусах. Такі корпуси є колекціями, чи каталогами посилань на одномовні корпуси, фізично не пов'язані між собою.

Прикладом порівняльного корпусу є CHILDES – корпус дитячої мови [CHILDES]. Вій містить транскрипти дитячих мовних творів, більшість з яких складають спонтанні комунікативні події. Авторами текстів є моно- та білінгвальні діти, брати й сестри, діти з різними мовленнєвими вадами та інші. На сьогодні цей корпус включає твори 24 мовами.

Також деякі проекти представляють свої результати як створення порівняльних корпусів. Так, виконавці проекту “Міжнародний порівняльний корпус” (The International Comparable Corpus) [ICC] заявляють про створення “колекції порівняльних корпусів різними мовами, серед яких чеська, фінська,

французька, німецька, ірландська, італійська, норвезька, польська, словацька, шведська та китайська” [ICC].

2014 року було укладено Корпус англomовної Вікіпедії (Corpus of English Wikipedia) [CEW]. Для його створення було використано тексти з відкритої онлайнової енциклопедії Вікіпедія. Корпус містить 1,9 мільярду слів у більш ніж 4,4 мільйонах статей, які пройшли процедури лематизації та морфологічного аналізу. Цей корпус пропонує декілька функцій:

- *word sketch* – для визначення граматичних зв’язків англійських колокацій;
- *thesaurus* – для підбору синонімів до кожного слова;
- *word lists* – для укладання списків частотності англійських іменників, дієслів, прикметників тощо;
- *n-grams* – для укладання списків частотності багатослівних комплексів;
- *concordance* – для підбору прикладів в контекстах.

The Wikipedia Corpus							
SEARCH		FREQUENCY		CONTEXT		OVERVIEW	
ON CLICK: ☐ CONTEXT ☐ TRANSLATE (UK) ☐ GOOGLE ☐ IMAGE ☐ PRON/VIDEO ☐ BOOK (HELP) WORD PROFILES: ☐ LAWYER							
	☐	CONTEXT	FREQ	ALL	%	MI	
1	☐	POLITICIAN	10515	232329	4.53	7.16	████████████████████
2	☐	AMERICAN	7629	1486924	0.51	4.02	████████████████████
3	☐	JUDGE	2696	152782	1.76	5.80	████████████████████
4	☐	CANADIAN	1627	317128	0.51	4.02	████████████████████
5	☐	POLITICAL	1273	482156	0.26	3.06	████████████████████
6	☐	PROMINENT	1189	134660	0.88	4.81	████████████████████
7	☐	RIGHTS	1144	287042	0.40	3.66	████████████████████
8	☐	WORKED	1123	372602	0.30	3.25	████████████████████
9	☐	AUTHOR	987	259093	0.38	3.59	████████████████████

Рисунок 2.2.3.1.1 Фрагмент результату пошуку колокацій із лексемою *a lawyer* у Корпусі англomовної Вікіпедії [CEW].

The screenshot shows the 'The Wikipedia Corpus' interface. At the top, there are navigation icons and a search bar. Below the search bar, there are tabs for 'SEARCH', 'FREQUENCY', 'CONTEXT', and 'TEXTS'. The 'CONTEXT' tab is selected. The interface displays a list of search results for the word 'lawyer'. Each result is a row in a table with columns for the word, its frequency, and the context. The results are numbered 1 through 10. The context for each result is a snippet of text from a Wikipedia article, with the word 'lawyer' highlighted in yellow. The interface also includes a 'FIND SAMPLE' section with options for 100, 200, 500, and 1000 samples, and a 'PAGE' indicator showing 1/749. There are also buttons for 'CLICK FOR MORE CONTEXT', 'SAVE LIST', 'CHOOSE LIST', 'CREATE NEW LIST', and 'SHOW DUPLICATES'.

	SEARCH	FREQUENCY	CONTEXT	TEXTS
FIND SAMPLE: 100 200 500 1000 PAGE: << < 1 / 749 > >>				
CLICK FOR MORE CONTEXT ☐ [?] SAVE LIST CHOOSE LIST CREATE NEW LIST <input type="text"/> [?] SHOW DUPLICATES				
1	Abraham Lincoln	A B C	. Reared in a poor family on the western frontier, Lincoln was a self-educated lawyer in Illinois, a Whig Party leader, state legislator during the 1830s, and	
2	Abraham Lincoln	A B C	county surveyor, all the while reading voraciously. He then decided to become a lawyer and began teaching himself law by reading Blackstone's" Commentarie	
3	Abraham Lincoln	A B C	John T. Stuart, Mary Todd's cousin. Lincoln became an able and successful lawyer with a reputation as a formidable adversary during cross-examinations and c	
4	Abraham Lincoln	A B C	Illinois rival, Justin Butterfield, considered by the administration to be a highly skilled lawyer, but in Lincoln's view, an old fossil. The administration offered him	
5	Abraham Lincoln	A B C	career in Illinois, so he declined and resumed his law practice. # Prairie lawyer # Lincoln returned to practicing law in Springfield, handling every kind of busine	
6	Abraham Lincoln	A B C	law in Springfield, handling every kind of business that could come before a prairie lawyer. Twice a year for 16 years, 10 weeks at a time, he	
7	Abraham Lincoln	A B C	21, 1862 and appointed January 24, 1862, was chosen as an anti-slavery lawyer who was committed to the Union. Samuel Freeman Miller, nominated and app	
8	...e procedure in the United States	A B C	assistance of counsel. If a defendant has been convicted and can prove that his lawyer did not adequately handle his case and that there is a reasonable prob	
9	...e procedure in the United States	A B C	a reasonable probability that the result of the trial would have been different had the lawyer given competent representation, he is entitled to a new trial. A la	
10	...e procedure in the United States	A B C	the lawyer given competent representation, he is entitled to a new trial. A lawyer traditionally starts an oral argument to any appellate court with the words M	

Рисунок 2.2.3.1.2 Конкорданс іменника *a lawyer* у Корпусі англomовної Вікіпедії [CEW].

Порівняльні корпуси є цінними джерелами для пошуку міжмовної інформації та для перекладацьких досліджень. Тексти, які включені до складу таких корпусів, дозволяють перевіряти життєздатність, сполучуваність, валентність, відтінки значення й дистрибутивне оточення мовних одиниць в автентичних контекстах із урахуванням необхідних характеристик.

2.1.3.2 Паралельні корпуси в перекладознавстві. Нетривалий час існування такого напрямку досліджень, як корпусна лінгвістика, пояснює недостатню сформованість термінологічного апарату та розбіжності в тлумаченні основних галузевих понять. Так, у зарубіжній лінгвістиці під *корпусом паралельних текстів*, чи *паралельним корпусом текстів* розуміють “депозитарій перекладів” [Teubert 2007, с. 128], “вихідні тексти та їх переклади” [Anderman 2008, с. 14], “корпус, якій містить певні вихідні тексти та їх переклади” [McEnergy 2008, с. 20]. Українські дослідники визначають це явище як “єдність підмножини оригінальних текстів та підмножини їх перекладів на іншу(і) мову(и)” [Демська 2011, с. 90], “корпус, який складається як мінімум з двох підкорпусів, один з яких є вихідним, а інший містить тексти-переклади вихідного корпусу” [Жуковська

2013, с. 136]. Всі ці визначення не суперечать одне одному, а описують новий лінгвістичний феномен з різних боків.

За структурою корпус паралельних текстів суттєво відрізняється від одномовних корпусів. Такий корпус містить оригінальний текст та його переклад(и) іншою(ми) мовою(ами). При цьому тексти сегментовані та вирівняні за абзацами та / або реченнями, тобто кожному абзацу та / або реченню оригіналу відповідає речення та / або абзац перекладу. Такий устрій корпусу, при якому співвідносяться “переклади сегментів замість еквівалентів слів, переміщає увагу перекладача з лексичної одиниці на одиницю смислу” [Vintar 2008, с. 154].

Оскільки термін як знакова одиниця є реалізацією мислення в мові, створення певної системи, яка забезпечить поглиблення розуміння процесу й результату поєднання когнітивної терміноструктури з її мовною репрезентацією завдяки побудуванню мережі системних зв’язків за змістовою близькістю одиниці, що вивчається, та інших мовних одиниць, убачається перспективною та плідною. Більше того, оскільки наукові поняття та зв’язки між ними утворюють певний каркас предметної галузі, побудування тезаурусних структур сприятиме підвищенню якості перекладу галузевих текстів.

База корпусу паралельних текстів має бути укладена та організована таким чином, щоб забезпечити прямий доступ користувача до двох (кількох) підкорпусів одночасно, тобто система має одночасно відображати впорядковані одиниці оригінального тексту та їхні перекладацькі еквіваленти, вирівняні за абзацами й реченнями та оформлені відповідно до застосованої укладачами лінгвістичної та позавербальної інформації, як то частиномовна належність, тип граматичної форми, синтаксична функція, тип зв’язку в словосполученні тощо. Наприклад:

Номер абзацу	Номер речення	Англійська	Українська	Номер речення	Номер абзацу
17	35	In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law.	Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.	35	17
	36	Judgment shall be pronounced publicly but the press and public may be excluded from all or part of the trial in the interests of morals, public order or national security in a democratic society, where the interests of juveniles or the protection of the private life of the parties so require, or to the extent strictly necessary in the opinion of the court in special circumstances where publicity would prejudice the interests of justice.	Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.	36	
18	37	Everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law.	Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вини не буде доведено в законному порядку.	37	18

Рисунок 2.1.3.2.1. Фрагмент пілотного паралельного англо-українського корпусу юридичних текстів.

Необхідно відзначити, що не завжди вдається досягти стовідсоткової відповідності сегментів при застосуванні автоматичної системи сегментування. Найбільш вдалим є сегментування перекладів, виконаних на мову тієї самої груп, що і мова тексту оригіналу (наприклад, українсько-білоруський, чесько-польський тощо). У близькоспоріднених мовах часто спостерігається повна або майже повна синтаксична відповідність. Щодо мов різних груп, то в цих випадках порушення співвідношення “форма-зміст” в межах певних сегментів трапляється частіше, що руйнує смисл всього перекладеного тексту й зводить нанівець створення корпусу з таких текстів. У таких випадках застосовується сегментація, яка виконується людиною, що робить процес створення корпусу більш тривалим, трудомістким та високовартісним.

На важливості паралельних корпусів для перекладу наголошує українська дослідниця Ю. І. Дем'янчук [Дем'янчук 2016, с. 104]. Це пояснюється актуалізованим практичним призначенням таких корпусів, оскільки вони можуть бути використані для:

“1) виявлення типових перекладацьких прийомів і трансформацій конотацій документів;

2) навчання статистичних схем автоматичного перекладу ...;

3) створення одномовних і багатомовних словників юридичної термінології;

4) підбір можливих еквівалентів” [Дем’янчук 2016, с. 106].

Дані з паралельних корпусів можуть бути використані в перекладацькій лексикографії, порівняльних лексико-граматичних працях, вивченні теорії та практики перекладу, викладанні мови, а також для розвитку систем машинного перекладу [Тищенко-Монастирська 2011, с. 35]. О. Тищенко-Монастирська, М. Шведова та Д. Січінава стверджують, що “чим більший за обсягом корпус, тим вища надійність невинновості повторення тих чи інших моделей перекладу” [Тищенко-Монастирська 2011, с. 36]. Перекладені тексти, як і оригінали, розкривають “всю повноту і складність картини міжмовних відповідностей у кожному конкретному випадку” [14, с. 37].

Корпус паралельних текстів у певному розумінні “пропонує сукупність перекладацьких стратегій, до яких вдавалися перекладачі, які раніше стикалися з проблемами, подібними до тих, що викликали необхідність звернення до паралельного корпусу” [Zanettin 2002, с. 11]. Використання корпусу паралельних текстів дозволяє не тільки формувати актуальні масиви перекладних еквівалентів, але й виявляти закономірності в перекладі певної мовної одиниці засобами іншої мови з подальшим застосуванням таких закономірностей до нових одиниць перекладу, уточнення й збагачення реєстру перекладацьких еквівалентів у двомовних словниках.

Загальновідомим є факт, що для укладання паралельних корпусів потрібне спеціальне програмне забезпечення, яке дозволяє вирівнювати абзаци / речення оригінальних текстів з їх перекладеними версіями на інші мови. За словами А. М. Баранова (і це обґрунтовано з теоретичної точки зору), найефективнішими технологіями тут повинні стати системи машинного

перекладу з їх універсальною мовою, яка була б мовою-посередником [Баранов 2001]. Однак такої універсальної мови ще не створено.

Враховуючи очевидний потенціал корпусної лінгвістики та потребу в доступному паралельному корпусі для студентів та дослідників двох та більше мов, 2018 року кафедра прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу факультету іноземної філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова оголосила про початок створення англо-українського паралельного корпусу [Леміш, Матвєєва 2019]. Це рішення було викликано низкою факторів, а саме:

а) можливості, пропоновані паралельним корпусом як для професійних перекладачів, так і для початківців, тобто здатність паралельного корпусу функціонувати як інструмент для швидкого аналізу мовної одиниці та її варіантів перекладу із застосуванням великої кількості дотичної текстової та екстралінгвістичної інформації;

б) максимальна об'єктивність результатів дослідження та порівняння мовних одиниць у межах таких корпусів “через абстрагування від суб'єктивності дослідника” [Леміш 2018, с. 207];

в) відсутність загальнодоступних англо-українських корпусів паралельних текстів, на основі яких перекладачі могли б навчатись через системне застосування для аналізу перекладацьких трансформацій на зразках робіт професійних перекладачів.

Робота над таким корпусом включає кілька етапів, серед яких обов'язковою є розмітка текстів паралельного корпусу: метатекстова, структурна та лінгвістична. Визначившись з мітками для метатекстової й структурної розмітки, наразі кафедра прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу працює над інвентарем міток для морфологічної розмітки.

Першим завданням морфологічної розмітки є окреслення інвентаря міток, тобто позначення частиномовної належності лексичних одиниць в текстах майбутнього паралельного корпусу з одночасним визначенням для

них усього розмаїття лексико-семантичних і граматичних категорій (на прикладі дієслова як частини мови). Окремо наголосимо, що морфологічна розмітка включає дані про морфологічні форми та значення, тобто це – не лише вказівка на частиномовну належність, але й маркування граматичних категорій: числа, роду, відмінка, граматичного часу тощо залежно від ознак конкретної частини мови. Для того щоб користувач зміг здійснювати пошук слів, їх форм, конструкцій, морфологічна розмітка є просто необхідною [НКРЯ; Сичинава].

Для формування інвентаря міток для морфологічної розмітки оригінальних англomовних текстів за основу було взято матеріал з “Граматики англійської мови” колективу авторів на чолі з В. Л. Каушанською [Каушанская, 2000], де детально зібрано й прописано інформацію про усі частини мови. Отже, на цьому етапі роботи над англо-українським паралельним корпусом текстів ми прописали мітки (= теги на базі латинського алфавіту) для 13 частин мови (англійської мови): іменника (N), дієслова (V), займенника (Prn), прикметника (Adj), прислівника (Adv), числівника (Num), модальних слів (MW), слів категорії стану (St), вигуку (Int), артикля (Art), прийменника (Prp), сполучника (Cnj), частки (Prt).

Наприклад, для позначення *граматичного часу* дієслова мітки для морфологічної розмітки виглядають таким чином:

минулий / Past – <P>:

Past Simple <PS>,

Past Continuous – <PC>,

Past Perfect – <PPf>,

Past Perfect Continuous – <PPfC>;

теперішній / Present – <Pr >:

Present Simple – <PrS>,

Present Continuous – <PrC>,

Present Perfect – <PrPf>,

Present Perfect Continuous – <PrPfC>;

майбутній / Future – <F>:

Future Simple – <FS>,

Future Continuous – <FC>,

Future Perfect – <FPf>,

Future Perfect Continuous – <FPfC>;

майбутній з точки зору минулого / Future in the Past – <FP>:

Future Simple in the Past – <FSP>,

Future Continuous in the Past – <FCP>,

Future Perfect in the Past – <FPfP>,

Future Perfect Continuous in the Past – <FPfCP>.

Також для дієслова було визначено такі характеристики:

вид / аспект:

тривалий / Continuous – <Cnt>,

нетривалий / Non-continuous – <NCnt>;

кореляцію:

доконаний / Perfect – <Pf>,

недоконаний / Non-perfect – <NPf>;

спосіб:

дійсний / Indicative – <Ind>,

наказовий / Imperative – <Imp>,

умовний / Subjunctive – <SbjI>, <SbjII>, <SbjIII>, <Sbj0>;

стан:

активний / Active – <Act>,

пасивний / Passive – <Pss>;

число:

однина / Singular – <Sing>,

множина / Plural – <Pl>;

особу:

перша особа / 1 person – <1p>,

друга особа / 2 person – <2p>,

третья особа / 3 person – <3p>;

відмінюваність дієслівної форми:

відмінювані / finites – <Fin>,

безособові / non-finites (= verbids / verbals) – <NFin>:

інфінітив / Infinitive – <Inf>,

дієприкметник теперішнього часу / Participle I – <PI>,

дієприкметник минулого часу / Participle II – <PII>,

герундій / Gerund – <Ger>;

фазовість позначуваної дії:

фаза початку дії / phase of beginning – <PhBg>,

фаза продовження / phase of continuation – <PhCnt>,

фаза повторювання / phase of repetition – <PhRp>,

фаза завершення / phase of finishing – <PhFn>.

Звісно, що на простому укладанні інвентаря міток морфологічна розмітка не закінчується. Відповідно до морфологічного стандарту *Національного корпусу російської мови*, наприклад, приписування міток необхідно зробити для чотирьох “полів”:

- 1) окремої лексеми, словоформа якої описується, за частиномовною належністю;
- 2) множини граматичних ознак такої лексеми / словокласифікуючих характеристик;
- 3) множини граматичних ознак описуваної словоформи / словозмінних ознак;
- 4) інформації про нестандартність граматичної форми, навмисність орфографічних спотворень тощо [НКРЯ].

Останнє “поле” репрезентує певний інтерес, оскільки нечасто привертає увагу дослідників, зокрема на початковому етапі роботи. *Національний корпус російської мови* абсолютно закономірно маркує аномальні форми (застарілі, просторічні), спотворені (орфографічні, фонетичні), цифрові (зроблені за допомогою цифр), ініціали (великі літери з крапкою), абрєвіатури. Таким

випадкам ми теж обов'язково плануємо приділити окрему увагу. Крім того, як зазначає Д. В. Січінава [Сичинава], доцільним є виконання морфологічної розмітки в декілька етапів: аналіз, фільтрування та зняття омонімії. Відтак необхідно розробити процедуру фільтрування та зняття омонімії при морфологічній розмітці, що особливо необхідно при роботі з англійським текстом, де та сама лексема може виступати як іменником, так і дієсловом, або сполучником і займенником тощо.

Таким чином, укладання інвентаря міток для морфологічної розмітки не зводиться до позначення частиномовної належності лексем в текстах паралельного корпусу та визначення для них всіх лексико-семантичних і граматичних категорій / форм. Необхідним є виявлення даних про аномальність форм, а також розроблення алгоритмів фільтрування та зняття омонімії.

З точки зору теоретичного перекладознавства дослідників цікавлять питання використання корпусів для вивчення процесів перекладу, розуміння когнітивної суті діяльності перекладача, тобто їхню увагу зосереджено на аналітичній роботі із існуючими корпусами. З практичної точки зору таких питань набагато більше, і, в першу чергу, вони стосуються ефективного використання існуючих корпусів для створення нових текстів і корпусів найвищої якості.

Серед основних можливих напрямів використання корпусу паралельних текстів перекладачі називають такі:

“1. перевірити, чи використовується певна форма в мові, на яку виконується переклад;

2. переконатися, що така форма використовується в певному контексті(ах), лінгвістичному чи соціальному;

3. перевірити, в яких словосполученнях і в яких контекстах використовується така форма” [Piotrowski 2008, с. 118].

Тобто, корпус паралельних текстів надає перекладачу інструмент для швидкого аналізу мовної одиниці та варіантів її перекладу із залученням

великого масиву текстової та екстралінгвістичної інформації з одночасним зануренням у контекст.

Відомо, що якість перекладу залежить від трьох основних складових: розуміння предметної галузі, відмінного знання мови перекладу й досконалого володіння мовою оригіналу. Дослідники наголошують, що “переклади, виконані із застосуванням корпусів, відрізняються більш високою якістю щодо розуміння предмету, правильного вибору термінів та ідіоматичних висловів” [Bowker 1998, с. 631].

Таким чином, використання корпусу паралельних текстів у перекладі дозволяє перекладачу дізнатися, як слово чи конструкція перекладається в певному контексті, що часто суттєво відрізняється від того контенту й тих варіантів та еквівалентів, які містять традиційні словники. Очевидно, що завданням перекладача є не знаходження відповідника, або еквівалента слова в словнику, не робота з кожним окремим словом, а опрацювання всього тексту в цілому, перевірка життєздатності кожного конкретного варіанта перекладу в певному контексті, тобто перекладач має простежити, як перекладаються не окремі слова, а “як ідея, сформульована однією мовою, передається іншою” [McEnergy 2008, с. 22]. Слова, позбавлені контекстуального оточення, не мають для перекладача жодної цінності.

Корпус паралельних текстів допомагає встановити такі еквіваленти, які, з урахуванням вже існуючих контекстів і варіантів, будуть органічно функціонувати в новому тексті перекладу поряд з автентичним текстом, та надає перекладачу можливість відстежити та врахувати при перекладі найменші та найтонші нюанси значення та вживання кожної одиниці тексту. Адже перекладач має збалансувати зв'язки та поєднати одиниці системи й тексту.

Корпус паралельних текстів дозволяє проводити порівняння не тільки тексту оригіналу й тексту перекладу, але й навпаки – порівнювати текст перекладу з текстом оригіналу. Цьому боку процесу перекладу завжди приділялося дуже мало уваги, при тому що глибоке вивчення цих питань

дозволить краще зрозуміти процеси перекладу з точок зору психології, когнітивістики, лінгвістики, кібернетики тощо. При цьому необхідно пам'ятати, що в таких дослідженнях важливу роль грає напрям перекладу в паралельному корпусі.

Високий потенціал корпусу паралельних текстів для перекладацької діяльності не зменшує ролі одномовних корпусів як інструменту перекладача. Саме одномовні корпуси надають перекладачу додаткову інформацію про предмет перекладу, допомагають покращенню його розуміння, актуалізують фонові знання перекладача. Такі корпуси також є важливим джерелом уточнення значення нестандартних висловів, технічних термінів, okazionalizmів, найновіших запозичень, відчуття тонких стилістичних та емоційно-експресивних нюансів тощо.

Не можна стверджувати, що паралельний корпус робить процес перекладу безпроблемним, оскільки наявність одного паралельного тексту (особливо, якщо йдеться про переклад художнього тексту або будь-якого тексту з сильно вираженою авторською позицією та ставленням до описуваних подій) несе в собі стовідсотковий відбиток мовної особистості перекладача, яким цей переклад виконаний. З метою підвищення об'єктивності перекладу паралельний корпус має містити якомога більше варіантів перекладу того самого тексту, а перекладач особисто вирішує, який з варіантів обрати в кожному конкретному випадку.

Ще однією проблемою є недосконалість текстів, із яких складаються корпуси, наявність помилок, невдалий вибір перекладацьких відповідників, низька лінгвістична якість текстів в оригіналі або в перекладі тощо. Так саме є проблемою й використання неавтентичних текстів у ролі оригінальних при створенні паралельних корпусів. Через це стає зрозумілим, що перекладач не може сліпо користуватися запропонованими варіантами, а має свідомо застосовувати сформоване критичне ставлення до кожного окремого випадку. Цей аспект потребує особливої уваги при підготовці майбутніх перекладачів.

На жаль, на сьогодні перекладачі української мови поки що не мають у своєму інструментарії фундаментального й репрезентативного корпусу паралельних текстів з української мови. В Україні теоретичні дослідження з корпусної лінгвістики та корпуси текстів, що вже існують та знаходяться в процесі створення, викликають зацікавленість виключно дослідників корпусної лінгвістики, мовознавців-лексикографів й жодним чином не використовуються перекладачами-практиками. Така ситуація складається через відсутність тісного зв'язку спеціалістів з теорії перекладу та перекладачів, брак методичних та інформаційних матеріалів, що містять результати новітніх досліджень у перекладознавстві, незацікавленість перекладачів у підвищенні своєї кваліфікації тощо. Більше того, за нашими даними, на цей час не існує жодного корпусу паралельних текстів з українською мовою серед мов корпусу. В 2009 році групою вітчизняних дослідників заявлено про спробу створення англо-українського корпусу текстів офіційного стилю і корпусу текстів із комп'ютерної лінгвістики [Касьяненко 2009, с. 25], але поки ці здобутки не представлені для користування. Такі процеси викликані необхідністю встановлення чітких алгоритмізованих стандартів для комп'ютерної обробки мовного матеріалу з подальшим його використанням для створення програмних продуктів та баз даних, які стануть ефективними інструментами в руках перекладачів.

Розвиток комп'ютерних технологій в лінгвістиці та перекладознавстві є вкрай перспективним й важливим питанням сьогодення. Переваги використання корпусів паралельних текстів перекладачами є очевидними та беззаперечними. При цьому створення таких корпусів є справою, яка тільки чекає на розв'язання. Результатом подальшої спільної роботи лінгвістів і програмістів у цьому напрямку стане удосконалення існуючих та пошук нових способів машинного опрацювання природної мови, які покращать якість обробки текстів та ступінь ефективності використання отриманих даних у процесі роботи з існуючим мовним матеріалом та при створенні нових продуктів мовленнєвої діяльності.

2.2 Паралельний корпус юридичних текстів як автоматизована мовно-інформаційна система

2.2.1 Критерії відбору та первинна обробка емпіричного матеріалу. Активне застосування корпусного підходу в лінгвістичній науці та використання здобутків корпусної лінгвістики в мовній теорії та практиці перекладу вимагає вирішення низки питань, які до сьогодні не отримали достатньої уваги дослідників. Серед таких питань – і проблема укладання й використання паралельних корпусів текстів із українською мовою як мовою перекладу.

На сьогодні у мовознавстві проблемам паралельних іноземно-українських корпусів присвячено невелику кількість робіт, у яких розглянуто окремі питання укладання, структури та використання паралельних корпусів. У цій царині працюють українські та зарубіжні дослідники, які розробляють та вивчають паралельні корпуси з українською мовою, а саме: англійська / українська – Т. О. Анохіна [Анохіна 2018], Т. В. Бобкова [Бобкова 2008], Ю. І. Дем'янчук [Дем'янчук 2017], Н. Є. Леміш [Леміш 2018; 2019], болгарська / українська – О. Сірук, І. Держанський [Siruk 2013], польська / українська – Н. Коциба [Kotsyba 2016], російська / українська – О. О. Тищенко-Монастирська, М. О. Шведова, Д. В. Січінава, [Тищенко-Монастирська 2011], декілька мов / українська – Н. П. Дарчук [Дарчук 2017], К. М. Лебедєв [Лебедєв 2012] та інші.

При укладанні будь-якої бази даних виникає необхідність унормування принципів і підходів до відбору одиниць для такої бази. Не є виключенням і корпус текстів, до складу якого мають увійти тільки ті тексти, які відповідають певним встановленим критеріям. Ці критерії є не випадковим набором вимог, а доказово обґрунтованим переліком ознак для відбору текстів, зокрема юридичних. Отже, перед укладачем корпусу юридичних текстів стоїть завдання розробки реєстру основних вимог до спеціального тексту як результату когнітивно-мовленнєвої діяльності правника.

На етапі попередньої селекції текстів обов'язковими вважаємо врахування таких текстових та позатекстових характеристик:

1. Мовна автентичність тексту.

Для включення певного тексту до паралельного англо-українського корпусу, відповідно до цього критерію, оригінальна мова тексту є англійська, а мова паралельного тексту (мова безпосереднього прямого перекладу) – українська. Введення до корпусу виключно автентичних текстів забезпечить високий індекс показника якості текстового масиву.

2. Жанрова належність.

Цей критерій забезпечує відбір текстів із такими ознаками: чітко визначена сфера застосування (у нашому випадку – офіційно-ділове спілкування), фіксована структура тексту, стабільне поняттєво-термінологічне наповнення, наявність / відсутність впливу й суб'єктивної складової мовної особистості автора тощо.

3. Час створення тексту.

Визначення цілей будь-якого корпусу вимагає обмеження часових меж створення текстів, які включаються до такого корпусу. Так, паралельний корпус юридичних текстів, створений із метою практичної допомоги перекладачам, вимагає залучення текстів сучасності (умовно, кінець ХХ – початок ХХІ століть) без урахування динаміки й діахронічних характеристик метамови юриспруденції.

Всі ці критерії є не тільки показниками для відбору корпусних текстів, але й формують частину екстралінгвістичних метаданих кожного тексту, що включено до корпусу, про які йтиметься далі.

Критерієм, який потребує особливої уваги і який на сьогодні не отримав однозначного вирішення в лінгвістичній науці, є критерій жанрової належності текстів.

Будь-яка класифікація професійних текстів і термінів має спиратися на внутрішньогалузеву класифікацію спеціальних текстів і документів,

які забезпечують фахову комунікативно-інформаційну складову кожної наукової та технічної сфери.

Одним із основних завдань розробки всебічної класифікації юридичних текстів є врахування не тільки мовних та дискурсивних характеристик текстів, що класифікуються, а й особлива увага до галузевих характеристик таких текстів, тобто органічне і нерозривне поєднання лінгвістики та юриспруденції. Такий підхід забезпечує необхідне підґрунтя та інструментарій для застосування комплексу характеристик та маркерів при аналізі й кваліфікації мовного матеріалу.

2004 року було розроблено та введено до офіційного професійного та наукового обігу “Класифікатор галузей законодавства України” (Класифікатор галузей законодавства України 2004) (наказ Міністерства юстиції України від 02.06.2004 року № 43/5) [КГЗУ] як “єдине джерело класифікації українського законодавства” [Рукоусєва 2004]. Цей класифікатор мав “забезпечити предметне розміщення масиву законодавства, в тому числі відомчих нормативно-правових актів, полегшити процес створення систематизованого зібрання актів законодавства” [Рукоусєва 2004].

Відповідно до цього класифікатора, всі галузі законодавства України поділено на 38 категорій. При цьому викликає сумнів об’єктивність такого поділу через застосування декількох кваліфікаційних маркерів в межах однієї класифікації. Умовно ці маркери можемо визначити так: галузь права (відповідно до цього маркеру виділено такі категорії: *кримінальне, сімейне, цивільне законодавство* тощо), при цьому дещо порушено логіку при виділенні категорії “Основи конституційного ладу” замість конституційного права (що є й певним звуженням щодо суб’єкта конституційного права); тип правовідносин, які регулюють певну сферу життєдіяльності суспільства, або юридичні інститути (відповідно до цього маркеру виділено такі категорії: *оборона, освіта, промисловість, транспорт, сільське господарство* тощо); особливі суб’єкти правничої діяльності (наприклад: *адвокатура, прокуратура*) (при цьому категорії “Охорона

громадського порядку і громадської безпеки”, “Національна безпека”, “Юстиція”, “Оборона” потребують деталізації) (така класифікація маркерів є умовною; маркери виділено з дослідницькими лінгвістичними цілями, що в жодному разі не претендує на юридичну точність).

Така класифікація при використанні для систематизації та опису корпусних текстів спричиняє труднощі визначення видів текстів через закладені в самій класифікації можливості перетину різних рубрик навколо того самого документа. Наприклад, будь-який нормативно-правовий акт, що регулює відносини стосовно земельних ресурсів, може й має належати як до системи актів земельного права, так і може стосуватися блоків цивільного, конституційного, адміністративного права, сільського господарства, природних ресурсів, охорони довкілля, геодезії тощо.

Отже, жоден юридичний документ не може отримати однозначної характеристики за умов одночасного застосування декількох різних класифікаційних критеріїв. Ці критерії мають будувати окремі класифікатори з урахуванням родо-видових та інших внутрішньосистемних взаємин.

Також незрозумілим є підхід авторів класифікатора до критеріїв виділення чи не виділення певної рубрики. Так, у коментарях до класифікатора зазначено, що «одним з критеріїв виділення тієї чи іншої рубрики (підрубрики) визнається наявність визначеного, достатньо розвиненого масиву нормативно-правових приписів» [Рукошуєва 2004]. Суб'єктивний підхід до оцінки критерію достатності / недостатності кількості певного матеріалу для включення його до загальної класифікації є неприпустимим і вкрай непрофесійним. Більше того, такий підхід жодним чином не “відображає існуючу модель законодавства” [Рукошуєва 2004], про яку заявляли укладачі класифікатора як про важливу характеристику такого рубрикатора, і робить майже неможливим “створення стандарту в галузі класифікації актів законодавства, яка дає можливість охопити великий обсяг нормативного матеріалу та паралельно здійснювати інформаційний пошук та систематизацію законодавства” [Рукошуєва 2004] в таких умовах.

Все це унеможливило органічне поєднання професійних класифікацій правових документів і лінгвістичних класифікацій юридичних текстів. Запропонована класифікація актів законодавства не може бути застосована до класифікації правових документів у нашому корпусі і вимагає розробки окремої жанрово-стильової класифікації.

Для класифікації текстів, які можуть бути включені до англо-українського паралельного корпусу правничих текстів, нами розроблено жанрово-стильову класифікацію, засновану на ознаках сфери обслуговування, жанрів текстів і типу правового документа (акту).

Однією з визнаних і найпоширеніших у лінгвістичній науці є класифікація текстів за їхніми стильовими та жанровими ознаками. Так, під стилем розуміють “прагматичну ознаку мовленнєвої системи; організацію мовних засобів, принципів їхнього відбору й інтеграції в мовленні і стереотипних способів комунікативної взаємодії, зумовлену певною сферою спілкування на підставі суспільно усвідомленого вибору” [Селіванова 2011б, с. 695].

Ці диференційні ознаки мовних і мовленнєвих феноменів зумовлюють розподіл мовленнєвих творів за функціональними стилями, які розглядають як “суспільно усвідомлені сукупності прийомів уживання, відбору та сполучення мовленнєвих засобів, функціонально зумовлених соціально значимою сферою спілкування” [Селіванова 2011б, с. 695].

На сьогодні тексти, що обслуговують галузь права, класифікуються як такі, що належать до офіційно-ділового стилю (“функціональний різновид мовлення, який обслуговує сферу суспільно-правових відносин” [Макович 2016, с. 94]) законодавчого та юридичного підстилів.

Аналіз правових текстів з огляду на принципи селекції текстів для включення їх до корпусного масиву даних дає підстави об’єднати законодавчий і юридичний підстилі (див. таблицю 2.2.1.1).

Таблиця 2.2.1.1

Класифікація підстилів офіційно-ділового стилю

<i>Стиль</i>	<i>Підстиль</i>
офіційно-діловий	адміністративно-канцелярський
	дипломатичний
	юридичний

При цьому вважаємо необхідним розмежування всіх текстів за ознакою типу правового акту і виділити такі типи документів: нормативно-правовий (“прийнятий у встановленому порядку та відповідній юридичній формі письмовий документ уповноваженого суб’єкта правотворчості, яким встановлюються, змінюються або скасовуються юридичні норми” [Сердюк 2010, с. 155]), індивідуально-правовий (“спосіб зовнішнього прояву формально-обов’язкового правила поведінки індивідуального характеру, яке підтверджує, встановлює, змінює або скасовує юридичні права й обов’язки персоніфікованих суб’єктів у конкретній життєвій ситуації” [Сердюк 2010, с. 156]) та інтерпретаційно-правовий (“вид правового акту, що включає загальні або індивідуальні правоположення, які, хоча і не є нормами права, але розгорнуто й обґрунтовано роз’яснюють їх дійсний зміст, не є джерелом права, але перебувають у тісному підпорядкованому зв’язку з нормою права, яку тлумачать, і мають обов’язковий характер” [Сердюк 2010, с. 157]) (див. таблицю 2.2.1.2).

Таблиця 2.2.1.2

Класифікація видів правового акту

в межах юридичного підстилю офіційно-ділового стилю

<i>Підстиль</i>	<i>Вид правового акту</i>
юридичний	нормативно-правовий
	індивідуально-правовий
	інтерпретаційно-правовий

Така класифікація за рахунок деталізації специфічних характеристик дає підстави об'єднати тексти за ознаками, релевантними з лінгвістичної точки зору, а саме: за типом адресанта (індивідуальний, колективний, невідомий, неактуальний, узагальнений тощо) та адресата (реальний, гіпотетичний; індивідуальний, груповий, ретіальний; статусний, позиційний, ситуаційний тощо), термінологічним тезаурусом, комунікативною інтенцією (виконання, використання, дотримання, заохочення, зобов'язання, примус, покарання, обмеження тощо), структурою (специфіка будови, оформлення, систематизації) тощо.

У межах кожного типу правового документа (акту) нами виділено жанри текстів, за якими організовано та систематизовано вербальний простір права. Так, нормативно-правові документи класифіковано, як наведено в таблиці 2.2.1.3:

Таблиця 2.2.1.3

Класифікація жанрів нормативно-правових документів

<i>Вид правового акту</i>	<i>Жанр</i>	
нормативно-правовий	закон	
	підзаконний акт	договір
		інструкція
		наказ
		положення
		постанова
		рішення
		розпорядження
		указ
		статут
інше		

До класифікації індивідуально-правових документів включено такі жанри (див. таблицю 2.2.1.4):

Таблиця 2.2.1.4

Класифікація жанрів індивідуально-правових документів

<i>Вид правового акту</i>	<i>Жанр</i>
індивідуально-правовий	вирок
	наказ
	подання
	постанова
	протест
	протокол
	рішення
	розпорядження
	угода
	указ
	ухвала
	інше

Серед жанрів інтерпретаційно-правових документів виділяємо такі (див. таблицю 2.2.1.5):

Таблиця 2.2.1.5

Класифікація жанрів інтерпретаційно-правових документів

<i>Вид правового акту</i>	<i>Жанр</i>
інтерпретаційно-правовий	висновки
	інформаційний лист
	постанова
	рішення
	роз'яснення
	ухвала
	інше

Наприклад, текст Конституції України класифікуємо як такий, що належить до офіційно-ділового стилю, юридичного підстилю, є нормативно-правовим актом, написаним у жанрі закону.

Залучення до корпусів класифікаційних даних не тільки лінгвістики, але й юриспруденції забезпечить розширення можливостей професійних корпусів для галузевих правничих потреб. Використання додаткових класифікацій правових документів, розроблених з огляду на юридичну доцільність, збагатить метадані кожного тексту й зробить корпус таких текстів корисним не тільки для філологів, але й для правників. Так, класифікація нормативно-правових актів за галузями законодавства дозволить поділити всі тексти на цивільні, кримінальні, адміністративні, кримінально-процесуальні, адміністративно-процесуальні та інші, а за характером волевиявлення – на акти встановлення, зміни та скасування норм права.

Зрозуміло, що будь-яка класифікація є певною мірою умовною, але розробка ієрархічних класифікаційних критеріїв додає об'єктивності будь-якій класифікації та забезпечує вищий рівень якості роботи з текстами. При розробці класифікації стоїть завдання одночасного врахування декількох параметрів: сфери обслуговування, жанру, типу та тематики тексту. В процесі аналізу було виявлено розгалужену кореляцію між жанрами та темами текстів. З'ясувалось, що певні жанри функціонують в межах досить невеликого діапазону тем. Зв'язки жанрів і тем не є статичними, вони змінюються і кількісно, і якісно з плином часу. При цьому системні взаємини та класифікаційні характеристики юридичних документів і текстів є на сьогодні відносно стабільними.

Кожен текст, що відповідає вимогам конкретного корпусу і включається до корпусного масиву, має отримати належний опис реквізитів і зовнішніх характеристик, які часто відіграють дуже важливу роль в роботі перекладача з текстом, оскільки “метарозмітка слугує інструментом формування архітектури корпусу, а також дозволяє, з одного боку, характеризувати тексти статичних корпусів, а з іншого, контролювати процес оновлення даних

динамічних корпусів із дотриманням вимог збалансованості й репрезентативності” [Шклярєвський 2014, с. 300]. Такі реквізити мають бути організовані та систематизовані певним чином і забезпечувати користувачу зручний доступ до документа із всіма його метаданими. Під метаданими розуміють “дані про дані; в корпусі це зазвичай означає дані про тексти – наприклад, про автора, дату публікації, назву й джерело письмового тексту, або інформацію про статтю, вік і соціальний клас мовця у розмовному тексті” [McEnergy 2011, с. 246].

Структура метатекстової розмітки в межах одного корпусу має бути уніфікованою та обов’язковою для кожного корпусного тексту. Екстралінгвістична та метатекстова розмітка кожного документа вводиться в певну форму, шаблон, який називається карткою документа. Дані, які містяться в картці документа, продуктивно використовуються для відбору текстів у процесі роботи з корпусом. Великий обсяг позалінгвальної інформації дозволяє фільтрувати масиви даних та підвищувати якість професійної, дослідницької, навчальної, перекладацької роботи з текстами.

Аналіз позамовних характеристик юридичних документів дозволяє укласти реєстр метаданих, які необхідно врахувати при створенні паралельного юридичного корпусу, що продемонстровано в Таблицях 2.2.1.6, 2.2.1.7 та 2.2.1.8).

Таблиця 2.2.1.6

Картка метаданих юридичного тексту (оригіналу + перекладу)
для паралельного юридичного корпусу

<i>Характеристика</i>	<i>Метадані</i>
Стиль	офіційно-діловий
Підстиль	юридичний
Вид правового акту	(обрати із запропонованих / див. таблицю 2.2.1.2)
Жанр тексту	(обрати із запропонованих / див. таблиці 2.2.1.3, 2.2.1.4, 2.2.1.5)

Таблиця 2.2.1.7

Картка метаданих юридичного тексту (оригіналу)
для паралельного юридичного корпусу

<i>Характеристика</i>	<i>Метадані</i>
Назва	повна + коротка (за наявності)
Мова оригіналу	англійська
Автор	одна людина, організація, колективний автор, невідомий автор тощо
Стать автора	(нерелевантна для юридичного тексту; є релевантною для художніх текстів)
Дата створення тексту	рік / місяць / день
Дата публікації тексту	рік / місяць / день
Місце публікації	країна, місто
Видавництво / орган	назва видавництва або органу, відповідального за оприлюднення документа

Таблиця 2.2.1.8

Картка метаданих юридичного тексту (перекладу)
для паралельного юридичного корпусу

<i>Характеристика</i>	<i>Метадані</i>
Назва перекладу	повна + коротка (за наявності)
Мова перекладу	українська
Перекладач	одна людина, організація, колективний автор, невідомий перекладач тощо
Стать перекладача	(нерелевантна характеристика для перекладу юридичного тексту; є релевантною для перекладу художніх текстів)
Дата публікації перекладу	рік / місяць / день
Місце публікації	країна, місто
Видавництво / орган	назва видавництва або органу, відповідального за оприлюднення перекладу

Наприклад, картка метаданих судового рішення, текст якого знаходиться у вільному доступі на сайті “European Court of Human Rights” [ECCHR], та його перекладу, що представлений на сайті “Практика ЄСПЛ. Український аспект” [ЄСПЛ], може мати такий вигляд:

– спільні метадані для тексту оригіналу й тексту перекладу (див. таблицю 2.2.1.9)

Таблиця 2.2.1.9

Приклад картки метаданих тексту «Case of van de Kolk v. the Netherlands»
(характеристики оригіналу + перекладу)

<i>Характеристика</i>	<i>Метадані</i>
<i>Спільні характеристики для текстів оригіналу й перекладу</i>	
Стиль	офіційно-діловий
Підстиль	юридичний
Вид правового акту	індивідуально-правовий
Жанр тексту	рішення

– метадані для тексту оригіналу (англійською мовою) (див. таблицю 2.2.1.10)

Таблиця 2.2.1.10

Приклад картки метаданих тексту «Case of van de Kolk v. the Netherlands»
(характеристики оригіналу)

<i>Характеристика</i>	<i>Метадані</i>
<i>Текст оригіналу</i>	
Назва	Case of van de Kolk v. the Netherlands
Мова оригіналу	англійська
Автор	невідомий
Стать автора	невідома
Дата створення тексту	2019 / 05 / 28
Дата публікації тексту	2019 / 05 / 28
Місце публікації	Франція, м. Страсбург
Видавництво / орган	http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193259

– метадані для тексту перекладу (українською мовою) (див. таблицю 2.2.1.11)

Таблиця 2.2.1.11

Приклад картки метаданих тексту «Case of van de Kolk v. the Netherlands»
(характеристики перекладу)

<i>Характеристика</i>	<i>Метадані</i>
Текст перекладу	
Назва перекладу	Ван де Колк проти Нідерландів
Мова перекладу	українська
Перекладач	адвокат, кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України Олександр Дроздов; адвокат, кандидат юридичних наук, доцент Віктор Янишен; адвокат, кандидат юридичних наук, директор Адвокатського бюро <<Дроздова та партнери>> Олена Дроздова; здобувач кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого Яна Токарь; Андрій Цибулько
Стать перекладача	ч; ч; ж; ж; ч
Дата публікації перекладу	2019 / 06 / 11
Місце публікації	Україна, м. Київ
Видавництво / орган	https://www.echr.com.ua/translation/sprava-van-de-kolk-proti-niderladniv-tekst-rishennya/

Формування реєстру екстралінгвістичних міток закладає основи систематизації всіх корпусних текстів відповідно до релевантних для лінгвіста-дослідника та перекладача-практика показників. Ігнорування перекладачем метаданих документа спричинює некоректне розуміння характеристик тексту й неправильне обрання еквівалентів перекладу, оскільки тексти, які навіть належать до одного підстилю (юридичні), але до різних

жанрів можуть відрізнятися вокабуляром, граматичними конструкціями, що переважають, тощо.

Отже, будь-яка база даних потребує застосування чітких й обґрунтованих критеріїв для відбору даних, що наповнюють таку базу. На початковому етапі селекції текстів для англо-українського паралельного корпусу тексти мають бути схарактеризовані з точки зору мовної автентичності тексту оригіналу (англійська) та тексту перекладу (українська), жанрової належності через аналіз на відповідність всім критеріям жанрово-стильової класифікації та часу створення тексту.

Формулювання критеріїв відбору текстів неможливе без укладання класифікації таких текстів. Мовні твори, що складають текстовий масив юридичного корпусу, мають відповідати вимогам офіційно-ділового стилю юридичного підстилю, мати ознаки одного з трьох різновидів правового акту (нормативно-правовий, індивідуально-правовий, інтерпретаційно-правовий) та відповідати певним жанровим характеристикам.

З метою представлення в корпусі структурних, функціональних, дискурсивних та інших особливостей корпусних документів, швидкого опрацювання великих обсягів корпусної інформації, а також забезпечення оптимальної системи пошуку за певними ознаками кожного тексту виникає необхідність укладання структурованого та стандартизованого реєстру екстралінгвістичних характеристик та метатекстових даних корпусних текстів, що відображається в картці метаданих тексту.

2.2.2 Моделювання сучасного юридичного тезаурусу. Необхідність швидкого та високоякісного перекладу великої кількості юридичних документів сьогодення вимагає від перекладачів та теоретиків-перекладознавців пошуку нових підходів до покращення та оптимізації організації та забезпечення процесу такого перекладу. Укладання корпусу паралельних юридичних текстів надає нові можливості в сфері галузевого перекладу.

Одним з головних завдань на шляху до укладання корпусу паралельних текстів є розробка і створення терміносистеми, яка включає, в тому числі, й тезаурус термінології певної галузі. Сьогодні тезаурусне моделювання юридичного тексту розглядається як перспективний та продуктивний підхід до систематизації метамови юриспруденції для укладання корпусу паралельних текстів та перекладу правничих документів.

Під тезаурусом розуміють “словник із понятійною диференціацією лексики за певними тематичними групами різного ступеня узагальнення й кількості” [Селіванова 2011б, с. 714], “спеціально складений нормативний словник лексичних одиниць інформаційно-пошукової та природної мови, призначений для пошуку слів за їх значенням” [ЕІ 2012, с. 258], а також для “систематизації понятійного простору предметної галузі або лексичного простору природної мови за певними структурними та тематичними параметрами” [Штерн 1998, с. 312].

Відібрані мовні одиниці та конструкції, їх взаємовідносини та принципи взаємодії стають основою для розробки та створення тезаурусної моделі певної галузі.

Серед тезаурусів виділяють одномовні та багатомовні, універсальні та спеціалізовані. Укладання корпусу паралельних юридичних текстів вимагає створення двомовного спеціалізованого юридичного тезаурусу.

Укладання двомовного тезаурусу юридичних текстів має два основних завдання: індексування, відбір текстів для подальшої обробки і включення в корпус паралельних юридичних текстів та підвищення якості перекладу (в тому числі й автоматичного) юридичних текстів завдяки врахуванню різного роду відношення (зв'язності, асоціацій тощо) мовних одиниць та особливостей їхнього функціонування під впливом контекстного оточення та позалінгвальних чинників. Крім того, такі тезауруси мають потужний потенціал як для дослідників однієї мови, так і для науковців, які працюють у сфері порівняльного мовознавства та теорії перекладу.

Таблиця 2.2.2.1

Фрагмент англо-українського паралельного юридичного корпусу
з терміном *a perpetrator* та його контекстом англійською мовою
та перекладом українською мовою

Номер речення	Мова оригіналу (англійська)	Мова перекладу (українська)
128	They typically should <i>order a perpetrator to vacate</i> the residence of the victim for a sufficient period of time and <i>prohibit the perpetrator from entering</i> the residence or <i>contacting</i> the victim.	Зазвичай вони повинні зобов'язувати винного звільнити місце проживання жертви протягом достатнього періоду часу та <i>забороняти йому в'їжджати</i> до місця проживання або <i>контактувати</i> з жертвою.
387	In terms of content, protection orders may <i>order the perpetrator to vacate</i> the family home, <i>stay</i> a specified distance away from the victim and her children (and other people if appropriate) and some specific places and <i>prohibit the perpetrator from contacting</i> the victim.	Щодо змісту, захисні приписи можуть <i>наказати кривднику звільнити</i> сімейний будинок, <i>перебувати</i> на певній відстані від потерпілої та її дітей (та інших людей, якщо це доречно) та деяких конкретних місць, а також <i>заборонити йому контактувати</i> з жертвою.

Розвиток пошукових функцій корпусу паралельних текстів на основі застосування заміни одиниць тексту пошуковими дескрипторами надає нові можливості для аналізу, індексування та відбору текстів шляхом використання не тільки прямих словникових відповідників, а й родо-видових та асоціативних зв'язків. Таким чином відбувається пошук не тільки текстів, які містять означені лексичні одиниці, але й текстів, які знаходяться в певних

семантичних відношеннях з цими одиницями. Такий підхід наближає термінологів до вирішення проблеми неможливості поєднання різноаспектних ознак в межах індексування одного терміна.

Методика тезаурусотворення передбачає розбудову системи відношень між одиницями певної терміносистеми. Для забезпечення процесу автоматичного поповнення корпусу паралельних юридичних текстів новими документами необхідно визначити та систематизувати критерії відбору текстів, які будуть включені в корпус. Виділення правничих дескрипторів (дескриптор – “мета інформаційна категорія для позначення ключових слів текстових документів, що визначають найважливіші топіки, відбиті в цих документах” [Штерн, с. 84]), за якими відбувається автоматичний пошук одиниці, конструкції та цілого тексту, є основою для утворення паралельного корпусу юридичних текстів. Сьогодні виділяють три основні напрями класифікації семантичних відношень між дескрипторами: родо-видові (або ієрархічні), синонімічні (або еквівалентні) та асоціативні [Lacasta 2010, с. 9]. Детальний аналіз демонструє наявність більшої кількості критеріїв класифікації (напр., частина – ціле, об’єкт – ознака, об’єкт – стан, об’єкт – функція, об’єкт – ознака – процес тощо). Також важливу роль відіграє застосування критерію частотності.

Процесу відбору дескрипторів передує процес когнітивного моделювання тезаурусних зв’язків у межах певної предметної галузі, аналіз змісту та наповнення опорних понять, розбудова системи їхніх взаємин та аналіз частотності використання одиниць в автентичних галузевих текстах мовами оригіналу та перекладу. В межах наступного етапу відбувається побудова тезаурусної системи певної метамови в аспекті поєднання семантичної складової мовних одиниць з їх логіко-понятійним та функціональним наповненням.

Складністю створення двомовного тезаурусу є відмінність у лексико-семантичному наповненні та діапазоні понять у різних мовах, у синонімічних та родо-видових відношеннях між одиницями, у місці знаходження точок

перетину окремих значень, у входженні лексем чи конструкцій до різної кількості семантичних груп та підгруп тощо. Тобто, при укладанні такого тезаурусу першим завданням є проведення аналізу семантичного наповнення одиниць мови оригіналу з урахуванням їхніх взаємин та одночасного врахування тих самих складових в одиниць мови перекладу.

Значною перевагою корпусного тезаурусу в порівнянні з традиційним словником є відкритість для постійного поповнення та внесення змін, що забезпечує своєчасну реакцію тезаурусу на зміни та трансформації метамови юриспруденції.

Сьогодні корпус паралельних юридичних текстів з українською мовою серед мов перекладу знаходиться на етапі укладання. Однією з проблем, з якою стикаються укладачі такого корпусу (поруч з низкою об'єктивних проблем, як то рівень кваліфікації перекладачів юридичних текстів, трудомісткість та дорожня робота, великий обсяг часу, необхідний для проведення таких робіт тощо) та яка поки що не знайшла свого рішення, є проблема неоднозначності, дублікатів (часто через наявність декількох версій перекладу того самого документа без узгодження термінологічних відповідників) юридичних термінів та різночитань, подвійного смислу і протиріч у законодавстві. Всі ці фактори створюють актуальне підґрунтя для подальших розвідок як у сфері перекладу юридичних текстів, так і в галузі створення нових і потужних інструментів для виконання фахових галузевих перекладів.

У процесі розвитку термінознавства дослідниками вироблено певні характеристики терміна як мовного знака (змістова точність, однозначність, незалежність від контексту, стилістична нейтральність тощо (Н. В. Артикуца [Артикуца 2009; 2012], В. Л. Іващенко [Іващенко 2006; 2018], Е. Ф. Скороходько [Скороходько 2002; 2006], Л. М. Томіленко [2015; 2017] та ін.)). Питання правомірного співіснування синонімів в одній терміносистемі не розглядалось, оскільки стверджувалось, що в межах однієї науки чи галузі термін не повинен мати синонімів.

Глобалізаційні та євроінтеграційні процеси останнього часу суттєво вплинули на словник юридичної галузі. Сучасний перекладач має швидко задовольняти потребу суспільства у великій кількості перекладених документів. Часто це відбувається за рахунок скорочення часу виконання перекладу, що призводить до втрати певного відсотку якості перекладу взагалі й глосарію юридичного документа зокрема, через що спостерігається процес утворення нових термінів до понять та явищ, які вже мають відповідні терміни в мові перекладу. Такі процеси мають результатом розширення синонімічної частини термінологічного словника юриспруденції, часто за рахунок появи запозичених термінів з ідентичним значенням. Такі варіативні одиниці можуть бути класифіковані як дублети або синоніми, що має бути доведено через аналіз кількості та змісту валентностей кожної одиниці з ознаками синонімії або дублетності.

Той факт, що змістова структура, семантична організація та наповнення синонімічних термінів у різних мовах збігаються лише частково, викликає низку серйозних труднощів для перекладача. До того ж ситуація ускладнюється різноструктурністю синонімічних рядів, незбігом семантичних меж термінів-синонімів у мові оригіналу й мові перекладу тощо. Не останню роль у цьому процесі відіграє фактор впливу національно-культурної специфіки, яка часто викликає появу безеквівалентних для перекладу або різноеквівалентних термінів у мові оригіналу й мові перекладу.

Однією з найактуальніших проблем сучасності стало питання взаємної відповідності юридичних термінів різних мов, що витікає з питання не тільки наявності в кожній мові еквівалентних терміноодиниць та ступеню збігу їхнього семантичного наповнення, але й наявності певних суспільних і юридичних процесів та явищ, на позначення яких існують знаки в кожній мові-учасниці процесу перекладу. Відмінності в структурі та принципах застосування юридичних систем мають результатом лакуни термінологічних систем, які має заповнити перекладач.

Отже, інколи, у випадках перекладу з однієї мови на іншу, когнітивна терміноструктура не має вербалізатора в мові перекладу, тобто виникає *термінологічна лакуна*.

Когнітивна термінолакуна з'являється при перекладі текстів різних національних терміносистем. Найчастішою причиною такої ситуації є відсутність (через відмінність професійної системи) чи неопрацьованість (через, наприклад, новизну професійного явища) відповідного професійного явища професійною спільнотою певної мови. В результаті виявляється семантична лакуна, яку в більшості випадків неможливо заповнити перекладачу в процесі роботи зі спеціальним текстом без суттєвих втрат (семантичних чи стилістичних).

Багато з означених питань може бути вирішено завдяки використанню корпусного підходу до аналізу терміна, його дистрибуції в тексті оригіналу й підбору еквіваленту для перекладу з урахуванням комплексу характеристик одиниці, що перекладається, та всього тексту, в якому вона функціонує. Підтримуємо думку В. О. Плунгяна про те, що “текст – наша єдина даність, і відкидати її на користь абстрактної мови методологічно не завжди справедливо і правильно” [Плунгян 2018, с. 9].

Дослідження можливостей використання галузевих корпусів паралельних текстів для перекладу спеціальної літератури взагалі й встановлення коректних узуальних відповідників «термін – переклад» зокрема підвищують якість перекладу науково-технічних текстів і надають теоретичне підґрунтя для укладання й подальшого вдосконалення структури таких корпусів.

Через специфіку текстів, які можуть бути включені до спеціалізованих професійних корпусів, певні питання не мають однозначної відповіді та потребують цілеспрямованого розгляду. Серед цих питань – проблема термінологічної синонімії.

Вивчення семантики термінологічних одиниць дозволяє розширити наше розуміння термінологічної синонімії, визначити особливості кожної

одиниці та продемонструвати способи вибору оптимального перекладацького еквівалента із запропонованого синонімічного ланцюга.

Наприклад, юридичні терміни *імплементация* та *петиция*. “Великий тлумачний словник сучасної української мови” містить такі визначення цих понять:

імплементация:

“1. Здійснення, виконання державою міжнародних правових норм.
2. Введення результатів референдумів у конституцію держави” [ВТССУМ 2005, с. 493];

петиция:

“письмове, перев. колективне прохання, клопотання, звернене до державних керівних установ або до голови уряду” [ВТССУМ 2005, с. 941].

Наведені тлумачення вже містять синоніми (*імплементация* – *здійснення, виконання; петиция* – *прохання, клопотання*), які також є тими еквівалентами, що пропонуються в термінологічних двомовних англо-українських словниках для перекладу:

implementation:

“виконання, здійснення, введення в дію” [АУДС 2006, с. 262];
“уведення в дію, виконання (у т.ч. судового вироку), реалізація, здійснення, імплементация; проведення (реформ тощо), проведення (через парламент)” [АУЮС 2004, с. 509];

petition:

“прохання, клопотання, петиция” [АУДС 2006, с. 386];
“клопотання, петиция, прохання; звернення, позовна заява” [АУЮС 2004, с. 747].

У пілотному корпусі, який є джерелом для вибірки мовних даних, зафіксовано 37 випадків вживання одиниці *implementation* у 7 документах англійською мовою.

В текстах українською мовою використано такі варіанти перекладу:
здійснення – 11 вживань (29,7%);

реалізація – 11 вживань (29,7%);

виконання – 7 вживань (19%);

0 (відсутність еквіваленту в перекладі) – 2 вживання (5,4%);

застосування – 2 вживання (5,4%);

імплементація – 2 вживання (5,4%);

вжиття – 1 вживання (2,7%);

впровадження – 1 вживання (2,7%).

Таблиця 2.2.2.2 містить приклади колокацій з іменником *implementation* (оригінал + переклад) з англо-українського паралельного юридичного корпусу.

Таблиця 2.2.2.2

Відтворення іменника *implementation*

в англо-українському паралельному юридичному корпусі

<i>англійська</i>	<i>українська</i>
full implementation of the Convention	повне виконання Конвенції
implementation of the International Covenant	імплементації Міжнародного пакту
implementation of any effective measures	вжиттям будь-яких ефективних заходів
implementation of gender-sensitive policies	здійснення гендерно чутливої політики
Implementation of Article 2	Реалізація статті 2 державами

Серед використаних варіантів перекладу лише дві одиниці входять до синонімічного ряду, зафіксованого словником: *застосування*, *вжиття* [Караванський 2000, с. 131].

Одиницю *petition* вжито 9 разів у 5 аналізованих текстах англійською мовою.

У відповідних текстах українською мовою використано такі варіанти перекладу:

- заява* – 3 вживання (33,4%);
клопотання – 2 вживання (22,2%);
скарга – 2 вживання (22,2%);
виконання – 1 вживання (11,1%);
петиція – 1 вживання (11,1%).

Таблиця 2.2.2.3 містить приклади колокацій з іменником *petition* (оригінал + переклад) з англо-українського паралельного юридичного корпусу.

Таблиця 2.2.2.3

Відтворення іменника *petition*
в англо-українському паралельному юридичному корпусі

<i>англійська</i>	<i>українська</i>
petition of Recommendation	виконання Рекомендації
petition to reopen proceedings	клопотання про повторне відкриття провадження
petition to the court	петиції до суду
petition of appeal	апеляційній скарзі
on the grounds of abuse of petition	на підставі неналежного подання заяви

З-поміж п'яти наведених еквівалентів перекладу чотири входять до зафіксованого словником синонімічного ряду: *заява*, *скарга*, *клопотання*, *петиція* [Караванський 2000, с. 134].

Наявність великої кількості варіантів перекладу певної термінологічної одиниці з приблизно однаковою частотністю використання свідчить про можливу відсутність одного точного еквівалента перекладу, семантичний склад та організація внутрішньосемантичних кореляцій якого в повній мірі відбиває змістове наповнення одиниці мови оригіналу.

Корпусний аналіз та математичний розрахунок частотності використання кожного еквівалента в контексті дозволяють робити

припущення (через невеликий масив оброблених даних) про необхідність зміни порядку представлення еквівалентів перекладу, пропонованих двомовним словником у вигляді синонімічного ланцюга:

Таблиця 2.2.2.4

Українські еквіваленти іменника *implementation*

Словник 1 [АУДС 2006, с. 262]	Словник 2 [АУЮС 2004, с. 509]	Корпус
<i>виконання</i>	<i>уведення в дію</i>	<i>здійснення</i>
<i>здійснення</i>	<i>виконання</i>	<i>реалізація</i>
<i>введення в дію</i>	<i>реалізація</i>	<i>виконання</i>
	<i>здійснення</i>	<i>застосування</i>
	<i>імплементація</i>	<i>імплементація</i>
	<i>проведення</i>	<i>вжиття</i>
		<i>впровадження</i>

Таблиця 2.2.2.5

Українські еквіваленти іменника *petition*

Словник 1 [АУДС 2006, с. 386]	Словник 2 [АУЮС 2004, с. 747]	Корпус
<i>прохання</i>	<i>клопотання</i>	<i>заява</i>
<i>клопотання</i>	<i>петиція</i>	<i>клопотання</i>
<i>петиція</i>	<i>прохання</i>	<i>скарга</i>
	<i>звернення</i>	<i>виконання</i>
	<i>позовна заява</i>	<i>петиція</i>

Очевидно, що наявність такої кількості варіантів, дублетів і синонімів при перекладі цих одиниць зумовлена, перш за все, певними поняттєво-семантичними зсувами та смисловими диференціаціями у змісті терміна, викликаними дискурсивними та узуальними чинниками. Такі результати свідчать про необхідність використання саме корпусів паралельних текстів

при перекладі. Такий аналіз може повністю змінити результати словникової роботи та списки еквівалентів, представлені в традиційних дво- та багатомовних словниках.

Отже, паралельні корпуси використовуються для автоматичного вилучення термінів та термінологічних колокацій, їх математичного аналізу та прийняття рішення щодо найбільш адекватного перекладного відповідника, еквівалентного для сценарію кожного дискурсу. Вивчення стійких колокацій юридичної терміносистеми, а також контекстуальної дистрибуції одиниць, що впливають на вибір варіанту перекладу, складає перспективу дослідження.

Аналіз автентичних текстів та їхніх перекладів демонструє вплив індивідуальної інтерпретації професійної дійсності адресатом повідомлення (в нашому випадку – перекладачем). При тому, що термінологічна належність одиниці перекладу зберігається і відтворюється перекладачем у тексті перекладу, також спостерігається індивідуальна варіативність при обранні еквівалентів, тобто рефлексія (розуміння, опис, пояснення тощо) перекладача як мовної особистості та носія мови перекладу.

2.2.3 Переклад юридичних термінів: словник vs корпус текстів. Сучасні тенденції поглиблення інтеграції України в світове співтовариство зумовлюють необхідність підвищення якості професійного спілкування. Важливою складовою такої комунікації є галузева термінологія. При цьому в Україні бракує якісних науково обґрунтованих матеріалів для міжнародного гармонізування галузевої термінології, а також спостерігається нестача дво- й багатомовних термінологічних реєстрів і словників і, особливо, за гуманітарними та соціальними напрямками. Така ситуація викликала необхідність упорядкування на базі порівняння й зіставлення когнітивних структур тісно пов'язаних різномовних термінів як складових професійних картин світу.

Завданням будь-якого двомовного словника є, перш за все, надання якомога більшої кількості варіантів перекладу, тобто презентація максимально

повного масиву перекладацьких еквівалентів кожної одиниці. Сьогодні багато наукових сфер потерпає від нестачі словників, оскільки лексикографія не встигає за темпами та нагальними потребами науки через її швидкий розвиток. Корпус паралельних текстів демонструє свою універсальність для будь-якого користувача – ним може послуговуватися як практичним інструментом і перекладач-практик, і дослідник-теоретик, і пересічний користувач. Чи існує різниця між використанням двомовного традиційного словника та корпусу паралельних текстів?

Протягом тривалого часу традиційні словники були єдиним джерелом лінгвістичної інформації для перекладача. Інтенсифіковані процеси комп'ютеризації, міграції, інформатизації і, як наслідок, повсюдна глобалізація розширили спектр таких інструментів до зовсім нетипових джерел інформації. Сьогодні процеси диверсифікації спостерігаються у всіх напрямках перекладацької діяльності, чому сприяє, серед іншого, розширення джерел довідникової інформації, яка залучається перекладачами для розв'язання мовних проблем. Одним із таких джерел є комп'ютерна база даних, що складається з вирівняних текстів мовою оригіналу і їх перекладів.

Концепція корпусно-базованого перекладацького аналізу є надзвичайно актуальною при вивченні перекладацьких рішень, які можуть бути досліджені тільки на матеріалі продуктів перекладацької діяльності, оскільки наявні словникові еквіваленти не використовуються в більшості контекстів і тільки паралельні корпуси дозволяють продемонструвати функціонування мовної одиниці в широкому діапазоні контекстів.

Однією з основних характеристик будь-якого корпусу текстів є існування кожної мовної одиниці в певному контексті. Деякі класичні словники також містять приклади використання слова або конструкції в текстах. Але аналіз цих прикладів демонструє досить однобоку представленість жанрів, а приклади часто виявляються неживими, застиглими в минулому. Наприклад, “Словник української мови” містить три ілюстративні приклади до юридичного терміна *адвокат*:

– *З мене адвокат – он який вийде!* (Панас Мирний, V, 1955, 170);

– *Рятуй мене, Насте! ...Піди до адвоката, заплати йому, що схоче* (Михайло Коцюбинський, I, 1955, 76);

Марко Черемшина.. усе життя заробляв собі хліб як селянський адвокат у глухому містечку (Петро Козланюк, *Відродження..*, 1950, 79) [СУМ–1 1970, с. 19].

Очевидно, що ці та подібні текстові фрагменти не несуть корисної інформації для перекладача сучасних, особливо професійних текстів, оскільки містять застарілі та нетермінологічні тексти. Перший приклад – з комедії “Перемудрів” Параса Мирного, написаної 1886 року, другий приклад – із новели Михайла Коцюбинського “Fata morgana”, написаної 1904 року, третій – із книги Петра Козланюка “Відродження народу”, опублікованої у 1950 році. Не тільки роки написання цих текстів викликають сумніви у їх актуальності в сучасному словнику, але й той факт, що термінологічні одиниці проілюстровані непрофесійними текстами, ставить під сумнів справедливість підходу до вибору самого ілюстративного матеріалу. Як бачимо, два з цих прикладів – з художніх книг, вони не дають додаткової професійної зовнішньомовної інформації для розуміння точного відображення та ідеї, що стоїть за терміном. Отже, критерії відбору та відповідність цих прикладів у словникових статтях викликає велике запитання.

Щодо традиційних українсько-англійських двомовних юридичних словників, ми не знайшли жодного словника, що містить приклади використання термінів та термінологічних конструкцій у текстах. Все це унеможлиблює демонстрацію функціонування мовної одиниці в широкому діапазоні контекстів, тобто двомовний словник пропонує майже безконтекстні еквіваленти. Відсутність можливості врахування контексту й дистрибуції мовної одиниці перетворює словник на суто довідникове джерело, дані якого можливо застосовувати не для перекладу, а тільки для уточнення змісту одиниці, що перекладається. Наприклад, переклад юридичного терміна *адвокат* в “Українсько-англійському словнику з прав людини”:

адвокат:

“*attorney, counsel, lawyer*” [Герасимчук 2015, с. 5].

Для більш точного розуміння еквівалентності одиниці, що аналізується, ми можемо перевірити її у зворотному порядку, тобто в англо-українському словнику через іменники, що містять слово *адвокат* як еквівалент для інших одиниць:

an advocate:

“*адвокат, захисник*” [АУСМПЄП 2010, с. 27; АУЮС 2004, с. 52];

an attorney:

“2) *повірений (у суді); юрист, адвокат*” [АУСМПЄП 2010, с. 54];
 “*уповноважений, управоможений; повірений, адвокат; юрист; прокурор; чиновник органів юстиції; аторней*” [АУЮС 2004, с. 96];

a counsel:

“3) *адвокат, який бере участь у справі; баристер*” [АУСМПЄП 2010, с. 128];

“*консультант; юрисконсульт, представник захисту; прокурор; представник обвинувачення; адвокат, який бере участь у справі; баристер, адвокат, який має право виступати в найвищих судах*” [АУЮС 2004, с. 246];

a jurist:

“*юрист, вчений-юрист; знавець із правових питань; цивіліст, публіцист*” [АУСМПЄП 2010, с. 278];

“*юрист, учений-юрист, законознавець, правознавець, правник, цивіліст, фахівець із цивільного права; суддя; адвокат*” [АУЮС 2004, с. 577];

a lawyer:

“*юрист, адвокат, консультант із питань права, юрисконсульт*” [АУСМПЄП 2010, с. 293];

“*юрист, адвокат; законознавець; юрисконсульт, консультант з питань права; правник, правознавець*” [АУЮС 2004, с. 595].

Як бачимо, українська лексема *адвокат* пропонується як перекладацький еквівалент для всіх цих термінів. Але з таких словникових

даних майже неможливо зрозуміти й відчутти різницю між синонімами, які використовуються у перекладі. Ситуація ускладнюється тим фактом, що семантичні межі між синонімами не збігаються, що веде до різних обсягів і наявності відмінних відтінків їхніх значень у мовах перекладу.

Отже, яку одиницю можна використати для перекладу англійською мовою терміна *адвокат* і в яких контекстах? Щоб оцінити семантичний зміст кожного члена синонімічного ланцюжка та вибрати еквівалент із необхідними відтінками значення, перекладачі звертаються до тлумачних словників, наприклад:

адвокат: “юрисст, що захищає обвинуваченого або веде якусь справу в суді, а також дає поради з правових питань; захисник, оборонець” [СУМ–1 1970, с. 19].

Після з’ясування лексичного значення одиниці мови-джерела перекладач проходить такі саме процедури з одиницями, запропонованими двомовним словником як еквіваленти перекладу:

an advocate: “one who pleads the cause of another in a court of law; one who defends, vindicates, or espouses a cause by argument; a pleader in favor of something; intercessor” [NWDEL 1988, с. 26];

an attorney: “a legal agent who represents a client in legal affairs; a lawyer; one who is legally appointed or admitted in the place of another to transact any business for him” [NWDEL 1988, с. 102];

a counsel: “a lawyer engaged in a court trial or managing a case in court; a lawyer appointed as an advisor” [NWDEL 1988, с. 363];

a jurist: “a lawyer, a judge; one versed in law; esp. civil law; a writer on law” [NWDEL 1988, с. 821];

a lawyer: “a person trained in the law; one whose profession is to conduct lawsuits in a court or to give legal advice and aid; attorney-in-law” [NWDEL 1988, с. 849].

Компонентний аналіз визначень демонструє такі логічні (перехресні) відношення між одиницями, що вивчаються:

– логічні (перехресні) зв'язки між іменниками *адвокат* та *an advocate* репрезентовано в таблиці 2.2.3.1;

Таблиця 2.2.3.1

Порівняльний аналіз семантичних компонентів
іменників *адвокат* та *an advocate*

<i>адвокат</i>		<i>an advocate</i>		
відмінні семеми	подібні семеми			відмінні семеми
<ul style="list-style-type: none"> ▫ юрист; ▫ дає поради з правових питань 	▫ захищає обвинуваченого;	≈	▫ <i>one who defends;</i>	▫ <i>vindicates;</i>
	▫ веде справу в суді;	≈	▫ <i>one who pleads the cause of another in a court of law;</i>	▫ <i>espouses a cause by argument;</i>
	<ul style="list-style-type: none"> ▫ захисник; ▫ оборонець 	≈	▫ <i>a pleader in favor of something</i>	▫ <i>intercessor</i>

– логічні (перехресні) зв'язки між іменниками *адвокат* та *an attorney* репрезентовано в таблиці 2.2.3.2;

Таблиця 2.2.3.2

Порівняльний аналіз семантичних компонентів
іменників *адвокат* та *an attorney*

<i>адвокат</i>		<i>an attorney</i>		
відмінні семеми	подібні семеми			відмінні семеми
<ul style="list-style-type: none"> ▫ захищає обвинуваченого; ▫ веде справу в суді; ▫ захисник; ▫ оборонець 	▫ юрист;	≈	▫ <i>a lawyer;</i>	▫ <i>one who is legally appointed or admitted in the place of another to transact any business for him</i>
	▫ дає поради з правових питань	≈	▫ <i>a legal agent who represents a client in legal affairs</i>	

– логічні (перехресні) зв'язки між іменниками *адвокат* та *a counsel* репрезентовано в таблиці 2.2.3.3;

Таблиця 2.2.3.3

Порівняльний аналіз семантичних компонентів
іменників *адвокат* та *a counsel*

<i>адвокат</i>		<i>a counsel</i>	
відмінні семи	подібні семми		відмінні семи
<ul style="list-style-type: none"> ▫ захищає обвинуваченого; ▫ захисник; ▫ оборонець 	<ul style="list-style-type: none"> ▫ юрист; ▫ веде справу в суді; ▫ дає поради з правових питань 	<ul style="list-style-type: none"> ≈ ≈ ≈ 	<ul style="list-style-type: none"> ▫ a lawyer; ▫ engaged in a court trial or managing a case in court; ▫ a lawyer appointed as an advisor

– логічні (перехресні) зв'язки між іменниками *адвокат* та *a jurist* репрезентовано в таблиці 2.2.3.4;

Таблиця 2.2.3.4

Порівняльний аналіз семантичних компонентів
іменників *адвокат* та *a jurist*

<i>адвокат</i>		<i>a jurist</i>	
відмінні семми	подібні семми		відмінні семми
<ul style="list-style-type: none"> ▫ захищає обвинуваченого; ▫ веде справу в суді; ▫ дає поради з правових питань; ▫ захисник; ▫ оборонець 	<ul style="list-style-type: none"> ▫ юрист 	<ul style="list-style-type: none"> ≈ 	<ul style="list-style-type: none"> ▫ a lawyer ▫ a judge; ▫ one versed in law; esp. civil law; ▫ a writer on law

– логічні (перехресні) зв'язки між іменниками *адвокат* та *a lawyer* репрезентовано в таблиці 2.2.3.5.

Таблиця 2.2.3.5

Порівняльний аналіз семантичних компонентів
іменників *адвокат* та *a lawyer*

<i>адвокат</i>		<i>a lawyer</i>		
відмінні семеми	подібні семеми			відмінні семеми
<ul style="list-style-type: none"> ▫ юрист; ▫ захищає обвинуваченого; ▫ захисник; ▫ оборонець 	<ul style="list-style-type: none"> ▫ веде справу в суді; ▫ дає поради з правових питань 	<ul style="list-style-type: none"> ≈ ≈ 	<ul style="list-style-type: none"> ▫ <i>one whose profession is to conduct lawsuits in a court or to give legal advice and aid</i> 	<ul style="list-style-type: none"> ▫ <i>a person trained in the law;</i> ▫ <i>attorney-in-law</i>

Таблиця 2.2.3.6

Порівняння семантичної структури термінів, що аналізуються:
(укр.) *адвокат* – (англ.) *an advocate, an attorney, a counsel, a jurist, a lawyer*

	<i>адвокат</i>					
	<i>юрист</i>	<i>захищає обвинуваченого</i>	<i>веде справу в суді</i>	<i>дає поради з правових питань</i>	<i>захисник</i>	<i>оборонець</i>
<i>an advocate</i>		*	*		*	*
<i>an attorney</i>	*			*		
<i>a counsel</i>	*		*	*		
<i>a jurist</i>	*					
<i>a lawyer</i>			*	*		

Порівняння семантичної структури цих термінів дозволяє виявити точки перекриття значення терміна *адвокат* з еквівалентами, запропонованими словниками: *an advocate, an attorney, a counsel, a jurist, a lawyer* (див. таблицю 2.2.3.6).

Аналіз демонструє, що найближчим еквівалентом, згідно з проаналізованими лексикографічними даними, для терміна *адвокат* є *an advocate* (4 семеми (67%) з 6 є подібними). Але навіть такий детальний аналіз не дає повного спектру інформації, необхідної перекладачеві, оскільки всі ці відношення можна довести лише текстовими прикладами, які приносять додаткову інформацію для аналізу терміна, а саме: граматичні функції, дистрибутивне оточення, внутрішньотекстові та міжконтекстуальні зв'язки, синтаксичні відношення тощо.

Наприклад, англійські іменники *a jurist* і *a lawyer*:

“The task, however, of administering justice in the state as well as national courts, from the new and peculiar relations of our system, must be very laborious and perplexing; and the conflict of opinion upon general questions of law, in the rival jurisdictions of the different states will not be less distressing to the philosophical jurist, than to the practical lawyer” [Story 1829, с. 14].

“Without the client's informed consent, a lawyer may not act as advocate in an adjudicatory proceeding in which another lawyer in the lawyer's firm is prohibited by paragraphs (a) or (b) from serving as advocate. If the lawyer to be called as a witness could not also serve as an advocate under this Rule, that lawyer shall not take an active role before the tribunal in the presentation of the matter” [TDRPC];

та українські іменники *юрист* та *адвокат*:

“Звичайно, юрист, що має відповідне адвокатське свідоцтво, може працювати за наймом у юридичній службі суб'єкта господарювання. Однак такий юрист в рамках своїх трудових обов'язків не може реалізувати професійні права адвоката” [Головань 2004, с. 43-44].

Після вибірки даних словників із подальшим детальним компонентним аналізом словникових одиниць, ретельним вивченням наявних текстів, які містять одиницю, що перекладається, перекладач отримує достатній масив інформаційних даних для прийняття правильного перекладацького рішення. Однак такі складні, енергоємні та трудомісткі операції не можуть бути використані під час роботи з текстами перекладу і роблять діяльність перекладача майже неможливою.

Жоден словник не може передати додаткові відтінки значення, які забезпечуються, в тому числі, позавербальними складовими, як то інтенції мовця, контекстуальне оточення одиниці тощо. Саме через ці фактори корпус паралельних текстів є актуальним джерелом лексико-семантичної інформації для більшості сучасних наукових напрямів, а “паралельний корпус достатнього розміру містить більше інформації про перекладну еквівалентність, ніж будь-який двомовний настільний словник” [Teubert 1996, с. 249]. Ця методика активно розвивається протягом останніх десятиліть і забезпечує унікальні комплексні рішення для багатьох дослідницьких та практичних завдань.

Існують різні типи текстових корпусів, які можна використовувати для перекладу. Загалом, найбільш ефективними для цілей перекладу вважаються три типи корпусів: паралельний (“оригінальні тексти вихідною мовою – мовою А – та їх перекладені версії мовою В” [Baker 1995, с. 230]), порівняльний (“дві окремі колекції текстів тією самою мовою: один корпус складається з оригінальних текстів відповідною мовою, а другий складається з перекладів цією мовою з певних(ої) мов(и)-джерел(а)” [Baker 1995, с. 234]), і багатомовний (“сукупність двох або більше одномовних корпусів різними мовами, створених або в тій самій, або в різних установах на основі аналогічних критеріїв розробки”) [Baker 1995, с. 232] корпуси.

Тільки великий масив прикладів використання слова надає перекладачу матеріал для глибокого семантичного аналізу близьких мовних одиниць та прийняття правильного перекладацького рішення. На жаль, сьогодні

не існує повноцінного та надійного українсько-англійського корпусу спеціальних (у тому числі, юридичних) текстів. Для цього дослідження ми використовуємо фрагменти спеціальних текстів, упорядкованих та вирівняних у корпусному порядку, отримуючи первинні, але достатні для дослідницьких цілей корпусні дані.

Таблиця 2.2.3.7

Фрагмент українсько-англійського паралельного юридичного корпусу
(одиниця з коренем *-адвокат-*).

Українська [Закон-1]	Англійська [BPL]
<p>У разі виникнення обставин несумісності, встановлених частиною першою цієї статті, адвокат у триденний строк з дня виникнення таких обставин подає до ради адвокатів регіону за адресою свого робочого місця заяву про зупинення адвокатської діяльності.</p>	<p>Within three days of the occurrence of the circumstances of incompatibility set out in part 1 of this Article an advocate shall submit an application for suspension of the practice of law to the regional bar council in the place of his/her work.</p>
<p>Керівником стажування може бути адвокат України, який має стаж адвокатської діяльності не менше п'яти років. В одного адвоката можуть проходити стажування не більше трьох стажистів одночасно. Рада адвокатів регіону може призначити керівника стажування з числа адвокатів, адреса робочого місця яких знаходиться у відповідному регіоні.</p>	<p>The traineeship may be supervised by an advocate of Ukraine who has been practicing law for at least five years. One advocate may supervise traineeship of not more than three trainees simultaneously. The regional bar council may appoint a traineeship supervisor from among advocates whose official work place address is in the respective region.</p>

Наше дослідження доводить, що часто переклади, що містяться в корпусі, не збігаються з жодним словниковим еквівалентом перекладу слова, оскільки “прототипові еквіваленти не використовуються у більшості контекстів” [Marcinkevičienė 2007, с. 53]: похідні від кореня *-адвокат-* перекладаються не лише словниками-еквівалентами (*advocate, bar, law*) (див. таблицю 2.2.3.7).

Сама ідея використання для перекладу не словників, а корпусів паралельних текстів змінює і підхід до так званої словникової роботи перекладача, що передуює виконанню перекладу, і процедури такої роботи. Якщо раніше перекладач намагався знайти якомога більше запропонованих різними словниками значень певного слова або конструкції, то тепер він працює з контекстами, в яких ця одиниця функціонує, і має можливість не просто перебирати та порівнювати запропоновані словниками еквіваленти, але аналізувати, “як ідея, сформульована однією мовою, передається іншою” [McEnergy 2008, с. 22].

Часто переклади, що містяться в корпусі, не збігаються з жодним із словникових варіантів перекладу слова, оскільки «типові еквіваленти не використовуються в більшості контекстів» [Marcinkevičienė 2007, с. 53]. За допомогою корпусу перекладач має можливість виходити за межі мови та застосовувати для аналізу позалінгвальну інформацію. При цьому корпус надає перекладачу матеріал для критичного осмислення не тільки запропонованих вдалих варіантів перекладу, але й моментів неправильного розуміння та помилкового перекладу одиниці, над якою працює перекладач, іншими перекладачами в інших контекстах, що також дає підстави для кристалізації смислу та вибору найбільш влучних варіантів перекладу. У випадках, коли при перекладі можна використати більше одного еквіваленту та є необхідність обирати, корпус паралельних текстів організує записи в порядку частотності використання кожного еквіваленту, що дозволяє обрати оптимальний варіант з-поміж можливих. Всі ці факти викликають необхідність

подальшого вивчення взаємин між еквівалентами перекладу, які містяться в словнику, та еквівалентами, які пропонує корпус паралельних текстів.

Звичайно, базу корпусу паралельних текстів будь-яких мов можуть скласти твори класичної художньої літератури, традиційні наукові, офіційно-ділові та інші тексти та їхні переклади. Таку картину ми спостерігаємо в традиційних словниках. Але для репрезентативності корпусу текстів також важливим є постійне та оперативне їх поповнення новими і сучасними текстами з високоякісними перекладами. Очевидно, що найбільш якісними для побудови корпусу паралельних текстів є тексти, створені в двомовних країнах або білінгвальних співтовариствах. Такі тексти дають добірний вербальний матеріал. В Україні такими можна вважати більшість текстів, укладених українською та російською мовами. Щодо решти мов, то на сьогодні нам бракує джерел надійних і перевірених даних. Це є предметом подальшого пошуку шляхів розв'язання цієї проблеми.

Останнім часом з'являються словники англійської мови, створені на основі корпусів та корпусних даних. Так, одним із перших таких словників став "Collins COBUILD English Language Dictionary" [CCELD], який вперше було опубліковано 1987 року. У ньому авторами було враховано багато факторів, які раніше не бралися до уваги при укладанні словників. Так, "інформація про частотність дозволила команді класифікувати змісти за важливістю та корисністю для учня (таким чином найпоширеніше значення слід ставити на перше місце). Корпус також акцентує на колокаціях (словах, що йдуть разом) – інформації, яка в попередніх словниках висвітлювалась лише в загальних рисах Команда також розробила стиль тлумачення у формі повного речення, що не тільки надавало користувачу значення слова, але й демонструвало слово в граматичному контексті" [CCELD]. Цей словник повністю змінив підходи до укладання словників та започаткував новий напрям корпусних словників і довідникових матеріалів для тих, хто вивчає англійську. Зараз такий підхід використовується при укладанні багатьох словників англійської мови (Longman, Oxford тощо). Також значна кількість

словників сьогодні укладається на матеріалі власних, закритих для загального доступу корпусів [Жуковська 2013, с 107]. До того ж для репрезентативного відображення останніх тенденцій у мові та надання найактуальнішої інформації про вживаність та сполучуваність слів, ці словники постійно оновлюються. Також до корпусів часто звертаються при укладанні довідникової літератури – граматик, навчальних словників та довідників, які включають в себе не тільки лексику, а й граматичну інформацію [Жуковська 2013, с. 107]. На даний момент вже існує декілька корпусно-базованих граматик англійської мови, наприклад, загальних (Collins COBUILD English Grammar, 1990; Longman Grammar of Spoken and Written English, 1999) та таких, що спеціалізуються на окремих частинах мови, зокрема дієслові (Collins COBUILD Grammar Patterns 1: Verbs, 1996; Dieter Mindt An Empirical Grammar of the English Verb).

2.3 Методи дослідження сучасної лінгвокомпаративістики

Міждисциплінарна взаємодія наукових галузей та напрямів вимагає формування нового методологічного апарату досліджень, які проводяться на стику таких галузей, що одразу викликає необхідність вирішення питання лінгвістичного методу та його структури.

На думку деяких науковців, методологічний інструментарій сучасного мовознавства є неупорядкованим і, більше того, в лінгвістиці “немає чіткого уявлення про поняття наукового методу, немає повної ясності у питанні про розмежування методів і пов’язаних із ним феноменів (принципів, підходів, прийомів, процедур, операцій” [Глущенко 2012, с. 31].

Науково-методологічні основи компаративної лінгвістики було закладено в XIX столітті, коли цей напрям розвинувся “як самостійна лінгвістична дисципліна з метою реконструкції витоків, історії розвитку, взаємозв’язків між окремими мовами на основі порівняльних досліджень (реконструкції)” [Busmann 2006, с. 210].

Інколи, розуміючи компаративну лінгвістику як “розділ мовознавства, що займається порівняльно-історичним вивченням споріднених мов” [Ахманова 1966, с. 201; Розенталь 1985, с. 100], її ототожнюють із компаративістикою взагалі [Ахманова 1966, сс. 201, 218; Ганич 1985, с. 109, Єрмоленко 2001, с. 78, ЛЕС 1990, с. 233; Розенталь 1985, с. 100], залишаючи поза увагою компаративні дослідження інших наук (історії, літературознавства, педагогіки, політології, юриспруденції тощо). Таку саме ситуацію спостерігаємо і в тлумачних словниках української мови: компаративістика в них визначається як “порівняльно-історичне мовознавство” [СУМ–4 1973, с. 249]; “порівняльно-історичний метод дослідження” [ВТССУМ 2005, с. 560]. Англomовна наука під компаративним дослідженням чогось (a comparative study of something) розуміє “a study that involves the comparison of two or more things of the same kind” (дослідження, що передбачає порівняння двох і більше речей того ж роду) [CCELD].

Сучасний компаративний аналіз не дорівнює методам порівняльних досліджень, які традиційно застосовуються в лінгвістичних розвідках. Сьогодні “реконструкція походження мов від прамов, мовних універсалій; визначення й опис типологічних рис мов світу; встановлення еволюційних змін і закономірностей розвитку споріднених мов шляхом їхнього порівняння на різних етапах” [Селіванова 2011б, с. 256] потребує залучення підходів, які виходять за суто лінгвістичні рамки й враховують багатогранність наукового аналізу мовно-ментальної сфери діяльності людини. Така зміна наукової парадигми через застосування нових – когнітивних – підходів зумовила поєднання компаративістики й когнітивно орієнтованої лінгвістики [Дронова 2012] та появу й становлення іншої моделі наукового пізнання в лінгвістиці – **когнітивної лінгвокомпаративістики**, запропонованої А. В. Корольовою [Корольова 2014]. Теоретичні принципи, методологічні норми та концептуальні критерії аналізу наукового знання в межах когнітивної компаративістики знаходяться в процесі становлення й складають ґрунтовну перспективу розробки.

Розвиток ідей когнітивної компаративістики забезпечує появу експериментальних дослідницьких процедур, наприклад, методик *контенсивно-типологічного аналізу*, запропоновану українською науковицею Т. С. Толчеєвою. На думку вченої, всі лінгвістичні методи варто поділити на дві групи: “перша група пов’язана з безпосереднім описом матеріалу і передбачає застосування методики *контрастивного аналізу* та *зіставно-типологічного методу*” [Толчеєва 2012, с. 183]. Для відповіді на важливе питання когнітивної семантики, загальної теорії концептуалізації та категоризації – “як людина сприймає та осмислює навколишній світ, як досвід її пізнання реалізується в значеннях мовних знаків” [Толчеєва 2012, с. 188] – дослідниця пропонує застосовувати методику *контенсивно-типологічного аналізу* та проводити такий аналіз у два етапи: “1) контрастивний аналіз з метою виявлення базових категорій та одиниць і 2) зіставно-типологічний аналіз, завданням якого є встановлення спільних та відмінних характеристик досліджуваних одиниць у змістовому плані” [Толчеєва 2012, с. 188].

Доцільним і продуктивним для виявлення спільних закономірностей і відмінностей у досліджуваних мовних одиницях убачається залучення інструментарію *лінгвістичної реконструкції* – процедури порівняльно-історичного методу. Термін *лінгвістична реконструкція* в його когнітивному витлумаченні інтерпретується як “теоретико-методологічна дескрипція”, розуміння якої “пов’язане з міждисциплінарним підходом до аналізу мовних і концептуальних картин світу як складних архітектурних моделей / матриць філософського смислу дискурсу” [Черхава 2017, с. 27].

М. О. Шутова до наукового інструментарію когнітивної лінгвокомпаративістики вводить “дескрипцію *"когнітивно-ономасіологічна реконструкція"* для виконання процедури відновлення архетипно-стереотипної схеми образно-оцінної фразеомінації стереотипів уявлень і стереотипів поведінки носіїв англійської і української мов” [Шутова 2016а, с. 16], яка, на думку авторки, в сукупності з методиками інших видів

реконструкції (класичної лінгвістичної, культурно-семіотичної та етнографічної) сприяє досягненню когнітивно коректної інтерпретації досліджуваних одиниць.

У цій роботі до аналізу термінологічного знака ми пропонуємо застосовувати **компаративно-корпусний підхід**, у межах якого поєднані принципи й підходи компаративної та корпусної лінгвістики до аналізу, порівняння, зіставлення й корпусної верифікації отриманих результатів. Такий підхід забезпечив методологічну базу для виконання *лінгвістичної реконструкції когнітивної терміноструктури* юридичного терміна у різних мовах (англійській та українській) із застосуванням методів порівняльно-історичної, структурної, когнітивної, корпусної та зіставної лінгвістики, що заклало підвалини для формування компаративно-корпусного вивчення термінології через аналіз когнітивних структур в їхній мовній реалізації. Лінгвістична реконструкція процесів і механізмів творення термінологічних структур дозволила схарактеризувати та узагальнити залежність цих утворень від позамовних факторів, з'ясувати вплив внутрішніх мовних та професійних процесів юридичної сфери на їх розвиток та функціонування.

Отже, теоретико-методологічна база сучасної лінгвокомпаративістики поєднує методологічні принципи різних галузей мовознавства. Це створює підґрунтя для формування нових наукових підходів і концепцій (серед яких – компаративно-корпусне термінознавство), які, в свою чергу, потребують детального опрацювання й апробації, що складає перспективу дослідження.

2.4 Процедурні етапи здійснення лінгвістичної реконструкції когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ

Методологічна інтеграція прийомів лінгвістичної реконструкції та корпусної верифікації отриманих результатів визначила два глобальні етапи комплексного дослідження когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ, кожний із яких складається з відповідних кроків:

I. Робота з докорпусним матеріалом

1.1. Формування теоретичної бази, інвентаризація та тлумачення термінологічних одиниць.

Робота на цьому кроці окреслює теоретичне підґрунтя дослідження; проводиться аналіз існуючих наукових концепцій і визначаються дискусійні та нерозв'язані аспекти досліджуваної проблематики; відбувається уточнення тлумачень термінів із застосуванням дефінійного аналізу; пропонується введення до наукового обігу терміна *когнітивна терміноструктура* та авторський підхід до вивчення когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ.

1.2. Добір джерельної бази – укладання ініціального масиву текстів для пілотного англо-українського паралельного корпусу юридичних текстів.

Для виконання цього завдання здійснюється пошук і критичний відбір законодавчих текстів англійською мовою з перекладами українською (наявність авторизованого перекладу стала основним критерієм для включення тексту до корпусного масиву).

1.3. Вибірка фактичного мовного матеріалу – відбір у лексикографічних джерелах і текстах репрезентантів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ для подальшого аналізу.

1.4. Інтерпретація результатів етимологічного та компонентного аналізу відібраних одиниць – репрезентантів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ.

На цьому кроці здійснено вивчення етимологічних (із застосуванням комплексного аналізу етимонів шляхом інтерпретації результатів етимологічного аналізу з різних лексикографічних джерел, який використано для встановлення генези й семіозису досліджуваних одиниць) та структурно-семантичних (через застосування компонентного аналізу з метою ідентифікації семантичної структури основних вербалізаторів когнітивної терміноструктури) особливостей репрезентантів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ, проведення лінгвістичної

внутрішньої реконструкції для відновлення фрагментів професійної мовної картини світу.

II. Корпусний аналіз

2.1. Побудова, порівняння та зіставлення лексикографічних та фреймових моделей когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ:

‘REFUGEE : CAUSES’,
 ‘REFUGEE : EFFECTS’,
 ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’,
 ‘БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’;

генералізовані моделі причинно-наслідкової семантики:

‘CAUSES : REFUGEE : EFFECTS’,
 ‘ПРИЧИНИ : БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’.

На цьому кроці будуються лексикографічні та фреймові моделі фрагмента терміносистеми юриспруденції як структури репрезентації професійного знання на основі різних джерел матеріалу:

- а) негалузевих тлумачних словників англійської та української мов;
- б) словників юридичної термінології англійської та української мов;
- в) законодавчих текстів англійською та їхніх перекладів українською мовою.

2.2. Установлення й систематизація семантичних тезаурусних зв'язків основних вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ на базі одномовних корпусів англійської та української мов, для чого використано дистрибутивний аналіз (для виявлення контекстуального оточення, сполучуваного потенціалу та властивостей досліджуваних одиниць), а також попередніх даних пілотного англо-українського паралельного корпусу юридичних текстів за допомогою процедури *екстракції корпусних даних та конкордансного аналізу* (для збирання фактичного матеріалу з корпусів та аналізу сукупності термінологічних одиниць і зв'язків між мовними одиницями).

2.3. Корпусна верифікація отриманих результатів в укладеному англо-українському корпусі юридичних текстів передбачала проведення семантико-дистрибутивного, тезаурусного та перекладацького аналізу із застосуванням елементів математичного аналізу (обчислення показника відносної частотності вживання терміноодиниць, часу пошуку, коефіцієнта семантичної близькості термінів за квантитативною методикою П. Жаккара) та процедури кількісних підрахунків (обчислення наявності спільних та відмінних семем термінів у межах побудованих фреймових моделей, кількісних показників сполучуваності термінів), що забезпечило виконання завдань цього кроку – обчислення результатів дослідження та вимірювання об’єктивних показників отриманих даних.

За *tertium comparationis* у роботі обрано концептуальні ознаки лексем-вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ, через побудову комплексних моделей яких ('CAUSES : REFUGEE : EFFECTS' та 'ПРИЧИНИ : БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ') встановлено подібності й відмінності у фрагментах англomовної та українськомовної професійних картин світу правника. Виокремлено 3 концептуальні ознаки вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ, які утворюють її основу у професійній свідомості носіїв англійської та української мов ('причини', 'наслідки', 'юридичний статус'), що довело спільні уявлення носіїв обох мов про зміст основних термінологічних номінацій когнітивної структури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ.

Кожний етап супроводжувався зіставною інтерпретацією виявлених закономірностей і відмінностей досліджуваних термінів в англійській та українській мовах. Процедури порівняння та зіставлення проводилися за такими алгоритмами (за А. В. Корольовою) [Корольова 2013, с. 11]:

– *порівняння*:

- 1) відбір мовного матеріалу, що буде порівнюватись;
- 2) власне порівняння;
- 3) реконструкція (внутрішня і зовнішня) форм;

– зіставлення:

- 1) встановлення основи зіставлення (*tertium comparationis*);
- 2) зіставна інтерпретація;
- 3) типологічна характеристика.

Висновки до розділу 2

Компаративно-корпусне вивчення термінології полягає у залученні комплексного підходу до аналізу мовних одиниць, у межах якого поєднуються методи структурної, когнітивної, зіставної та корпусної лінгвістики, а також процедури лінгвістичної реконструкції через аналіз когнітивних процесів і структур у їхній мовній реалізації.

Відсутність матеріальної одиниці та високий рівень абстракції суттєво ускладнює формування методологічного апарату й саму процедуру лінгвістичної реконструкції когнітивних структур. Необхідність розробки конкретних методик реконструкції з подальшою інтерпретацією когнітивних структур із метою максимальної структуризації когнітивного простору визначила процедурні етапи комплексного дослідження когнітивної терміноструктури:

1) робота з докорпусним матеріалом (формування теоретичної бази, інвентаризація та тлумачення термінологічних одиниць, добір джерельної бази, вибірка фактичного мовного матеріалу, інтерпретація результатів етимологічного та компонентного аналізу відібраних одиниць);

2) корпусний аналіз мовних одиниць (побудова, порівняння та зіставлення лексикографічних та фреймових моделей когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ: ‘REFUGEE : CAUSES’; ‘REFUGEE : EFFECTS’; ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’; ‘БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’, генералізованих моделей причинно-наслідкової семантики ‘CAUSES : REFUGEE : EFFECTS’ та ‘ПРИЧИНИ : БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’, встановлення й систематизація семантичних тезаурусних зв’язків основних

вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ, корпусна верифікація отриманих результатів в укладеному англо-українському корпусі юридичних текстів).

За *tertium comparationis* у роботі обрано концептуальні ознаки лексем-вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ, через побудову комплексних моделей яких ('CAUSES : REFUGEE : EFFECTS' та 'ПРИЧИНИ : БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ') встановлено подібності й відмінності у фрагментах англомовної та українськомовної професійних картин світу правника. Виокремлено 3 концептуальні ознаки вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ, які утворюють її основу у професійній свідомості носіїв англійської та української мов ('причини', 'наслідки', 'юридичний статус'), що довело спільні уявлення носіїв обох мов про зміст основних термінологічних номінацій когнітивної структури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ.

Лінгвокогнітивне моделювання, яке передбачає вивчення закономірностей реалізації когнітивних терміноструктур через мовні одиниці різних рівнів та конструювання термінологічних тезаурусів, дозволяє прояснити складну лінгвістичну та екстралінгвістичну структуру професійної мовної картини світу та закласти підвалини для формулювання базових принципів моделювання професійних мовних картин світу.

Правова концептосфера є однією з найпоширеніших форм організації свідомості сучасної людини й суспільства. Вербальне забезпечення цієї концептосфери вимагає особливої уваги до *юридичного терміна* як базової одиниці всього правничого корпусу національних текстів.

У роботі запропонований новий **компаративно-корпусний підхід** до аналізу термінологічного знака. Цей підхід базується на принципах поєднання методологічних засад компаративної та корпусної лінгвістики до роботи з термінологічними одиницями англійської та української мов.

Оскільки подальше дослідження емпіричного матеріалу передбачає використання корпусного підходу до аналізу мовних одиниць, серед корпусів,

які залучаються, використано одномовні корпуси англійської та української мов та пілотний англо-український паралельний корпус юридичних текстів, укладений для виконання завдань цього дослідження.

При укладанні зазначеного корпусу проведено унормування принципів і підходів до відбору текстів для корпусного масиву (створено картку метаданих для юридичного тексту), розроблено і запропоновано жанрово-стильову класифікацію, засновану на ознаках сфери обслуговування, жанрів текстів і типу правового документа. Ця класифікація враховує сферу обслуговування (юридичний підстиль офіційно-ділового стилю), тип правового документа / акту (нормативно-правові, індивідуально-правові, інтерпретаційно-правові) і жанри текстів (для кожного типу правових актів).

Основні наукові результати розділу 2 опубліковані у таких працях автора: [129, 146, 147, 148, 151, 157, 159, 163].

РОЗДІЛ 3
ЛЕКСИКОГРАФІЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ
КОГНІТИВНОЇ ТЕРМІНОСТРУКТУРИ *REFUGEE* / БІЖЕНЕЦЬ
В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

3.1 Дані лексикографічних джерел англійської та української мов

Реконструкція первинного когнітивного змісту та зв'язків, що формуються терміноструктурою *REFUGEE* / БІЖЕНЕЦЬ у професійній мовній картині світу юриста, дозволяє провести порівняння й зіставлення специфіки вербалізації цієї структури у споріднених (англійській та українській) мовах.

Сучасні лінгвістичні дослідження еволюціонують за рахунок залучення корпусних даних на етапах збору мовного матеріалу, його верифікації та здійснення математичної обробки отриманих даних. Передують таким корпусно-базованим етапам робота з лексикографічним матеріалом, яка стає основою для висунення гіпотез та попереднього аналізу і опису фактів мови.

3.1.1 Лексикографічні дані вербалізаторів когнітивної терміноструктури *REFUGEE*. Лексема *refugee* в її сучасному написанні зустрічається з кінця XVII століття. За даними словника “Oxford Advanced Learner’s Dictionary” одиниця *refugee* походить від французької лексеми *réfugié* у значенні ‘пішов у пошуках притулку’, дієприкметник минулого часу від *(se) réfugier* (‘укритися’), від *(se) réfugier* (‘притулок’), від латинського *refugium*, від латинського *re-* ‘назад’ + *fugere* ‘тікати’ [OALD]. Аналогічним є представлення походження терміна *refugee* в словнику “Merriam-Webster”: французьке *réfugié* ← дієприкметник минулого часу від *(se) réfugier* ‘шукати притулку’ ← середньофранцузьке *refugier* ← латинське *refugium*. При цьому словник конкретизує, що перше використання лексеми *refugee* зафіксовано в 1685 році [MW]. Відповідно до відомостей словника “Longman Dictionary

of Contemporary English” етапами розвитку лексеми *refugee* є такі: *refugee* (1600–1700) ← французьке *réfugié* ← дієприкметник минулого часу від *réfugier* (‘шукати притулку’) ← латинське *refugium* [LDCE].

У словнику “Online Etymology Dictionary” викладено інформацію про те, що в значенні ‘той, хто втікає до притулку, чи сховища, чи місця безпеки; той, хто під час переслідувань чи політичних безладів втікає до чужої країни заради безпеки’ перше використання іменника *refugee* зафіксовано в 1680-их роках. Так, перше згадування цього слова пов’язують із французькими гугенотами, які мігрували після ревокації Нантського едикту 1685 року. До 1914 року це слово означало ‘той, хто шукає притулку’, що з часом перетворилось на ‘той, хто тікає з дому’. У такому значенні використання цього слова пов’язують із переміщенням мирних жителів Фландрії, які прямували на захід, рятуючись від боїв Першої світової війни [OED].

Така трансформація є суттєвою для загального розуміння цього явища та ставлення до нього людини і суспільства: якщо в першому значенні людина шукала притулку (місця, де можна сховатися і де буде краще; мета – отримати краще), то відповідно до другого значення людина тікала з дому (з місця, знаходження в якому далі стає неможливим; мета – позбутися поганого).

Також цей словник виділяє такі кроки формування слова та його змістового наповнення: французьке *refugié* – іменник від *refugier* ‘укриватися, захищатися’; старофранцузьке *refuge* ‘хованка’, латинське *refugium* ‘притулок; місце втечі’; префікс *re-* ‘назад’ + *fugere* ‘тікати’ + *-ium* ‘місце для’ [OED].

Префікс *re-* як словотвірний елемент із значенням ‘назад до місця початку; знову, наново, ще раз’, а також із значенням ‘знищення, відміна, скасування’ відомий приблизно з 1200 року та походить від старофранцузького та безпосередньо латинського *re-* в значенні ‘знову, назад, наново’, латинський компонент складного слова, можливо, від індоєвропейського **wret-*, що є метатетичним варіантом від **wert-* у значенні ‘повертати’ [OED].

Основа *fugere* має значення ‘бігти, літати, улітати, тікати; ставати втікачем, покидати країну, іти у вигнання; швидко пройти; зникнути, сховатися, загинути; уникати, ховатися; переховуватися, бути невідомим’ і походить від праіндоєвропейського кореня **bheug-* у значенні ‘тікати’, який також є пракоренем для грецького *pheugein* у значенні ‘тікати, бігти, іти у вигнання, переховуватися’, *phyza* у значенні ‘(панічна) втеча, паніка’, *phyge* у значенні ‘втеча, вигнання’, літовського *būgstu, būgti* у значенні ‘бути наляканим’, *bauginti* у значенні ‘лякати когось’, *baugus* у значенні ‘полохливий, нервовий’ [OED].

“Етимологічний словник перської, англійської та інших індоєвропейських мов” вибудовує шлях досліджуваної одиниці у вигляді етимологічної схеми (etymological chart) праіндоєвропейського кореня **bheug-* через латинську лексему *fugere* в значенні ‘тікати’ (*to flee*) до одиниць сучасної англійської мови: *fugitive, centrifugal, refuge* (див. рисунок 3.1.1.1).

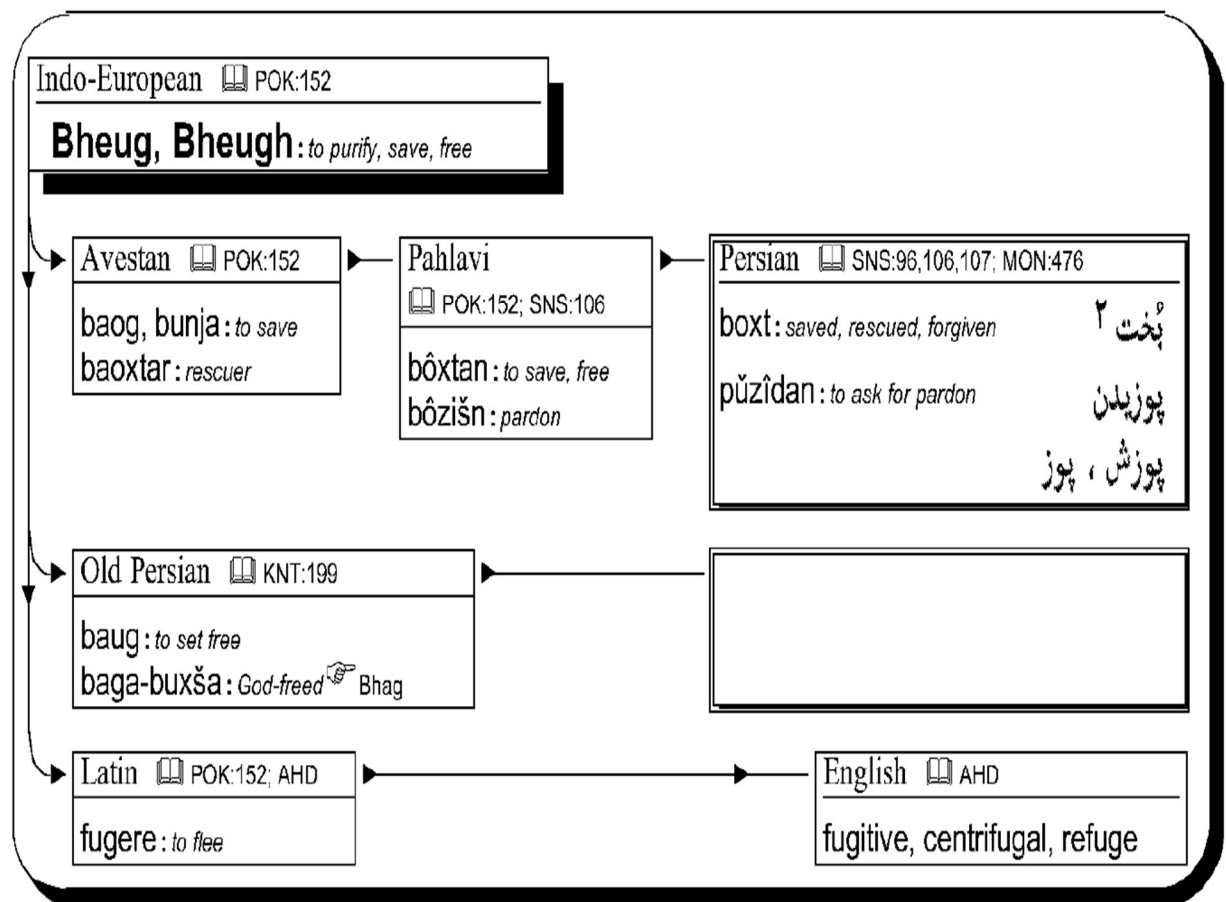

Рисунок 3.1.1.1. Етимологічна схема кореня **bheug-* [Nourai 2013, с. 65].

Такі дані доводять спільне походження двох найчастотніших вербалізаторів когнітивної структури REFUGEE: *fugitive* та *refugee*. Це підтверджує думку Т. Гамкрелідзе й В. Іванова про те, що “якщо при формальній реконструкції дослідник починає з системи фонематичних відповіностей і постулює джерельні форми та архетипи, які можуть бути типологічно перевірені, семантична реконструкція ускладнюється відсутністю формальних критеріїв для позиціонування вихідних семантем, тобто для встановлення плану змісту реконструйованих праформ – слів та словосполучень. Найпростіший випадок, як і при формальній реконструкції, – це коли формально відповідні слова подібні в значенні. Тоді спільне для цих слів значення – множинно-теоретичний перетин їх семантичних диференціальних ознак – може бути реконструйовано” [Gamkrelidze 1995, с. сi].

Протягом часу відбувались фонетичні зміни кореня **bheug-*: **b^heug^h-* / **b^həug^h-* > **b^hug^h-* [Gamkrelidze 1995, с. 150]. Когнати виявлено в балтійських, слов'янських, германських мовах.

Так, перелік когнатів (різного ступеню семантичної подібності), які зведено до кореня **bheug-*, наведено в “Словнику індоєвропейських соціальних термінів” за авторством Е. Бенвениста: “скр. *bhuj-* ‘сгибать’, лат. *fugio*, гр. *phēūgō*” [Бенвенист 1995, с. 103].

Семантично місткий та синкретичний праіндоєвропейський корінь **bheug-* у значенні ‘бігти, тікати, шукати притулку’ в сучасній англомовній картині світу виявляє багатозаровість актуалізації множинних змістів та акцентуалізації різних аспектів одного змісту і представлений такими похідними одиницями (дані, наведені в таблиці 3.1.1.1, отримані дослідниками Центру лінгвістичних досліджень Техаського університету в Остіні в межах виконання проекту зі створення індоєвропейського лексикону [IELEX]; результати по інших мовах індоєвропейської сім’ї див. у Додатку 1):

Похідні від праіндоевропейського кореня **bheug-*
у сучасній англійській мові

Одиниця	Частина мови / грам. ознаки	Дефініція
<i>apophyge</i>	ім.	outward curve of column where shaft joins base / capital (зовнішня крива колони, де фуст приєднується до бази / капітелі)
<i>centrifugal</i>	прикм.	proceeding / acting in direction away from center / axis (рух / дія в напрямку від центру / вісі)
<i>febrifuge</i>	ім.	Antipyretic (жарознижувальний засіб)
<i>feverfew</i>	ім.	perennial European composite herb (багаторічна європейська лікарська рослина)
<i>fugacious</i>	прикм.	evanescent, lasting short time (недовговічний, такий, що триває протягом короткого часу)
<i>-fuge</i>	ім. формант	something that drives away (те, що проганяє)
<i>fugitive</i>	прикм.	running away, intending flight (такий, що тікає, має намір летіти)
<i>fugitive</i>	ім.	one who flees / runs away (той, хто біжить / тікає)
<i>fugue</i>	ім.	polyphonic music with themes imitated by successive voices (поліфонічна музика з мотивами, імітованими послідовними голосами)
<i>refuge</i>	ім.	shelter / protection from danger / distress (укриття / захист від небезпеки / лиха)
<i>refugium</i>	ім.	area free of recent ecological change (територія, вільна від сучасних екологічних змін)
<i>subterfuge</i>	ім.	deception in order to evade / escape / conceal (обман з метою ухилення / втечі / приховування)

Відповідно до результатів цього дослідження корінь **bheug-* належить до семантичного поля *Motion & Transportation* (рух і транспортування) підкатегорії *to flee* (тікати) [IELEX].

Функціонування в англійській мові двох номінант із спільним праїндоевропейським коренем **bheug-* для називання людини, що тікає, – *a refugee* (з французької) та *a fugitive* (з латинської) – є результатом, на нашу думку, активних дивергентно-конвергентних процесів в індоєвропейських мовах, зумовлених як мовними, так і соціальними чинниками, та багатовекторності самого явища, яке вони називають (етнокультурні властивості автостереотипів та гетеростереотипів моно- та полінаціональних мовних спільнот), що детермінувало цілу низку мовно-когнітивних збігів та розбіжностей у межах певної мови та предметної галузі.

Таким чином, етимологічні дані словників підтверджують походження лексеми *refugee* від праїндоевропейського кореня **bheug-*, її шлях в сучасну англійську мову через французьку та описують основні етапи розвитку значення цієї одиниці.

Нетермінологічне значення лексеми *refugee* зафіксовано сучасними тлумачними словниками англійської мови. Всі тлумачення цієї одиниці можна поділити на два типи: такі, в яких суб'єктом (виконувачем) дії є особа, про яку йдеться, та такі, в яких ця особа є об'єктом дії.

Так, як суб'єкт дії *refugee* розглядається в словнику “Cambridge Dictionary”:

“UK: a person who has *escaped* from their own country for political, religious, or economic reasons or because of a war” (‘особа, яка втекла зі своєї країни з політичних, релігійних чи економічних причин або через війну’);

“US: a person who *leaves* his or her home or country to find safety, esp. during a war or for political or religious reasons” (‘особа, яка залишає свій будинок або країну, щоб знайти безпеку, особливо під час війни або з політичних чи релігійних причин’) [CCELD]

і в словнику “Merriam-Webster”:

“one that *flees*; especially: a person who *flees* to a foreign country or power to escape danger or persecution” (‘той, хто тікає; особливо: особа, яка тікає в чужу країну, щоб уникнути небезпеки чи переслідування’) [MW].

Як об’єкт дії *refugee* розглядається в словнику “Oxford Advanced Learner’s Dictionary”:

“a person who has *been forced to leave* their country or home, because there is a war or for political, religious or social reasons” (‘особа, яку змусили покинути свою країну чи дім через війну або з політичних, релігійних чи соціальних причин’) [OALD]

та у словнику “Longman Dictionary of Contemporary English”:

“someone who has *been forced to leave* their country, especially during a war, or for political or religious reasons” (‘особа, яку змусили покинути свою країну, особливо під час війни або з політичних чи релігійних причин’) [LDCE].

Словник “Collins English Dictionary” містить обидва зазначені типи дефініцій:

“a person who has *fled* from some danger or problem, esp political persecution” (‘особа, яка втекла від якоїсь небезпеки чи проблеми, особливо політичного переслідування’);

“people who have *been forced to leave* their homes or their country, either because there is a war there or because of their political or religious beliefs” (‘люди, яких змусили покинути свої домівки або свою країну через війну або через їхні політичні чи релігійні переконання’) [CED].

Офіційний словник Європейського Союзу тлумачить термін *refugee* як “someone who is unable or unwilling to return to their country of origin owing to a well-founded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group, or political opinion” (‘особа, яка не може або не бажає повернутися в країну походження через обґрунтований страх бути переслідуваною через расу, віросповідання, національність, належність до певної соціальної групи чи політичну думку’) [EUV]. Також у словнику зауважено, що цей термін належить до тематичного блоку *international*

relations ('міжнародні відносини') / *international security* ('міжнародна безпека') / *international issue* ('міжнародне питання').

Словник "Merriam-Webster" містить юридичне визначення терміна *refugee*: "legal definition of *refugee*: an individual seeking refuge or asylum; especially: an individual who has left his or her native country and is unwilling or unable to return to it because of persecution or fear of persecution (as because of race, religion, membership in a particular social group, or political opinion)" ('особа, яка шукає притулку чи сховища; особливо: особа, яка покинула рідну країну і не бажає або не може повернутися до неї через переслідування чи страх переслідування (через расу, релігію, належність до певної соціальної групи чи політичну думку)') [MW].

Отже, з юридичної точки зору до особи може бути застосовано визначення *refugee* при дотриманні таких умов:

- 1) місцезнаходження за межами країни свого громадянства;
- 2) обґрунтований страх переслідування через одну з причин (раса, релігія, національність, належність до певної соціальної групи, політичні переконання);
- 3) неможливість повернення до країни свого громадянства через страх переслідування.

Саме ці семантичні формують лексичне спеціальне галузеве значення юридичного терміна *refugee*. Всі тлумачення цієї одиниці можна поділити на два типи: такі, в яких суб'єктом (виконувачем) дії є особа, про яку йдеться, та такі, в яких ця особа є об'єктом дії. До того ж із наведених визначень впливає імпліцитна юридична інформація: біженці – особи, щодо яких порушено права людини і які потребують міжнародного (за межами країни свого громадянства) захисту.

Термін *persecution* використано в більшості дефініцій вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE.

Відповідно до даних етимологічного словника "Online Etymology Dictionary" лексема *persecution* вперше зафіксована в середині XIV століття

у значенні ‘утиск через переконання чи думки’ [OED]. Це слово походить від давньофранцузького *persecucion*, що в перекладі означає *переслідування, пошкодження, страждання* (XII століття), і безпосередньо від латинського *persecutionem*, віддієслівного іменника від основи прикметника минулого часу *persequi* – ‘слідувати, переслідувати, полювати; переслідувати у судовому порядку, притягати до кримінальної відповідальності, починати судовий процес; від *per* ‘through’ (корінь **per-* ‘вперед’, ‘через’) + *sequi* ‘follow’ (корінь **sekw-* ‘слідувати’) [OED].

Онлайн словник “Dictionary.com” містить інформацію про те, що перші згадки слова *persecution* в англійській мові датуються 1300-х роками. Дієслово *persecute* насправді є новішою одиницею англійської мови, ніж переслідування – перші записи про нього походять з 1400-х років. Це слово іде від пізнього латинського *persecūtor*, що означає *переслідувач*, від дієслова *persequī*, що означає *переслідувати, гнатися по пятах, помститися* [DC].

Нетермінологічне значення лексеми *persecution* зафіксовано сучасними тлумачними словниками англійської мови:

“unfair or cruel treatment over a long period of time because of race, religion, or political beliefs” (‘несправедливе чи жорстоке поводження протягом тривалого періоду через расу, релігію чи політичні переконання’) [CD];

“cruel and unfair treatment of a person or group, especially because of their religious or political beliefs, or their race” (‘жорстоке та несправедливе поводження з людиною чи групою, особливо через їхні релігійні чи політичні переконання чи їх расу’) [CED–2];

“1) the act of persecuting (‘акт переслідування’);

2) the state of being persecuted (‘стан переслідування’);

3) a program or campaign to exterminate, drive away, or subjugate people based on their membership in a religious, ethnic, social, or racial group” (‘програма або кампанія з винищення, зігнання або підкорення людей на основі їх належності до релігійної, етнічної, соціальної або расової групи’) [DC];

“1) the act or practice of persecuting especially those who differ in origin, religion, or social outlook (‘дія або практика переслідування, особливо тих, хто відрізняється за походженням, релігією чи соціальним світоглядом’);

2) the condition of being persecuted, harassed, or annoyed” (‘умова переслідування, цькування чи дратування’) [MW];

“1) the act of treating somebody in a cruel and unfair way, especially because of their race, religion or political beliefs (‘акт поводження з кимось жорстоким і несправедливим способом, особливо через їх расу, релігію чи політичні переконання’);

2) the act of deliberately annoying somebody all the time and making their life unpleasant” (‘акт свідомого дратування когось весь час і перетворення їх життя на неприємне’) [OALD].

Щодо даних галузевих словників юридичної термінології, тільки два визначення терміна *persecution* запропоновані словниками:

“violent, cruel, and oppressive treatment directed toward a person or group of persons because of their race, religion, sexual orientation, politics, or other beliefs” (‘насильницьке, жорстоке та деспотичне поводження з людиною чи групою осіб через їх расу, релігію, сексуальну орієнтацію, політику чи інші вірування’) [Garner 2004, с. 3617–3618];

“legal definition of *persecution*: punishment or harassment usually of a severe nature on the basis of race, religion, or political opinion in one’s country of origin (‘юридичне визначення *переслідування*: покарання чи цькування, як правило, суворого характеру на основі раси, релігії чи політичної думки в країні походження’)” [MW].

Отже, проаналізовані дефініції терміна *persecution* у негалузевих тлумачних та юридичних словниках доводять належність цієї мовної одиниці до юридичного шару термінологічної лексики англійської мови, що вербалізує когнітивну терміноструктуру REFUGEE.

Поруч із лексемою *persecution* визначення вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE містять термін *asylum*.

Етимологічний словник “Online Etymology Dictionary” містить інформацію про лексему *asylum* – вперше вона зафіксована на початку XV століття в значенні *місце притулку, сховище* [OED]. Наприкінці XIV століття це слово мало форму *asile*. Одиниця походить від латинського *asylum* ‘сховище’, грецького *asylon* ‘притулок, огорожена територія’, іменник від *asylos* ‘недоторканий, захищений від насильства’, особливо про людину, яка потребує захисту, від *a-* ‘без’ + *sylē* ‘право на арешт’, етимологія якого невідома [OED].

Нетермінологічні й термінологічні значення лексеми *asylum* зафіксовано сучасними тлумачними словниками англійської мови:

“international law. 1) a refuge granted an alien by a sovereign state on its own territory (‘міжнародне право. 1) притулок, наданий іноземцем суверенною державою на власній території”);

2) a temporary refuge granted political offenders, especially in a foreign embassy” (‘2) тимчасовий притулок, наданий політичним злочинцям, особливо в іноземному посольстві’) [DC];

“1) an inviolable place of refuge and protection giving shelter to criminals and debtors: SANCTUARY (‘1) недоторканне місце притулку та захисту злочинців і боржників”);

2) a place of retreat and security: SHELTER (‘2) місце притулку та безпеки”);

3a) the protection or security afforded by an asylum: REFUGE; b) protection from arrest and extradition given especially to political refugees by a nation or by an embassy or other agency enjoying freedom from what is required by law for most people” (‘3a) захист чи безпека, що надається притулком; b) захист від арешту та екстрадиції, що надається особливо політичним біженцям з боку країни чи посольства чи іншого відомства, що користується свободою від того, що вимагається законом від більшості людей’) [MW];

“(also formal *political asylum*) protection that a government gives to people who have left their own country, usually because they were in danger for political

reasons” (“також офіційно *політичний притулок*) захист, що уряд надає людям, які виїхали із своєї країни, як правило, через політичні загрози”) [OALD].

Для певних юридичних термінів тлумачні словники містять лексичні значення одиниць у британському та американському різновидах англійської мови. Так, для терміна *asylum* наводяться такі відомості:

“UK: protection or safety, especially that given by a government to people who have been forced to leave their own countries for their safety or because of war (‘брит.: захист чи безпека, особливо такі, що надаються урядом людям, які були змушені покинути власні країни заради їх безпеки або через війну’);

US: protection or safety, or a protected and safe place, given esp. to someone who has left a country or place for political reasons” (‘амер.: захист чи безпека, або захищене та безпечне місце, надане особливо тому, хто покинув країну чи дім з політичних причин’) [CD].

У цих двох дефініціях зазначено різні причини: для визначення в британській англійській зазначено *війну*, а в американській – *політичні причини*. Такі особливості часто є наслідком специфіки соціальної ситуації та особливостей функціонування мовної одиниці в професійній спільноті певної країни. Вивчення подібностей і розбіжностей у трактуванні термінів британської та американської англійської метамови юриспруденції забезпечує точність відтворення змісту правничих документів, що є необхідною умовою для коректного правозастосування.

Словники юридичної термінології містять галузеві тлумачення терміна *asylum*:

“1) a sanctuary or shelter (‘1) сховище чи притулок’);

2) protection of usu. political refugees from arrest by a foreign jurisdiction; a nation or embassy that affords such protection. – Also termed political asylum” (‘2) захист зазвичай політичних біженців від арешту іноземною юрисдикцією; нація або посольство, яке забезпечує такий захист – також називається політичним притулком’) [Garner 2004, с. 384];

“refuge or shelter from danger; a safe place for the poor and unfortunate to find help” (‘притулок чи укриття від небезпеки; безпечне місце для бідних та знедолених знайти допомогу’) [Blackwell 2008, с. 40];

“refuge granted to an individual whose extradition is sought by a foreign government. This can include refuge in the territory of a foreign country (territorial asylum) or in a foreign embassy (diplomatic asylum)” (‘притулок, наданий особі, видачу якої прагне іноземний уряд. Це може включати притулок на території іноземної країни (територіальний притулок) або в іноземному посольстві (дипломатичний притулок)’) [Martin 2003, с. 38];

“a place of refuge, sanctuary, or shelter, especially an institution for the maintenance and care of people requiring special assistance” (‘місце притулку, сховища чи прихистку, особливо заклад для утримання та догляду за людьми, які потребують особливої допомоги’) [Wild 2006, с. 35];

“legal definition of *asylum*: protection from arrest and extradition given especially to political refugees by a nation or by an embassy or other agency that has diplomatic immunity” (‘юридичне визначення *притулку*: захист від арешту та екстрадиції, що надається особливо політичним біженцям нацією чи посольством чи іншим відомством, яке має дипломатичний імунітет’) [MW].

Більшість із словників юридичних термінів виокремлюють у різні словникові статті визначення одного з різновидів притулку – *political asylum* (‘політичний притулок’):

“protection granted by a nation to someone who has fled his or her homeland for political reasons” (‘захист, наданий країною тому, хто покинув свою батьківщину з політичних міркувань’) [Blackwell 2008, с. 40];

“refuge granted to a person on political grounds” (‘притулок, наданий особі з політичних міркувань’) [Martin 2003, с. 38];

“1) the decision by a country’s government to allow within its border a person from another country and to protect that person from prosecution and persecution by that other country’s government (‘1) рішення уряду країни прийняти в своїй

країні людину з іншої країни та захистити її від переслідування з боку уряду цієї іншої країни’);

2) the protection and refuge granted by a country to citizens and residents of other countries who obtain entry unto the premises of its foreign embassies and consulates” (‘2) захист та притулок, які надаються країною громадянам та жителям інших країн, які отримують дозвіл на перебування у приміщеннях закордонних посольств та консульств’) [Wild 2006, с. 35].

Отже, проаналізовані дефініції терміна *asylum* в юридичних та негалузевих тлумачних словниках доводять належність цієї мовної одиниці до юридичного шару термінологічної лексики англійської мови, що вербалізує когнітивну терміноструктуру REFUGEE.

За результатами аналізу даних *словників юридичних термінів* англійської мови було виявлено чотири термінологічні одиниці (однослівні та структури) на вербалізацію когнітивної терміноструктури REFUGEE (наведено за алфавітом):

asylum seeker (*шукач притулку*):

“a refugee applying for asylum; an asylum-seeker” (‘біженець, який просить про притулок, шукач притулку’) [Garner 2004, с. 384];

fugitive (*утікач*):

“1) a person who flees or escapes; a refugee (‘1) особа, що біжить або тікає; біженець’);

2) a criminal suspect or a witness in a criminal case who flees, evades, or escapes arrest, prosecution, imprisonment, service of process, or the giving of testimony, esp. by fleeing the jurisdiction or by hiding” (‘2) підозрюваний у кримінальній справі або свідок кримінальної справи, який тікає, ухиляється або уникає арешту, обвинувачення, ув’язнення, вручення судової повістки чи надання свідчень, особливо втікаючи від юрисдикції або переховуючись’) [Garner 2004, с. 1977];

“someone who flees or hides in an attempt to evade capture” (‘той, хто тікає чи ховається, намагаючись уникнути спіймання’) [Blackwell 2008, с. 205];

“from justice: an individual who, after having committed a criminal offense, leaves the jurisdiction of the court where such crime has taken place or hides within such jurisdiction to escape prosecution” (‘від правосуддя: особа, яка, вчинивши кримінальне правопорушення, залишає юрисдикцію суду, де відбувся такий злочин, або ховається в межах такої юрисдикції, щоб уникнути переслідування’) [Batten 2010, с. 104];

“(a person who flees; especially: a person who flees one jurisdiction (as a state) for another in order to elude law enforcement personnel)” (‘особа, яка тікає; особливо: особа, яка змінює одну юрисдикцію (державу) на іншу, щоб збігти від співробітників правоохоронних органів’) [MW];

internally displaced person (внутрішньо переміщена особа):

“a person who has been forced to migrate within a national territory because of threats to life, limb, or freedom, and who cannot establish a new residence because of continuing threats. Internally displaced persons flee for the same reasons as refugees – fear of persecution, human-rights abuses, civil war, natural or man-made disasters, etc. – but do not cross national borders and have no legal protection under international law” (‘особа, яка була змушена мігрувати в межах території свого громадянства через загрози життю, фізичної недоторканності чи свободі і яка не може оселитися на новому місці через постійні загрози. Внутрішньо переміщені особи тікають з тих же причин, що й біженці, – страх переслідування, порушення прав людини, громадянська війна, стихійні лиха чи техногенні катастрофи тощо, але не перетинають національні кордони та не мають правового захисту відповідно до міжнародного права’) [Garner 2004, с. 2388];

refugee (біженець):

“a person who flees or is expelled from a country, esp. because of persecution, and seeks haven in another country” (‘особа, яка тікає або є висланою з країни, особливо через переслідування, і шукає притулку в іншій країні’) [Garner 2004, с. 4007];

“an individual who has been forced to flee his or her home due to war, fear of persecution, or natural disaster” (‘особа, яка змушена покинути свій дім через війну, страх переслідування чи стихійне лихо’) [Blackwell 2008, с. 421];

“for the purposes of the United Nations, refugees are persons who, having left their country, be determined to have a well-founded fear of persecution on certain specific grounds or are unable to avail themselves of the protection of the government of their state or origin” (‘для потреб Організації Об’єднаних Націй біженцями є особи, які, виїхавши зі своєї країни, мають обґрунтований страх переслідування з певних конкретних причин або не можуть скористатися захистом уряду своєї держави чи походження’) [Stewart 2002, с. 329];

“individuals who leave their native country for social, political, or religious reasons, or who are forced to leave as a result of any type of disaster, including war, political upheaval, and famine” (‘особи, які покидають рідну країну з соціальних, політичних чи релігійних причин або вимушені виїхати внаслідок будь-якого типу катастроф, включаючи війну, політичні потрясіння та голод’) [Batten 2010, с. 189];

“an individual seeking refuge or asylum; especially: an individual who has left his or her native country and is unwilling or unable to return to it because of persecution or fear of persecution (‘as because of race, religion, membership in a particular social group, or political opinion)’ (особа, яка шукає притулку чи сховища; особливо: особа, яка покинула рідну країну і не бажає або не може повернутися до неї через переслідування чи страх переслідування (через расу, релігію, належність до певної соціальної групи чи політичну думку)’ [MW].

Одиниця *asylum seeker* потребує окремої уваги. Наприкінці ХХ століття в англійській мові утворився юридичний неологізм – *an asylee* – на позначення біженця, який просить про притулок, шукача притулку (“a refugee applying for asylum; an asylum-seeker” [Garner 2004, с. 384]). Цю лексему зафіксовано в “Сучасному юридичному словнику” [Garner 1995], але, як зауважує автор цього словнику Б. Гарнер, вона ще не увійшла до словників англійської мови. Одну з причин дослідник убачає в нелогічному словотворі цієї одиниці: “Like

many personal nouns ending in *-ee*, it is illogically formed. But illogical morphology has not presented an obstacle to many other forms ending in *-ee*” (‘як багато іменників, що закінчуються на *-ee*, він утворений нелогічно. Але нелогічна морфологія не є перешкодою для багатьох інших форм, що закінчуються на *-ee*’) [Garner 1995, с. 87]. Також автор відзначає, що популярна преса заміняє цей термін конструкцією *asylum-seeker*, у написанні якої він пропонує використовувати дефіс.

Відповідно до проаналізованих словникових даних дефініція поняття *asylum seeker* не містить сем *причин* та *наслідків*, а фіксує лише відомості про юридичний статус особи, у зв’язку з чим цю одиницю не буде включено до фреймових моделей.

За результатами аналізу даних *негалузевих тлумачних словників англійської мови* було виявлено п’ять найпоширеніших (за даними The Oxford Thesaurus [OT]) вербалізаторів (однослівних та структур) на позначення *refugee*:

displaced person (*переміщена особа*):

“someone who has been forced to leave their home, especially because of war or a natural disaster (= something that causes a lot of damage) such as an earthquake, flood, etc.” (‘той, хто був змушений залишити свій дім, особливо через війну чи стихійне лихо (= щось, що завдає чимало шкоди), наприклад, землетрус, повінь тощо’) [CD],

“someone who has been forced to leave the place where they live, especially because of a war” (‘той, хто був змушений покинути місце проживання, особливо через війну’) [CCELD],

“a person driven or expelled from his or her homeland by war, famine, tyranny, etc.” (‘особа, вигнана або вислана зі своєї батьківщини війною, голодом, тиранією тощо’) [DC],

“a person expelled, deported, or impelled to flee from his or her country of nationality or habitual residence by the forces or consequences of war or oppression” (‘особа, вислана, депортована або змушена втекти зі своєї країни

громадянства або звичного проживання через війну чи її наслідки або насилля’) [MW],

“a person who has been forced to leave their country or home, because of war or cruel treatment” (‘особа, яка через війну чи жорстоке поводження була змушена покинути свою країну чи дім’) [OALD];

escapee (утікач):

“a person who has escaped from a place” (‘особа, яка втекла з місця’) [CD],

“a person who has escaped from somewhere, especially from prison” (‘особа, яка втекла звідкись, особливо з в’язниці’) [CCELD],

“a person who escapes, especially from a prison or other place of detention” (‘особа, яка рятується втечею, особливо з в’язниці чи іншого місця утримання’) [DC],

“one that has escaped; especially: an escaped prisoner” (‘той, хто втік; особливо: ув’язнений, який втік’) [MW],

“a person or an animal that has escaped from somewhere, especially somebody who has escaped from prison” (‘особа чи тварина, яка втекла звідкись, особливо той, хто втік із в’язниці’) [OALD];

fugitive (утікач):

“a person who is running away or hiding from the police or a dangerous situation” (‘особа, яка тікає або переховується від поліції або небезпечної ситуації’) [CD],

“someone who is running away or hiding, usually in order to avoid being caught by the police” (‘той, хто тікає або ховається, як правило, щоб не потрапити в поліцію’) [CCELD],

“a person who is fleeing, from prosecution, intolerable circumstances, etc.; a runaway” (‘особа, яка рятується від кримінального переслідування, нестерпних обставин тощо; втікач’) [DC],

“a person who flees or tries to escape: such as (a) a person who flees a country or location to escape danger (such as war) or persecution: *refugee*; (b) a person (such as a suspect, witness, or defendant) involved in a criminal case who tries to elude

law enforcement especially by fleeing the jurisdiction – called also *fugitive from justice*” (‘особа, яка тікає або намагається втекти: наприклад, (а) особа, яка тікає з країни чи місця, щоб уникнути небезпеки (наприклад, війни) чи переслідування: *біженець*; (б) особа (наприклад, підозрюваний, свідок чи підсудний), яка бере участь у кримінальній справі, яка намагається ухилитися від правоохоронних органів, особливо втечею від юрисдикції – також називається також *втікачем від правосуддя*’) [MW],

“a person who has escaped or is running away from somewhere and is trying to avoid being caught” (‘особа, яка втекла або тікає звідкись і намагається уникнути упіймання’) [OALD];

refugee (біженець):

“a person who has escaped from their own country for political, religious, or economic reasons or because of a war” (‘особа, яка втекла зі своєї країни з політичних, релігійних чи економічних причин або через війну’) [CD],

“people who have been forced to leave their homes or their country, either because there is a war there or because of their political or religious beliefs” (‘люди, які були змушені покинути свої домівки чи свою країну або через війну, або через їхні політичні чи релігійні переконання’) [CCELD],

“a person who flees for refuge or safety, especially to a foreign country, as in time of political upheaval, war, etc.” (‘особа, яка тікає для отримання притулку чи безпеки, особливо до чужої країни, під час політичних потрясінь, війни тощо’) [DC],

“one that flees; especially: a person who flees to a foreign country or power to escape danger or persecution” (‘той, хто тікає; особливо: особа, яка тікає до чужої країни, щоб уникнути небезпеки чи переслідування’) [MW],

“a person who has been forced to leave their country or home, because there is a war or for political, religious or social reasons” (‘особа, яка була змушена покинути свою країну чи дім через війну або з політичних, релігійних чи соціальних причин’) [OALD];

runaway (утікач):

“someone who has escaped or run away from somewhere” (‘той, хто втік звідкись’) [CD],

“someone, especially a child, who leaves home without telling anyone or without permission” (‘той, хто – особливо дитина – залишає дім без дозволу чи не розповідаючи нікому’) [CCELD],

“a person who runs away; fugitive; deserter” (‘особа, яка тікає; втікач; дезертир’) [DC],

“one that runs away from danger, duty, or restraint: *fugitive*” (‘той, хто тікає від небезпеки, обов’язку чи ув’язнення: *втікач*’) [MW],

“a person who has suddenly left or escaped from somebody/something, especially a child who has left home without telling anyone” (‘особа, яка раптом пішла або втекла від когось / чогось, особливо дитина, яка пішла з дому, не розповідаючи нікому’) [OALD].

Відповідно до проаналізованих словникових даних дефініція поняття *escaper* не містить сем *причин* та *наслідків*, а фіксує лише відомості про юридичний стан людини, у зв’язку з чим цю одиницю не буде включено до фреймових моделей.

Зведені з лексикографічних джерел (спеціальних словників юридичних термінів і негалузевих тлумачних словників англійської мови) дані про семантичне наповнення кожної дискретної термінологічної одиниці дозволили запропонувати схематизовані узагальнені структури значення таких одиниць (див. схеми 3.1.1.1, 3.1.1.2, 3.1.1.3, 3.1.1.4, 3.1.1.5, 3.1.1.6).

An asylum seeker (шукач притулку):

Суб’єкт дії		Причини		Наслідки		Номінація
a refugee	→		→	applying for asylum	→	asylum seeker

Схема 3.1.1.1. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці *an asylum seeker*.

An internally displaced person (внутрішньо переміщена особа):

Суб'єкт дії		Причини		Наслідки		Номінація
a person		(continuing) threats to life, limb, or freedom		has been forced to migrate within a national territory		internally displaced person
		fear of persecution		cannot establish a new residence		
		human-rights abuses		flee		
		civil war		do not cross national borders		
		natural or man-made disasters		have no legal protection under international law		

Схема 3.1.1.2. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці *an internally displaced person*.

A runaway (утікач):

Суб'єкт дії		Причини		Наслідки		Номінація
a person		danger		runs away		runaway
someone		duty		has left / escaped / run away from sbd / smth		
one		restraint		leaves home without telling anyone or without permission		

Схема 3.1.1.3. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці *a runaway*.

A fugitive (утікач):

Суб'єкт дії	Причини	Наслідки	Номінація
a person	danger / dangerous situation	is fleeing / flees / escapes / tries to escape	fugitive
someone	law enforcement personnel / capture / police / arrest / imprisonment	has escaped / is running away is trying to avoid being caught	
	persecution	is running away or hiding from	
an individual	war	flees or hides	
a criminal suspect or a witness in a criminal case	intolerable circumstances	leaves the jurisdiction of the court or hides within such jurisdiction	
	criminal offense / crime		
	prosecution	flees, evades, or escapes	

Схема 3.1.1.4. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці *a fugitive*.

A refugee (біженець):

Суб'єкт дії		Причини		Наслідки		Номінація
one		danger		flees (for refuge or safety)		refugee
a person		persecution		is expelled from a country		
		political reasons		seeks haven in another country		
		religious reasons		leave / have left their country		
		economic reasons		unable to avail of the protection of the government		
		social reasons		has escaped from their own country		
		war		are / have been forced to leave / flee home / country		
an individual		natural disaster		seeking refuge or asylum		
		famine		is unwilling or unable to return		
		race				
	membership in social group					

Схема 3.1.1.5. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці *a refugee*.

A displaced person (переміщена особа):

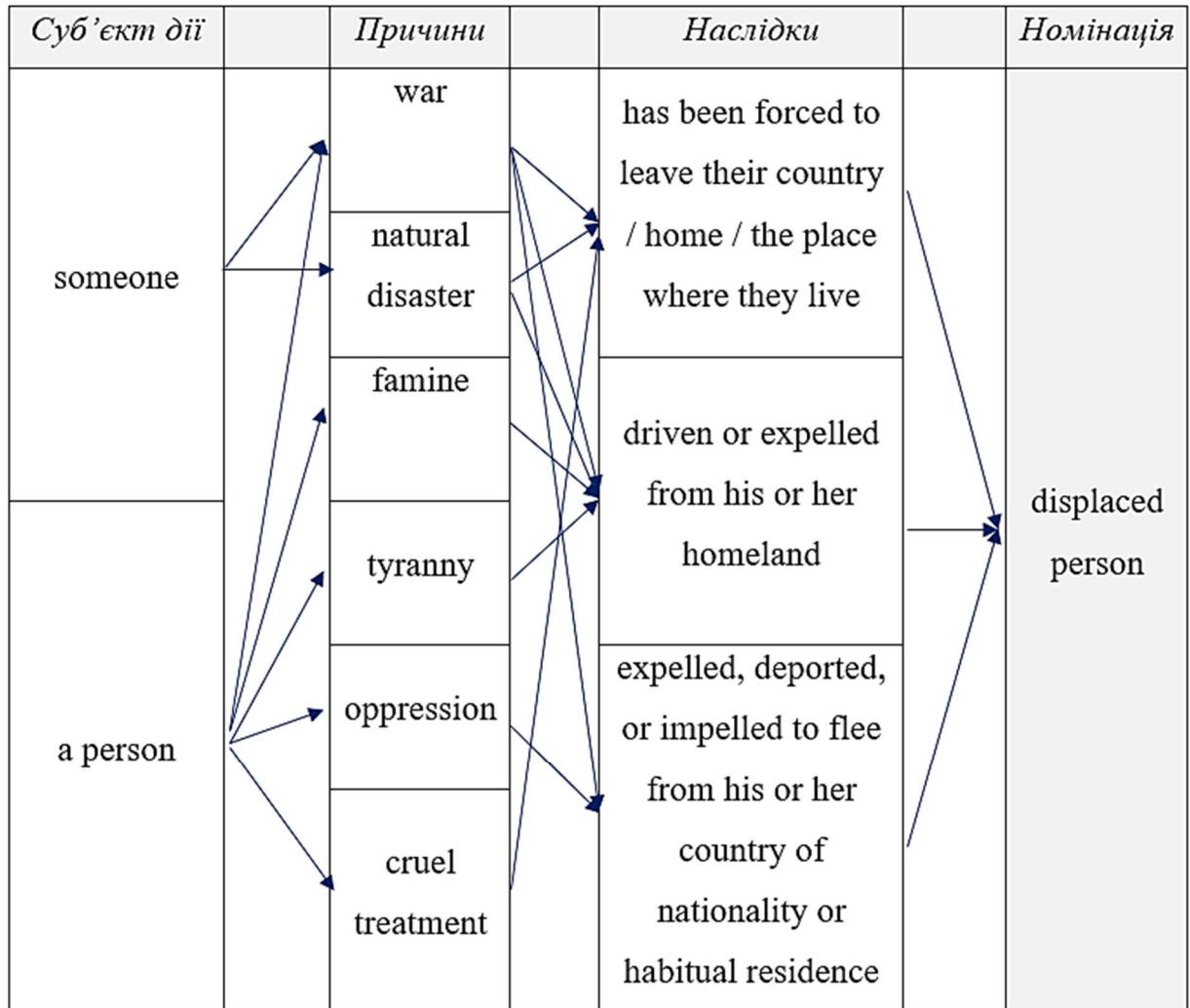

Схема 3.1.1.6. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці *a displaced person*.

Результати аналізу дозволили запропонувати лексикографічні моделі, наведені в схемах 3.2.1.1, 3.2.1.2, 3.2.2.1, 3.2.2.2).

3.1.2 Лексикографічні дані вербалізаторів когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ. “Великий тлумачний словник сучасної української мови” містить такі визначення лексеми *біженці*:

“1. Люди, що залишають місце свого проживання під час війни або стихійного лиха.

2. Люди, які внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками расової, національної належності тощо залишають місце свого проживання” [ВТССУМ 2005, с. 80].

Обидва визначення вказують на людину, яка не зі своєї волі залишила місце свого проживання.

“Етимологічний словник української мови”, укладений Я. Б. Рудницьким, зазначає лексему *біженець* серед дериватів іменника *біг*: “...*біженець, біженка, -нство, -нський...*” [Рудницький 1972, с. 129], при цьому походження лексеми *біг* виводиться через праслов’янські та індоєвропейські корені: “PS. **běgъ, *běgŋoti, *běgati, (*běžati)*, IE root ***bhēg*”- ‘to run’, evidenced in Hindi *bhāg-*, Gk. *fēbomai*, Lith. *bėgti*, Latv. *bēgt*, To. A. *pkānt*” [Рудницький 1972, с. 129].

За даними “Етимологічного словника російської мови”, на сьогодні немає єдиної точки зору на походження одиниці *беженець*: “деякі вважають, що воно чеського походження, інші говорять про його російське коріння, але в будь-якому випадку воно пов’язане з дієсловом *бежатъ* – той, хто рятується втечею, покидає свій будинок” [ЭСРЯ 2005, с. 31].

Із точки зору етимологічного розвитку лексеми *біженець* в українській мові “Етимологічно-семантичний словник української мови” надає такі дані: *біженець* – “втікач; від ст. сл. *бѣжати* – втікати. *Бѣжелец* – бѣглец, бѣгун, збѣр” [Іларіон–1 1979, с. 139]. З огляду на утворення цієї лексичної одиниці в її сучасній формі визначається морфологічний спосіб словотвору (див. таблицю 3.1.2.1).

Таблиця 3.1.2.1

Фрагмент кореневого гнізда слів із коренем *біг-* [Карпіловська 2002, с. 55]

<i>Біг-ти</i>	<i>біж-енець</i>	<i>біжен-ств(о)</i>
	<i>(утікач)</i>	<i>біжен-ськ(ий)</i>
	<i>біж-енк(а) (утікачка)</i>	

Одиниці *біж-енець* / *біж-енк(а)* утворені безпосередньо від базової одиниці гнізда *біг-ти* суфіксальним способом, тобто представляють словотвірну парадигму першого ступеню похідності, а словотвірний ланцюжок цих одиниць складається з п'яти членів.

“Етимологічний словник української мови” містить такі дані про формування та розвиток значення лексеми *бігти*: “р. *бѣгать, бежать*, бр. *бѣгы, бѣгаць*, др. *бѣгати, бѣжати, бѣчи*, п. *biegać, bies*, ч. *běhati, běžeti*, слц. *behať, bežať*, вл. *běhać, běžecь*, нл. *běhaś, běžasь*, полаб. *bezat*, болг. *бягам*, м. *бега*, схв. *бѣжати, бѣгати*, слн. *bégati, bežáti*, стсл. *бѣгати, вѣжати*; псл. *Běg-/běž* < **bēdž-*) < **bēg-* ‘утікати з переляку’; лит. *begti*, лтс. *bėgt*, прус. *begeiti*, гінді *bhāgnā* ‘бігти, утікати, уникати’, бенг. *bhāgā* ‘утікати, вислизати’, тох. А *pkäpt*, гр. *φέβομαι* ‘утікаю, боюся’, *φόβος* ‘втеча, страх’; не всіма приймаються зіставлення (Hirt Ablaut 135; Reichelt KZ 39, 40) з гр. *φεύω* ‘утікаю’, лат. *fugio* ‘тс.’, гот. *biugan* ‘гнути’, лит. *bugti* ‘лякатися, відступати’, дангл. *būgan* ‘гнути, утікати’; з української мови рум. *Bihúncă* ‘дрожки’, молд. *биху́нкэ* ‘тс.’” [ЕСУМ–1, с. 191–192]. Паралелі кореня **bheug-* з одиницями на позначення страху підтверджено і даними інших джерел: “Возможно также иное сближение: с греч. *φέβομαι* спасаюсь бѣгством, *φόβος* бѣгство, страх” [Брандт 1891, с. 44].

“Етимологічний словник слов’янських мов” частково наближається до вирішення питання походження безпосередньо одиниці *біженець* та акцентує на її недавньому утворенні: “*bežan(in)ъ*: болг. *бежан* ч. р. ‘беглец’ (БТР), сербохорв. *бежан*, діал. *бижан, бјежан* ч. р. ‘беглец’, *bježan* ч. р. ‘бегун; беглец’, *Vježan*, чоловіче ім’я (ім’я власне – з XIII ст., апелює – тільки у Вука, RJA I, 391), *бежан, бјѣжан* ч. р. ‘беглец, трус’ (PGA I, 379), дав.-руськ. *бѣжанинъ* ‘беглец’.

Ім’я, похідне від основи **bēg-* (див. **bēgt’i, *bēgъ*) за допомогою суф. *-ĕn-* та за участю сингулятивного *-inъ* ... Слід вважати, що саме від цієї основи **bežan-* у відносно недавній час утворилось руськ. *беженець* та відповідні форми у інших слов’янських мовах” [ЭССЯ–2 1975, с. 92].

У спробах знайти основну та найдавнішу форму словотвірного гнізда автори цього словника заявляють про те, що слов'янське дієслово (дав.-укр. бѣгчи, бѣгти, укр. бігти) необхідно пояснювати через індоєвропейський корінь **bheug-*: “(грец. φεύω ‘тікати, рятуватися втечею’, поряд з φεβάμαι ‘тікати, лякатися’ < **bheg^u-*; сюди ж лат. *fugio* ‘рятуватися втечею’; гот. *biugan*, нім. *biegen* ‘гнути’; лит. *bauginti* ‘лякати’), **bhug(h)-* (англос. *būgan* ‘гнути; тікати’, лит. *būgti* ‘злякатися’), **bhueg-*” [ЭССЯ–2 1975, с. 60]. При цьому “протослов'янський дієслівний корінь **beg-*: **bēg-*: **bōg-* сходять до індоєвропейського *bhweg-*: **bhwoǵ-*: **bhug-*, співвідносному з **bheug-*: **bhoug-*: **bhug-* ‘бігти; гнути’” [ЭССРЯ–1 2010, с. 41].

Всі ці дані дають підстави вважати лексему *біженець* однією з питомих одиниць української мови, що успадкована з індоєвропейської мовної свідомості (має праіндоєвропейське коріння **bheug-*), праслов'янської мови, має когнати в багатьох мовах та пройшла еволюційний шлях на власному мовному ґрунті.

“Юридичний словник” 1974 року тлумачить *біженців* як “осіб, які змушені були залишити місце свого постійного проживання внаслідок яких-небудь соціальних подій (напр., війна, національно-визвольна боротьба)” [ЮС 1974, с. 45]. Як бачимо, таке визначення не містить просторової конкретики, а формулювання *місце постійного проживання* є абстрактним і розмитим із точки зору означення адміністративно-територіальної й, відповідно, правової належності особи.

У 2009 році в “Словнику цивільного права” з'являється таке визначення юридичного терміна *біженець*: “особа, яка не є громадянином України і внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами

країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань” [Грін 2009, с. 29–30]. У цьому визначенні йдеться не про будь-яких біженців, а про біженців із будь-якої країни до України. Таке розуміння вперше було сформульовано в Законі України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту”, прийнятому 2001 року [Закон–3].

Отже, в юридичному визначенні:

- 1) актуалізується країна громадянства (будь-яка відмінна від України),
- 2) окреслюється територія знаходження особи під час визначення статусу біженця (перебування за межами країни громадянської належності),
- 3) допускається факт відсутності такого правового статусу особи, як громадянство / підданство, тобто акцентовані юридичні аспекти визначення терміна *біженець*.

У “Словнику складних юридичних термінів і визначень” 2018 року міститься більш узагальнене визначення терміна *біженці*: “особи, що покинули країну, в якій вони постійно проживали (найчастіше країну свого громадянства чи підданства), в результаті переслідувань, військових дій чи інших надзвичайних обставин” [ССЮТВ 2018, с. 10]. У двох останніх визначеннях зроблено акцент на структурному елементі правового статусу особи через семи *громадянство, підданство*. Саме цей змістовий елемент значення лексеми *біженець* визначає галузеву належність цього терміна до юридичного дискурсу.

2001 року Верховна Рада України прийняла закон “Про біженців”. У цьому документі сформульовано визначення юридичного терміна *біженець*: “особа, яка не є громадянином України і внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або,

не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань” [Закон–2]. У цьому визначенні йдеться про те, що перед набуттям статусу біженця людина стає *жертвою переслідувань* за однією чи цілою низкою ознак, про які зазначено в Законі (за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань).

“Великий тлумачний словник сучасної української мови” [ВТССУМ 2005, с. 366], а також “Словник української мови” за ред. І. К. Білодіда [СУМ–2 1971, с. 521] трактують іменник *жертва* таким чином:

“1. За релігійними обрядами деяких народів – предмет або жива істота, яких приносили в дар догам.

2. Добровільний внесок у вигляді грошей або яких-небудь предметів на користь когось, чогось; пожертвування.

3. Той, хто загинув від нещасного випадку, від руки ворога і т.ін. // Той, над ким знуцаються, проявляють насилля. // Про людей, тварин або комах, що перебувають у лапах хижака, у клітці, у сітці і т.ін. // перен. Той, хто переживає, терпить різні неприємності від кого-, чого-небудь.

4. Відмова від особистих прав, вигод і т.ін.; самопожертвування”.

Звернувшись до етимології одиниці *жертва*, отримуємо дані про два значення цієї лексеми (“1. Усе те, що людина добровільно віддає для якоїсь загальної справи, або задля особистого ідеалу; 2. Також, усе те, що підкорюється будь-якою силою” [Ларіон–2 1982, с. 39]), але при поясненні походження та процесу формування й розвитку значення в словнику йдеться тільки про перше визначення: “Жертва із ст. сл. жрътва, жъртва. У них той самий корінь, що й у ст. сл. жръти – приносити жертву (обрядово-релігійну) і жьрьць (звідси укр. жрець) – той, хто звершує обряд жертвоприношення, цебто служитель культу перед Н. Хр., і Священик у Церкві Христовій” [Ларіон–2 1982, с. 39]. Щодо більш глибокого коріння цієї одиниці,

то в словнику містяться дані про те, що “корінь ст. сл. жрѣтва, жертва походить від праіндоєвр. *ger. Тут праіндоєвр. g (r) на ґрунті слов’янських мов перейшло в ж ще в ранній праслов’янській добі. Праіндоєвр. g (r) в цьому випадку збереглося в гр. *geras* – пошана, дар; лат. *gratia* – вдячність; лит. *girti* – славити. У сучасній укр. мові для грошових дарів почало прийматися нове слово: *пожертва* (замість *жертва*)” [Ларіон–2 1982, с. 39]. Як бачимо, таке походження слова розкриває специфіку змісту одиниці *жертва* в значенні ‘добровільний дар, самопожертва’ та не пояснює вживання цієї лексичної одиниці в значенні ‘постраждала особа’. Етимологічні дані також підтверджують відсутність згадувань у писемних пам’ятках лексеми *жертва* в значенні ‘постраждала особа’.

Подібну етимологію містять інші етимологічні словники: “р. болг. *жѣртва*, др. *жьртва*, п. *žertwa*, *žartwa*, слц. *žertva* (з рос.), вл. *žertwa*, м. *жртва*, *жертва*, схв. *жртва*, слн. *žrtev*; – очевидно, запозичення з церковнослов’янської мови; стсл. *жрѣтва*, пов’язане *жьріж* ‘приношу жертву’, *жьрьць* ‘жрець’, зводиться до псл. *žrtva, спорідненого з лит. *girti* ‘хвалити, вихваляти’, прус. *girtwei* ‘тс.’, лат. *grātus* ‘приємний, привабливий, гідний подяки, вдячний’, ав. *gar*– «хвала, хвальна пісня; нагорода», дінд. *grṇati* ‘кличе; оспівує’; пов’язується також (Варбот ВЯ 1967/4, 70) з основою *ger–/gьr–/gor– ‘горіти, палити’” [ЕСУМ–2 1985, с. 194–195].

“Етимологічний словник української мови”, укладений Я. Б. Рудницьким, містить варіанти перекладу іменника *жертва* англійською: “*offering, sacrifice, victim*” [Рудницький 1982, с. 367]. Це єдиний випадок згадування значення ‘постраждала особа’ в етимологічних словниках. При цьому подальші відомості про походження лексеми *жертва* не підкріплюють дані про таке значення: “МуК. на ж’рѣтву (XVI с.), во жертву (XVII с.), ... офъру жертвы привяль (XVII с.), на жертву (XVIII с.), ОЕС. жрѣтва (XI с.), въ жрѣтву (XI с.), жертвы Apl.; Ru., Ву. жѣртва, ОС. žrѣtva, Ма. жртва, SC. žrtva, Sln. žrtev Cz., Slk. (from Uk.) žertva, Ро. (from Uk.) žertwa. – Deriv. жертвище, жертвовний, -ник, -ність, -но,

жертвенний, -ник, жертівня, [по]жертвувати, -ання, compounds: жертволюбний, -любність, -приношення, само[по]жертва; МУк. жертвище (XVII с.), жертвенникъ (XVIII с.), жертов'ник (1596 Зизаній), на жентовънику (XVII с.), ОЕС. жьртвище, жьртв'никъ, жесьтвеница, жьр'ти (1096), жряху (XII с.)” [Рудницький 1982, с. 367], як і дані про синоніми (як це визначено автором словнику): “предмет або жива істота, що їх у старовину приносили як дар богам; дар, самовідречення, відмова від особистих прав, вигод, привілеїв і т.п.” [Рудницький 1982, с. 367].

“Практичний словник синонімів української мови” надає такий синонімічний ряд лексеми *жертва* в різних її значеннях: “*офіра; (непосильна) остання сорочка; (богам) дар, принос, приносини; (на пам'ятник) пожертва, пожертвування; (аварії) потерпілий, (злочину – ще) покривджений*” [Караванський 2000, с. 111]. Серед наведених синонімічних одиниць присутні лексеми з ознаками юридичних термінів: *(аварії) потерпілий, (злочину) покривджений*.

Всі ці словникові відомості дають підстави для розгляду утворення другого значення лексеми *жертва* шляхом метонімізації, через яку, з певною частиною умовності та припущення, було акцентовано на таких діях та результатах: ‘*людина, що зазнала страждань від насилля чи внаслідок відданості чомусь, заради чогось*’ ← ‘*страждання*’ ← ‘*насильницька смерть*’ ← ‘*жертвування тварин заради чогось*’. Тобто, в результаті *жертва заради чогось* (блага інших людей, свободи, перемоги тощо) зазнала трансформацій та замінилась на *жертву чогось* (у випадку юридичної термінології – нападу, правопорушення, злочину, переслідування тощо).

Сьогодні словники різних галузей знань, що мають справу з людиною та її життєдіяльністю в суспільстві, оперують терміном *жертва* в межах своїх наукових парадигм. Так, психологія тлумачить *жертву* як “необхідність відмовитись від світу дитинства” [Зеленский 2008, с. 80], соціальна педагогіка під *жертвою* розуміє “особу, яка зазнала фізичного або психічного насилля, жорстокого поводження внаслідок дій іншої людини, стихійного лиха

чи аварії” [ТСМСПСР 2017, с. 65], віктимологія трактує *жертву* як “людину (сторону взаємодії), яка втратила значущі для неї цінності в результаті впливу на неї іншої людини (сторони взаємодії). В якості сторони взаємодії можуть виступати: одна людина, група людей, соціальний шар, клас, держава, коаліції держав” [Христенко, с. 266-267]. Словники юридичних термінів (відомі й доступні автору цієї роботи) не містять визначення одиниці *жертва* або словосполучень із зазначеною лексемою.

Щодо іменника *переслідування*, то у “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” та у “Словнику української мови” за ред. І. К. Білодіда його визначено як:

“1. Дія за значенням переслідувати.

2. *Утиски, пригноблення*” [ВТССУМ 2005, с. 927; СУМ–6 1975, с. 280].

Визначення цієї лексеми як юридичного терміна також не містяться в жодному з доступних словників правничої термінології.

Ця лексична одиниця іде від іменника *слід* – “р. бр. след, др. *слѣдъ*, п. *ślad, śledzić*, ч. слц. *sled*, вл. нл. *slěd*, болг. *следá*, м. *следа*, схв. слѣд, *слиѣд*, слн. *sléd*, стсл. *слѣдъ*; – псл. *slědъ* ‘слід, колія’ – споріднене з лит. *slidùs* ‘гладкий, слизький’, *slósti* ‘сповзати’, лтс. *slaóds* ‘похилий, спадистий; гладкий’, *slīēde* ‘слід, колія (слід саней)’, *slist (slīst)* ‘сковзати’, *slidēt* ‘тс.’, прус. *slidenikis* ‘собака-шукач’, дангл. *slīdan* ‘сковзати, сповзати’, свн. *slīten* ‘сковзати’, двн. *slito* ‘сани’, нвн. *Schlitten* ‘тс.’, дінд. *srēdhati* ‘блукає, блудить; сковзає’, гр. *ὀλοθάνω* ‘сковзаю’; іє. **(s)leidh-* ‘слизький; ковзати” [ЕСУМ–5 2006, с. 302].

Словники синонімів надають такі синонімічні ряди лексем *переслідування*:

“*нагінка, гоніння, утиски, с. пригноблення, гніт, гнобительство*” [Караванський 2000, с. 284],

“1) *гоніння*, 2) *утиски*” [Деркач 1960, с. 132],

переслідувати:

“(кого) гонити, гнати, гнатися за, о. наступати на п’яти, Р. вистежувати, П. (думки) мучити, не давати спокою, гнітити, докучати; (інодумців) піддавати утискам, гнобити, утискати, утискувати, ід. Не давати провітку” [Караванський 2000, с. 284],

“(звіра, ворога) гнати” [Деркач 1960, с. 132].

Виходячи з лексикографічних даних про одиниці *жертва* та *переслідування*, можемо припустити, що конструкція *жертва переслідувань* має значення “той, над ким знуцаються, проявляють насилля через утиски та пригноблення”.

Лексична одиниця *притулок* присутня у визначенні поняття *біженець* в українському законодавстві. При цьому дефініція цього поняття відсутня, а отже залишилася поза межами уваги правників та лінгвістів.

Згідно з даними етимологічних словників єдиної етимології одиниці *притулок* на сьогодні не існує. Припускається, що іменник *притулок* іде від праслова “туль – покривка, схованка; тулити – заховати, притулок – захист” [Іларіон–4 1994, с. 393]. В інших джерелах зазначено, що одиниця *притулок* має таку етимологію: “р. [туліть] “ховати, приховувати, закривати”, бр. туліць “приховувати”, туліцца “приятно ставитися; тулитися, линути”, п. tulić “заспокоювати”, zatulić “закрити”, ч. tuliti se “тулитися, притискатися”, слц. túlit’ sa “тс.”, вл. tuleć “притискати; гнути”, tulić “тс.”, нл. tuliś “гнути; ховати”, болг. туля “ховати; прикривати; затикати”, м. тули “тс.”, схв. тулити “гасити; тупити”, слн. túliti se “стискати, притискати”, prítúliti se “пригнутися”, р.-цсл. затулити “ховати”; псл. tuliti “притискати, тулити, всовувати, ховати; приборкувати; заспокоювати”” [ЕСУМ–5 2006, с. 672]. Нійбільш вірогідним визнається походження від “tulь “сагайдак” (з початковим значенням “притулок, вмістилище”), зіставлюваного з гр. σωλήν (гр. σ- з початкового tu-) “канава, жолоб”, дінд. tūṇaḥ “сагайдак”, tūṇavaḥ “флейта”; пов’язувалося також з вірм. t’ouł “дозвіл; м’який” (Meillet Études 420), далі з лит. túnoti “залишатися в тому самому стані; сидіти навпочіпки”, лтс. taiṇât “кутати” (Mühl.–Endz. IV 138); мало переконливе пов’язання

(Schuster-Šewc 1557) з вл. *studły* “прохолодний, теплуватий, холодний”, *studnyć* “охолоджувати; ставати холодним” [ЕСУМ–5 2006, с. 672].

Сучасне значення лексеми *притулок* зафіксовано в тлумачних словниках української мови:

“1) місце, де можна перебути якийсь час, відпочити і т.ін. // місце, де можна сховатися чи сховати когось від кого-, чого-небудь; захисток, укриття // місце, де хто-небудь може постійно жити, де йому забезпечено догляд і т.ін; житло, оселя // місце розради, втіхи для кого-небудь;

2) право на проживання, що надається якою-небудь державою іноземним громадянам, які зазнають переслідувань у себе на батьківщині;

3) (заст.) заклад для утримання і виховання сиріт та безпритульних дітей // заклад для утримання німецьких або старих людей, перев. одинаків” [СУМ–8 1977, с. 70; ВТССУМ 2005, с. 1137].

Друге тлумачення фіксує правове значення лексеми *притулок* і переміщує цю одиницю із загальноновживаної до спеціальної лексики.

Галузеві юридичні словники містять тлумачення терміна *притулок* і розкривають сутність цього явища з правової точки зору: “притулок –

1) інститут міжнародного та внутрідержавного (національного) права, за змістом якого фізична особа (іноземний громадянин або особа без громадянства) набуває можливості легально і на невизначений строк перебувати на території держави, яка гарантує їй безпеку і забезпеченість основними правами та свободами, з метою уникнути переслідування в іншій країні за політичні чи релігійні переконання, зайняття науковою діяльністю або з подібних причин;

2) право фізичних осіб звертатися до іншої держави за наданням можливості в’їзду та проживання з метою уникнути переслідування у своїй країні і користування такою можливістю, а також право держави надавати їм відповідну можливість (право притулку)” [Грін 2010, с. 380-381].

Також згадка про притулок для біженців міститься в Конституції України, в статті 26 якої сказано, що “іноземцям та особам без громадянства

може бути надано притулок у порядку, встановленому законом” [Конституція].

Отже, дані лексикографічних джерел дають підстави стверджувати, що термін *притулок* функціонує в юридичному дискурсі в складі вербалізаторів когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ, має зафіксоване значення в словниках і правових документах та використовується у складі термінологічних словосполучень на пряме позначення явища, яке називає.

За результатами аналізу даних *словників юридичних термінів* української мови було виявлено дві термінологічні одиниці (однослівні та структури) на вербалізацію когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ:

– ***біженець***:

“особа, яка не є громадянином України і внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань” [Грін 2009, с. 29–30];

“особа, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознаками раси, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або через політичні переконання перебувають за межами країни своєї громадянської належності та не можуть користуватися захистом цієї країни або не бажають користуватися цим захистом через такі побоювання” [ЕСДУ 2010, с. 64–65];

– ***переміщена особа***:

“а) особа, чий стан схожий зі становищем біженців; б) особа, яка рятується від переслідування, воєнних конфліктів або громадян, ворожнечі” [Грін 2010, с. 328];

За результатами аналізу даних *негалузевих тлумачних словників української мови* було виявлено дев'ять вербалізаторів (однослівних та структур) на позначення *біженця*:

– ***біженець***:

“людина, що залишає місце свого проживання під час війни або стихійного лиха” [СУМ–1 1970, с. 179];

“1) людина, що залишає місце свого проживання під час війни або стихійного лиха;

2) людина, яка внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками расової, національної належності тощо залишає місце свого проживання” [ВТССУМ 2005, с. 80];

– ***вигнанець***:

“той, хто вигнаний, висланий кудись з певної місцевості, території” [СУМ–1 1970, с. 374];

“той, кого вигнано, вислано кудись із певної місцевості, території” [ВТССУМ 2005, с. 130];

– ***виселенець***:

“той, кого виселили або хто виселився звідки-небудь” [СУМ–1 1970, с. 481; ВТССУМ 2005, с. 150];

– ***переміщена особа***:

“особа, силоміць вивезена з тимчасово окупованої території до чужої країни” [СУМ–6 1975, с. 229; ВТССУМ 2005, с. 918];

– ***переміщенець***:

“те саме, що переміщена особа” [СУМ–6 1975, с. 229; ВТССУМ 2005, с. 918];

– ***переселенець***:

“той, хто переселився, переселяється на нове місце проживання або переселений куди-небудь” [СУМ–6 1975, с. 273; ВТССУМ 2005, с. 926];

– ***переселець***:

“те саме, що переселенець” [СУМ–6 1975, с. 273; ВТССУМ 2005, с. 926];

– *переселянин*:

“діал. переселенець” [ВТССУМ 2005, с. 926];

– *утікач*:

“той, хто втікає, втік звідкись” [СУМ–10 1979, с. 513; ВТССУМ 2005, с. 1520].

Зведені з лексикографічних джерел (спеціальних словників юридичних термінів і негалузевих тлумачних словників англійської мови) дані про семантичне наповнення кожної дискретної термінологічної одиниці дозволили запропонувати схематизовані узагальнені структури значення таких одиниць (див. схеми 3.1.2.1, 3.1.2.2, 3.1.2.3, 3.1.2.4, 3.1.2.5, 3.1.2.6):

Утікач:

Суб'єкт дії		Причини		Наслідки		Номінація
той, хто			→	втікає, втік звідкись	→	утікач

Схема 3.1.2.1. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці *утікач*.

Переселенець, переселець, переселянин:

Суб'єкт дії		Причини		Наслідки		Номінація
той, хто			→	переселився, переселяється на нове місце проживання	→	переселенець
			→	переселений куди-небудь	→	

Схема 3.1.2.2. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці *переселенець* (*переселець, переселянин*).

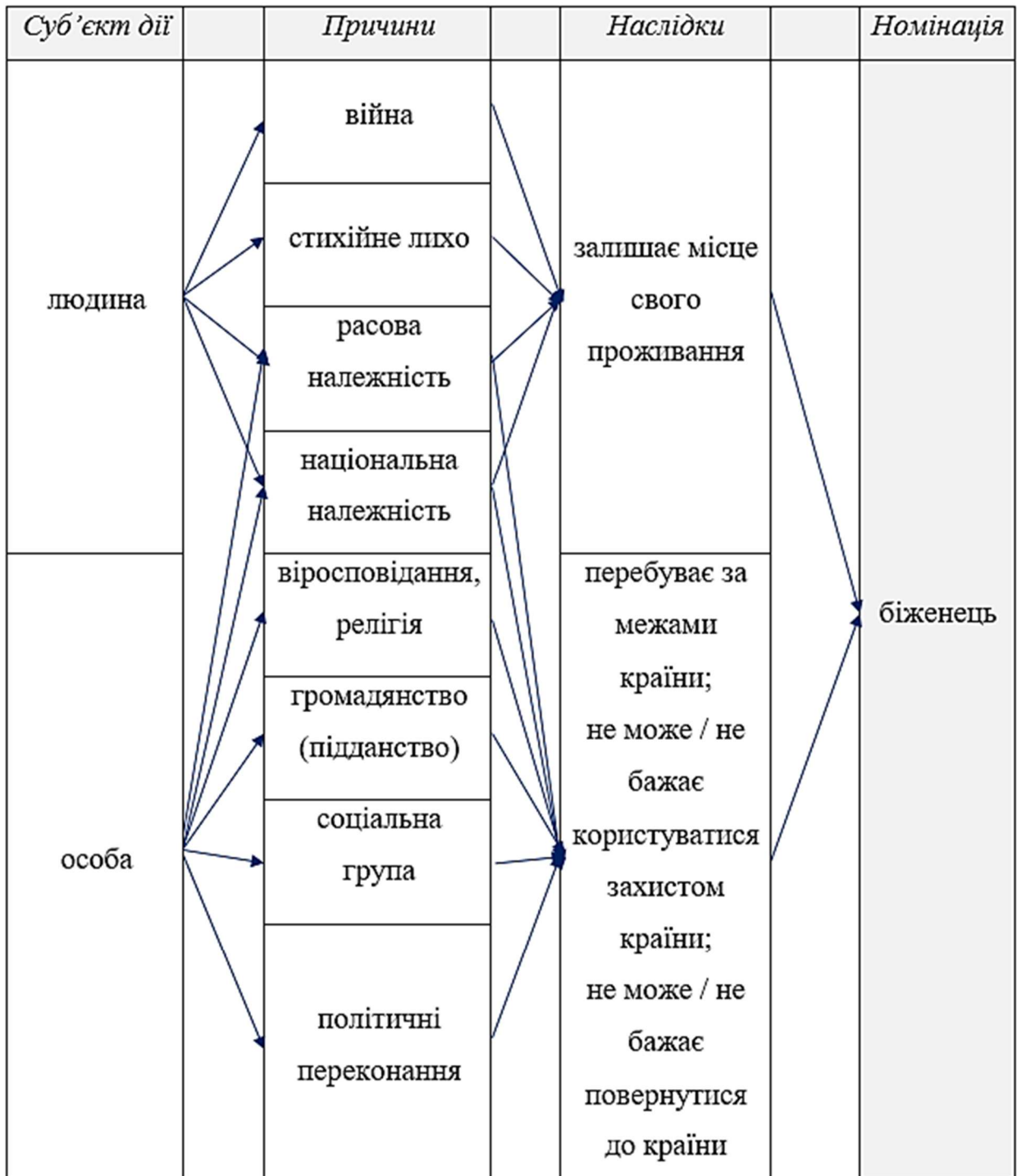
Біженець:

Схема 3.1.2.3. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці біженець.

Вигнанець:

Суб'єкт дії	Причини	Наслідки	Номінація
той, хто		вигнаний, висланий кудись з певної місцевості, території	вигнанець
той, кого		вигнано, вислано кудись із певної місцевості, території	

Схема 3.1.2.4. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці вигнанець.

Переміщена особа, переміщенець:

Суб'єкт дії	Причини	Наслідки	Номінація
особа	тимчасово окупована територія	силоміць вивезена до чужої країни	переміщена особа
	переслідування		
	воєнні конфлікти	рятується	
	громадяни		
	ворожнеча		

Схема 3.1.2.5. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці переміщена особа (переміщенець).

Виселенець:

Суб'єкт дії	Причини	Наслідки	Номінація
той, кого	→	виселили	звідки- небудь → виселенець
той, хто		виселився	

Схема 3.1.2.6. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці *виселенець*.

Результати аналізу дозволили запропонувати лексикографічні моделі, наведені в Схемах 3.3.1.1, 3.3.1.2, 3.3.2.1, 3.3.2.2).

3.2 Реконструкція лексикографічної моделі REFUGEE

3.2.1 Лексикографічна модель 'REFUGEE : CAUSES'. Таблиця 3.2.1.1 містить узагальнені дані щодо відсоткового збігу семантичного наповнення досліджуваних лексем (за даними негалузевих тлумачних словників англійської мови).

Таблиця 3.2.1.1

Семантичні збіги лексем лексикографічної моделі 'REFUGEE : CAUSES'

	<i>fugitive</i>	<i>refugee</i>	<i>runaway</i>
<i>displaced person</i>	25%	13%	0
<i>fugitive</i>		33%	17%
<i>refugee</i>			14%

За результатами аналізу даних негалузевих тлумачних словників англійської мови було виявлено такі лексеми та словосполучення на позначення когнітивної структури REFUGEE, які містять семантичні причини: *displaced person, fugitive, refugee, runaway* (див. схему 3.2.1.1).

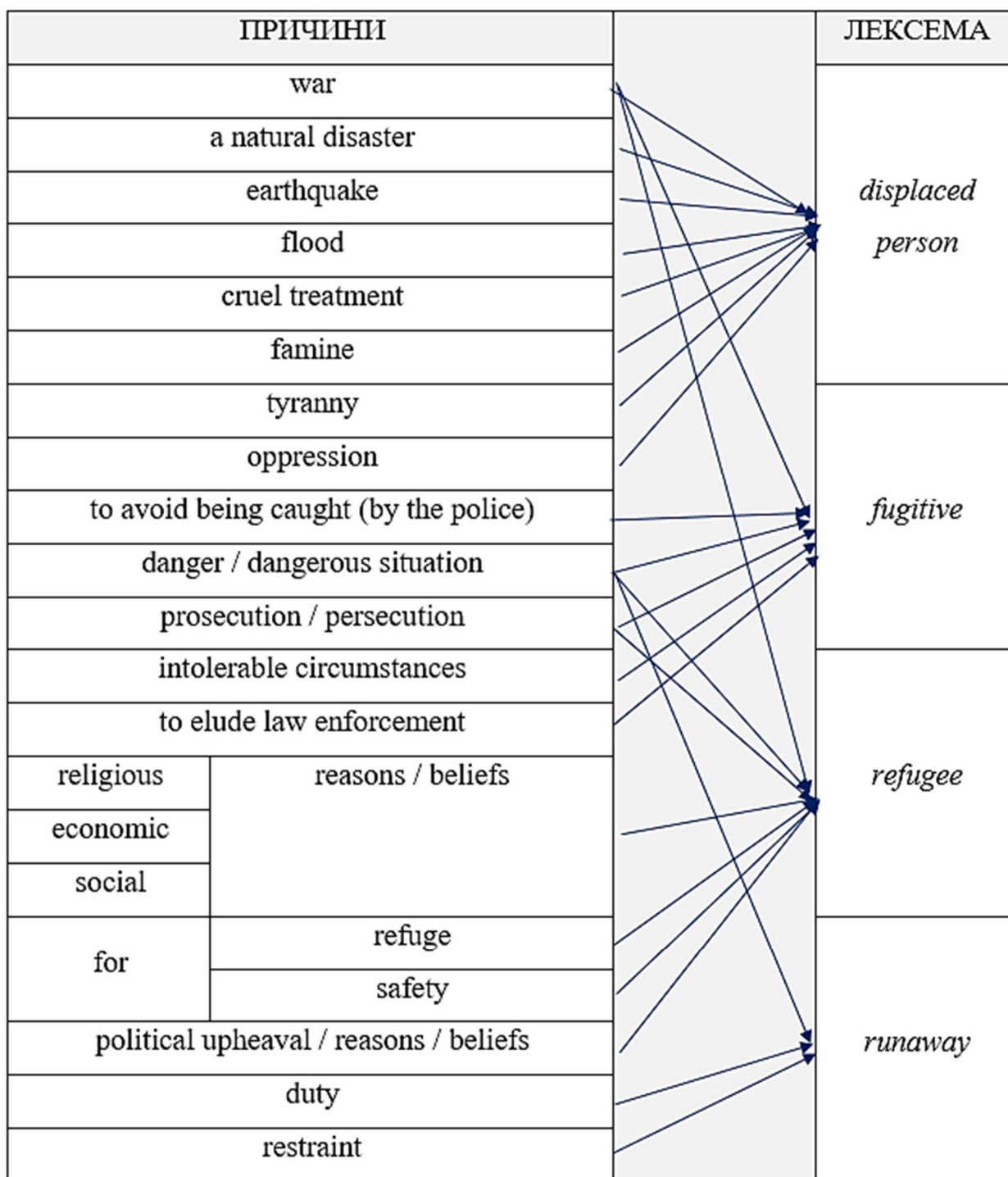

Схема 3.2.1.1. Лексикографічна модель 'REFUGEE : CAUSES' за даними негалузевих тлумачних словників

За результатами аналізу даних словників юридичних термінів англійської мови було виявлено такі термінологічні одиниці на позначення REFUGEE, що містять семеди причин: *fugitive*, *internally displaced person(s)*, *refugee* (див. схему 3.2.1.2).

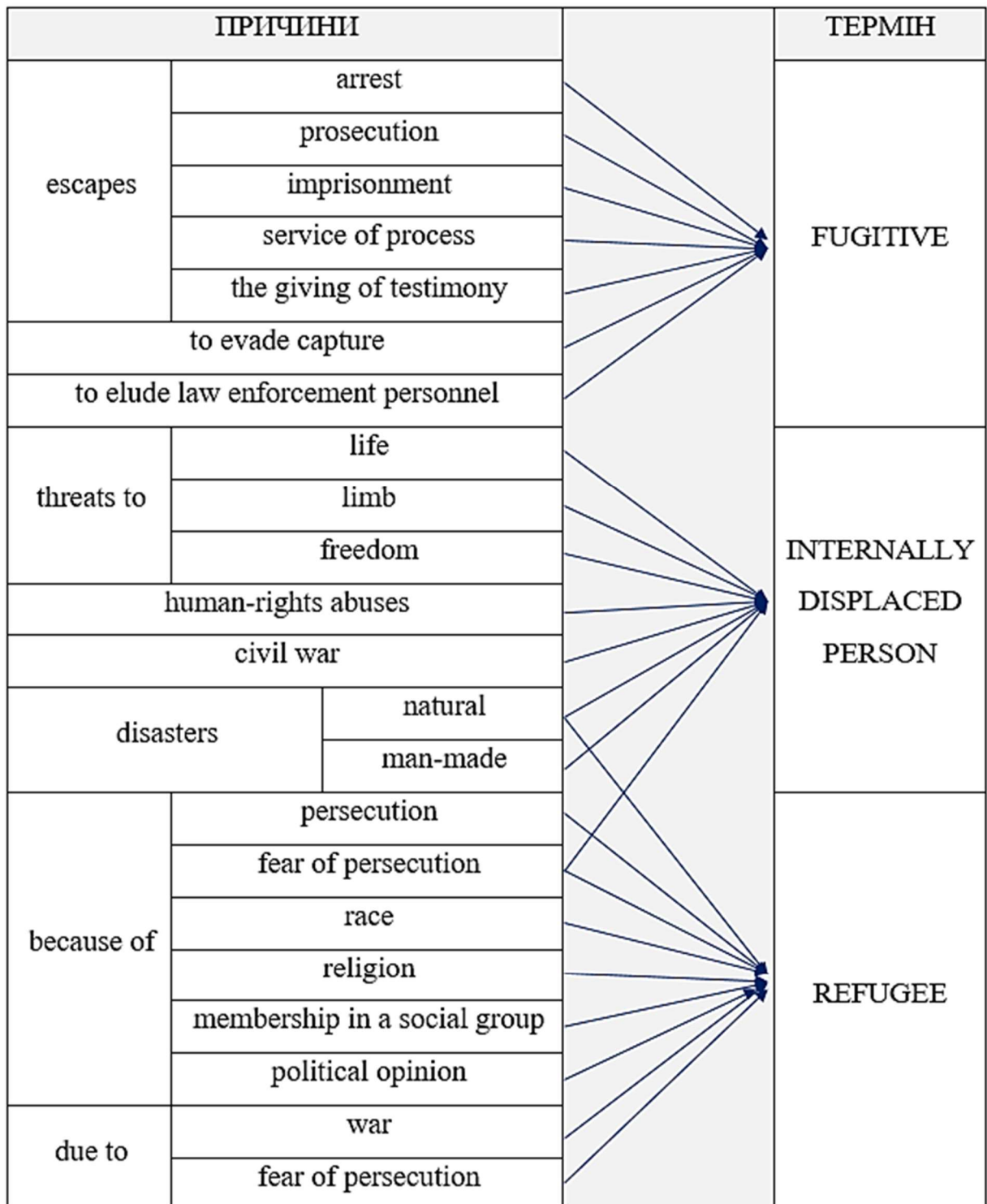

Схема 3.2.1.2. Лексикографічна модель 'REFUGEE : CAUSES' за даними словників юридичних термінів

Таблиця 3.2.1.2 містить узагальнені дані щодо відсоткового збігу семантичного наповнення досліджуваних термінів (за даними словників юридичних термінів англійської мови).

Таблиця 3.2.1.2

Семантичні збіги термінів лексикографічної моделі 'REFUGEE : CAUSES'

	<i>fugitive</i>	<i>internally displaced person</i>
<i>refugee</i>	0	22%
<i>fugitive</i>		0

Узагальнені дані щодо вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE, зафіксовані визначення яких містять семми *причин*, зведені до такого:

displaced person (*переміщена особа*):

war or a natural disaster (= something that causes a lot of damage) such as an earthquake, flood, famine, tyranny, forces or consequences of war or oppression, cruel treatment;

fugitive (*умікач*):

arrest, prosecution, imprisonment, service of process, or the giving of testimony, capture, criminal offense, law enforcement personnel, police or a dangerous situation, police, intolerable circumstances, danger (such as war) or persecution;

internally displaced person (*внутрішньо переміщена особа*):

threats to life, limb, or freedom, continuing threats, fear of persecution, human-rights abuses, civil war, natural or man-made disasters;

refugee (*біженець*):

persecution, fear of persecution, or natural disaster, well-founded fear of persecution on certain specific grounds, social, political, or religious reasons, disaster, including war, political upheaval, and famine, because of race, religion, membership in a particular social group, or political opinion, political upheaval, danger;

runaway (*умікач*):

danger, duty, or restraint.

Кількісні підрахунки семантичних збігів досліджуваних одиниць у межах лексикографічної моделі 'REFUGEE : CAUSES' дають такі показники:

– за даними словників юридичних термінів англійської мови:

refugee і *internally displaced person* – 22% (2 з 9);

refugee і *fugitive* – 0%;

fugitive і *internally displaced person* – 0%;

– за даними негалузевих тлумачних словників англійської мови:

displaced person і *fugitive* – 25% (2 з 8);

displaced person і *refugee* – 13% (1 з 8);

displaced person і *runaway* – 0%;

fugitive і *refugee* – 33% (2 з 6);

fugitive і *runaway* – 17% (1 з 6);

refugee і *runaway* – 14% (1 з 7).

На наступному етапі дослідження побудовані лексикографічні моделі будуть доповнені фреймовими моделями термінів.

3.2.2 Лексикографічна модель 'REFUGEE : EFFECTS'. Таблиця 3.2.2.1 містить узагальнені дані щодо відсоткового збігу семантичного наповнення досліджуваних термінів (за даними негалузевих тлумачних словників української мови).

Таблиця 3.2.2.1

Семантичні збіги лексем лексикографічної моделі 'REFUGEE : EFFECTS'

	<i>fugitive</i>	<i>refugee</i>	<i>runaway</i>
<i>displaced person</i>	0	50%	0
<i>fugitive</i>		50%	0
<i>refugee</i>			0

За результатами аналізу даних негалузевих тлумачних словників англійської мови було виявлено такі лексеми та словосполучення

на позначення когнітивної структури REFUGEE, які містять семми *наслідків*: *displaced person, fugitive, refugee, runaway*(див. схему 3.2.2.1).

ЛЕКСЕМА	НАСЛІДКИ	
DISPLACED PERSON	to leave	their home
		the place where they live
		their country
FUGITIVE	to flee from his or her	country of nationality
REFUGEE		habitual residence
RUNAWAY	flees	a country
		location
		to a foreign country

Схема 3.2.2.1. Лексикографічна модель ‘REFUGEE : EFFECTS’ за даними негалузевих тлумачних словників

Таблиця 3.2.2.2 містить узагальнені дані щодо відсоткового збігу семантичного наповнення досліджуваних термінів (за даними словників юридичних термінів англійської мови).

Таблиця 3.2.2.2

Семантичні збіги термінів лексикографічної моделі ‘REFUGEE : EFFECTS’

	<i>fugitive</i>	<i>internally displaced person</i>
<i>refugee</i>	0	0
<i>fugitive</i>		0

За результатами аналізу даних словників юридичних термінів англійської мови було виявлено такі термінологічні одиниці на позначення REFUGEE, які містять семми *наслідків*: *fugitive, internally displaced person(s), refugee* (див. схему 3.2.2.2).

ТЕРМІН	НАСЛІДКИ		
FUGITIVE	→	flees one jurisdiction (as a state) for another	
INTERNALLY		do not cross national borders	
DISPLACED		have no legal protection under international law	
PERSONS		unwilling	to return
REFUGEE		unable	

Схема 3.2.2.2. Лексикографічна модель ‘REFUGEE : EFFECTS’ за даними словників юридичних термінів

Узагальнені дані щодо вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE, зафіксовані визначення яких містять семеди наслідків, зведені до такого:

displaced person (переміщена особа):

has been forced to leave their home, has been forced to leave the place where they live, driven or expelled from his or her homeland, expelled, deported, or impelled to flee from his or her country of nationality or habitual residence, has been forced to leave their country or home;

fugitive (умікач):

flees or escapes, evades, by fleeing the jurisdiction or by hiding, hides, leaves the jurisdiction of the court where such crime has taken place or hides within such jurisdiction, is running away or hiding, is fleeing, tries to escape, flees a country or location, has escaped or is running away from somewhere;

internally displaced person (внутрішньо переміщена особа):

has been forced to migrate within a national territory, cannot establish a new residence, do not cross national borders and have no legal protection under international law;

refugee (біженець):

flees or is expelled from a country, seeks haven in another country, has been forced to flee his or her home, are unable to avail themselves of the protection

of the government of their state or origin, leave their native country or who are forced to leave, seeking refuge or asylum, has left his or her native country and is unwilling or unable to return to it, has escaped from their own country, flees for refuge or safety, especially to a foreign country, flees to a foreign country or power;

runaway (умікач):

has escaped or run away from somewhere, leaves home without telling anyone or without permission, runs away, has suddenly left or escaped from somebody / something, especially a child who has left home without telling anyone.

Кількісні підрахунки семантичних збігів досліджуваних одиниць у межах лексикографічної моделі ‘REFUGEE : EFFECTS’ дають такі показники:

– за даними словників юридичних термінів англійської мови:

refugee і *internally displaced person* – 0%;

refugee і *fugitive* – 0%;

fugitive і *internally displaced person* – 0%;

– за даними негалузевих тлумачних словників англійської мови:

displaced person і *fugitive* – 0%;

displaced person і *refugee* – 50% (1 з 2);

displaced person і *runaway* – 0%;

fugitive і *refugee* – 50% (1 з 2);

fugitive і *runaway* – 0%;

refugee і *runaway* – 0%.

На наступному етапі дослідження побудовані лексикографічні моделі будуть доповнені фреймовими моделями термінів.

3.3 Реконструкція лексикографічної моделі БІЖЕНЕЦЬ

3.3.1 Лексикографічна модель ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’.

За результатами аналізу даних негалузевих тлумачних словників української мови було виявлено такі лексеми та словосполучення на вербалізацію

когнітивної структури БІЖЕНЕЦЬ: *біженець, вигнанець, виселенець, переміщена особа, переміщенець, переселенець, переселець, переселянин, утікач*. При цьому проведений лексикографічний аналіз цих одиниць продемонстрував наявність сем *причин* у тлумаченні лише двох із них: *біженець* та *переміщена особа* (див. схему 3.3.1.1.).

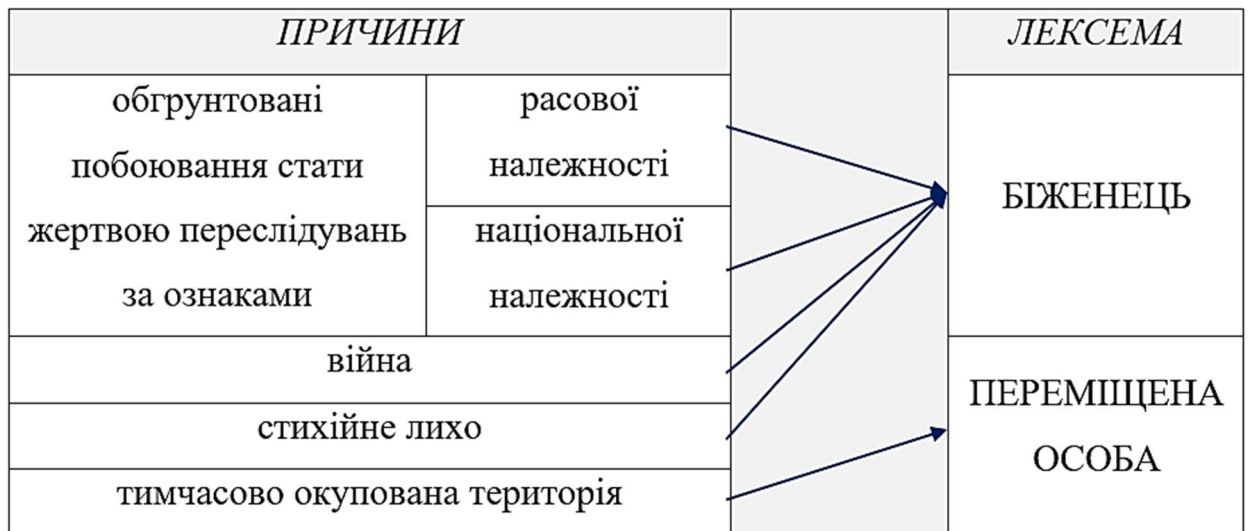

Схема 3.3.1.1. Лексикографічна модель ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’ за даними негалузевих тлумачних словників

Таблиця 3.3.1.1 містить узагальнені дані щодо відсоткового збігу семантичного наповнення досліджуваних лексем (за даними негалузевих тлумачних словників української мови).

Таблиця 3.3.1.1

Семантичні збіги одиниць лексикографічної моделі ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’

	<i>переміщена особа</i>
<i>біженець</i>	0

Таблиця 3.3.1.2 містить узагальнені дані щодо відсоткового збігу семантичного наповнення досліджуваних термінів (за даними словників юридичних термінів української мови).

Таблиця 3.3.1.2

Семантичні збіги термінів лексикографічної моделі ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’

	<i>переміщена особа</i>
<i>біженець</i>	0

За результатами аналізу даних словників юридичних термінів української мови було виявлено такі одиниці на позначення когнітивнолі терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ, що містять семеди причин: *біженець та переміщена особа* (див. схему 3.3.1.2).

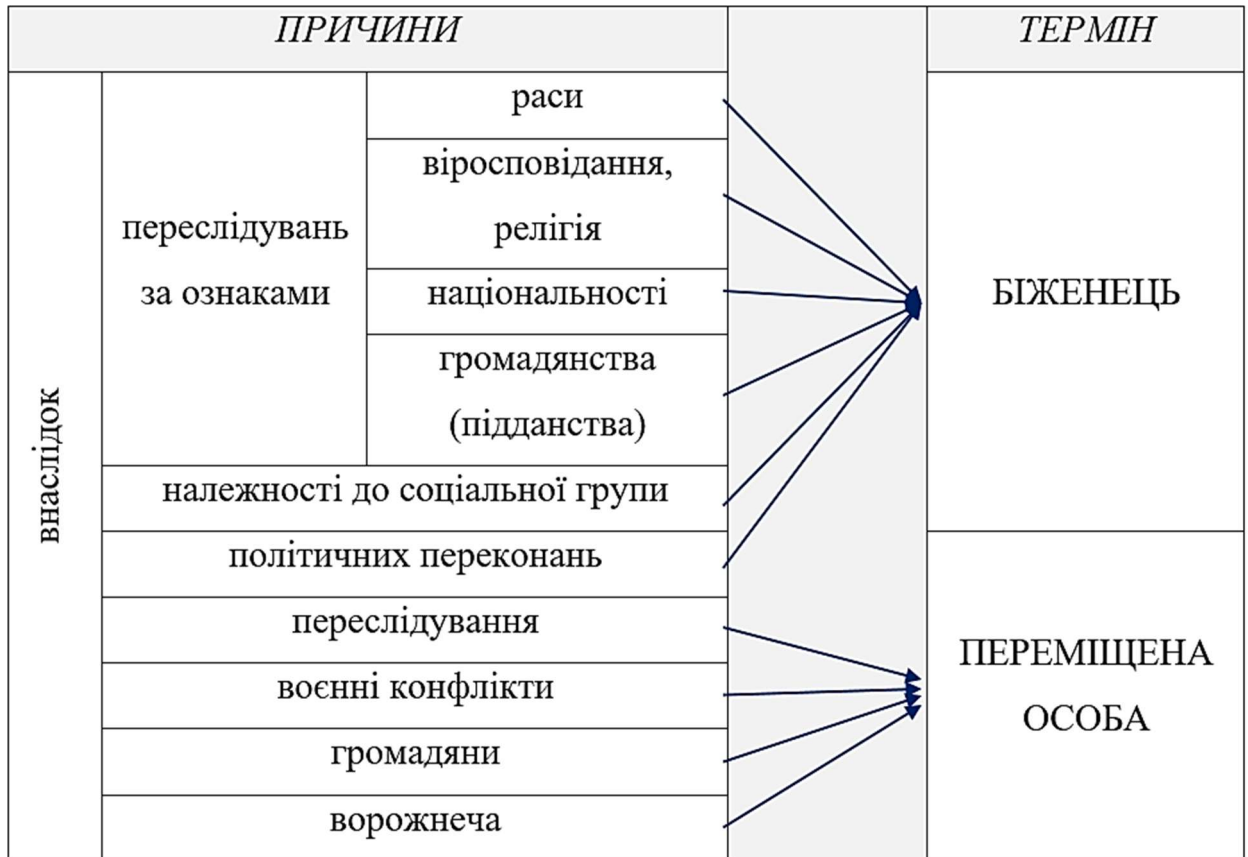

Схема 3.3.1.2. Лексикографічна модель 'БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ' за даними словників юридичних термінів

Узагальнені дані щодо вербалізаторів лексикографічної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ, зафіксовані визначення яких містять семеди причин, зведені до такого:

біженець:

внаслідок переслідувань за ознаками раси, віросповідання / релігії, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи, політичних переконань;

переміщена особа:

переслідування, воєнні конфлікти, ворожнеча, тимчасова окупація території.

Кількісні підрахунки семантичних збігів досліджуваних одиниць у межах лексикографічної моделі ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’ дають такі показники:

– за даними словників юридичних термінів української мови:

біженець і переміщена особа – 0%;

– за даними негалузевих тлумачних словників української мови:

біженець і переміщена особа – 0%.

На наступному етапі дослідження побудовані лексикографічні моделі будуть доповнені фреймовими моделями термінів.

3.3.2 Лексикографічна модель ‘БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’.

За результатами аналізу даних словників юридичних термінів української мови було виявлено такі термінологічні одиниці на позначення когнітивної структури БІЖЕНЕЦЬ, які містять семми *наслідки: біженець та переміщена особа* (див. схему 3.3.2.1).

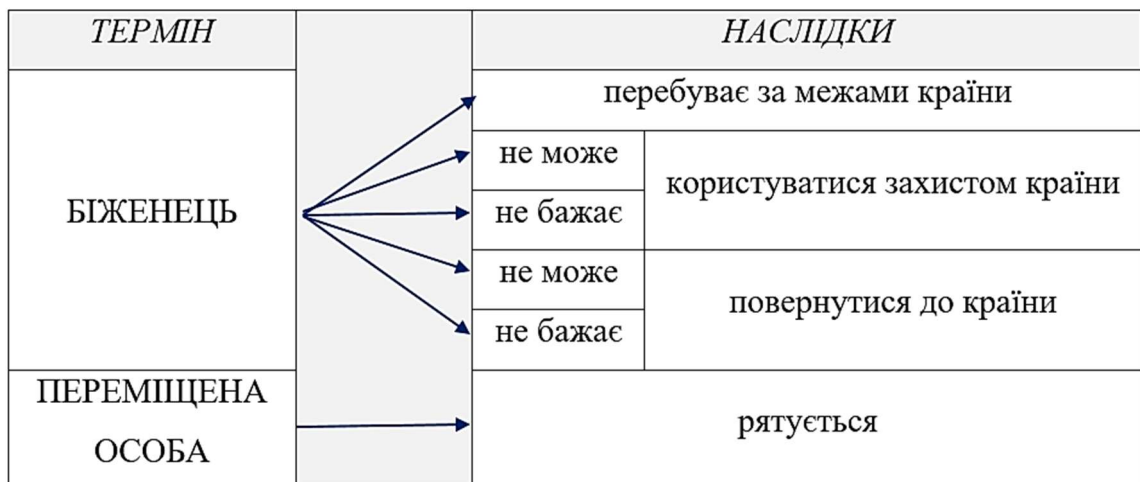

Схема 3.3.2.1. Лексикографічна модель ‘БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’ за даними словників юридичних термінів

Таблиця 3.3.2.2 містить узагальнені дані щодо відсоткового збігу семантичного наповнення досліджуваних термінів (за даними словників юридичних термінів української мови).

Семантичні збіги термінів лексикографічної моделі
‘БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’

	<i>переміщена особа</i>
<i>біженець</i>	0

За результатами аналізу даних негалузових тлумачних словників української мови було виявлено такі лексеми та словосполучення на позначення когнітивної структури БІЖЕНЕЦЬ, які містять семми *наслідки*: *біженець*, *вигнанець*, *виселенець*, *переміщена особа*, *переміщенець*, *переселенець*, *переселець*, *переселянин*, *утікач* (див. схему 3.3.2.2).

ЛЕКСЕМА	НАСЛІДКИ	
БІЖЕНЕЦЬ	залишає місце свого проживання	
ВИГНАНЕЦЬ	той, хто	вивезений
ВИСЕЛЕНЕЦЬ		вигнаний
ПЕРЕМІЩЕНА		висланий
ОСОБА		переселений
ПЕРЕМІЩЕНЕЦЬ	той, хто	виселився
ПЕРЕСЕЛЕНЕЦЬ		втік
ПЕРЕСЕЛЕЦЬ		втікає
ПЕРЕСЕЛЯНИН		переселився
УТІКАЧ	той, кого	переселяється
		вигнано
		виселили
		вислано

Схема 3.3.2.2. Лексикографічна модель ‘БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’ за даними негалузових тлумачних словників

Таблиця 3.3.2.2 містить узагальнені дані щодо відсоткового збігу семантичного наповнення досліджуваних термінів (за даними негалузевих тлумачних словників української мови).

Таблиця 3.3.2.2

Семантичні збіги лексем лексикографічної моделі
‘БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’

	<i>вигнанець</i>	<i>виселенець</i>	<i>переміщена особа,</i>	<i>переселенець, переселець, переселянин</i>	<i>утікач</i>
<i>біженець</i>	0	0	0	0	0
<i>вигнанець</i>		50%	50%	50%	0
<i>переміщена особа, переміщенець</i>		0		100%	0
<i>переселенець, переселець, переселянин</i>		0			0
<i>утікач</i>		50%			

Узагальнені дані щодо вербалізаторів когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ, зафіксовані визначення яких містять семми *наслідків*, зведені до такого:

біженець:

залишає місце свого проживання, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом;

вигнанець:

вигнаний, висланий кудись з певної місцевості, території;

виселенець:

виселили або виселився звідки-небудь;

переміщена особа, переміщенець:

силоміць вивезена до чужої країни, рятується;

переселенець, переселець, переселянин:

переселився, переселяється на нове місце проживання або переселений куди-небудь;

утікач:

втікає, втік звідкись.

Кількісні підрахунки семантичних збігів досліджуваних одиниць у межах лексикографічної моделі 'БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ' дають такі показники:

– за даними словників юридичних термінів української мови:

біженець і переміщена особа – 0%;

– за даними негалузевих тлумачних словників української мови:

біженець і вигнанець – 0%;

біженець і виселенець – 0%;

біженець і переміщена особа (переміщенець) – 0%;

біженець і переселенець (переселець, переселянин) – 0%;

біженець і утікач – 0%;

вигнанець і виселенець – 50% (1 з 2);

вигнанець і переміщена особа (переміщенець) – 50% (1 з 2);

вигнанець і переселенець (переселець, переселянин) – 50% (1 з 2);

вигнанець і утікач – 0%;

переміщена особа (переміщенець) і виселенець – 0%;

переміщена особа (переміщенець) і переселенець (переселець, переселянин) – 100% (1 з 1);

переміщена особа (переміщенець) і утікач – 0%;

переселенець (переселець, переселянин) і виселенець – 0%;

переселенець (переселець, переселянин) і утікач – 0%;

утікач і виселенець – 50% (1 з 2).

На наступному етапі дослідження побудовані лексикографічні моделі будуть доповнені фреймовими моделями термінів.

Висновки до розділу 3

Антропоцентричний та соціально-орієнтовний характер явища біженства визначає належність термінів *refugee* та *біженець* до декількох терміносистем і пояснює набуття цими термінами різних тлумачень і відтінків термінологічної семантики в залежності від екстралінгвістичних підстав, які акцентують на галузевих складових цього явища і, відповідно, визначають його термінологічний зміст.

За допомогою аналізу дискретних одиниць та семантичних компонентів вербалізаторів когнітивної структури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ виявлено терміни, які є визначальними для формування базису конфетосфери REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ у лінгвокультурі англomовних та українськомовної країн. Результати вивчення юридичних термінів на позначення REFUGEE та БІЖЕНЕЦЬ (формування, розвиток і трансформація значення, процес термінологізації – на основі етимологічних та лексикографічних даних) дозволили сформувати дослідницьку стратегію та означити підходи до розуміння процесу вербалізації когнітивних терміноструктур у мовних одиницях.

Етимологічний та лексикографічний аналіз забезпечив проведення дослідження змістового наповнення й семантичного обсягу лексем на позначення REFUGEE та БІЖЕНЕЦЬ у терміносистемах різних наукових галузей, з'ясування екстралінгвістичних чинників, що впливають на зміст та семантичні зміни в значенні вербалізаторів, виявлення специфіки мовної реалізації когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ у сучасних англійській та українській мовах.

За отриманими даними створено лексикографічні моделі 'REFUGEE : CAUSES', 'REFUGEE : EFFECTS', 'БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ' та 'БІЖЕНЕЦЬ :

НАСЛІДКИ' на основі різних джерел матеріалу: спеціальних словників юридичної термінології та негалузевих тлумачних словників англійської та української мов. Із термінологічних та нетермінологічних вербалізаторів когнітивної структури REFUGEE виділено спільні та окремі риси основних вербалізаторів відповідно до різних джерел даних:

– словники юридичної термінології англійської мови:

семи *причин* збігаються:

22% (*refugee – internally displaced person*);

семи *причин* не збігаються:

refugee – fugitive, fugitive – internally displaced person;

семи *наслідків* не збігаються:

refugee – internally displaced person, refugee – fugitive, fugitive – internally displaced person;

– негалузеві тлумачні словники англійської мови:

семи *причин* збігаються:

33% (*fugitive – refugee*),

25% (*displaced person – fugitive*),

17% (*fugitive – runaway*),

14% (*refugee – runaway*),

13% (*displaced person – refugee*);

семи *причин* не збігаються:

displaced person – runaway;

семи *наслідків* збігаються:

50% (*displaced person – refugee, fugitive – refugee*);

семи *наслідків* не збігаються:

displaced person – fugitive, displaced person – runaway, fugitive – runaway, refugee – runaway;

– словники юридичної термінології української мови:

семи *причин* не збігаються:

біженець – переміщена особа;

семи наслідків не збігаються:

біженець – переміщена особа;

– негалузеві тлумачні словники української мови:

семи причин не збігаються:

біженець – переміщена особа;

семи наслідків збігаються:

100% (*переміщена особа – переселенець*),

50% (*вигнанець – виселенець, вигнанець – переміщена особа, вигнанець – переселенець, утікач – виселенець*);

семи наслідків не збігаються:

біженець – вигнанець, біженець – виселенець, біженець – переміщена особа, біженець – переселенець, біженець – утікач, вигнанець – утікач, переміщена особа – виселенець, переміщена особа – утікач, переселенець – виселенець переселенець – утікач.

Створені лексикографічні моделі когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ інтегруються у фреймові моделі термінів.

Основні наукові результати розділу 3 опубліковані у таких працях автора: [141, 154, 321, 322].

РОЗДІЛ 4
ФРЕЙМОВА РЕКОНСТРУКЦІЯ
КОГНІТИВНОЇ ТЕРМІНОСТРУКТУРИ *REFUGEE* / *БІЖЕНЕЦЬ*
В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Лексикографічна та фреймова моделі термінологічної одиниці професійної мови, актуалізований в юридичному дискурсі, будується в цій роботі на комплексному опрацюванні трьох основних джерел матеріалу: даних спеціальних галузевих словників юридичних термінів, які фіксують значення термінів з урахуванням специфіки конкретної галузі (особливо у випадках термінів багатогалузевого характеру); даних нетермінологічних тлумачних словників конкретної мови та даних законодавчих документів, у яких тлумачяться аналізовані терміни для використання в правовій практиці і які організовані нами в пілотний паралельний англо-український корпус юридичних текстів.

4.1 Вербалізація когнітивної терміноструктури *REFUGEE* / *БІЖЕНЕЦЬ* в англomовному та українськомовному юридичних дискурсах

4.1.1 Реконструкція вербалізаторів когнітивної терміноструктури *REFUGEE*. За результатами аналізу *законодавчих документів англійською мовою* було виявлено чотири термінологічні одиниці (однослівні та структури) на вербалізацію когнітивної терміноструктури *REFUGEE*:

an asylum seeker (*шукач притулку*):

“a third-country national or a stateless person who has made an application for international protection in respect of which a final decision has not yet been taken” (‘громадянин третьої країни або особа без громадянства, яка подала

заяву про міжнародний захист, стосовно якої ще не прийнято остаточного рішення’) [MSRAS];

internally displaced persons (внутрішньо переміщені особи):

“persons or groups of persons who have been forced or obliged to flee or to leave their homes or places of habitual residence, in particular as a result of or in order to avoid the effects of armed conflict, situations of generalized violence, violations of human rights or natural or human-made disasters, and who have not crossed an internationally recognized State border” (‘особи, групи осіб, яких змусили або зобов’язали втекти або покинути свої домівки або місця звичайного проживання, в тому числі в результаті або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, природних або техногенних катастроф, і які не перетинали міжнародно визнані державні кордони’) [GPID];

a person eligible for subsidiary protection (особа, яка потребує додаткового захисту):

“a third-country national or a stateless person who does not qualify as a refugee but in respect of whom substantial grounds have been shown for believing that the person concerned, if returned to his or her country of origin, or in the case of a stateless person, to his or her country of former habitual residence, would face a real risk of suffering serious harm as defined in Article 15 (Serious harm consists of: (a) the death penalty or execution; or (b) torture or inhuman or degrading treatment or punishment of an applicant in the country of origin; or (c) serious and individual threat to a civilian’s life or person by reason of indiscriminate violence in situations of international or internal armed conflict), and to whom Article 17 (1) and (2) (a third-country national or a stateless person is excluded from being eligible for subsidiary protection where there are serious reasons for considering that) does not apply, and is unable, or, owing to such risk, unwilling to avail himself or herself of the protection of that country” (‘громадянин третьої країни або особа без громадянства, яка не кваліфікується як біженець, але стосовно якої було виявлено істотні підстави вважати, що ця особа

при поверненні до країни походження, або у випадку особи без громадянства, до країни її колишнього звичайного проживання, зіткнеться з реальним ризиком зазнати серйозної шкоди, визначеної у Статті 15 (Серйозна шкода складається з: (а) смертної кари чи страти; або (б) катування, нелюдського чи принизливого поводження або покарання заявника в країні походження або (с) серйозна та особиста загроза життю цивільної особи через тотальне насильство в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту) та до яких не застосовується стаття 17 (1) та (2) (громадянин третьої країни або особа без громадянства виключається з права на субсидіарний захист, якщо на те є серйозні причини), і не може або через такий ризик не бажає особисто скористатися захистом цієї країни’) [EUR];

a refugee (біженець):

“any person who ... owing to wellfounded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it” (‘особа, яка має обґрунтований страх переслідування через расу, релігію, національність, належність до певної соціальної групи чи політичну думку, перебуває за межами країни свого громадянства і не має можливості або через такий страх не бажає скористатися захистом цієї країни; чи особу без громадянства, що перебуває за межами країни свого попереднього звичайного проживання внаслідок таких подій і не має можливості або через такий страх не бажає повертатися до неї’) [CPRSR].

Дані про семантичне наповнення кожної дискретної термінологічної одиниці в сучасних англійських законодавчих текстах дозволили запропонувати схематизовані узагальнені структури значення таких терміноодиниць.

An asylum seeker (шукач притулку):

Суб'єкт дії	Причини	Наслідки	Номінація
a third-country national		has made an application for international protection in respect of which a final decision has not yet been taken	asylum seeker
a stateless person			

Схема 4.1.1.1. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці *an asylum seeker*.

Internally displaced persons (внутрішньо переміщені особи):

Суб'єкт дії	Причини	Наслідки	Номінація
persons / groups of persons	armed conflict	have been forced or obliged to flee or to leave their homes or places of habitual residence + have not crossed an internationally recognized State border	internally displaced persons
	generalized violence		
	violations of human rights		
	natural or human-made disasters		

Схема 4.1.1.2. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці *internally displaced persons*.

A person eligible for subsidiary protection (особа, яка потребує додаткового захисту):

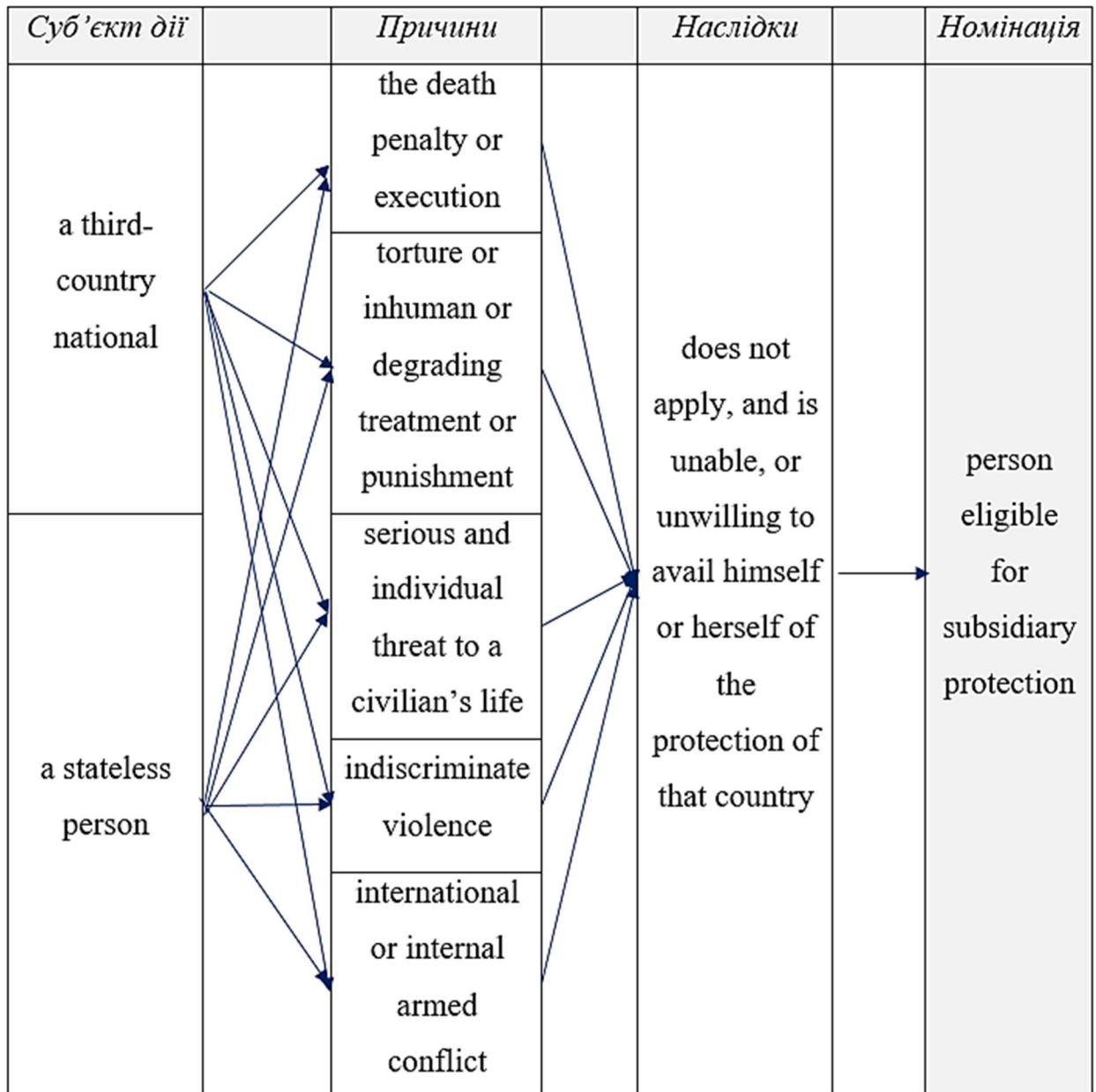

Схема 4.1.1.3. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці a person eligible for subsidiary protection.

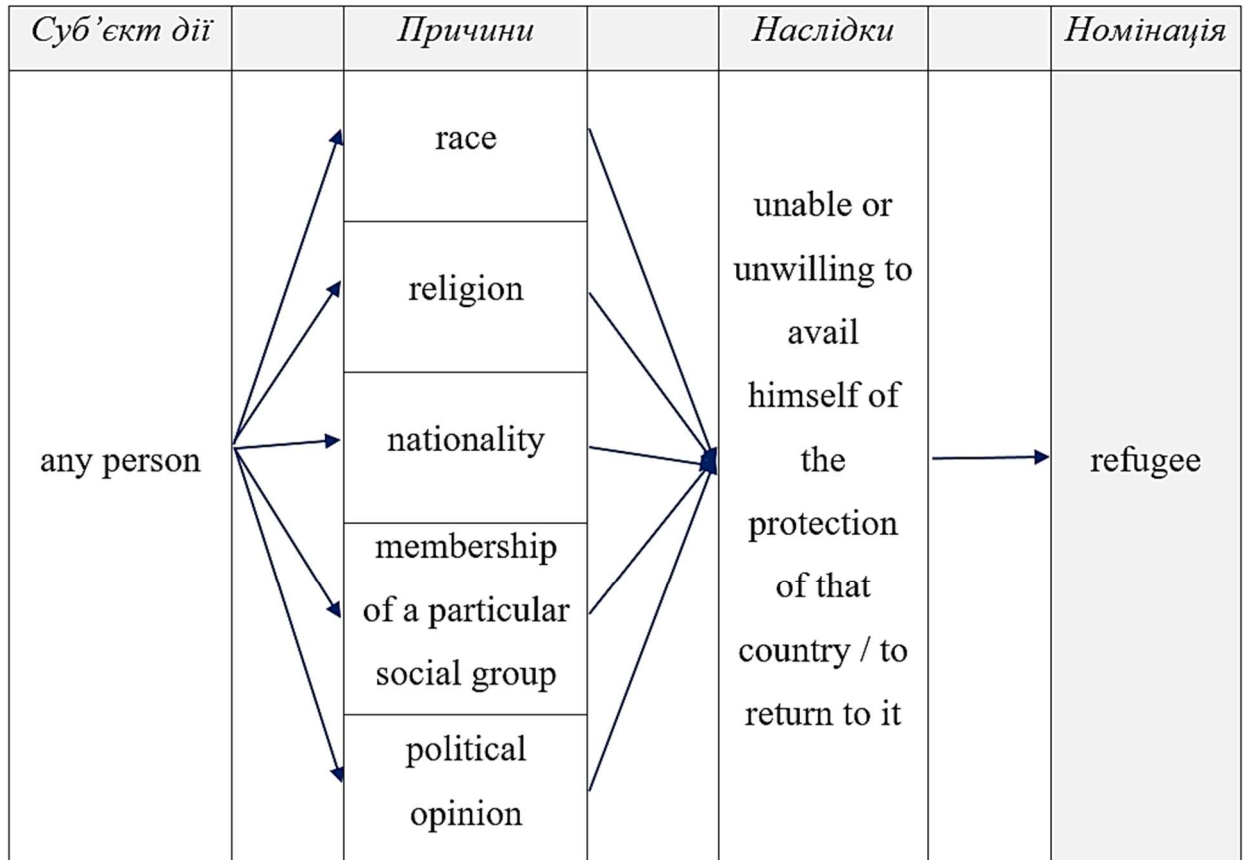
A refugee (біженець):

Схема 4.1.1.4. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці *a refugee*.

Результати аналізу дозволили запропонувати фреймові моделі (схеми 4.2.1.1, 4.2.2.1) та генералізовану модель причинно-наслідкової семантики юридичного терміна (рисунок 5.1.1).

4.1.2 Реконструкція вербалізаторів когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ. За результатами аналізу *правових актів* було виявлено шість термінологічних одиниць (однослівних та структур) на вербалізацію когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ:

– *біженець*:

“особа, яка не є громадянином України і внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності

до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань” [Закон–2];

“особа, яка, не будучи громадянином Сторони, що надала притулок, була змушена покинути місце свого постійного проживання на території іншої Договірної Сторони внаслідок вчиненого щодо неї або членів її родини насильства або переслідування в інших формах, або реальної небезпеки зазнати переслідування за ознакою расової чи національної приналежності, віросповідання, мови, політичних переконань, а також приналежності до певної соціальної групи в зв’язку зі збройними і міжнаціональними конфліктами” [Угода];

– *вимушений переселенець*:

“особа, яка, будучи громадянином Сторони, що надала притулок, була змушена покинути місце свого постійного проживання на території іншої Договірної Сторони внаслідок вчиненого щодо неї або членів її родини насильства або переслідування в інших формах, або реальної небезпеки зазнати переслідування за ознакою расової чи національної приналежності, віросповідання, мови, політичних переконань, а також приналежності до певної соціальної групи в зв’язку зі збройними і міжнаціональними конфліктами” [Угода];

– *внутрішньо переміщена особа*:

“громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства,

порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру” [Закон–5];

– *особа, яка потребує додаткового захисту:*

“особа, яка не є біженцем відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року і Протоколу щодо статусу біженців 1967 року та цього Закону, але потребує захисту, оскільки така особа змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини і не може чи не бажає повернутися до такої країни внаслідок зазначених побоювань” [Закон–3];

– *особа, яка потребує тимчасового захисту:*

“іноземець та особа без громадянства, які постійно проживають на території країни, що має спільний кордон з Україною, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження” [Закон–3];

– *переселенець:*

“особа, що проживала на радіоактивно забрудненій території і відселена згідно із списком, складеним облдержадміністрацією, або переселилася самостійно на підставі направлення, виданого облдержадміністрацією місця відселення” [Постанова].

Дані про семантичне наповнення кожної дискретної термінологічної одиниці в сучасних англійських законодавчих текстах дозволили запропонувати схематизовані узагальнені структури значення таких терміноодиниць (див. схеми 4.1.2.1, 4.1.2.2, 4.1.2.3, 4.1.2.4, 4.1.2.5, 4.1.2.6).

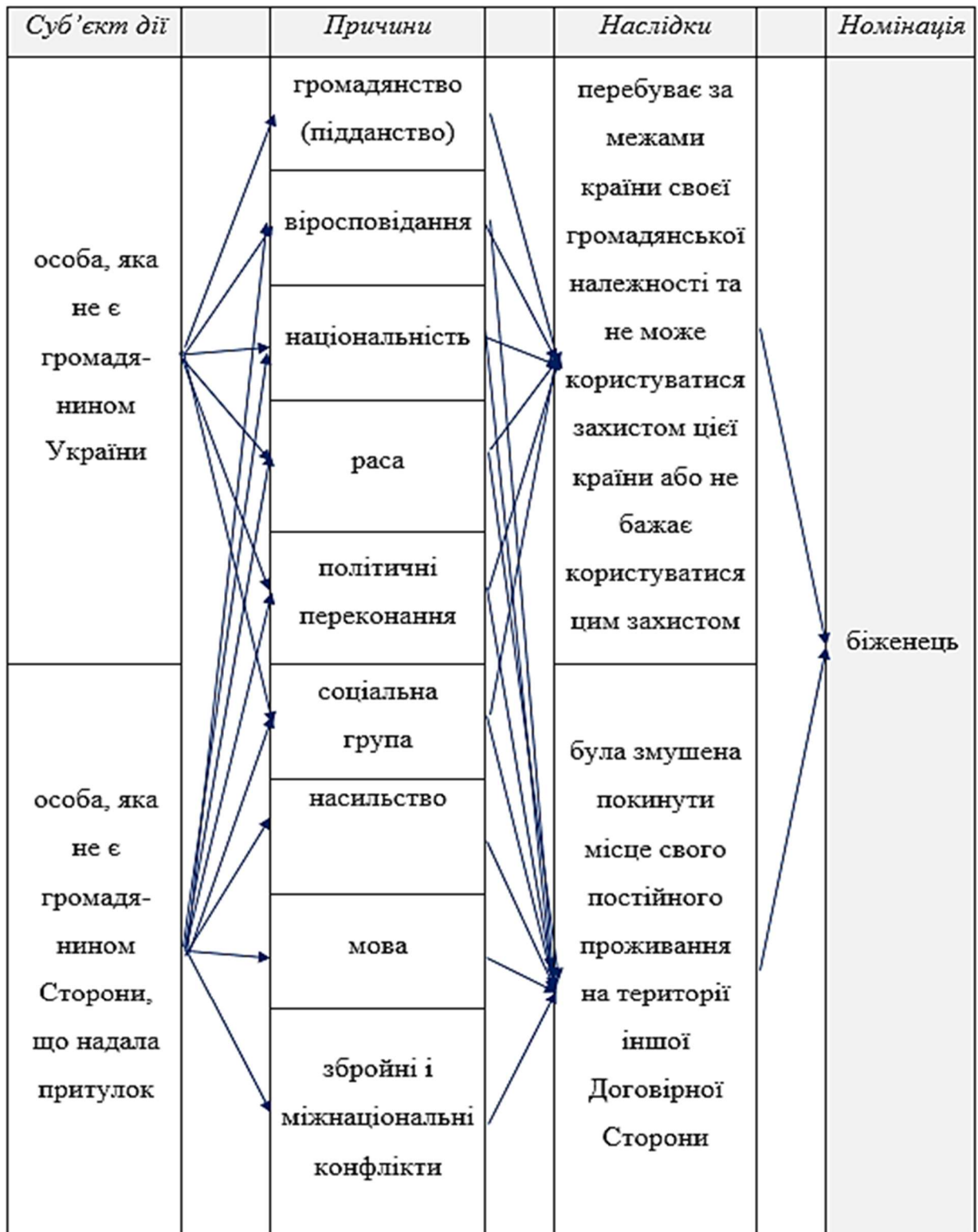
Біженець:

Схема 4.1.2.1. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці біженець.

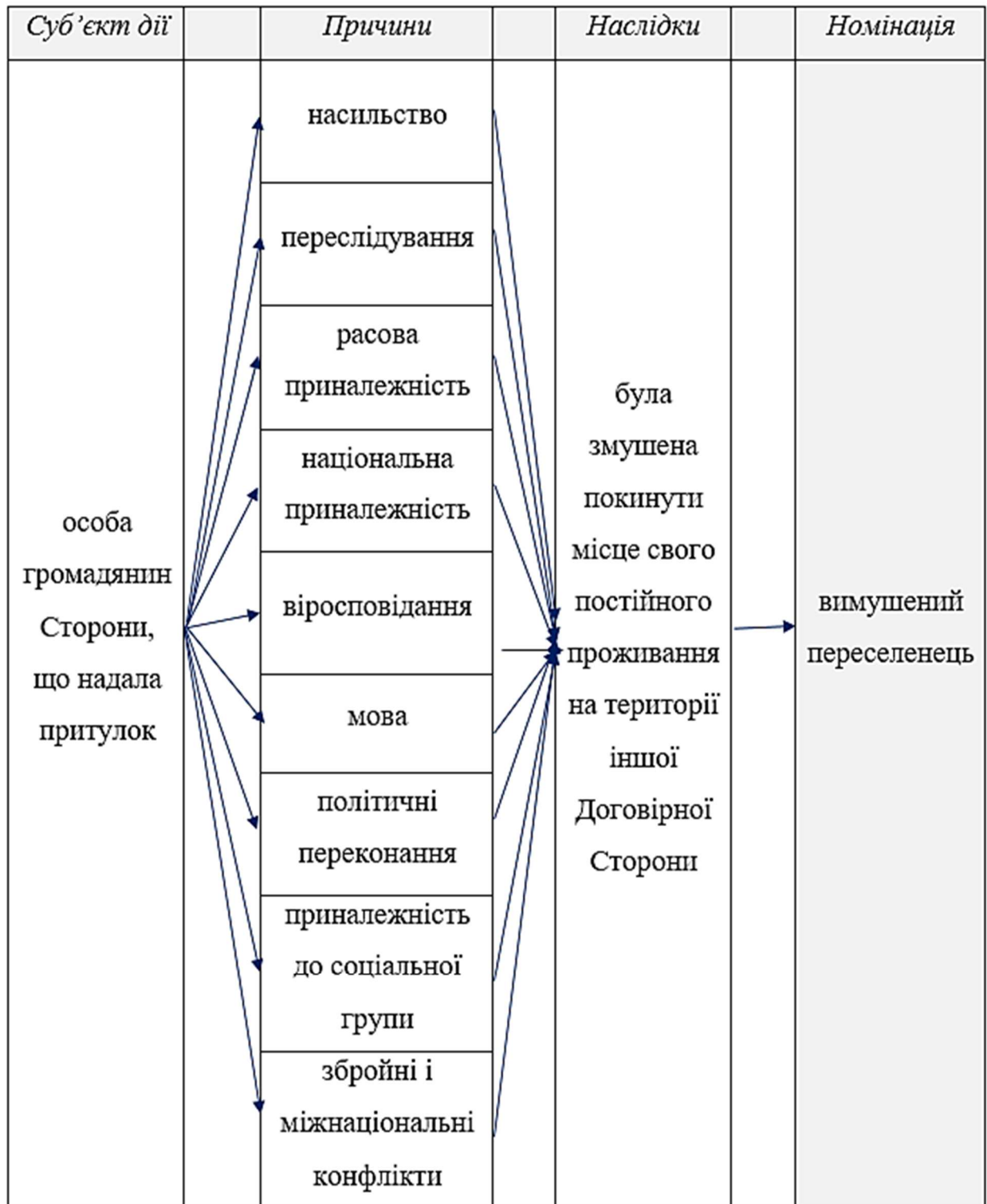
Вимушений переселенець:

Схема 4.1.2.2. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці *вимушений переселенець*.

Внутрішньо переміщена особа:

Суб'єкт дії		Причини		Наслідки		Номінація
громадянин України		збройного конфлікту		змусили залишити або покинути своє місце проживання		внутрішньо переміщена особа
		тимчасової окупації				
Іноземець		повсюдних проявів наси́льства				
		порушень прав людини				
особа без громадянства		надзвичайних ситуацій				
		природного чи техногенного характеру				

Схема 4.1.2.3. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці *внутрішньо переміщена особа*.

Переселенець:

Суб'єкт дії		Причини		Наслідки		Номінація
особа	→	радіоактивно забруднена територія	→	відселена або переселилася самостійно	→	переселенець

Схема 4.1.2.4. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці *переселенець*.

Особа, яка потребує додаткового захисту:

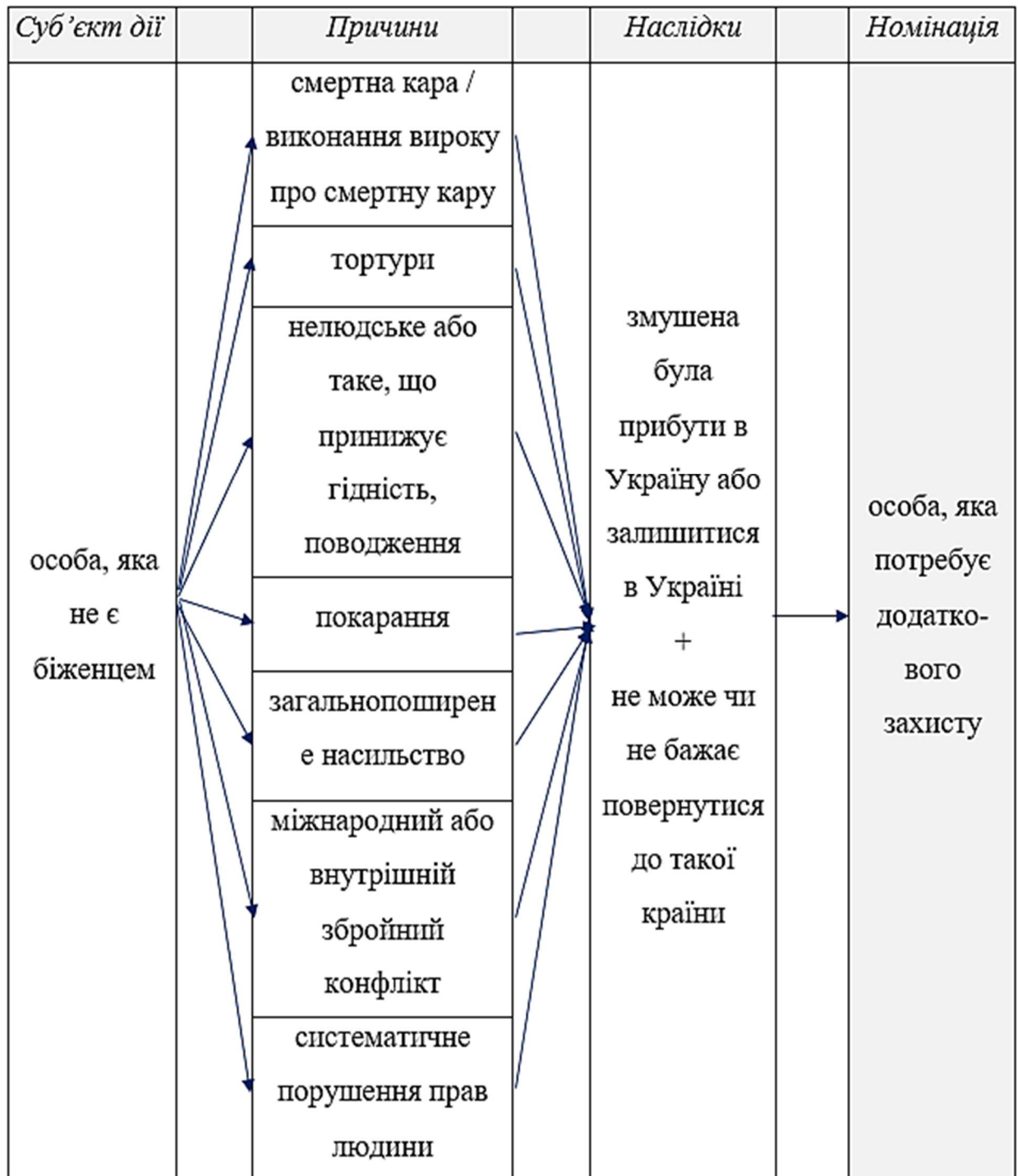

Схема 4.1.2.5. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці *особа, яка потребує додаткового захисту*.

Особа, яка потребує тимчасового захисту:

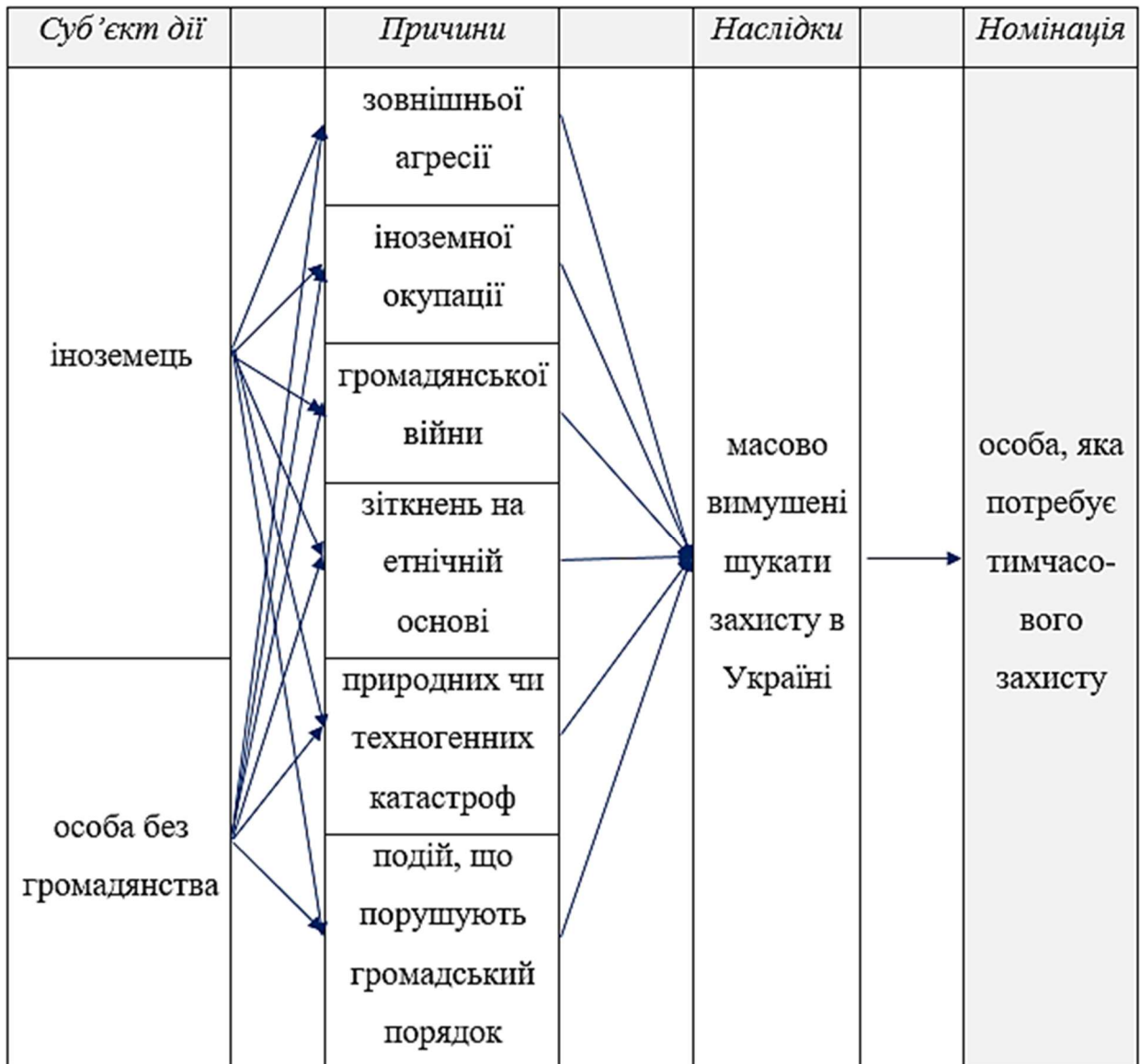

Схема 4.1.2.6. Семантичне наповнення дискретної термінологічної одиниці особа, яка потребує тимчасового захисту.

Результати аналізу дозволили запропонувати фреймові моделі (схеми 4.3.1.1, 4.3.1.2, 4.3.1.3, 4.3.2.1) та генералізовану модель причинно-наслідкової семантики юридичного терміна (рисунок 5.1.1).

4.2 Фреймова реконструкція когнітивної терміноструктури REFUGEE

4.2.1 Фреймова модель ‘REFUGEE : CAUSES’. За результатами аналізу даних сучасних англомовних правових актів було виявлено такі терміни на позначення когнітивної терміноструктури REFUGEE, які містять семемі причин: *internally displaced persons, person eligible for subsidiary protection, refugee* (див. схему 4.2.1.1).

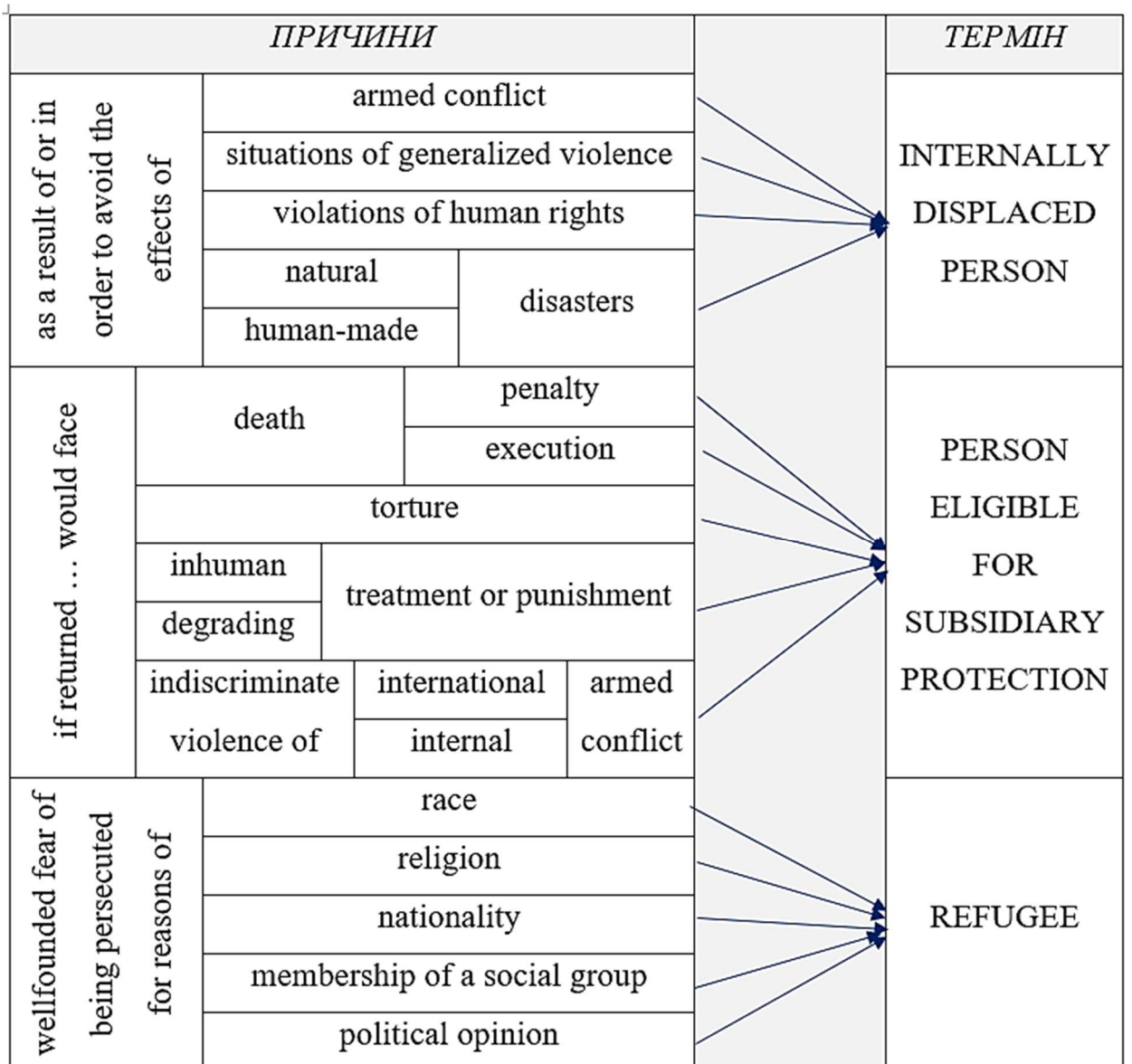

Схема 4.2.1.1. Фреймова модель ‘REFUGEE : CAUSES’ за даними правових актів

Таблиця 4.2.1.1 містить узагальнені дані щодо відсоткового збігу семантичного наповнення досліджуваних термінів (за даними правових актів).

Таблиця 4.2.1.1

Семантичні збіги термінів фреймової моделі

‘REFUGEE : CAUSES’

	<i>internally displaced person</i>	<i>person eligible for subsidiary protection</i>
<i>refugee</i>	0	0
<i>internally displaced person</i>		0

Узагальнені дані щодо вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE, зафіксовані визначення яких містять семемами *причин*, зведені до такого:

an internally displaced persons (внутрішньо переміщені особи):

as a result of or in order to avoid the effects of armed conflict, situations of generalized violence, violations of human rights or natural or human-made disasters;

a person eligible for subsidiary protection (особа, яка потребує додаткового захисту):

in respect of whom substantial grounds have been shown for believing that the person concerned, if returned to his or her country of origin, or in the case of a stateless person, to his or her country of former habitual residence, would face a real risk of suffering serious harm as defined in Article 15 (Serious harm consists of: (a) the death penalty or execution; or (b) torture or inhuman or degrading treatment or punishment of an applicant in the country of origin; or (c) serious and individual threat to a civilian’s life or person by reason of indiscriminate violence in situations of international or internal armed conflict);

a refugee (біженець):

wellfounded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion.

Кількісні підрахунки семантичних збігів досліджуваних одиниць у межах фреймової моделі ‘REFUGEE : CAUSES’ дають такі показники (за даними правових документів англійською мовою):

refugee і *internally displaced person* – 0%;

refugee і *person eligible for subsidiary protection* – 0%;

internally displaced person і *person eligible for subsidiary protection* – 0%.

На наступному етапі дослідження пропонується корпусна верифікація одиниць, що складають побудовані лексикографічні та фреймові моделі термінів.

4.2.2 Фреймова модель ‘REFUGEE : EFFECTS’. За результатами аналізу даних англійськомовних правових актів було виявлено такі терміни на позначення когнітивної терміноструктури REFUGEE, які містять семантичні наслідки: *internally displaced persons*, *person eligible for subsidiary protection*, *refugee* (див. схему 4.2.2.1).

ТЕРМІН		НАСЛІДКИ	
INTERNALLY DISPLACED PERSONS	→	flee or to leave	their homes places of habitual residence
		not crossed a State border	
		is outside the country of his nationality	
PERSON ELIGIBLE FOR SUBSIDIARY PROTECTION	→	is unable	to avail himself of the protection of that country
		is unwilling	to return to it
REFUGEE	→		

Схема 4.2.2.1. Фреймова модель ‘REFUGEE : EFFECTS’ за даними правових актів (*internally displaced persons*, *person eligible for subsidiary protection*, *refugee*)

Таблиця 4.2.2.1 містить узагальнені дані щодо відсоткового збігу семантичного наповнення досліджуваних термінів (за даними правових актів).

Семантичні збіги термінів фреймової моделі 'REFUGEE : EFFECTS'

	<i>internally displaced person</i>	<i>person eligible for subsidiary protection</i>
<i>refugee</i>	0	67%
<i>internally displaced person</i>		0

Узагальнені дані щодо вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE, визначення яких містять семантичні наслідки, зведені до такого:

an asylum seeker (шукач притулку):

has made an application for international protection in respect of which a final decision has not yet been taken;

an internally displaced persons (внутрішньо переміщені особи):

have been forced or obliged to flee or to leave their homes or places of habitual residence, and who have not crossed an internationally recognized State border;

a person eligible for subsidiary protection (особа, яка потребує додаткового захисту):

does not qualify as a refugee but in respect of whom substantial grounds have been shown for believing that the person concerned, if returned to his or her country of origin, or in the case of a stateless person, to his or her country of former habitual residence, would face a real risk of suffering serious harm as defined in Article 15 and to whom Article 17(1) and (2) does not apply, and is unable, or, owing to such risk, unwilling to avail himself or herself of the protection of that country;

a refugee (біженець):

is outside the country of his nationality and is unable or is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such is unable or is unwilling to return to it.

Кількісні підрахунки семантичних збігів досліджуваних одиниць у межах побудованої фреймової моделі 'REFUGEE : EFFECTS' дають такі показники (за даними правових документів англійською мовою):

refugee i internally displaced person – 0%;

refugee i person eligible for subsidiary protection – 67% (2 з 3);

internally displaced person i person eligible for subsidiary protection – 0%.

На наступному етапі дослідження пропонується корпусна верифікація одиниць, що складають лексикографічні та фреймові моделі термінів.

4.3 Фреймова реконструкція когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ

4.3.1 Фреймова модель ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’.

Тексти правових актів поруч із причинно-наслідковими зв’язками у тлумаченні вербалізаторів когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ містять інший тип логічного зв’язку, а саме, вказівки про *мету*, з якою людина біжить із місця свого постійного проживання – з *метою уникнення негативних наслідків* (див. схему 4.3.1.1):

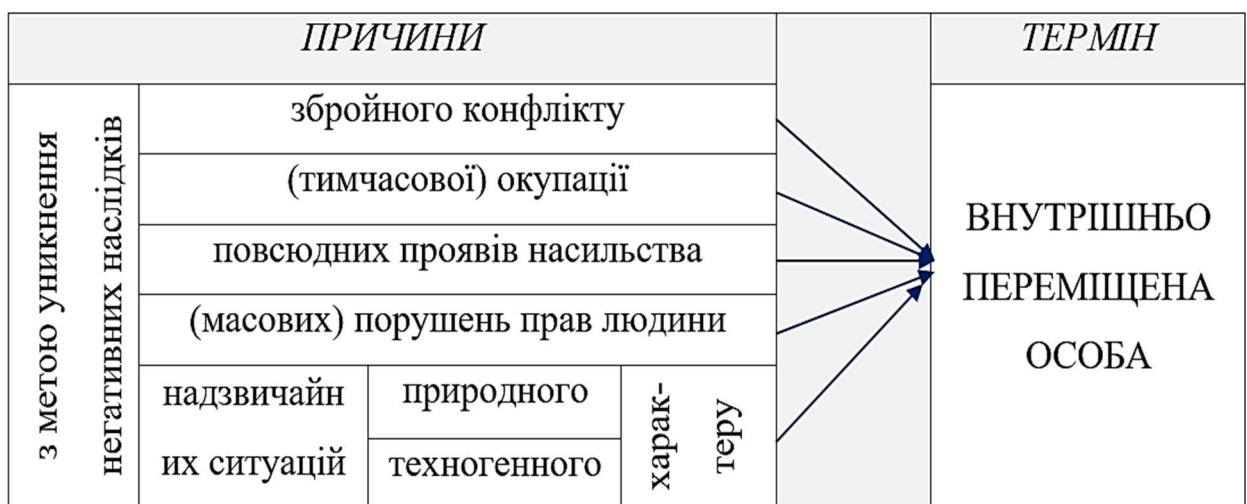

Схема 4.3.1.1. Фреймова модель ‘БІЖЕНЕЦЬ : МЕТА’ за даними правових актів

У цьому контексті утворюється певна опозиція: *тікати від чого* (з яких причин?) та *тікати задля чого* (з якою метою?), яка відбиває протиставлення між категоріями *причини* та *мети*. Такі мовні факти підтверджують

синкретизм вербалізаторів когнітивної терміноструктури, що досліджується, та відсилають до їхньої (у певному сенсі) подвійної референції.

За результатами аналізу даних правових актів українського законодавства було виявлено такі терміни на позначення когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ, які містять семеди причин: *біженець, вимушений переселенець, переселенець, особа, яка потребує додаткового захисту, особа, яка потребує тимчасового захисту* (див. схему 4.3.1.2).

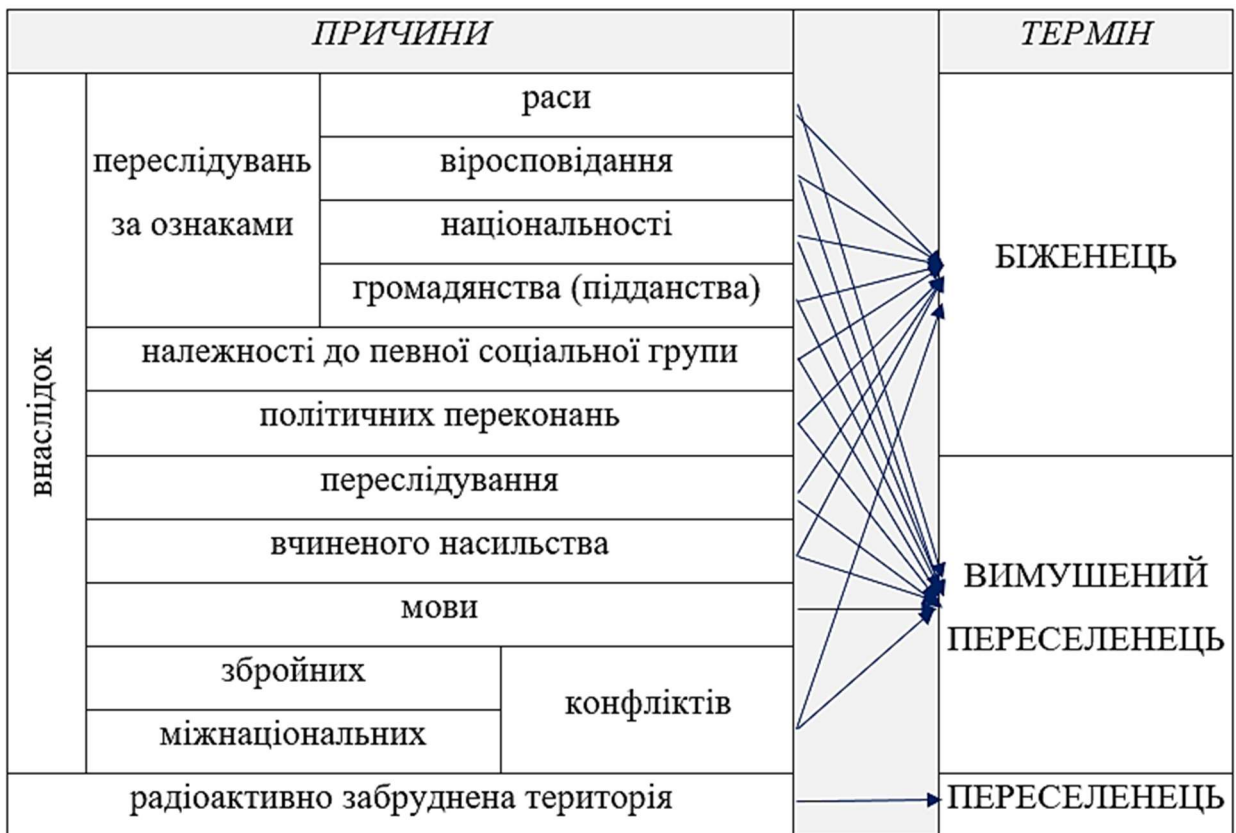

Схема 4.3.1.2. Фреймова модель ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’ за даними правових актів (*біженець, вимушений переселенець, переселенець*)

Специфічними для юридичного дискурсу є терміни на позначення *особи, що потребує додаткового захисту*, та *особи, що потребує тимчасового захисту*. Незважаючи на подібність термінологічних структур за будовою і відмінність лише в одному елементі (додатковий – “який є додатком до чого-небудь”, додаток – “те, що додається, служить доповненням до чого-небудь” [ВТССУМ 2005, с. 311]; тимчасовий – “який триває, існує або діє протягом

деякого часу; прот. постійний” [ВТССУМ 2005, с. 1450]), причини набуття особами статусів, що називаються термінами, є різними (див. схему 4.3.1.3):

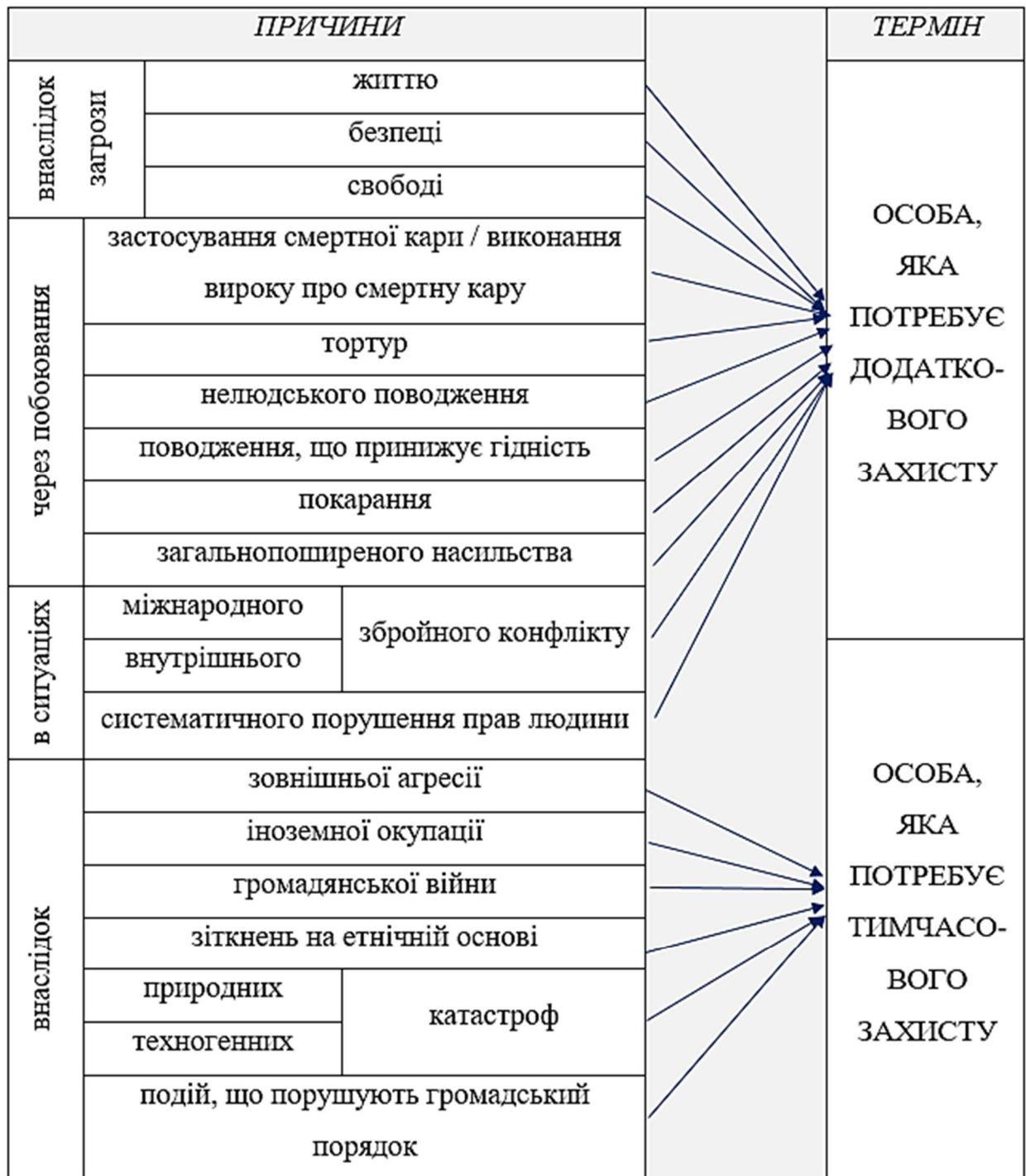

Схема 4.3.1.3. Фреймова модель ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’ за даними правових актів (особа, яка потребує додаткового захисту; особа, яка потребує тимчасового захисту)

Таблиця 4.3.1.1 містить узагальнені дані щодо відсоткового збігу семантичного наповнення досліджуваних термінів (за даними правових актів).

Таблиця 4.3.1.1

Семантичні збіги термінів фреймової моделі

‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’

	<i>вимушений переселенець</i>	<i>внутрішньо переміщена особа</i>	<i>Переселенець</i>	<i>особа, яка потребує додаткового</i>	<i>особа, яка потребує тимчасового</i>
<i>біженець</i>	90%	22%	0	18%	11%
<i>вимушений переселенець</i>		20%	0	18%	10%
<i>переселенець</i>		20%		0	17%
<i>особа, яка потребує додаткового захисту</i>		27%			0
<i>особа, яка потребує тимчасового захисту</i>		33%			

Узагальнені дані щодо вербалізаторів когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ, зафіксовані визначення яких містять семими *причин*, зведені до такого:

біженець:

внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань; внаслідок вчиненого щодо неї або членів її родини

насильства або переслідування в інших формах, або реальної небезпеки зазнати переслідування за ознакою расової чи національної приналежності, віросповідання, мови, політичних переконань, а також приналежності до певної соціальної групи в зв'язку зі збройними і міжнаціональними конфліктами;

вимушений переселенець:

внаслідок вчиненого щодо неї або членів її родини насильства або переслідування в інших формах, або реальної небезпеки зазнати переслідування за ознакою расової чи національної приналежності, віросповідання, мови, політичних переконань, а також приналежності до певної соціальної групи в зв'язку зі збройними і міжнаціональними конфліктами;

внутрішньо переміщена особа:

у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру;

особа, яка потребує додаткового захисту:

внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини;

особа, яка потребує тимчасового захисту:

внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження;

переселенець:

радіоактивно забруднена територія.

Кількісні підрахунки семантичних збігів досліджуваних одиниць у межах фреймової моделі 'БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ' дають такі показники (за даними правових документів українською мовою):

біженець і вимушений переселенець – 90% (9 з 10);

біженець і внутрішньо переміщена особа – 22% (2 з 9);

біженець і переселенець – 0%;

біженець і особа, яка потребує додаткового захисту – 18% (2 з 11);

біженець і особа, яка потребує тимчасового захисту – 11% (1 з 9);

вимушений переселенець і внутрішньо переміщена особа – 20% (2 з 10);

вимушений переселенець і переселенець – 0%;

вимушений переселенець і особа, яка потребує додаткового захисту – 18% (2 з 11);

вимушений переселенець і особа, яка потребує тимчасового захисту – 10% (1 з 10);

переселенець і внутрішньо переміщена особа – 20% (1 з 5);

переселенець і особа, яка потребує додаткового захисту – 0%;

переселенець і особа, яка потребує тимчасового захисту – 17%;

особа, яка потребує додаткового захисту і внутрішньо переміщена особа – 27% (3 з 11);

особа, яка потребує додаткового захисту і особа, яка потребує тимчасового захисту – 0%;

особа, яка потребує тимчасового захисту і внутрішньо переміщена особа – 33% (2 з 6).

На наступному етапі дослідження пропонується корпусна верифікація одиниць, що складають побудовані лексикографічні та фреймові моделі термінів.

4.3.2 Фреймова модель ‘БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’.

За результатами аналізу даних правових актів українського законодавства було виявлено такі терміни на позначення когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ, які містять семантичні наслідки: *біженець, вимушений переселенець, внутрішньо переміщена особа, особа, яка потребує додаткового захисту, особа, яка потребує тимчасового захисту, переселенець* (див. схему 4.3.2.1).

ТЕРМІН	НАСЛІДКИ	
БІЖЕНЕЦЬ	перебуває за межами країни	
ВИМУШЕНИЙ ПЕРЕСЕЛЕНЕЦЬ	не може	користуватися захистом країни
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНА ОСОБА	не бажає	
ОСОБА, ЯКА ПОТРЕБУЄ ДОДАТКОВОГО ЗАХИСТУ	не може	повернутися до країни
ОСОБА, ЯКА ПОТРЕБУЄ ТИМЧАСОВОГО ЗАХИСТУ	не бажає	
ПЕРЕСЕЛЕНЕЦЬ	змушена покинути місце проживання	
	потребує захисту	
	масово вимушені шукати захисту в Україні	
	відселена	
	переселилася самостійно	

Схема 4.3.2.1. Фреймова модель ‘БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’ за даними правових актів

Таблиця 4.3.2.1 містить узагальнені дані щодо відсоткового збігу семантичного наповнення досліджуваних термінів (за даними правових актів).

Семантичні збіги термінів фреймової моделі
‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’

	<i>вимушений переселенець</i>	<i>внутрішньо переміщена особа</i>	<i>переселенець</i>	<i>особа, яка потребує додаткового</i>	<i>особа, яка потребує тимчасового</i>
<i>біженець</i>	17%	17%	0	33%	0
<i>вимушений переселенець</i>		100%	0	0	0
<i>переселенець</i>		0		0	0
<i>особа, яка потребує додаткового захисту</i>		0			0
<i>особа, яка потребує тимчасового захисту</i>		0			

Узагальнені дані щодо вербалізаторів когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ, зафіксовані визначення яких містять семени наслідків, зведені до такого:

біженець:

перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом; була змушена покинути місце свого постійного проживання на території іншої Договірної Сторони;

вимушений переселенець:

була змушена покинути місце свого постійного проживання на території іншої Договірної Сторони;

внутрішньо переміщена особа:

перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання;

особа, яка потребує додаткового захисту:

змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні і не може чи не бажає повернутися до такої країни;

особа, яка потребує тимчасового захисту:

масово вимушені шукати захисту в Україні;

переселенець:

відселена згідно із списком, складеним облдержадміністрацією, або переселилася самостійно на підставі направлення, виданого облдержадміністрацією місця відселення.

Кількісні підрахунки семантичних збігів досліджуваних одиниць у межах фреймової моделі 'БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ' дають такі показники (за даними правових документів українською мовою):

біженець і вимушений переселенець – 17% (1 з 6);

біженець і внутрішньо переміщена особа – 17% (1 з 6);

біженець і переселенець – 0%;

біженець і особа, яка потребує додаткового захисту – 33% (2 з 6);

біженець і особа, яка потребує тимчасового захисту – 0%;

вимушений переселенець і внутрішньо переміщена особа – 100% (1 з 1);

вимушений переселенець і переселенець – 0%;

вимушений переселенець і особа, яка потребує додаткового захисту – 0%;

вимушений переселенець і особа, яка потребує тимчасового захисту – 0%;

переселенець і внутрішньо переміщена особа – 0%;

переселенець і особа, яка потребує додаткового захисту – 0%;

переселенець і особа, яка потребує тимчасового захисту – 0%;

особа, яка потребує додаткового захисту і внутрішньо переміщена особа – 0%;

особа, яка потребує додаткового захисту і особа, яка потребує тимчасового захисту – 0%;

особа, яка потребує тимчасового захисту і внутрішньо переміщена особа – 0%.

На наступному етапі дослідження пропонується корпусна верифікація одиниць, що складають побудовані лексикографічні та фреймові моделі термінів.

4.4 Тезаурусні зв'язки когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ в англійській та українській мовах

4.4.1 Тезаурусні зв'язки когнітивної терміноструктури REFUGEE в англійській мові. Родо-видові зв'язки в лексико-семантичній системі є важливим джерелом термінологічної інформації з огляду на формування термінології певної галузі, що складається з мотивовано пов'язаних і взаємозалежних термінів, що впливають один на інший та спільне функціонування яких забезпечує цілісність і стабільність галузевої термінології.

Словник “AudioEnglish.org Dictionary” наводить таку схему гіперо-гіпонімічних зв'язків лексеми *refugee* як основного вербалізатора когнітивної терміноструктури REFUGEE:

* гіпероніми (“*refugee* is a kind of” / ‘це свого роду’): *exile* (‘вигнанець’); *expat* (‘експат’); *expatriate* (‘експатріант’) (“a person who is voluntarily absent from home or country” / ‘особа, яка добровільно знаходиться поза межами дома чи країни’);

* гіпоніми (“each of the following is a kind of “*refugee*” / ‘кожен із наведених далі є різновидом *refugee*’): *displaced person* (‘переміщена особа’);

DP ('ПО'); *stateless person* ('особа без громадянства') ("a person forced to flee from home or country" / 'особа, змушена втекти з дому чи країни') [AED].

Серед прикладів контекстуального використання лексеми *refugee* словник наводить два фрагмента із сучасних текстів суспільної тематики:

*"Natural and man-made disasters create **refugee** populations with immediate and long-term health problems"* (International Health, NIH).

*"The ideal case would be to combine both methods, strategic interviewing and thermography, moving our system to, for example, police stations, airports or **refugee** camps"* ("The most reliable scientific model to date for detecting when a person is lying, based on thermography, University of Granada") [AED].

Такі результати підтверджують і дані інших джерел, наприклад, бази даних WordNet [WN]:

Noun

- **S: (n) refugee** (an exile who flees for safety)
 - direct hyponym / full hyponym
 - **S: (n) displaced person, DP, stateless person** (a person forced to flee from home or country)
 - direct hypernym / inherited hypernym / sister term
 - **S: (n) exile, expatriate, expat** (a person who is voluntarily absent from home or country) "*American expatriates*"
 - **S: (n) refugee** (an exile who flees for safety)
 - **S: (n) remittance man** (an exile living on money sent from home)

Рисунок 4.4.1.1. Фрагмент схеми семантичних відношень лексеми *refugee* відповідно до даних ресурсу WordNet [WN].

Тезаурус "United Nations Bibliographical Information System" репрезентує систему родо-видових відношень, у якій враховано різні підходи: географічний, соціальний, професійний тощо. Гіперонімом визначено лексему *мігранти*: *Broader terms: MIGRANTS* [UNBIS].

Перелік гіпонімів містить такі одиниці:

- Afghan Refugees* – афганські біженці;
African Refugees – африканські біженці;
Central American Refugees – центральноамериканські біженці;
Child Refugees – діти-біженці;
Cuban Refugees – кубинські біженці;
Haitian Refugees – гаїтянські біженці;
Indo-Chinese Refugees – індокитайські біженці;
Iraqi Refugees – іракські біженці;
Myanmar Refugees – м'янманські біженці;
Palestine Refugees – палестинські біженці;
Refugee Seafarers – біженці-моряки
Refugees from Bosnia and Herzegovina – біженці з Боснії та Герцеговини;
Refugees in Transit – транзитні біженці;
Student Refugees – учні-біженці;
Tibetan Refugees – тибетські біженці;
Women Refugees – біженки;
Azerbaijani Refugees – азербайджанські біженці;
Bhutanese Refugees – бутанські біженці;
Romanian Refugees – румунські біженці;
Tajik Refugees – таджицькі біженці;
Chinese Refugees – китайські біженці;
Croatian Refugees – хорватські біженці;
Hungarian Refugees – угорські біженці;
Refugees from the Democratic Republic of the Congo – біженці з Демократичної Республіки Конго;
Refugees from Timor-Leste – біженці з Тимору-Лешті;
Yemeni Refugees – єменські біженці.

Інтерактивний словник і тезаурус “Visual Thesaurus” пропонує візуалізовану структуру відношень лексеми *refugee* з найближчими

за значенням (відповідно до даних словника) лексичними одиницями (див. рисунок 4.4.1.2):

а) *displaced person* ('переміщена особа'), *stateless person* ('особа без громадянства'), *DP* ('ПО');

б) *exile* ('вигнанець'), *expatriate* ('експатріант'), *expat* ('експат') [VT].

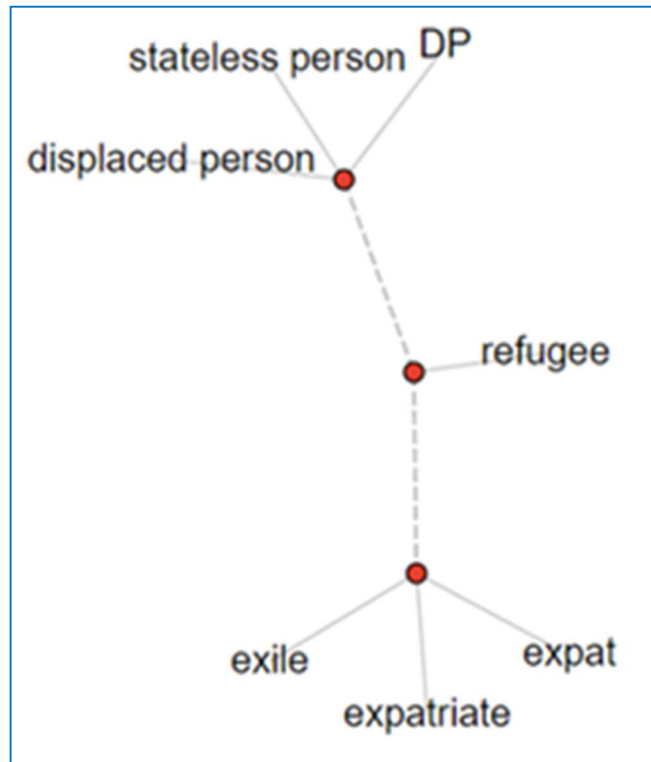

Рисунок 4.4.1.2. Фрагмент схеми семантичних відношень лексеми *refugee* відповідно до даних Visual Thesaurus [VT] (схеми семантичних зв'язків всіх одиниць наведеного ланцюга див. у Додатку 2).

У представленій схемі лексему *refugee* подано в значенні 'вигнанець, який тікає заради безпеки'; її зв'язки з одиницями групи *a* побудовані на спільності значення 'особа, змушена втекти з дому чи країни'; групи *b* – 'особа, яка добровільно знаходиться поза межами дома чи країни'.

Подібні дані містить словник "Wordnet Dictionary":

Refugee:

– is a kind of *exile*, *expatriate*;

– has particulars: *displaced person*, *DP*, *stateless person*" [WD].

Отже, за результатами даних, наведених в тлумачних словниках та тезаурусах англійської мови, термін *refugee* є гіперонімом до одиниць *exile* ('вигнанець'); *expat* ('експат'); *expatriate* ('експатріант') та має гіпоніми *displaced person* ('переміщена особа'); *DP* ('ПО'); *stateless person* ('особа без громадянства').

Комплексний аналіз значення й мережі функціонування терміна суттєво залежить від одиниць, що його оточують. Це твердження стосується не тільки термінологічної дистрибуції, але й одиниць загального вжитку, які допомагають створювати дискурсивний простір терміноодиниці й формувати когнітивну терміноструктуру.

Сучасні словники англійської мови, побудовані на тезаурусному підході, пропонують різні синонімічні ряди до лексеми *refugee*. Словник "Online Etymology Dictionary" репрезентує такий синонімічний ряд: *fugitive* ('утікач'), *runaway* ('утікач'), *escapee* ('утікач'), *displaced person* ('переміщена особа'), *DP* ('ПО'), *exile* ('вигнанець'), *migr* ('мігрант') [OT 2004, с. 1435].

У словнику "Merriam-Webster Thesaurus" міститься дещо відмінний за мовними одинцями та їхнім порядком синонімічний ряд: *deportee* ('виселенець'), *émigré* ('емігрант'), (*also emigré*), *evacuee* ('евакуйована особа'), *exile* ('вигнанець'), *expat*, [головним чином британський] ('експат'), *expatriate* ('експатріант').

Тут же наведено і не синонімічні, але близькі до іменника *refugee* лексичні одиниці (Words Related to *refugee*): *alien* ('відщепенець'), *fugitive* ('утікач'), *castoff* ('вигнанець'), *outcast* ('вигнанець'), *pariah* ('вигнанець'), *loyalist* ('лояліст'), *patriot* ('патріот') [MW].

"Тезаурус" англійської мови надає такі синоніми до лексеми *refugee*: *alien* ('відщепенець'), *displaced person* ('переміщена особа'), *emigrant* ('емігрант'), *evacuee* ('евакуйована особа'), *exile* ('вигнанець'), *expatriate* ('експатріант'), *foreigner* ('іноземець'), *DP* ('ПО'), *castaway* ('вигнанець'), *defector* ('дезертир'), *derelict* ('вигнанець'), *deserter* ('дезертир'), *escapee*

(‘утікач’), *foundling* (‘найда’), *fugitive* (‘утікач’), *leper* (‘прокажений’), *maroon* (‘марон’), *outcast* (‘вигнанець’), *outlaw* (‘вигнанець’), *prodigal* (‘блудний син’), *renegade* (‘вигнанець’), *runaway* (‘утікач’), *boat person* (‘біженець морем’), *expellee* (‘вигнанець’), *homeless person* (‘бездомна особа’), *stateless person* (‘особа без громадянства’), *émigré* (‘емігрант’) [ТС], серед яких перші 7 є найближчими за значенням: *alien* (‘відщепенець’), *displaced person* (‘переміщена особа’), *emigrant* (‘емігрант’), *evacuee* (‘евакуйована особа’), *exile* (‘вигнанець’), *expatriate* (‘експатріант’), *foreigner* (‘іноземець’).

Словник “Collins COBUILD English Language Dictionary” рекомендує вважати за синоніми вісім найближчих за смыслом до терміна *refugee* одиниць [CCELD]:

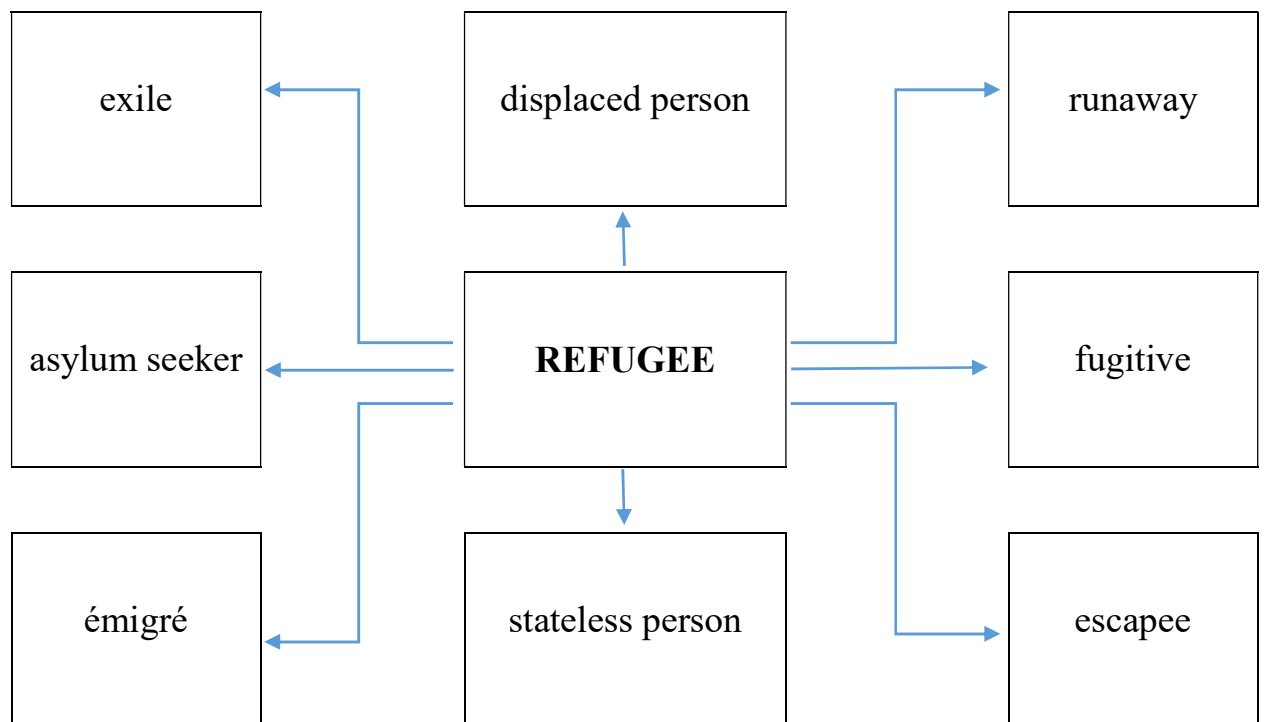

Схема 4.4.1.1. Синонімічні зв’язки лексеми *refugee* відповідно до даних словника “Collins COBUILD English Language Dictionary” [CCELD].

Кожен із наведених синонімів містить семени на позначення причин, стану або процесу біженства (далі одиниці наведено в тому порядку, що й в словнику, а отже, відображено наближеність до домінанти *refugee*):

exile (‘вигнанець’):

“*a person banished or living away from his or her country*” (‘особа, яка вислана або проживає далеко від своєї країни’);

синоніми: *expatriate, refugee, outcast, émigré, deportee*;

asylum seeker (‘шукач притулку’):

“*a person who is trying to get asylum in a foreign country*” (‘особа, яка намагається отримати притулок в іноземній країні’);

синоніми: *refugee, exile, runaway, fugitive, escapee, émigré, displaced person*;

émigré (‘емігрант’):

“*someone who has left their own country and lives in a different country for political reasons*” (‘той, хто покинув власну країну і живе в іншій країні з політичних міркувань’);

синоніми: дані про синоніми лексеми *émigré* в словнику відсутні;

displaced person (‘переміщена особа’):

“*someone who has been forced to leave the place where they live, especially because of a war*” (‘той, хто був змушений покинути місце, де проживає, особливо через війну’);

синоніми: дані про синоніми словосполучення *displaced person* у словнику відсутні;

runaway (‘утікач’):

“*someone, especially a child, who leaves home without telling anyone or without permission*” (‘той, хто йде з дому, особливо дитина, не розповідаючи нікому чи без дозволу’);

синоніми: *fugitive, escaper, refugee, deserter, truant, escapee, absconder*;

fugitive (‘утікач’):

“*someone who is running away or hiding, usually in order to avoid being caught by the police*” (‘той, хто тікає або ховається, як правило, щоб не потрапити в поліцію’);

синоніми: *runaway, refugee, deserter, outlaw, escapee, runagate (archaic)*;

escapee (‘утікач’):

“a person who has **escaped** from somewhere, especially from prison” (‘особа, яка втекла звідкись, особливо з тюрми’);

синоніми: *runaway, escaper, refugee, fugitive, deserter, truant, absconder*;

stateless person (‘особа без громадянства’):

стаття *stateless person* у зазначеному словнику відсутня [CCELD].

Аналіз представлених лексичних значень і даних про синонімічні відношення, що містяться в словнику “Collins COBUILD English Language Dictionary”, дозволяють представити схематичну візуалізацію взаємних зв’язків лексем-синонімів терміна *refugee*, що відбиває мережевий характер функціонування цих одиниць у вербалізованому просторі когнітивної терміноструктури REFUGEE (одиниці, відмінні від синонімів лексеми *refugee*, не враховуються) (див. схему 4.4.1.2):

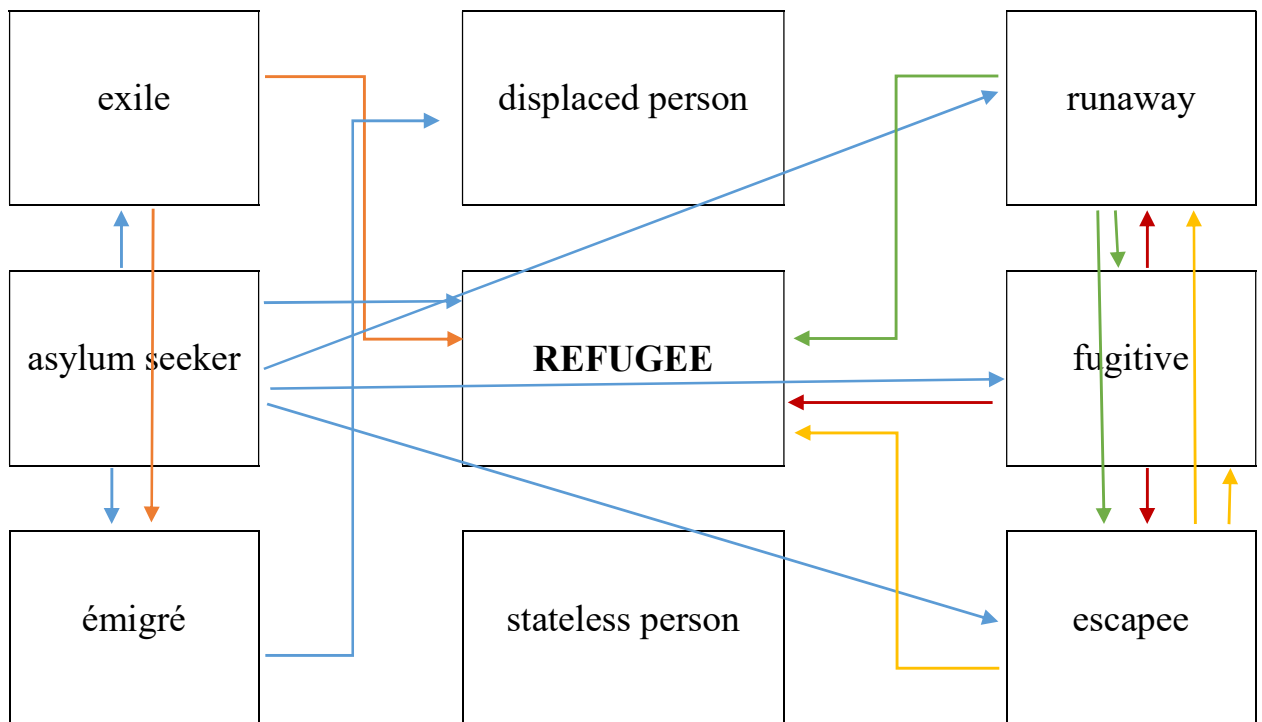

Схема 4.4.1.2. Синонімічні зв’язки лексем-синонімів терміна *refugee* відповідно до даних словника “Collins COBUILD English Language Dictionary” [CCELD].

Аналіз лексикографічного матеріалу демонструє повну ідентичність синонімічних зв'язків термінів *refugee* та *asylum seeker*. Це дає підстави вважати ці дві лексеми абсолютними синонімами з лінгвістичної точки зору, що суперечить юридичному змісту цих одиниць, які вказують на нетотожній правовий статус осіб, до яких застосовуються ці номінації (*asylum seeker*: “a third-country national or a stateless person who has made an application for international protection in respect of which a final decision has not yet been taken” (‘громадянин третьої країни або особа без громадянства, яка подала заяву про міжнародний захист, стосовно якої ще не прийнято остаточного рішення’) [MSRAS]; *refugee*: “any person who ... owing to wellfounded fear of being persecuted for reasons of race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion, is outside the country of his nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail himself of the protection of that country; or who, not having a nationality and being outside the country of his former habitual residence as a result of such events, is unable or, owing to such fear, is unwilling to return to it” (‘особа, яка має обґрунтований страх переслідування через расу, релігію, національність, належність до певної соціальної групи чи політичну думку, перебуває за межами країни свого громадянства і не має можливості або через такий страх не бажає скористатися захистом цієї країни; чи особу без громадянства, що перебуває за межами країни свого попереднього звичайного проживання внаслідок таких подій і не має можливості або через такий страх не бажає повертатися до неї’) [CPRSR]).

Відповідно до даних словника “Roget’s 21st Century Thesaurus in Dictionary Form” іменник *refugee* в значенні ‘*person running from something, often oppression*’ (‘особа, яка біжить від чогось, часто насилля’) має синонімами такі одиниці: *alien* (‘відщепенець’), *boat person* (‘біженець морем’), *castaway* (‘вигнанець’), *defector* (‘дезертир’), *derelect* (‘вигнанець’), *deserter* (‘дезертир’), *displaced person* (‘переміщена особа’), *DP* (‘ПО’), *emigrant* (‘емігрант’), *émigré* (‘емігрант’), *escapee* (‘утікач’), *evacuee* (‘евакуйована особа’), *exile* (‘вигнанець’), *expatriate* (‘експатріант’), *expellee*

(‘вигнанець’), *foreigner* (‘іноземець’), *foundling* (‘найда’), *fugitive* (‘утікач’), *homeless person* (‘бездомна особа’), *leper* (‘прокажений’), *maroon* (‘марон’), *outcast* (‘вигнанець’), *outlaw* (‘вигнанець’), *prodigal* (‘блудний син’), *renegade* (‘вигнанець’), *runaway* (‘утікач’), *stateless person* (‘особа без громадянства’) [Kipfer 2005, с. 692].

Асоціативні зв’язки є певного роду словниковою схемою, що містить одиниці, між якими утворюються психологічні асоціації. Співвіднесення значень та відношень між такими одиницями дозволяє збагатити значення терміна, описати його місце в системі професійної картини світу.

Офіційний сайт ЮНЕСКО містить словник “UNESCO Thesaurus” [UNESCO]. Це впорядкований та структурований перелік термінів, які використовуються для тематичного аналізу та пошуку документів, тобто цей тезаурус є інструментом пошуку в інформаційно-пошуковій системі вузької тематичної та галузевої спрямованості.

На запит лексеми *refugee* було отримано результат, представлений на рисунку 4.4.1.3:

The screenshot displays the UNESCO Thesaurus interface. At the top, there is a header with 'UNESCO Thesaurus' on the left and 'Content language English' on the right. Below the header, there are three tabs: 'Alphabetical', 'Hierarchy', and 'Groups'. The 'Hierarchy' tab is selected, showing a tree structure of terms. The 'Refugees' term is highlighted in the tree. To the right of the tree, the main content area shows the details for the 'Refugees' concept. It includes the preferred term 'Refugees', a search link 'Search in UNESDOC', and several sections: 'BROADER CONCEPT' (Migrants), 'RELATED CONCEPTS' (Disadvantaged groups, Humanitarian assistance, Refugee education, Right to seek asylum, Social problems, War devastated countries), 'BELONGS TO GROUP' (Social and human sciences > Population), 'IN OTHER LANGUAGES' (Réfugié - French, Беженцы - Russian, Refugiado - Spanish), 'URI' (http://vocabularies.unesco.org/thesaurus/concept8119), and 'Download this concept:' (RDF/XML TURTLE JSON-LD).

Рисунок 4.4.1.3. Фрагмент тезаурусу терміна *refugee*, представлений на сайті ЮНЕСКО [UNESCO].

У наведеному фрагменті тезаурусу одиницею більш широкого змісту до іменника *refugee* є термін *migrant* ('мігрант'), пов'язаними одиницями – *disadvantaged groups* ('знедолені групи населення'), *humanitarian assistance* ('гуманітарна допомога'), *refugee education* ('освіта для біженців'), *right to seek asylum* ('право шукати притулку'), *social problems* ('соціальні проблеми'), *war devastated countries* ('спустошені війною країни') [UNESCO].

На підтвердження таких зв'язків отримуємо контексти, в яких зазначені одиниці функціонують разом із терміном *refugee*:

*“Their article uses the theory of social capital, along with existing policies and **refugee migrant** interviews to reflect on the refugees' adaptation processes and explores the role of media”* [COCA].

*“It is very important that the programme pay specific attention and reach out to the problems of the socially most **disadvantaged groups**, in particular **refugee** and disabled children”* [RC].

*“The generosity of so many individuals, communities, and their governments reaffirmed the universal values underlying **humanitarian assistance** and **refugee** protection”* [RC].

*“This article provides a critical reading of prevalent approaches to the question of **refugee education** and work in the context of restrictive asylum policies and disrupted transnational family lives”* [COCA].

*“Based on this concept, it would therefore be possible to allow for the protection of **refugees** from hunger by recognizing that they have **the right to seek asylum** and the right to receive the protection of temporary refuge”* [RC].

*“We have learned that stopping free education after primary school leads to vast **social problems** in both **refugee** hosting and repatriation countries”* [RC].

*“However, the Governments of **countries devastated by war** cannot ensure an adequate reintegration of returning **refugees** and other displaced persons”* [RC].

Проект “Wordassociation” пропонує два типи асоціацій до іменника *refugee* [Wordassociation]. Асоціації, які містяться на цьому сайті, йдуть від користувачів, дані не запрограмовані заздалегідь, що робить цей ресурс

корисним джерелом актуальної прагматичної інформації. На сьогодні на сайті встановлено 31 197 823 асоціації між 87 723 словами.

<u>associated to refugee</u>			<u>associated from refugee</u>		
1.	<u>shelter</u>	weak	1.	<u>camp</u>	medium
2.	<u>asylum</u>	weak	2.	<u>war</u>	medium
3.	<u>flee</u>	v. weak	3.	<u>immigrant</u>	weak
4.	<u>refuge</u>	v. weak	4.	<u>tom</u>	weak
5.	<u>camp</u>	v. weak	5.	<u>cuba</u>	v. weak

Рисунок 4.4.1.4. Система асоціацій лексеми *refugee*, представлена на сайті Wordassociation [Wordassociation].

Зазначені асоціації поділено на два типи:

- 1) одиниці, до яких асоціацією є лексема *refugee*;
- 2) одиниці-асоціації до самої лексеми *refugee*.

В обох випадках з'являється лексема *camp*, прикладом до використання якої у сучасних словниках англійської мови зафіксовано словосполучення *a refugee camp* [CCELD; MCD; OALD; WN], що є підтвердженням результативності тезаурусного підходу при формуванні словникових матеріалів.

Словник “Oxford Advanced Learner’s Dictionary” узагальнює наведені дані й пропонує:

- 1) об’єднані тематично групи для одиниці *refugee*:
 - “War and conflict” / ‘війна та конфлікт’, “Social issues” / ‘соціальні проблеми’;
- 2) колокації за тематичними напрямками:
 - “Race and immigration” / ‘раса та імміграція’, “War and peace” / ‘війна та мир’;

3) колокації за частиномовною будовою:

прикметник: *genuine, would-be, former*;

дієслово + *refugee*: *qualify as, be considered (as), accept*;

refugee + дієслово: *flee something, be displaced, arrive*;

refugee + іменник: *crisis, issue, problem*;

прийменник: *among refugee, refugee from*;

4) колокації за структурною характеристикою:

словосполучення: “*a flood of refugees*”, “*a influx of refugees*”, “*the flow of refugees*” [OALD].

Тезаурус “United Nations Bibliographical Information System” репрезентує перелік пов’язаних із терміном *refugee* одиниць [UNBIS]:

Asylum Seekers – ‘особи, які шукають притулку’;

Displaced Persons – ‘переміщені особи’;

Exiles – ‘вигнанці’;

Family Reunification – ‘возз’єднання сімей’;

Forced Migration – ‘вимушена міграція’;

Governments-in-Exile – ‘уряди у вигнанні’;

Influx – ‘приплив біженців’;

International Relief – ‘міжнародна допомога’;

Involuntary Repatriation – ‘вимушена репатріація’;

Mass Exoduses – ‘масовий вихід населення’;

Population Transfers – ‘переміщення населення’;

Protracted Refugee Situations – ‘затяжні ситуації з біженцями’;

Refoulement – ‘примусове повернення біженців’;

Refugee Assistance – ‘допомога біженцям’;

Refugee Camps – ‘табори біженців’;

Refugee Law – ‘біженське право’;

Refugee Passports – ‘паспорти біженців’;

Refugee Placement – ‘розміщення біженців’;

Refugee Processing Centres – ‘центри фільтрації біженців’;

Refugee Protection – ‘захист біженців’;

Refugee Status – ‘статус біженця’;

Refugee-Receiving Countries – ‘країни, які приймають біженців’;

Repatriation – ‘репатріація’;

Resettlement Policy – ‘політика розселення’;

Right of Asylum – ‘право притулку’;

Stowaways – ‘безквиткові пасажирки’.

Ресурс “Visuwords” пропонує візуалізовану схему асоціативних зв’язків терміна *refugee*:

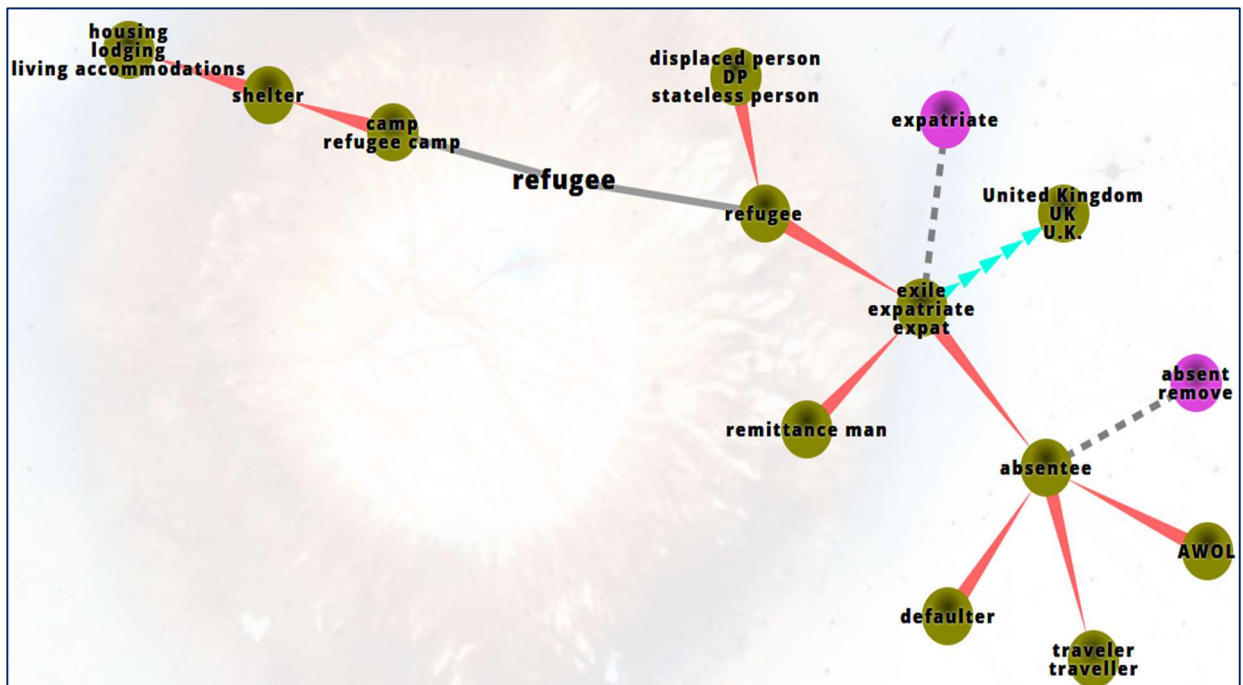

Рисунок 4.4.1.5. Фрагмент тезаурусних зв’язків терміна *refugee*, представлений на сайті Visuwords [Visuwords].

Поруч із асоціативними зв’язками запропонована модель містить також елементи гіперо-гіпонімічних зв’язків:

exile / expatriate / expat → *refugee* → *displaced / DP / stateless person*.

Словник “Collins COBUILD English Language Dictionary” репрезентує одиниці, пов’язані з терміном *refugee*:

Терміни, пов'язані з терміном *refugee*

(за даними словника

“Collins COBUILD English Language Dictionary”) [CCELD]

<p>tax refugee <i>a person having a high income who chooses to live abroad so as to avoid paying high taxes</i></p>	<p>refugee family <i>A family is a group of people who are related to each other, especially parents and their children</i></p>	<p>refugee status <i>the state of being a person who has fled from some danger or problem, esp political persecution, esp in a foreign country in the eyes of the law</i></p>
<p>refugee camp <i>a camp for sheltering and protecting people who have fled from some danger or problem, esp political persecution</i></p>	<p>REFUGEE</p>	<p>political refugee <i>a person who has fled from a homeland because of political persecution</i></p>
<p>refugee capital <i>money from abroad invested, esp for a short term, in the country offering the highest interest rate</i></p>	<p>refugee crisis <i>A crisis is a situation in which something or someone is affected by one or more very serious problems</i></p>	<p>climate migrant <i>a person who migrates from an area where the environment has been severely damaged by climate change</i></p>

Словник “Dictionary.com” наводить перелік колокацій як близьких лексичних одиниць (related terms):

tax refugee (‘податковий біженець’), *refugee camp* (‘табір біженців’), *refugee capital* (‘капітал, що вивозиться з країни’), *refugee crisis* (‘криза, викликана напливом біженців’), *refugee family* (‘родина біженця’), *refugee*

status ('статус біженця'), *political refugee* ('політичний біженець'), *climate migrant* ('кліматичний мігрант') [DC].

Ресурс "General Multilingual Environmental Thesaurus" визначає, що ширшим терміном одиниці *refugee* є поняття *Social Group* ('соціальна група'), тематичною групою, до якої належить термін *refugee*, є група *Social Aspects* ('соціальні аспекти'), підгрупа *Society* ('суспільство') [GMET].

Таким чином, структурування окремого тексту, а також мовного матеріалу всієї предметної галузі дає можливість вийти на більш глобальний рівень – структурування знання певної професійної галузі. Асоціативні зв'язки забезпечують зв'язність всього тексту як мовленнєвого твору й форми організації дискурсивного простору. Інтегрований в спеціальний текст, термін, вибудовуючи гіперо-гіпонімічні, синонімічні та асоціативні зв'язки, розкриває свій концептуальний зміст та надає мовцю додаткові інструменти для тлумачення пов'язаних одиниць у межах вербалізованої когнітивної терміноструктури.

4.4.2 Тезаурусні зв'язки когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ в українській мові. Оскільки "основним призначенням тезауруса предметної галузі є надання стандартизованої термінології для опису інформаційних ресурсів, що належать до предметної галузі" [Бессмертный 2012, с. 125], тезаурусний підхід до моделювання термінології певної галузі має враховувати системні принципи внутрішніх термінологічних зв'язків, виокремлювати категорійні поняття й поняттєві поля, відстежувати динаміку внутрішніх галузевих процесів, що відбиваються в мовних змінах, та брати до уваги семантичні відношення між терміноодиницями через вивчення термінологічної рефлексії носіїв метамови галузі.

Як одиниці лексичної системи мови терміни вступають у родові й видові зв'язки з термінами своєї терміносистеми, інших терміносистем, а також нетермінологічними одиницями мови. Аналіз таких системних відношень

і одиниць, які їх утворюють, дозволяють вивчати процеси категоризації знань певної наукової галузі.

Структурно гіперо-гіпонімічні зв'язки термінологічних іменників-вербалізаторів когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ вибудовуються таким чином (див. схему 4.4.2.1):

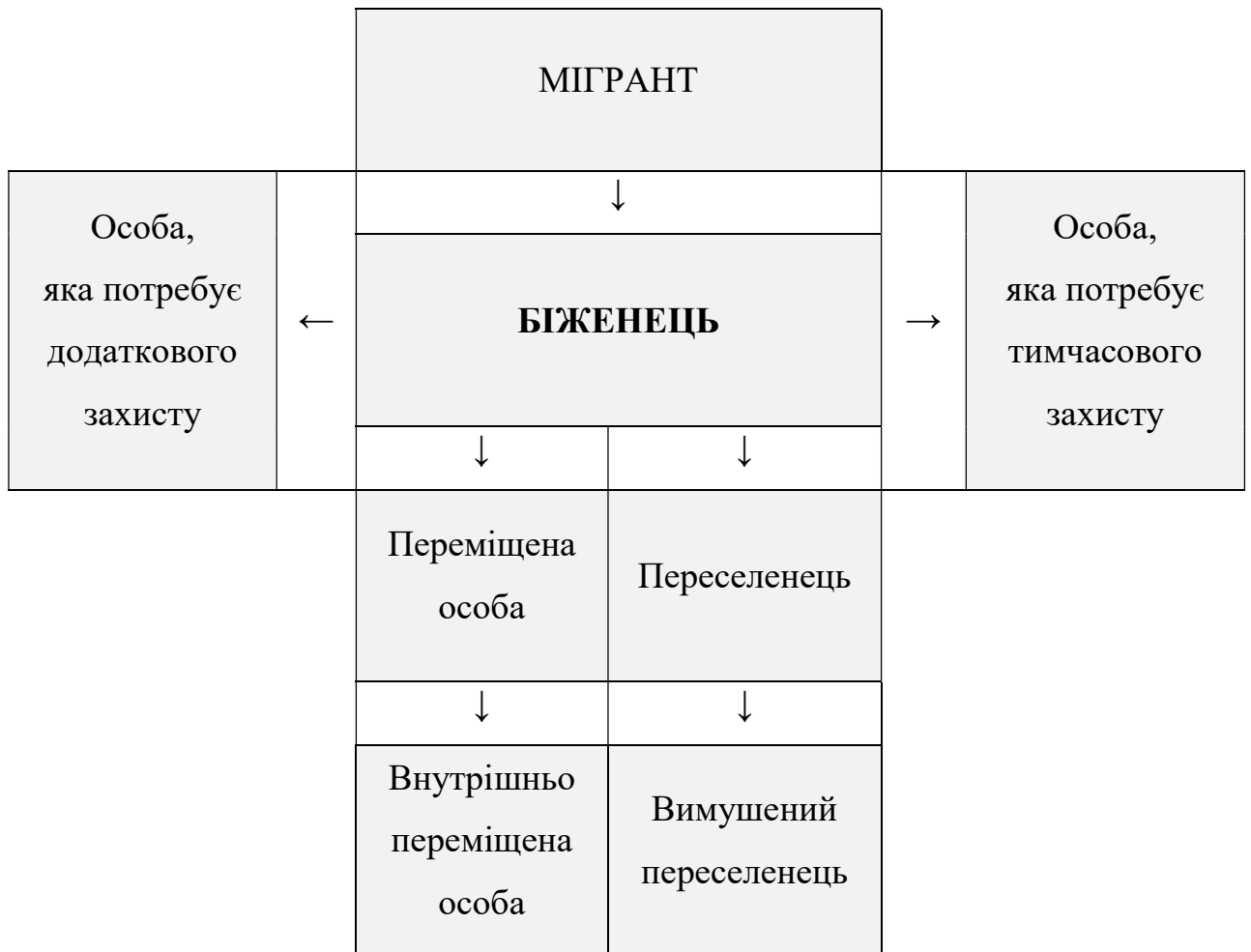

Схема 4.4.2.1 Гіперо-гіпонімічні зв'язки юридичного терміна *біженець*.

За результатами даних, наведених в галузевих тлумачних словниках та тезаурусах української мови, термін *біженець* є гіперонімом до одиниці *мігрант* та має за гіпоніми такі термінологічні одиниці: *особа, яка потребує додаткового захисту*, *особа, яка потребує тимчасового захисту*, *переміщена особа* (із гіпонімом *внутрішньо переміщена особа*), *переселенець* (із гіпонімом *вимушений переселенець*).

Структура ієрархічних зв'язків нетермінологічних іменників-вербалізаторів когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ представлена в схемі 4.4.2.2:

Схема 4.4.2.2. Гіперо-гіпонімічні зв'язки нетермінологічної лексики *біженець*.

Дані, наведені в неспеціальних тлумачних словниках та тезаурусах української мови, недостатні для виявлення гіпероніма лексики *біженець*. Щодо гіпонімів, ними є лексеми *вигнанець*, *виселенець*, *переміщена особа* (із синонімом *переміщенець*); *переселенець* (із синонімами *переселець*, *переселянин*), *утікач*.

Аналіз словникових дефініцій, а також окремі дані словників синонімів української мови дозволяють укласти систему синонімічних відношень нетермінологічних лексичних одиниць на позначення осіб-біженців (див. схему 4.4.2.3):

виселенець – “див. переселенець” [Деркач 1960, с. 36];

переселенець – “виселенець; (про того, хто в еміграції) емігрант” [Деркач 1960, с. 132];

утікач – “біженець, втікач” [Вусик 2000, с. 356].

Певні одиниці зафіксовані словниками синонімів у значеннях, які відсутні в тлумачних словниках української мови. Так, лексема *утікач* і синонім до неї пояснюється як “(про того, хто уникає державного або громадського обов’язку) дезертир” [Деркач 1960, с. 193]. Скоріш за все, таке визначення пояснюється специфікою розвитку й стану суспільства в той час, коли було видано словник, який фіксує таке значення.

Більшість синонімічних зв’язків зафіксовано в словниках на прикладах дієслів, від яких утворились досліджувані іменники:

біженець ← *бігти* – “(від кого) тікати, утікати” [Караванський 2000, с. 27];

вигнанець ← *виганяти* – “вигонити, витуряти, витурювати /в шию/, витручати, проганяти, випихати, випирати, видворяти, спровождувати, витручувати, виштовхувати, викишкувати” [Караванський 2000, с. 40];

виселенець ← *виселятися* – “(на нове місце проживання) переселятися; (рідше) переміщатися; (тільки про емігранта в чужу країну) емігрувати” [Деркач 1960, с. 36];

втікач, утікач ← *втікати, утікати* – “рятуватися втечею” [Караванський 2000, с. 63];

переміщенець ← *переміщувати, переміщати* – “(людей) переселяти, перекидати, перевозити” [Караванський 2000, с. 282]; “(про людей на інше місце проживання) переселяти” [Деркач 1960, с. 131];

переселенець, переселець, переселянин ← *переселятися* – “перекочувувати, мігрувати, переміщатися; (деінде) селитися, (у межах міста) перебиратися, (з країни) емігрувати, (до країни) імігрувати” [Караванський 2000, с. 283];

тікач ← *тікати* – “(від кого) бігти, утікати, ... (з дому) покидати що” [Караванський 2000, с. 412].

Схема 4.4.2.3. Синонімічні зв'язки лексеми *біженець*.

Синонімічні зв'язки термінологічних словосполучень можна встановити за сумою синонімічних зв'язків лексичних одиниць (або дериватів), що їх утворюють:

вимушений мігрант ← *вимушений* – “(обставиною) змушений” [Караванський 2000, с. 43] + *мігрувати* – “переселятися” [Караванський 2000, с. 204];

вимушений переселенець ← *вимушений* – “(обставиною) змушений” [Караванський 2000, с. 43] + *переселятися* – “перекочувувати, мігрувати, переміщатися; (деінде) селитися, (у межах міста) перебиратися, (з країни) емігрувати, (до країни) імігрувати” [Караванський 2000, с. 283];

переміщена особа ← *переміщувати* – “(людей) переселяти, перекидати, перевозити” [Караванський 2000, с. 282] + *особа* – “індивід, особистість, індивідуум, індивідуальність” [Караванський 2000, с. 267].

Отже, лексикографічний матеріал сучасних джерел демонструє наявність трьох синонімів до лексеми *біженець*: *виселенець*, *переселенець*, *утікач*. Решта синонімічних зв'язків вибудовується через компонентний та контекстуальний аналіз юридичного термінофонду.

Асоціативні зв'язки визначаються після з'ясування неможливості встановлення ієрархічних та синонімічних відношень та включають зв'язки досліджуваної одиниці за винятком названих.

Найчастіше за основу для визначення наявності асоціативних зв'язків стає критерій типу 'мати на увазі', тобто при використанні однієї одиниці друга мається на увазі та підсвідомо вербалізується (частіше у внутрішньому мовленні) мовцем. Також послуговуємося критерієм потреби одного терміна для визначення іншого. Наприклад, *'біженець – жертва переслідувань'*. Термін *жертва переслідувань* є необхідною частиною визначення терміна *біженець*.

Основна кількість нетермінологічних асоціативних зв'язків досліджуваних одиниць вибудовується за межами юридичного дискурсу – в медійному, або публіцистичному дискурсі. Так, однією з асоціативних основ є протиставлення *ми (свої) – вони (чужі)*, яке гостро акцентувалося протягом останніх шести років у зв'язку з масовою міграцією людей всередині країни:

“Власне, ми зіткнулися з тим, що це давня добра матриця, яка зазвичай застосовувалася до іноземних етнічних груп, або до етнічних меншин, чи до біженців в цілій низці країн. Тут вона працює щодо громадян і громадянок України: "Вони приїхали до нас"” [УП];

*“Майже усі переселенці – громадяни України. Тому некоректно розмежовувати **ВПО** та **українців**, вживати фрази на зразок «**українці** не хочуть здавати житло **внутрішнім переселенцям**», адже вони теж – українці. Не варто ділити людей на «**ми/вони**»”* [ДМ].

Всі асоціації, пов'язані з термінологічними й нетермінологічними вербалізаторами когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ, поділяємо за емоційно-експресивним забарвленням: негативне чи позитивне:

– негативне: ненависть, недовіра (неблагополучні, ненадійні), роздратування (приниження, образа), перевага (дискримінація), загроза, небезпека (тероризм), порушення закону (нелегал);

– позитивне: співчуття (без дому, втратив все, жертва), толерантність, допомога (гуманітарна, соціальна, психологічна, волонтерство), підтримка (освіта, робота, права, реабілітація).

Спершу родина поїхала до Ямполь на Сумщині, рідного міста Олени. Там, за словами жінки, родину з Донбасу не прийняли: "У школі онучок називали "терористками" [УП].

На відміну від наявності лексикографічних джерел англійської мови, відсутність репрезентативних сучасних тезаурусів української мови значно ускладнює дослідження асоціативних мереж термінів, що практично унеможлиблює оцінку впливу позатермінологічних та контекстуальних факторів неюридичних дискурсивних сфер на формування й функціонування термінологічних вербалізаторів когнітивних структур професійного знання.

Висновки до розділу 4

Аналізуючи дискретні одиниці та семантичні компоненти вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ виявлено терміни, які є визначальними для формування базису конфетосфери REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ в англійській та українській лінгвокультурах. Результати вивчення юридичних термінів *біженець*, *жертва переслідувань* та *притулок* дозволили сформувати дослідницьку стратегію та означити підходи до розуміння процесу вербальної реалізації когнітивних терміноструктур у мовних одиницях: розвиток і трансформація значення, процес термінологізації – на основі етимологічних даних, утворення мережі зв'язків між термінологічними одиницями в межах терміносистеми певної галузі та шляхи взаємного впливу елементів цієї мережі – на основі аналізу тезаурусних зв'язків.

За отриманими даними створено фреймові моделі ‘REFUGEE : CAUSES’, ‘REFUGEE : EFFECTS’, ‘БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ’ та ‘БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ’ на основі законодавчих текстів англійською та українською мовами. З термінологічних вербалізаторів когнітивної структури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ виокремлено спільні та відмінні риси вербалізаторів:

– законодавчі тексти англійською мовою:

семи *причин* не збігаються:

refugee – internally displaced person, refugee – person eligible for subsidiary protection, internally displaced person – person eligible for subsidiary protection;

семи *наслідків* збігаються:

67% (refugee – person eligible for subsidiary protection);

семи *наслідків* не збігаються:

refugee – internally displaced person, internally displaced person – person eligible for subsidiary protection;

– законодавчі тексти українською мовою:

семи *причин* збігаються:

90% (біженець – вимушений переселенець),

33% (особа, яка потребує тимчасового захисту – внутрішньо переміщена особа),

27% (особа, яка потребує додаткового захисту – внутрішньо переміщена особа),

22% (біженець – внутрішньо переміщена особа),

20% (вимушений переселенець – внутрішньо переміщена особа; переселенець – внутрішньо переміщена особа),

18% (біженець – особа, яка потребує додаткового захисту, вимушений переселенець – особа, яка потребує додаткового захисту),

17% (переселенець – особа, яка потребує тимчасового захисту),

11% (біженець – особа, яка потребує тимчасового захисту),

10% (вимушений переселенець – особа, яка потребує тимчасового захисту);

семи причин не збігаються:

біженець – переселенець, вимушений переселенець – переселенець, переселенець – особа, яка потребує додаткового захисту, особа, яка потребує додаткового захисту – особа, яка потребує тимчасового захисту;

семи наслідків збігаються:

100% (*вимушений переселенець – внутрішньо переміщена особа*),

33% (*біженець – особа, яка потребує додаткового захисту*),

17% (*біженець – вимушений переселенець, біженець – внутрішньо переміщена особа*);

семи наслідків не збігаються: *біженець – переселенець, біженець – особа, яка потребує тимчасового захисту, вимушений переселенець – переселенець, вимушений переселенець – особа, яка потребує додаткового захисту, вимушений переселенець – особа, яка потребує тимчасового захисту, переселенець – внутрішньо переміщена особа, переселенець – особа, яка потребує додаткового захисту, переселенець – особа, яка потребує тимчасового захисту, особа, яка потребує додаткового захисту – внутрішньо переміщена особа, особа, яка потребує додаткового захисту – особа, яка потребує тимчасового захисту, особа, яка потребує тимчасового захисту – внутрішньо переміщена особа.*

Комплексне дослідження юридичних термінів демонструє, що на сьогодні цілий шар юридичних терміноодиниць є формально невизначеним, що ускладнює не тільки їх лінгвістичну уніфікацію, унормування термінологічної лексики та її переклад, але й використання таких мовних елементів у професійній діяльності правника.

Проведений аналіз тезаурусних зв'язків вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ дозволило зробити висновки про продуктивну взаємодію термінологічних одиниць і нетермінологічного фонду мови тієї самої предметної галузі: гіперо-гіпонімічні, синонімічні та асоціативні зв'язки підтвердили динамічність когнітивної

терміноструктури, яка піддається трансформації в результаті впливу позатермінологічних і екстралінгвістичних чинників.

Створені фреймові моделі терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ піддаються корпусній верифікації, представлений у розділі 5.

Основні наукові результати розділу 4 опубліковані у таких працях автора: [142, 149, 153, 156, 324].

РОЗДІЛ 5
ВЕРИФІКАЦІЯ КОГНІТИВНОЇ ТЕРМІНОСТРУКТУРИ
REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ
В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПАРАЛЕЛЬНОМУ КОРПУСІ

Результати лінгвістичної реконструкції когнітивних структур потребують верифікації, яку в межах цієї роботи здійснено на матеріалі англо-українського корпусу юридичних текстів. Теоретичне значення та практична мета розробки такого паралельного корпусу полягає в можливості проведення компаративного лінгвістичного аналізу на великому масиві текстів. Такий підхід до аналізу термінологічних одиниць двох мов представляє фактично нову парадигму лінгвістичного знання, яка передбачає корпусний підхід до галузевого перекладу текстів споріднених мов.

Корпусна лінгвістика як така й високий індекс верифікаційного потенціалу математичної обробки корпусних даних у поєднанні із семантичним аналізом забезпечують якісно новий рівень об'єктивної верифікації мовних фактів у межах компаративно-корпусного підходу до аналізу матеріалу англійської та української мов у зіставному аспекті.

Корпусна верифікація використання одиниць, що досліджуються, в текстах юридичного спрямування, заснована на показниках частотності, часу відповіді на запити в автоматичних системах обробки текстів тощо, що дозволяє відстежити сучасний стан функціонування одиниць у дискурсі, скорегувати перекладацьку діяльність та внести лінгвістичні та лексикографічні корективи у результати трансформаційних процесів у міжмовних зв'язках термінологічних одиниць певної галузі.

Алгоритм корпусної верифікації базується на процедурі вилучення досліджуваних одиниць (за різними показниками в залежності від дослідницького завдання) із корпусного масиву текстів, параметризації та зіставлення цих одиниць із еквівалентами з текстів-перекладів українською мовою. Залучення корпусного аналізу для визначення семантико-

типологічних характеристик юридичних термінів, їх порівняння й зіставлення з еквівалентами мови-перекладу матиме результатом удосконалення лексикографічних та перекладацьких матеріалів двох мов – англійської та української, а також лінгвістичного забезпечення інформаційних систем, комп'ютерної термінографії та методології корпусної лінгвістики.

Для проведення повного циклу корпусної верифікації досліджуваних термінологічних одиниць англійської та української мов нами розроблено послідовність етапів проведення комплексного лінгвістичного, фреймового аналізу й корпусної верифікації отриманих даних:

1) вибірка лексем та словосполучень, що вербалізують когнітивну терміноструктуру REFUGEE в корпусних текстах англійською мовою; укладання реєстру;

2) вибірка лексем та словосполучень, що вербалізують когнітивну терміноструктуру БІЖЕНЕЦЬ у корпусних текстах українською мовою; укладання реєстру;

3) семантико-дистрибутивна верифікація корпусних та лексикографічних даних;

4) відбір колокацій із досліджуваними термінами в корпусних текстах англійською та українською мовами;

5) тезаурусна верифікація вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ;

6) вибірка еквівалентів перекладу відібраних одиниць англійської мови українською; укладання реєстру;

7) верифікація даних перекладацьких словників в англо-українському корпусі юридичних текстів.

5.1 Семантико-дистрибутивна верифікація вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ

Побудовані на основі даних лексикографічних джерел та текстових масивів лексикографічні та фреймові моделі когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ є типізованими моделями слотової структури, в яких кожен слот наповнений різними лексичними змінними, що вербалізують фрагменти професійної картини світу правника. Семантико-дистрибутивна верифікація досліджуваних термінологічних одиниць дозволяє виявити семантичні компоненти, які збігаються в значеннях лексем, а також змінні компоненти та причини відмінностей таких складових у побудованих моделях на основі врахування ступеня розробленості терміна в національній (англійській та українській) метамові юриспруденції.

Застосування процедур лінгвістичної реконструкції концептів і когнітивних терміноструктур для тлумачення термінів у межах галузевих дискурсів дозволяє проаналізувати термінологічне значення на основі вивчення словникових дефініцій (термінологічного й нетермінологічного характеру), врахування дистрибуції та впливу екстралінгвістичних елементів, утворення символічних смислів, які концентруються навколо кожної окремої одиниці й цілого тексту, в якому ця лексема функціонує, а також аналіз контекстуального оточення через залучення корпусного підходу та аналізу тезаурусних зв'язків. Така реконструкція має результатом побудову генералізованих моделей причинно-наслідкової семантики юридичних термінів *біженець* і *refugee*, які демонструють наявність спільних і відмінних семантичних формантів відповідно до рівнів нарощення значення одиниць, що досліджуються (див. рисунок 5.1.1, де 1 – семема, виявлені при лексикографічному аналізі даних нетермінологічних тлумачних сдловників; 2 – семема, виявлені при лексикографічному аналізі даних термінологічних тлумачних сдловників; 3 – семема, виявлені при фреймовому аналізі даних корпусних текстів юридичного дискурсу).

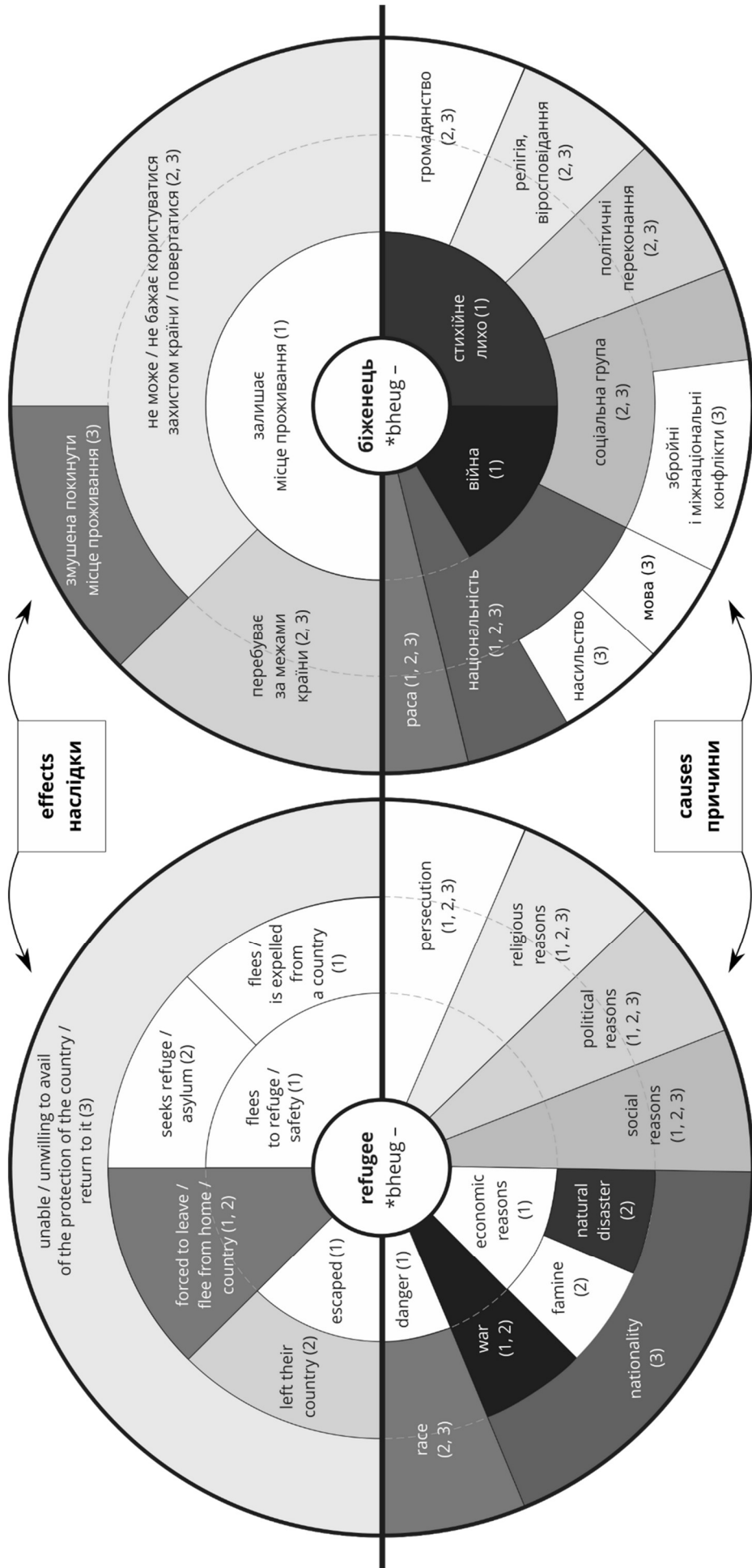

Рисунок 5.1.1. Генералізовані моделі причинно-наслідкової семантики юридичних термінів *refugee* та *біженець*.

Спеціальні корпуси текстів дозволяють вивчати показники частотності використання термінів у текстах, контекстуальне оточення, зрушення значень, нормативне й індивідуально-стилістичне вживання слів, а також ті зв'язки, які ці терміни вибудовують у конкретному тексті й у цілому юридичному дискурсі. Іншими словами, завдяки корпусній організації матеріалу та можливості застосування корпусних інструментів роботи з одиницями мови, для кожної термінологічної одиниці може бути організована поетапна верифікація її валідності з різних позицій, вагомих для конкретних цілей дослідження (напр., специфіка функціонування, дискурсивні характеристики, набуття, закріплення чи втрата статусу терміна тощо), якими доповнюються дані лексикографічних джерел та контекстуального аналізу.

Оскільки всі корпуси містять різну кількість одиниць та слововживань, виникла потреба введення певного об'єктивного критерію, яким став показник відносної частотності. Цей показник може бути застосований для виявлення найбільш активної у функціональному плані термінологічної одиниці на позначення когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ у корпусі текстів, оскільки використовується для демонстрації частки мовної одиниці в цілому тексті.

Частотність вживання терміноодиниці розраховується нами як відношення числа входжень досліджуваної одиниці до загального обсягу корпусу в словах. Результат множимо на 1 000 000 для зручності операційних дій із отриманими числовими даними (оскільки у результаті поділу отримуємо дрібну частотність) – *instances per million (ipm)* (відносна частотність, помножена на мільйон), наприклад (для терміна *refugee*):

$$\textit{refugee}: 95 / 1\,135\,827 * 1\,000\,000 = 84$$

За цією ж формулою проведені підрахунки частотності вживання всіх наявних у корпусі термінологічних одиниць, що використовуються для вербалізації когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ:

REFUGEE (див. таблицю 5.1.1):

$$\textit{internally displaced person}: 69 / 1\,135\,827 * 1\,000\,000 = 61;$$

fugitive: $61 / 1\,135\,827 * 1\,000\,000 = 54$;

asylum seeker: $28 / 1\,135\,827 * 1\,000\,000 = 25$;

escapee: $20 / 1\,135\,827 * 1\,000\,000 = 18$;

displaced person: $8 / 1\,135\,827 * 1\,000\,000 = 7$;

person eligible for subsidiary protection: $6 / 1\,135\,827 * 1\,000\,000 = 5$;

runaway: $5 / 1\,135\,827 * 1\,000\,000 = 4$;

БІЖЕНЕЦЬ (див. таблицю 5.1.2):

біженець: $94 / 1\,135\,827 * 1\,000\,000 = 83$;

внутрішньо переміщена особа: $91 / 1\,135\,827 * 1\,000\,000 = 80$;

переміщена особа: $68 / 1\,135\,827 * 1\,000\,000 = 60$;

переселенець: $12 / 1\,135\,827 * 1\,000\,000 = 11$;

особа, яка потребує додаткового захисту: $8 / 1\,135\,827 * 1\,000\,000 = 7$;

вимушений переселенець: $5 / 1\,135\,827 * 1\,000\,000 = 4$;

особа, яка потребує тимчасового захисту: $3 / 1\,135\,827 * 1\,000\,000 = 3$.

За результатами проведених кількісних підрахунків з'ясовано, що найвищий ступінь частотності в англійській мові отримуємо для термінологічної одиниці *refugee* (84), найнижчий – *runaway* (3):

Таблиця 5.1.1

Показники частотності вживання термінів-вербалізаторів
когнітивної терміноструктури REFUGEE в корпусі

Одиниця	Частотність	Час пошуку
<i>refugee</i>	84	0,20
<i>internally displaced person</i>	61	0,20
<i>fugitive</i>	54	0,21
<i>asylum seeker</i>	25	0,24
<i>escapee</i>	18	0,24
<i>displaced person</i>	7	0,25
<i>person eligible for subsidiary protection</i>	5	0,25
<i>runaway</i>	4	0,26

В українській мові найвищий ступінь частотності виявлено для терміна *біженець* (83), найнижчий – для терміна *особа, яка потребує тимчасового захисту* (3):

Таблиця 5.1.2

Показники частотності вживання термінів-вербалізаторів
когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ у корпусі

Одиниця	Частотність	Час пошуку
<i>біженець</i>	83	0,19
<i>внутрішньо переміщена особа</i>	80	0,19
<i>переміщена особа</i>	60	0,21
<i>переселенець</i>	11	0,22
<i>особа, яка потребує додаткового захисту</i>	7	0,27
<i>вимушений переселенець</i>	4	0,27
<i>особа, яка потребує тимчасового захисту</i>	3	0,29

Така унормована одиниця забезпечує об'єктивний підхід до порівняння частотності синонімічних та асоціативно пов'язаних одиниць у межах одного корпусу, а також будь-яких одиниць в різних корпусах.

Дистрибутивну верифікацію досліджуваних одиниць проводимо з побудовою конкордансів у різних доступних корпусах текстів. Конкорданс одиниці залежить від типу корпусу, з якого вилучаються дані.

Для аналізу терміноодиниці *refugee* та *біженець* використовуємо дані одномовних корпусів англійської, української мов та пілотного англо-українського корпусу юридичних текстів. Вибірки зроблено з умовою глибини контексту – 4 одиниці ліворуч + 4 одиниці праворуч; наведено перші 10 рядків результатів пошуку.

of legislation , including the Refugee Relief Act and the 1980 Refugee Act . He argues that the American commitment to refugees in the
, instructed his envoy to the United Nations to oppose a refugee agency devoted to Palestinian Arabs . He wrote : " We should
instituted two other major policy changes . Previously when a refugee applied for asylum , the INS asked the State Department for a
Here , two boys play in an abandoned car at a refugee camp . # PHOTO (BLACK & WHITE) : Members of
, three days before the fall of Saigon . From a refugee camp in Arkansas , she followed in her father 's footsteps and
. (Voiceover) : We found Abu Hassan in a refugee camp with his family , at least what remained of his family
hiding through plains and mountains to enter another hell in a refugee camp in Pakistan . // " Dead ? How ? " Soofia
, an Afghan refugee living under a plastic sheet in a refugee camp , he was never going to find his own way on
chased from her home in Sudan , now living in a refugee camp with her father Tahir (ph) . Her face makes
" moonscape " called Hearth and Home at Liberty into a refugee camp with sustainable , small-plot farms called ... Bush

Рисунок 5.1.2. Конкорданс терміна *refugee* із Корпусу сучасної американської англійської мови [СОСА].

remain in their place of asylum , although a Rwandan special refugee commission , to help and monitor refugees , was formed in Kigali
, turning Bernice Rubens 's clear-eyed novel about a German refugee piano teacher and an 11-year-old Jewish prodigy into a star
. Consensus had taken on Interactive System Corp and SunSoft Inc refugee Doug Miller as vice president of European sales . +1 416 940
she had been forced to leave her home and became a refugee in a village in Slovenia near Ljubljana . Now , for a
scales of compensation payments when there is any balancing of refugee debts at that final Middle East peace conference . The Custodian
of war , when petrol is scarce . Armed soldiers and refugee families were crowded round the foot of the steps leading up to
. Villages in the south , as well as the Palestinian refugee camps , were attacked . In May 1988 , two thousand Israeli
Danish bureaucrat blew the whistle on Mr Hocke as that refugee education fund was only supposed to be for Mr Hartling and
has retained its name but now functions mainly as a women refugee coordinating body particularly in Mexico and Nicaragua . # The
of Macbeth . They are playing this week at the Ntcheu refugee camp , Malawi , having previously graced venues in Sierra Leone

Рисунок 5.1.3. Конкорданс терміна *refugee* із Британського національного корпусу [BNC].

<< наміром набути статусу біженця	незаконно перетнули державний кордон >>
<< надання їм статусу біженця	відповідно до Закону України >>
<< України " Про біженців	" (2557-14) >>
<< або набуття статусу біженця	, якщо вони в >>
<< притулку чи статусу біженця	. >>
<< задоволення життєвих потреб біженців	, >>
<< яким надано статус біженця	в Україні, мають >>
<< (грошову допомогу біженцям	; компенсації на медикаменти >>
<< Кожна Сторона надасть біженцям	, визначення яких наводиться >>
<< Конвенції про статус біженців	, підписаній у Женеві >>

Рисунок 5.1.4. Конкорданс терміна *біженець* із Корпусу текстів української мови [КТУМ]. Зона пошуку – законодавчі тексти.

року, " Про імміграцію " від 7 червня 2001 року, " Про	біженців " від 21 червня 2001 р. , Правила в'їзду іноземців в
Складовою цього режиму є адміністративно-правовий режим	біженців . Законодавство про біженців також регулює певні відносини
адміністративно-правовий режим біженців . Законодавство про	біженців також регулює певні відносини імміграційного процесу .
також регулює певні відносини імміграційного процесу .	Біженець - особа , яка не є громадянином України і внаслідок цілком
зазначених побоювань . Строки звернення за набуттям статусу	біженця . Особи , які мають намір набутти статус біженця і перетнули
статусу біженця . Особи , які мають намір набутти статус	біженця і перетнули державний кордон України у порядку , встановленому
органу міграційної служби із заявами про надання їм статусу	біженця . Особи , які з наміром набутти статус біженця намагалися
їм статусу біженця . Особи , які з наміром набутти статус	біженця намагалися незаконно перетнути або незаконно перетнули
органу внутрішніх справ із заявами про надання їм статусу	біженця , а також надати посадовим особам Державної прикордонної
перетинання державного кордону України . Умови , за яких статус	біженця не надається . Статус біженця не надається особі : яка

Рисунок 5.1.5. Конкорданс терміна *біженець* із Генерального регіонально анотованого корпусу української мови [ГРАК]. Зона пошуку – юридичні тексти.

Застосований далі паралельний корпус поруч із даними щодо семантико-дистрибутивних характеристик досліджуваних одиниць дозволяє одразу простежити перекладацьку інформацію, оскільки пов'язані різномовні речення з'являються у тому самому контексті в одній колекції текстів мовами, що досліджуються (див. рисунок 5.1.6).

Зведені дані з п'яти фрагментів, відібраних із різних корпусів за однаковими пошуковими критеріями, демонструють такі кількісні показники сполучуваності досліджуваного терміна (з метою демонстрації наводяться найближчі сполучення (досліджувана одиниця + одна одиниця праворуч чи ліворуч), кількість використань яких в аналізованих фрагментах корпусу більше за 1):

refugee: загальна кількість слововживань – 30 – 100%:

сполучуваність праворуч із одиницями самостійних частин мови:

refugee camp – 9 – 30%;

сполучуваність праворуч із одиницями службових частин мови:

refugee or – 3 – 10%;

refugees and – 2 – 6,67%;

сполучуваність ліворуч із одиницями службових частин мови:

a refugee – 16 – 53,33%;

of refugee – 4 – 13,33%;

Текст англійською			Текст українською		
On	Refugees	and Persons in Need	“Про	біженців	та осіб, які потребують
the status of a	refugee,	a person in need	у сфері визнання особи	біженцем,	особою, яка потребує додаткового
the legal status of	refugees,	persons in need of	також встановлення правового статусу	біженців	та осіб, які потребують
of the Law, a	refugee	is a person who	до статті 1 Закону	біженець	– це особа, яка не
who is not a	refugee	according to the 1951	особа, яка не є	біженцем	відповідно до Конвенції про
to the Status of	Refugees,	the 1967 Protocol relating	до Конвенції про статус	біженців	1951 року і Протоколу
to the Status of	Refugees,	and this Law, but	і Протоколу щодо статусу	біженців	1967 року та Закону,
A	refugee	or a person in		Біженець	чи особа, яка потребує
A	refugee	or a person in		Біженець	чи особа, яка потребує
the status of a	refugee	or a person in	із заявою про визнання	біженцем	або особою, яка потребує

Рисунок 5.1.6. Конкорданс термінів *refugee* та *біженець* із пілотного англо-українського корпусу юридичних текстів.

біженець: загальна кількість слововживань – 30 – 100%:

сполучуваність праворуч із одиницями самостійних частин мови:

біженець – особа – 3 – 10%;

біженець відповідно – 2 – 6,67%;

сполучуваність праворуч із одиницями службових частин мови:

біженець та – 2 – 6,67%;

біженець чи – 2 – 6,67%;

сполучуваність ліворуч із одиницями самостійних частин мови:

статус біженця – 15 – 50%;

сполучуваність ліворуч із одиницями службових частин мови:

про біженців – 5 – 16,67%.

Результати аналізу сполучуваності лексем *refugee* та *біженець* продемонстрували використання цих одиниць з іменниками із значеннями явищ, що супроводжують життя людини в статусі біженця (напр., *refugee camp, refugee education; життєві потреби біженців* тощо), законодавче та соціальне забезпечення біженців (напр., *refugee act, refugee agency, refugee commission, refugee coordinating body, legal status of refugee; адміністративно-правовий режим біженців, визнання біженцем, законодавство про біженців, статус біженця, грошова допомога біженцям* тощо). Результати спостережень за терміноодиницями, що аналізуються, в корпусних текстах дає підстави стверджувати про використання лексем відповідно до їх термінологічних значень й нормативних уживань: виявлені словосполучення відбивають основні семантичні та асоціативні акценти термінів. Специфіка дистрибуції дозволяє уточнювати юридичне термінологічне значення досліджуваних одиниць та за рахунок побудування асоціативних зв'язків деталізувати сполучуваність одиниць у їх термінологічному та нетермінологічному використанні.

Семантична та дистрибутивна верифікація терміноодиниць через роботу з пошуковими механізмами корпусного типу, застосування математичних підрахунків для обробки даних та інформації забезпечують високу валідність

отриманих результатів та наближають часто описові лінгвістичні висновки до точних і об'єктивно підтверджених. При цьому без відповіді залишається питання нульового результату, тобто відсутності у результатах корпусного пошуку певних одиниць, що може свідчити не тільки про відсутність таких одиниць у мові, але й про недостатній рівень репрезентативності залученого корпусу.

Разом із семантичною верифікацією комплексний корпусний аналіз термінологічних знаків передбачає верифікацію з огляду на зв'язки кожної одиниці: синонімічні, гіперо-гіпонімічні та асоціативні.

5.2 Тезаурусна верифікація вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ

Завданням будь-якого тезаурусу є максимальне охоплення змістового наповнення когнітивної терміноструктури і термінів, що її оточують у межах конкретної предметної галузі, за рахунок побудування зв'язків різних рівнів між лексичними одиницями, що забезпечить якісне розмежування значень аналізованих синонімічних та асоційованих лексичних одиниць. Ця проблема – класифікація зв'язків у певній групі та пошук одиниць із заданою кількістю властивостей / характеристик, що перетинаються, – є одним із найскладніших завдань з огляду на велику кількість варіантів реалізації будь-яких семантичних відношень і зв'язків.

Метою тезаурусної верифікації термінів є розширення базової онтології юридичної терміносистеми через корпусний пошук та валідацію релевантних термінологічних варіантів базової термінологічної одиниці.

Семантична відстань між синонімами вимірюється з опорою на корпусні дані. Для підвищення об'єктивності структурування синонімічного ряду лексеми *refugee* корпусному аналізу передують збір лексикографічних даних словників і тезаурусів щодо синонімічних ланцюгів і місця кожного синоніма

в них. Для цього пропонуємо узагальнену таблицю синонімів із зазначенням місця кожної одиниці.

Таблиця 5.2.1

Синоніми лексеми *refugee*

	<i>OT</i>	<i>MW</i>	<i>Th</i>	<i>CCELD</i>	<i>Kipfer</i>
<i>alien</i>			1		Дані не враховуємо через розташування за алфавітом, а не семантичною наближеністю до домінанти
<i>asylum seeker</i>				2	
<i>boat person</i>			23		
<i>castaway</i>			9		
<i>defector</i>			10		
<i>deportee</i>		1			
<i>derelict</i>			11		
<i>deserter</i>			12		
<i>displaced person</i>	4		2	4	
<i>dp</i>	5		8		
<i>emigrant</i>			3		
<i>émigré</i>		2	27	3	
<i>escapee</i>	3		13	7	
<i>evacuee</i>		3	4		
<i>exile</i>	6	4	5	1	
<i>expat</i>		5			
<i>expatriate</i>		6	6		
<i>expellee</i>			24		
<i>foreigner</i>			7		
<i>foundling</i>			14		
<i>fugitive</i>	1		15	6	
<i>homeless person</i>			25		
<i>leper</i>			16		
<i>maroon</i>			17		

Продовження таблиці 5.2.1

	<i>OT</i>	<i>MW</i>	<i>Th</i>	<i>CCELD</i>	<i>Kipfer</i>
<i>migr</i>	7				
<i>outcast</i>			18		
<i>outlaw</i>			19		
<i>prodigal</i>			20		
<i>renegade</i>			21		
<i>runaway</i>	2		22	5	
<i>stateless person</i>			26	8	

Узагальнений кількісний аналіз синонімічного фонду лексеми *refugee* виявляє таке: найуживаніші синоніми за кількістю входжень – *exile* (4 входження), *displaced person* (3 входження), *runaway* (3 входження); найближчі за місцем до домінанти (за алфавітом): *alien*, *deportee*, *exile*, *fugitive*. Поєднання двох критеріїв виявляє лексему *exile* найчастотнішим і найближчим синонімом до терміна *refugee* за даними проаналізованих лексикографічних джерел.

Для проведення розрахунку семантичної близькості вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ у роботі застосовано квантитативну методику Жаккара, за допомогою якої можна удосконалити рівень об'єктивності даних та технології автоматизованого створення онтологій.

Подібність множин за Полем Жаккаром є бінарною мірою подібностей і вираховується як міра спільної частини, поділена на міру об'єднання множин [Leskovec 2014, с. 74]:

$$K_J = C / [(A + B) - C]$$

де *C* – це кількість спільних елементів значень одиниць, що порівнюються, *A* – кількість елементів значення першої одиниці, що порівнюється, *B* – кількість елементів значення другої одиниці, що порівнюється.

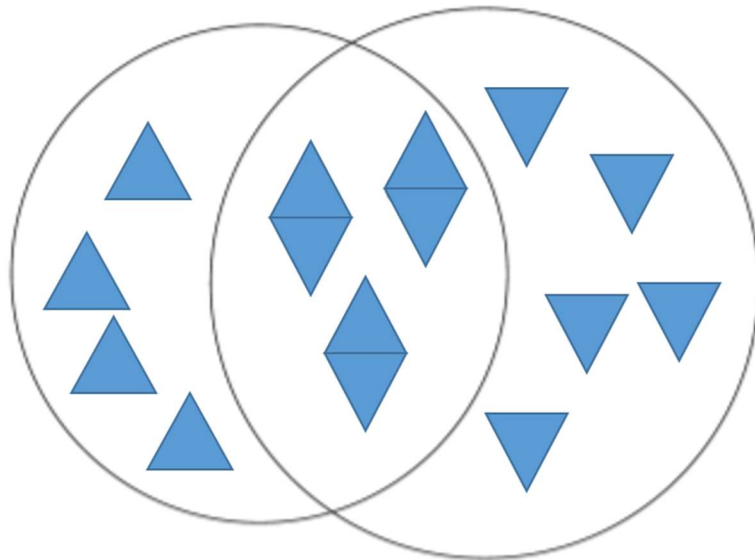

Рисунок 5.2.1. Приклад: перетин та об'єднання двох множин; коефіцієнт Жаккара (K_J) = 0,25.

Цей показник використовуємо для формального визначення міри змістового збігу вербалізаторів когнітивної терміноструктури. Якщо цей коефіцієнт дорівнює нулю, множини не мають спільних елементів, а якщо дорівнює одиниці – множини є рівними.

Із текстового масиву англо-українського паралельного корпусу юридичних текстів вилучено чотири вербалізатори когнітивної терміноструктури REFUGEE:

refugee – asylum seeker, internally displaced persons, person eligible for subsidiary protection

і шість вербалізаторів когнітивної терміноструктури БІЖЕНЕЦЬ:

біженець – вимушений переселенець, внутрішньо переміщена особа, особа, яка потребує додаткового захисту, особа, яка потребує тимчасового захисту, переселенець.

Для підрахунку коефіцієнтів подібності до цих термінологічних одиниць застосовано методику Жаккара (порівняння проводимо з основними вербалізаторами – *refugee* та *біженець*). Результати наведено в таблицях 5.2.2 і 5.2.3:

Таблиця 5.2.2

Коефіцієнт семантичної подібності термінологічних одиниць,
що вербалізують когнітивну терміноструктуру REFUGEE

№	<i>refugee &</i>	Коефіцієнт Жаккара
1	<i>asylum seeker</i>	0
2	<i>internally displaced person</i>	0
3	<i>person eligible for subsidiary protection</i>	0

Таблиця 5.2.3

Коефіцієнт семантичної подібності термінологічних одиниць,
що вербалізують когнітивну терміноструктуру БІЖЕНЕЦЬ

№	<i>біженець &</i>	Коефіцієнт Жаккара
1	<i>вимушений переселенець</i>	0,8
2	<i>внутрішньо переміщена особа</i>	0,5
3	<i>особа, яка потребує додаткового захисту</i>	0,3
4	<i>особа, яка потребує тимчасового захисту</i>	0,2
5	<i>переселенець</i>	0

Визначені відмінності в утворенні когнітивних терміноструктур англійської та української мов зумовлені галузевими факторами та чинниками юридичних систем, що склалися історично, а саме, відмінностями між англо-саксонським і романо-германським типами правових систем. Як відомо, ці два класичні типи правових систем мають різні джерела права (для романо-германського типу основним можна вважати нормативно-правові акти, для англо-саксонської – правовий прецедент), що призводить до різних підходів до тлумачення термінів і понять юридичної сфери. Більше того,

“на відміну від юристів країн англо-американського права, що мислять конкретно, “прецедентно” і створили науку загального права на основі судових рішень, юристи романо-германського права мислять поняттями правових інститутів і галузей права. Їх правова наука – абстрактна, одним із визначальних ознак якої є правовий формалізм” [Скакун 2010, с. 330]. Звідси й такі відмінності в процесах номінації й дефініції: в англійській мові визначення кожного дискретного терміна відокремлене від інших і не допускає перехресних сем та нечіткості визначень, у той час як в українській мові розповсюджена термінологічна синонімія і дублетність.

Отримані результати у виявлених подібностях і відмінностях семантики досліджуваних вербалізаторів дозволять запропонувати нові, більш точні й правильні тлумачення, словникові описання й перекладацькі еквіваленти цих одиниць. Подальше поєднання корпусів спеціальних текстів (одномовних і дво- / багатомовних) і словників (синонімів), інтегрованих в автоматизовані системи, дозволить зливати дані цих двох джерел в автоматичному режимі, що пришвидшить пошук одиниць, підвищить точність зіставлення й удосконалить якість створених на основі цих процедур онтологій.

5.3 Верифікація даних перекладацьких словників в англо-українському корпусі юридичних текстів

Перекладацька верифікація досліджуваних термінологічних одиниць передбачає проведення процедур порівняння й зіставлення мінімум двох термінів (мовою оригіналу й мовою перекладу) з еквівалентним значенням через словниковий та корпусний аналіз даних із метою встановлення подібностей і відмінностей їхніх термінологічних значень. За допомогою такої верифікації спробуємо з'ясувати, чи має об'єктивне підґрунтя наявність більше одного еквівалента для перекладу конкретного терміна у перекладацьких англо-українських словниках спеціальної лексики, тобто

отримати підтвердження чи спростування висновків про їхню перекладацьку еквівалентність.

Галузевий переклад, який має основним завданням точну передачу об'єктивної наукової інформації мовою перекладу, отримав розвитку тільки наприкінці ХХ століття. Дослідженню специфіки галузевого перекладу присвячено невелику кількість робіт вітчизняних науковців, серед яких такі лінгвісти, як В. І. Карабан [Карабан 2017], Д. С. Касяненко [Касяненко 2015], Т. Р. Кияк [Кияк 2007], Л. М. Черноватий [Черноватий 2019], О. А. Шаблій [Шаблій 2018] та інші. У таких роботах більшу увагу приділено питанням технічного перекладу, а багато аспектів перекладу текстів гуманітарних та суспільних наук залишаються поза особливої уваги вчених. У рамках когнітивного підходу мовні одиниці на позначення актуальних і вагомих для суспільства явищ і феноменів потребують окремого вивчення.

Основним завданням перекладача є відтворення тексту оригіналу мовою перекладу з максимальним збереженням функціональних, семантичних й образних складових вихідного тексту. Будь-який текст є складною системою явних та прихованих смислів, що значно ускладнює переклад. Участь у процесі створення тексту перекладу людини уможливорює існування декількох версій перекладу того самого тексту через різне розуміння смислів і нюансів вихідного тексту різними перекладачами. Імпліцитність смислів та множинність інтерпретацій вимагають від перекладача проведення глибокого аналізу тексту оригіналу та вибору стратегії перекладу кожного конкретного тексту.

Можливості повного й точного відтворення смислів при перекладі теоретики та практики шукають дуже давно. Інколи перекладач пропонує читачеві адекватну з його точки зору заміну смислових відтінків, спираючись на концепцію "одомашнення". В таких випадках переклад часто перетворюється на імітацію смислів, ідей, духу і підтексту. В інших випадках перекладач зберігає смисли оригіналу, що майже завжди призводить до втрати певних нюансів й забарвлень, закладених автором оригіналу в складну

систему внутрішньо- та міжтекстових зв'язків. Отже питання пошуку шляхів і засобів максимального збереження смислу при перекладі тексту, що містить більше за вербально реалізовані елементи, залишається відкритим.

О. Матулевська наполягає на важливості врахування під час аналізу вихідного тексту (*translandum*), цільового тексту (*translatum*) та текстових компонентів таких показників:

- 1) комунікативна ситуація;
- 2) форма і якість тексту;
- 3) юридична сила тексту;
- 4) мета / функція тексту;
- 5) час створення тексту;
- 6) різновид мови тексту;
- 7) мова написання тексту;
- 8) юридична сфера застосування вихідного тексту;
- 9) галузь права, до якої належить текст;
- 10) жанр тексту [Matulewska 2017, с. 26–27].

Автор зазначає, що всі ці елементи тексту-оригіналу важливі для створення вихідної системи координат, від якої перекладач повинен відштовхуватися при обранні текстів-зразків для перекладу галузевих термінів. Погоджуємось із думкою дослідниці про те, що в реальній діяльності перекладачі інтуїтивно проводять такий аналіз вихідного тексту та його порівняння з іншими, але така інтуїтивна практика повинна отримати об'єктивну наукову методологію та підґрунтя. Розроблена нами картка метаданих тексту оригіналу й тексту перекладу англо-українського паралельного корпусу юридичних текстів враховує деякі з названих позицій, які забезпечують корпусні тексти об'єктивною додатковою позавербальною інформацією (див. підрозділ 2.2.1).

З точки зору перекладу, особливо галузевого, критично важливим є розуміння точного значення терміна задля врахування особливостей семантичного наповнення еквівалентної лексичної одиниці в мові перекладу.

Такі знання може надати аналіз лексичного значення терміна, що перекладається, за автентичними тлумачними словниками, розуміння етимології та історії розвитку значення спеціальної лексичної одиниці, а також вивчення матеріалу, що пропонується в дво- та багатомовних спеціальних словниках. При цьому кожен термінологічний одиницю було верифіковано в корпусах текстів (одномовному англійському, одномовному українському та створеному юридичному паралельному англо-українському).

Негалузеві двомовні словники пропонують до перекладу лексеми *refugee* застосовувати такі еквіваленти:

біженець [Федоришин 2009, с. 131];

емігрант, біженець [НАУУАС 2005, с. 409];

утікач [Лев, 1947, с. 114].

Термінологічні словники відповідників англійських та українських юридичних термінів містять такі еквіваленти перекладу терміна *refugee*:

біженець [ДС; АФНУСТЕС 2007, с. 129];

біженець, емігрант [АУЮС 2004, с. 848; АУДС 2006, с. 419; БЮСД 2012, с. 394];

біженець, утікач; емігрант [АУСМПЄП 2009, с. 419].

Юридичне значення терміна *біженець* (“особа, яка не є громадянином України і внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань” [Закон –2]) говорить на користь цієї одиниці як найближчого за значенням українського еквівалента англійському терміну *refugee*. Це положення підтверджується даними, отриманими з корпусу: 100% випадків

перекладу терміна *refugee* за допомогою безпосереднього еквівалента *біженець*.

Термін *емігрант* як пропонований український еквівалент терміна *refugee* можна враховувати умовно, оскільки юридичні наслідки процесів біженства (отримання офіційного статусу біженця) та еміграції (отримання офіційного виду на проживання з подальшим отриманням громадянства) є суттєво відмінними.

Неприпустимим є факт наявності в галузевому словнику нетермінологічних одиниць, як то *утікач*. Тлумачні словники української мови роз'яснюють цю одиницю як “той, хто втікає, втік звідкись” [ВТССУМ 2005, с. 1520; СУМ–10 1979, с. 513]. При цьому дана лексема в значенні ‘біженець’ не міститься в жодному з відомих словників юридичних термінів, а також в жодному з доступних загалу правових актів (окрім документів, у яких ця одиниця застосована в загальнозживаному значенні, наприклад: *наздогнати утікача*, *розшук утікачів* у документах про кримінальні та адміністративні правопорушення). Отже, з числа пропонованих еквівалентів на переклад юридичного терміна *refugee* в значенні ‘біженець’ ця лексема, однозначно, має бути вилучена.

Щодо перекладу частотних термінологічних словосполучень із компонентом *refugee*, галузеві правничі словники пропонують різні і часто навіть відмінні еквіваленти терміносполучень з одиницею *refugee*.

Так, “Англо-український юридичний словник” містить низку таких конструкцій із перекладацькими еквівалентами:

Refugee Act – Закон про біженців;

refugee camp – табір біженців;

refugee center (centre) – центр приймання біженців, центр для біженців;

Refugee Convention – Конвенція про біженців;

refugee flow – потік біженців;

refugee for economic reasons – біженець (емігрант) з економічних мотивів;

refugee influx – приплив біженців;
refugee of convenience – біженець (емігрант) за розрахунком;
refugee passport – паспорт біженця;
refugee policy – політика стосовно біженців; імміграційна політика стосовно біженців;
refugee problem – проблема біженців;
refugee quota – квота приймання біженців;
refugee situation – ситуація з біженцями, проблема біженців;
refugee status – статус біженця;
refugee welfare – соціальний захист біженців [АУЮС 2004, с. 848].

В усіх цих словосполученнях для перекладу лексеми *refugee* запропонована одиниця *біженець* із варіантом *емігрант* як другим еквівалентом у певних конструкціях.

Інші словники пропонують такі еквіваленти перекладів:

“Англо-український дипломатичний словник”:

“*refugee camp* – табір біженців; *refugee government* – уряд у вигнанні” [АУДС 2006, с. 419].

“Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права”:

“*political refugee* – політичний біженець, політичний емігрант” [АУСМПЄП 2009, с. 419].

У зв'язку з впливом багатьох екстралінгвістичних факторів на процес правової комунікації часто професійні міжмовні контакти ускладнюються саме дією етнокультурних та національних соціальних факторів. Так, юридичним терміном, який набув нових відтінків значення й експресивного забарвлення в сучасному українському правовому дискурсі, є термін (*тимчасово*) *переміщена особа*.

Термін *переміщена особа* є калькою англomовного терміна *a displaced person*, який в англійській мові має значення “*one who, for military or political reasons, is unable or unwilling to return to his own country*” [NWDEL, с. 453]

(*‘той, хто з військових або політичних причин не має можливості або бажання повертатися до своєї країни’*). Тлумачний “Словник української мови” пояснює значення терміна *переміщена особа* таким чином: *“особа, силоміць вивезена з тимчасово окупованої території до чужої країни”* [СУМ–6 1975, с. 229].

Зіставлення семантичного наповнення цього терміна в двох національних юридичних дискурсах демонструє різне ставлення до причин та ідентифікації соціального стану такої особи: якщо в англomовному (в цьому випадку, американському) юридичному дискурсі актуалізовані бажання та можливості людини, навколо якої відбуваються події (*‘unable or unwilling’*), то українськомовний правовий дискурс акцентує на дії, вчиненій над людиною (*‘силоміць вивезена’*). До того ж обидві дефініції визначають статус такої особи на різних етапах життя: якщо англomовний термін наголошує на поверненні людини – *‘unable or unwilling to return to his own country’*, тобто передбачає наявність можливості повернення та прояву волі самої людини, то українськомовний термін характеризує людину з невизначеним майбутнім та відсутністю вибору: *‘вивезена з тимчасово окупованої території до чужої країни’*. Цю тезу доводять і зазначені різні напрямки руху (*‘return to’* і *‘вивезена з’*), і наявність в українського терміна семантики на позначення окупації (*‘з тимчасово окупованої території’*) тощо.

В інших тлумачних словниках англійської мови семантичне наповнення цього терміна подібне до українського, наприклад:

“someone who has been forced to leave their home, especially because of war or a natural disaster (= something that causes a lot of damage) such as an earthquake, flood, etc.” [CD];

“a person expelled, deported, or impelled to flee from his or her country of nationality or habitual residence by the forces or consequences of war or oppression” [MW];

“a person forced from his home or country, esp by war or revolution” [CCELD].

У правовому дискурсі європейських країн термін *a displaced person* має особливе семантичне наповнення – з увагою на специфічних деталях і зі зсувом визначення у бік енциклопедичності:

“a third-country national or stateless person who has had to leave their country or region of origin, or has been evacuated, particularly in response to an appeal by international organisations, and is unable to return in safe and durable conditions because of the situation prevailing in that country, who may fall within the scope of Art. 1A of the Geneva Refugee Convention and Protocol or other international or national instruments giving international protection, in particular: (i) a person who has fled areas of armed conflict or endemic violence; (ii) a person at serious risk of, or who has been the victim of, systematic or generalised violations of their human rights” [EC].

Таке визначення акцентує на соціально важливих для європейського простору деталях, а саме

‘a third-country national or stateless person’ – ‘громадянин третьої країни або особа без громадянства’,

‘the Geneva Refugee Convention and Protocol’ – ‘Женевська конвенція та протокол про біженців’,

‘international protection’ – ‘міжнародний захист’,

‘armed conflict’ – ‘збройний конфлікт’,

‘human rights’ – ‘права людини’.

Крім визначення самого поняття на сайті Європейської комісії вибудовуються тезаурусні зв’язки цього терміна, що розширює межі розуміння ідеї, яка стоїть за самим терміном, і його ролі в глобальному правовому дискурсі:

Broader Term(s): forced migrant

Narrower Term(s): environmentally displaced person

internally displaced person

Related Term(s): (civil) war refugee

de facto refugee

displacement

refugee [EC].

Подальший розвиток семантики терміна *a displaced person* та поява такого поняття викликані новими соціальними обставинами – через певні суспільні події з’являється термін *an internally displaced person*. На сьогодні термінологічні словники не містять цього терміна, оскільки, як відомо, лексикографія часто не поспіває за потребами суспільства. За таких обставин (поява нової галузі, що потребує юридичного регулювання, поява нового явища, що вимагає визначення правового статусу, тощо) часто визначення нових правових термінів та роз’яснення їхнього змісту з’являються безпосередньо в текстах нормативних документів. Так, термін *an internally displaced person* вперше розтлумачено в документі “Guiding Principles on Internal Displacement” (“Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення”), прийнятому Агентством ООН у справах біженців 1998 року: “*persons or groups of persons who have been forced or obliged to flee or to leave their homes or places of habitual residence, in particular as a result of or in order to avoid the effects of armed conflict, situations of generalized violence, violations of human rights or natural or human-made disasters, and who have not crossed an internationally recognized State border*” [GPID 1998, с. 1]. В українському перекладі цього документа термін *внутрішньо переміщені особи* наведено як “*особи або групи осіб, які були змушені покинути свої будинки або місця постійного проживання, зокрема в результаті або з метою уникнення наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини, стихійних або антропогенних лих і які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон*” [КППВП 2017, с. 7]. Слід зауважити, що переклад українською мовою цього документа було виконано лише 2017 року. Більше того, авторство перекладу належить громадській організації, тобто він не може вважатися офіційним юридичним документом.

Основними семами терміна *an internally displaced person / внутрішньо переміщена особа*, закріпленому в цьому документі, є такі:

‘forced or obliged’ – ‘змушені’, тобто таке переміщення відбувається мимоволі таких осіб, чим пояснюється використання дієслів, які позначають такі

дії, що мають наслідком дію суб'єкта – підмета речення в англійському терміні та дієприкметника пасивного стану минулого часу в українському терміні;

'have not crossed an internationally recognized State border' – *'не перетнули міжнародно визнаний державний кордон'*, тобто ці семми акцентують на обставинах, що призвели до такого стану людей, яких називають ці терміни, виникли всередині країни і, як наслідок, на таких осіб розповсюджуються всі права і обов'язки громадян певної країни та які не мають особливого статусу з огляду на міжнародні права, характерні для людей такого становища.

Двомовні англо-українські словники юридичної термінології містять один варіант перекладу терміна *a displaced person* – *"переміщена особа"* [АУДС 2006, с. 164; АУЮС 2004, с. 327; АУСМПЄП 2010, с. 172] і взагалі не містять перекладу терміна *an internally displaced person*, еквівалент до перекладу якого може бути виведено зі складання перекладів його компонентів: *displaced / переміщений* [АУДС 2006, с. 164] + *person / особа, людина, суб'єкт* [АУДС 2006, с. 385].

Щодо перекладу термінологічних одиниць тематичної групи БІЖЕНЕЦЬ з української мови на англійську, словники перекладу юридичної лексики містять таку інформацію:

біженець: *"refugee, escapee, displaced person, DP, exile"* [Герасимчук 2015, с. 14];

вигнанець: *"im. exile"* [СУАЮС 2019, с. 68];

вимушений переселенець: *"in-migrating person"* [Герасимчук 2015, с. 114];

переселенець: *"migrant; immigrant; émigré, expatriate; settler"* [Герасимчук 2015, с. 114]; *"emigrant, immigrant, migrant, settler"* [СУАЮС 2019, с. 375].

Із одиниць української мови, що містяться в таких галузевих перекладацьких словниках, корпусна верифікація не підтверджує використання в правових текстах одиниці *вигнанець*, термінологічна природа якого не доведена даними й одномовних словників юридичної термінології.

У колі невирішених проблем англо-українського перекладу окремо стоїть питання принципів і законів коректного відтворення особливостей

різних варіантів англійської мови, а саме, різниці між британськими та американськими варіантами граматичних, лексичних, синтаксичних одиниць та нюансів їх значення й використання. У багатьох випадках такі розбіжності зумовлені соціально-історичними чинниками. Більше того, сьогодні вже можна говорити не тільки про британську та американську, але і про європейську англійську мову, на формування якої суттєво вплинуло використання англійської як офіційної мови організаціями, що об'єднують певні країни, для громадян яких англійська не є рідною. Ці організації протягом останніх років “створили словник, який відрізняється від будь-якої іншої визнаної форми англійської мови” [MEWE 2016].

Також серйозні труднощі для перекладача складає переклад безеквівалентних одиниць і конструкцій. Для вирішення цього питання пропонується застосовувати багатомовні корпуси, оскільки, на думку дослідників, корпус, що “містить один вихідний текст і багато перекладів, може запропонувати систематичну стратегію перекладу лінгвістичних структур, які не мають прямих еквівалентів у мові перекладу” [McEnergy 2008, с. 26].

Отже, аналіз словникових дефініцій, перекладацьких еквівалентів і корпусних дискурсивних варіантів демонструє відсутність єдиного сталого підходу до визначення змістовного наповнення нового термінологічного знака, тобто наявність різних стратегій концептуалізації дійсності в різних мовах.

5.4 Універсальні та відмінні характеристики вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ на основі корпусних даних

У багатьох випадках універсальність аналізованих термінологічних одиниць досягається та пояснюється глобальним характером соціальної проблеми біженців. Так, визначившись із змістом поняття *біженець* і ратифікувавши міжнародну конвенцію, країни, що під нею підписались, тим самим отримали переклад тексту з визначеннями основних термінів,

закріплених в цьому документі. Те саме стосується і решти документів, узгоджених і прийнятих на міжнародному рівні.

Основний вербалізатор когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ виявляє наявність універсальних сем у термінологічному юридичному значенні:

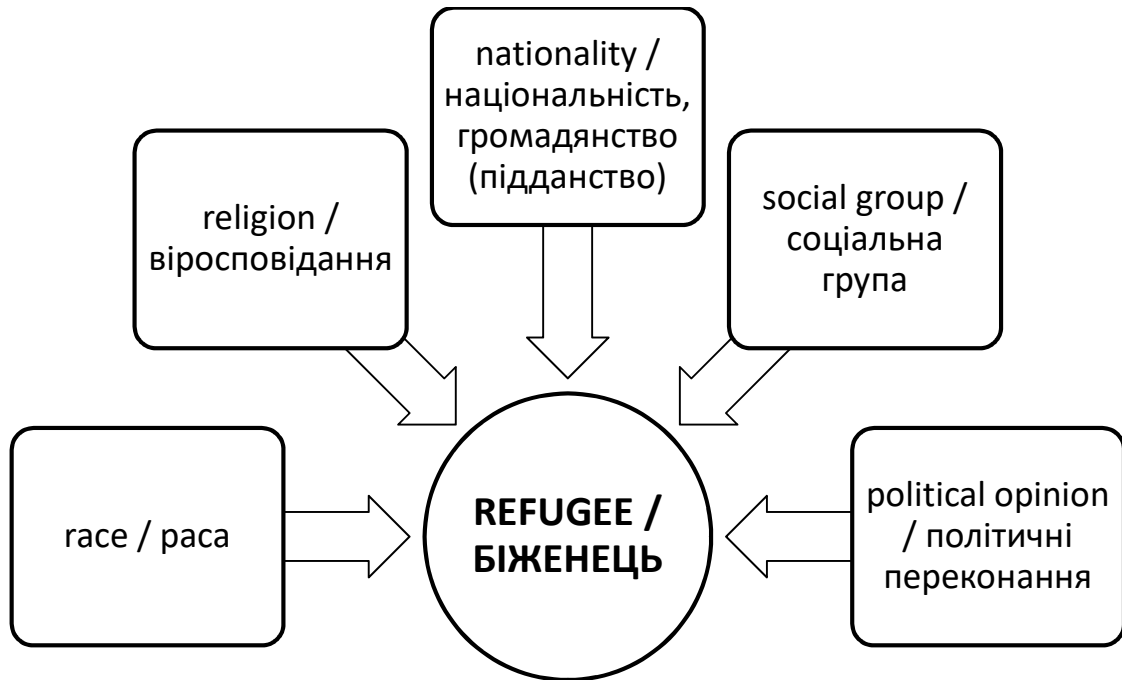

Схема 5.4.1 Спільні семми в структурі значення юридичних термінів *refugee* та *біженець*.

Визначені на міжнародному рівні причини, відповідно до яких людина може вважатися біженцем, обумовлюють універсальність цього поняття для країн, які ввели цей термін у такому значенні до свого національного законодавства. Це має юридичні наслідки та забезпечує тотожність вербалізації цієї терміноструктури різними (зокрема англійською та українською) мовами: *refugee* та *біженець*. Ці одиниці не тільки називають об'єкт номінації, але й вибудовують у свідомості правника асоціативні (професійні та індивідуальні) зв'язки, які виводять за комунікативну ситуацію на рівень розширення меж свідомості до цілісної професійної картини світу.

Концептосфери різних народів та мов відрізняються одна від одної. І це стосується не тільки культурно маркованих, але й професійних і наукових

концептів. Якщо колективні концепти зберігаються в колективній мовній свідомості носіїв мови та культури, то професійні – в професійній мовній свідомості носія певної мови, культури та професії.

Суспільна загостреність явища, яке називають одиниці когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ взагалі та (терміно)одиниці на позначення внутрішньо переміщених осіб в Україні зокрема, пояснює вплив ще одного екстралінгвістичного фактора на процеси термінологічної номінації та дефініції досліджуваних юридичних одиниць. Цим фактором є вплив етнічних стереотипів (“відносно стійких уявлень про моральні, розумові та фізичні якості, властиві представникам різних етнічних спільностей” [Шапар 2007, с. 506]), які поділяються на автостереотипи (“думки, судження, оцінки, які відносять до власної етнічної спільності; звичайно містять комплекс позитивних оцінок” [Шапар 2007, с. 506]) і гетеростереотипи (“сукупність оцінних суджень про інші народи; бувають як позитивними, так і негативними – залежно від історичного досвіду взаємодії даних народів” [Шапар 2007, с. 506]) та визначають уявлення членів певної етнічної групи, нації про себе або іншу етнічну групу, націю.

Наприклад, термін *внутрішньо переміщена особа* сьогодні в українській мові має розгалужену й критично відмінну від інших мов мережу асоціативних зв’язків. Семема *тимчасова окупація, біженець з Донбасу, війна на Сході, АТО* тощо є реаліями сьогоденної України:

“В Україні останнім часом відбулися безпрецедентні явища – іноземна інтервенція, окупація, тероризм, АТО. Вони мають соціальні наслідки, які призвели до великої кількості внутрішньо переміщених осіб та порушень прав людини. Таких громадян України зараз називають вимушеними переселенцями, що підкреслює мотиви їх переміщення – вони вимушені залишати свої домівки, щоб зберегти власне життя та життя близьких, щоб уникнути насилля та політично мотивованого переслідування за свої переконання” [ДМ];

“Не наголошуйте на регіональній приналежності людини. Часто це сприяє формуванню **негативних стереотипів** про представників певних місцевостей. Приміром: «**Переселенець із Донбасу пограбував дім**» [ДМ];

Контекстуальна забарвленість одиниць цієї тематичної групи наближає їх до гетеростереотипного типу, оскільки навіть на формально вираженому мовному рівні означені риси негативного ставлення, ворожнечі, поділу на *своїх* та *чужих* та упередженого ставлення.

Такі семантичні відсутні в терміна *an internally displaced person*, значення якого має більш універсальний та узагальнений характер через відсутність загостреної проблеми, яку називає цей термін, у сучасних англійських країнах, наприклад:

*Note on human rights concerns related to **internally displaced person** return process (March 2008) [RC].*

*Living conditions and hygiene in **the internally displaced person** camps are deplorable [RC].*

*Significant improvement is evident in the lives of **internally displaced person** [RC].*

Принципово відрізняється система номінацій і дефініцій вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ англійської та української мов. Аналіз побудованих фреймових моделей причин та наслідків продемонстрував однозначність та неперетинність семантичного складу синонімічних та споріднених терміноодиниць англійської мови. Результати аналізу українського фонду термінологічних одиниць на позначення біженця демонструє наявність сем, що повторюються у структурі значення різних термінів.

Через те, що метою дослідження є реконструкція когнітивної терміноструктури, а також те, що когнітивна терміноструктура отримує реалізацію на всіх рівнях мовленнєвої діяльності та може бути вербалізована будь-якими одиницями мови, при її формуванні необхідно враховувати як узуальні, так і оказіональні одиниці різної жанрової та стилістичної

належності. Кожна комунікативна подія може сфокусуватися на таких фрагментах інформації, які, можливо, знаходяться за межами когнітивного простору терміноструктури, але асоціативно пов'язані з нею певними чином.

Низки стійких уявлень про біженця закріпилися в мові через своєрідність національно-культурних складових дискурсивного простору певної мови. Події сучасної України дали поштовх для змішування явищ біженства та переміщення людей всередині своєї країни та заклали основу для формування нового шару асоціацій, які можна умовно класифікувати за ознакою сфери життя та взаємин людей, що актуалізують певну асоціацію.

Всі ці уявлення містяться в просторі когнітивної структури **БІЖЕНЕЦЬ** і репрезентуються в сучасних професійних і побутових контекстах, наприклад:

біженець:

*“Україна не здатна розмістити усіх **біженців**, які намагається знайти тут притулок”* [Тиждень];

вигнанець:

*“Сьогодні, 6 жовтня, у Музеї етнографії та народного промислу Львові представили виставку «**Вигнанці**» про **вимушених переселенців**”* [ЗІК];

вимушений переселенець:

*“Більше 70 років тому майже півмільйона українців стали **вимушеними переселенцями**”* [ЗІК];

виселенець:

“Наступні двадцять років він провів у ГУЛАГу – радянській системі таборів примусової праці – спочатку як в'язень, а потім як "вічний виселенець”” [Ш];

внутрішньо переміщена особа:

*“За даними опитування, **внутрішньо переміщені особи** не довіряють політикам і державним інститутам, але все більше інтегруються в нові громади”* [Тиждень];

переміщена особа:

“Незчисленна кількість **переміщених осіб** – це одна з найстрашніших трагедій ХХ століття” [Тиждень];

переміщенець:

“Звичайно, мова не про всіх **переміщенців** (чи **біженців?**), бо узагальнення можливі лише через аналіз достатнього для цього матеріалу” [Загнітко 2017, с. 2];

переселенець:

“Є в **переселенців** проблеми також і з роботою, і з житлом” [УП];

переселець, переселянин:

“До різкого збільшення українських **пересельців** у цьому краї спричинився вчинений Катериною II розгром Запорізької Січі” [Тиждень];

тимчасово переміщена особа:

“Тим більше, термін «**тимчасово переміщені особи**» стрімко застаріває” [Тиждень];

утікач:

“У 2013 році список **утікачів** продовжував поповнюватися. Так, у листопаді США надали політичний притулок журналістові...” [УП].

Відомості, отримані за результатами аналізу мовних фактів англійської та української мов, свідчать про наявність у них спільного когнітивного фону термінологічних одиниць і подібність репрезентації фрагментів професійної картини світу правника.

При цьому верифікація отриманих даних виявила наявність відмінностей у набутих у процесі термінологічного розвитку семемах *причин* та *наслідків*: в англійській мові в значенні терміна *refugee* з’являються компоненти на позначення *причин* – ‘nationality’ та *наслідків* – ‘unable or unwilling to avail of the protection of the country / return to it’; в українській мові в значенні терміна *біженець* – на позначення *причин* – ‘насильство’, ‘мова’, ‘збройні і міжнаціональні конфлікти’ та *наслідків* – ‘змушена покинути місце проживання’, які відсутні в тлумаченнях цих термінів, зафіксованих лексикографічними джерелами.

Універсальні та відмінні властивості термінів когнітивної терміноструктури REFUGEE в англійській мові та БІЖЕНЕЦЬ в українській мові зумовлюють відмінності у реєстрі перекладацьких еквівалентів двох мов та підкріплюють тезу про варіативність міжмовних англо-українських відповідностей юридичних термінів, якість та точність відтворення яких підвищується завдяки корпусному підходу до лексикографії та перекладу.

Висновки до розділу 5

Компаративно-корпусний аналіз вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ продемонстрував подібність в отриманих даних двох мов у семантичній реалізації, сполучуваності та контекстуальному функціонуванні досліджуваних термінів, що свідчить на користь ознак спільності когнітивної основи та універсальності сприйняття явищ, що називають аналізовані лексичні одиниці.

Пріоритетними цілями використання корпусів у лінгвістичних дослідженнях є можливість швидкої обробки великого обсягу текстів та отримання об'єктивних кількісних результатів. Більше того, поєднання корпусного підходу з традиційним аналізом словника дозволяє отримати систематизовані та точні дані.

Корпусна лінгвістика як така й високий індекс верифікаційного потенціалу математичної обробки корпусних даних у поєднанні із семантичним (лексикографічним та фреймовим) аналізом забезпечують якісно новий рівень об'єктивної верифікації мовних фактів у межах компаративно-корпусного підходу до аналізу матеріалу англійської та української мов у зіставному аспекті.

Семантично-дистрибутивна верифікація термінологічних одиниць через роботу з пошуковими механізмами корпусного типу, застосування математичних підрахунків для обробки даних та інформації (зокрема, формулу частотності вживання терміноодиниць) забезпечують високу

валідність отриманих результатів та наближають часто описові лінгвістичні висновки до точних і об'єктивно підтверджених. За результатами проведених кількісних підрахунків з'ясовано, що найвищий ступінь частотності в англійській мові отримуємо для термінологічної одиниці *refugee* (84), найнижчий – *runaway* (3). В українській мові найвищий ступінь частотності виявлено для терміна *біженець* (83), найнижчий – для терміна *особа, яка потребує тимчасового захисту* (3).

Разом із семантичною верифікацією та комплексним корпусним аналізом термінологічних знаків проведено корпусну верифікацію зв'язків кожної одиниці: синонімічних, гіперо-гіпонімічних та асоціативних. Для проведення розрахунку семантичної близькості вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ у роботі застосовано квантитативну методику Жаккара. Підрахунки продемонстрували, що в англійській мові визначення кожного дискретного терміна відокремлене від інших і не допускає перехресних сем та нечіткості дефініцій (коефіцієнт семантичної подібності термінологічних одиниць, що вербалізують когнітивну терміноструктуру REFUGEE, дорівнює 0); в українській мові розповсюджена термінологічна синонімія і дублетність (коефіцієнт семантичної подібності термінологічних одиниць, що вербалізують когнітивну терміноструктуру БІЖЕНЕЦЬ, варіюється від 0 до 0,8).

Вивчення лексичного значення термінологічної одиниці *refugee*, що функціонує в юридичному дискурсі, дає підстави стверджувати, що розуміння точного значення терміна є критично важливим для правильного правозастосування й врахування особливостей семантичного наповнення еквівалентної лексичної одиниці в мові перекладу. Так, негалузеві та юридичні термінологічні двомовні словники пропонують до перекладу лексеми *refugee* застосовувати варіанти *біженець*, *емігрант*, *утікач*. Корпусна верифікація тезаурусних зв'язків терміна *refugee*, семантичного наповнення та стилістичних характеристик пропонованих еквівалентів, їхнього тлумачення й додаткової інформації через верифікацію їхнього місця

в тематичній групі та сполучуваності з іншими мовними одиницями шляхом залучення корпусного аналізу дають підстави вважати лексему *біженець* єдиним коректним еквівалентом перекладу.

Результати спостережень за терміноодинамиціями, що аналізуються, в корпусних текстах свідчать про використання лексем відповідно до їх термінологічних значень й нормативних уживань: виявлені словосполучення відбивають основні семантичні та асоціативні акценти термінів.

Отже, компаративно-корпусний підхід до аналізу одиниць доводить вплив контексту на зміни в концептуальному значенні і модифікацію всієї когнітивної терміноструктури, а залучення екстралінгвістичного контексту дозволяє уточнювати особливості вербальної реалізації терміноструктури залежно від специфіки сфери її функціонування та лінгвокультурної специфіки професійної спільноти.

Відомості, отримані за результатами аналізу мовних фактів англійської та української мов, демонструють наявність у них спільного когнітивного фону термінологічних одиниць і подібність репрезентації фрагментів професійної картини світу правника. Універсальні та відмінні властивості термінів когнітивної терміноструктури REFUGEE в англійській мові та БІЖЕНЕЦЬ в українській мові зумовлюють відмінності у реєстрі перекладацьких еквівалентів двох мов та підкріплюють тезу про варіативність міжмовних англо-українських відповідностей юридичних термінів, якість та точність відтворення яких підвищується завдяки компаративно-корпусному підходу до лексикографії та перекладу.

Основні наукові результати розділу 5 опубліковані у таких працях автора: [139, 143, 152, 158, 162, 320, 323, 325].

ВИСНОВКИ

Здобутки когнітивної лінгвокомпаративістики та корпусної лінгвістики стали підґрунтям для виокремлення *когнітивної терміноструктури* як дискретної одиниці пізнання й організації професійної картини світу та започаткування *компаративно-корпусного напрямку* в термінознавстві, у межах якого розроблено методологічну базу для виконання *лінгвістичної реконструкції когнітивної терміноструктури* юридичного терміна в неблизькоспоріднених мовах.

Теоретичне підґрунтя проведеного дослідження складає комплекс праць із *термінознавства* (Ю. Віт, В. Іващенко, А. Дяков, Є. Карпіловська, Т. Кияк, О. Константінова, І. Кочан, З. Куделько, Т. Кульчицька, В. Перхач, Т. Пристайко, Л. Рогач, О. Селіванова, П. Селігей, Л. Симоненко, Л. Томіленко, О. Южакова), *когнітивної лінгвістики* (М. Алефіренко, М. Болдирєв, С. Жаботинська, В. Красних, О. Кубрякова, Д. Ліхачов, В. Маслова, М. Мінський, З. Попова, Ю. Степанов, І. Стернін), *юридичної лінгвістики* та *семіотики права* (Н. Артикуца, О. Балинська, С. Кравченко, М. Любченко), *методології лінгвістичної реконструкції* (Л. Дронова, О. Кібрік, А. Корольова, О. Черхава), *корпусної лінгвістики* (Т. Анохіна, Н. Дарчук, О. Демська, Ю. Дем'янчук, В. Жуковська, С. Засекін, А. Зернецька, Н. Леміш, О. Тищенко-Монастирська, М. Шведова, Д. Січінава), *галузевого перекладу* (О. Государська, Д. Касяненко, Т. Кияк, М. Онищук, О. Шаблій).

Концептуальна наукова ідея дисертації ґрунтується на таких положеннях: 1) одиницею професійної свідомості, в якій сконцентрований фрагмент професійної картини світу, виступає когнітивна терміноструктура; 2) кожна когнітивна терміноструктура вербалізується в мові дискретними термінологічними одиницями, які репрезентують зміст цієї когнітивної терміноструктури; 3) однією з продуктивних методик побудови моделі поєднання одиниць мислення й мови, а також теоретично й практично значимою процедурою для виявлення ментально-вербальної специфіки

галузевої термінології є процедура *лінгвістичної реконструкції когнітивних терміноструктур* із подальшою когнітивною інтерпретацією отриманих даних; 4) лінгвістична (лексикографічна і фреймова) реконструкція когнітивної терміноструктури використовується для вивчення процесів і механізмів її творення; 5) корпусна (семантико-дистрибутивна, тезаурусна та перекладацька) верифікація когнітивної терміноструктури дозволяє спостерігати її динаміку у лінгвістичних корпусах; 6) на основі даних побудованих моделей визначаються універсальні та відмінні характеристики термінології неблизькоспоріднених (англійської та української) мов; 7) комплексне застосування лінгвістичної реконструкції та корпусної верифікації є базовою процедурою *компаративно-корпусного підходу* до аналізу когнітивних терміноструктур.

За результатами дослідження та з урахуванням когнітивного підходу до розуміння терміна як результату пізнання до наукового обігу введено поняття *когнітивна терміноструктура* на позначення одиниці свідомості, у якій сконцетрований фрагмент професійної картини світу та яка має реалізацію у вигляді термінів.

Шлях від мовної до ментальної одиниці пролягає через активізацію системи концептів, які збагачують експліцитні значення кожного дискретного терміна імпліцитними смислами та онтологічні уявлення про які вводяться до масиву емпіричних даних. Подальша концептуалізація відбувається в конкретному професійному дискурсі, чим забезпечується теоретична організація знання навколо терміна та миттєва багатовимірна схематизація внутрішньосистемних міжконцептних зв'язків у межах цього дискурсу, що через сформовану когнітивну терміноструктуру веде до концентрованого фрагмента професійної картини світу.

Проведення лінгвістичної реконструкції когнітивної терміноструктури базується на залученні методів порівняльно-історичної, структурної, когнітивної, корпусної та зіставної лінгвістики. Когнітивна терміноструктура REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ характеризується динамічністю природи змістового

наповнення, що виявляється у семантичній специфіці терміна, який функціонує в юридичному дискурсі. У роботі *розкрито* когнітивну природу юридичного терміна як слова або словосполучення, що репрезентує фрагмент правової картини світу і є вербалізатором когнітивної терміноструктури в юридичному дискурсі.

Для параметризації юридичних текстів розроблено жанрово-стильову класифікацію, засновану на ознаках сфери обслуговування (юридичний підстиль офіційно-ділового стилю), типу правового документа (нормативно-правові, індивідуально-правові, інтерпретаційно-правові) і жанрів текстів. Кожний текст, що включається до корпусного масиву, отримує належний опис реквізитів і зовнішніх характеристик. При укладанні пілотного англо-українського корпусу юридичних текстів проведено унормування принципів і підходів до відбору текстів для корпусного масиву (створену картку метаданих для юридичного тексту).

Для проведення дослідження укладений пілотний англо-український паралельний корпус юридичних текстів (автентичних законодавчих текстів англійською мовою з авторизованими перекладами українською), який є джерелом для вилучення, аналізу й верифікації мовних одиниць у межах проведеної розвідки. Обсяг цього дослідницького корпусу – 1 135 827 слів. Для підготовки текстових масивів задля подальшого укладання корпусу використано електронні таблиці Microsoft Excel 2016. Як корпусні менеджери використано програми конкордансного типу (LF Aligner, AntPConc та ParaConc), які застосовано для створення й експлуатації вирівняних за абзацами та реченнями паралельних текстів.

Кожен текст, що відповідає вимогам конкретного корпусу і включається до корпусного масиву, отримує належний опис реквізитів і зовнішніх характеристик, які організовані та систематизовані в метадані корпусного тексту. Для тексту-оригіналу в реєстрі метаданих виділяємо *назву, мову оригіналу, автора, його статі, дати створення й публікації тексту, місце публікації, видавництво*. Для тексту-перекладу важливу інформацію несуть

такі показники, як *назва перекладу, мову перекладу, перекладач, його стаття, дата публікації перекладу, місце публікації, видавництво*. На наступному етапі обробки корпусний текст отримує морфологічну розмітку – позначень частиномовної належності лексичних одиниць з одночасним визначенням для них всіх можливих лексико-семантичних і граматичних категорій.

Відсутність матеріальної одиниці та високий рівень абстракції когнітивних процесів обумовили необхідність розробки методик реконструкції з подальшою когнітивною інтерпретацією окремих структур із метою максимальної структуризації когнітивного простору фахівця. Для систематизації концептуальної інформації юридичного дискурсу особливої ваги набувають категорії *причин* та *наслідків*, які покладено в основу побудованих лексикографічних та фреймових моделей, представлених через схематизацію причинно-наслідкових зв'язків, що виникають із юридичних вчинків суб'єктів права та відбивають взаємозумовленість діянь і обставин та їх правових результатів.

Проведений компаративно-корпусний аналіз термінологічних одиниць має результатом побудовані моделі когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ: 'REFUGEE : CAUSES'; 'REFUGEE : EFFECTS'; 'БІЖЕНЕЦЬ : ПРИЧИНИ'; 'БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ', генералізовані моделі причинно-наслідкової семантики: 'CAUSES : REFUGEE : EFFECTS', 'ПРИЧИНИ : БІЖЕНЕЦЬ : НАСЛІДКИ', установлені тезаурусні зв'язки основних вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ, проведену корпусну верифікацію отриманих результатів із залученням результатів математичного аналізу частотності, часу пошуку та коефіцієнтів семантичної подібності досліджуваних одиниць англійської та української мов.

Семантичний простір вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ структуровано у вигляді базисного акціонального фрейму: 'ХТОСЬ-агент → через стимул (причини) → діє / робить щось → веде до наслідків', що продемонструвало наявність спільних ознак у структурі

понятійного фракталу.

Імена когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ мають спільний праіндоєвропейський корінь **bheug-* у значенні ‘бігти, тікати, шукати притулку’, який через латинську лексему *fugere* в значенні ‘тікати’ іде до одиниць сучасної англійської мови (**bheug-* → *fugere* → *fugitive, centrifugal, refuge*) та через праслов’янський дієслівний корінь **beg-*: **bēg-*: **bōg-* – до одиниць сучасної української мови (**bheug-* → **beg-*: **bēg-*: **bōg-* → *біг, бігти, біженець*). Лексеми *refugee* та *біженець* є питомими одиницями англійської та української мов, що успадковані з індоєвропейської мови, пройшли еволюційний шлях на власному мовному ґрунті та мають когнати в багатьох сучасних мовах.

Семантико-парадигматичний потенціал вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ реалізовано через систему гіперо-гіпонімічних, синонімічних та асоціативних зв’язків. Термін *refugee* є гіперонімом до одиниць *exile, expat, expatriate* та має гіпоніми *displaced person, DP, stateless person*; термін *біженець* є гіперонімом до одиниці *мігрант* та має гіпоніми *особа, яка потребує додаткового захисту, особа, яка потребує тимчасового захисту, переміщена особа, переселенець*. Для розрахунку семантичної близькості вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ долучено квантитативну методику Поля Жаккара (подібність множин дорівнює мірі спільної частини, поділеної на міру об’єднання множин: $KJ=C/[(A+B)-C]$). В англійській мові визначення кожного дискретного терміна відокремлене від інших і не допускає перехресних сем та нечіткості дефініцій (коефіцієнт семантичної подібності термінологічних одиниць, що вербалізують когнітивну терміноструктуру REFUGEE, дорівнює 0 (*refugee / asylum seeker, refugee / internally displaced person, refugee / person eligible for subsidiary protection*)), тоді як в українській мові розповсюджена термінологічна синонімія та дублетність (коефіцієнт семантичної подібності термінологічних одиниць, що вербалізують когнітивну терміноструктуру БІЖЕНЕЦЬ, варіюється від 0 (*біженець /*

переселенець) до 0,8 (*біженець / вимушений переселенець*)).

Когнітивна терміноструктура REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ є утворенням динамічним, що знаходиться на стадії активного формування.

У результаті аналізу встановлено 3 концептуальні ознаки основних вербалізаторів когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ, що утворюють його семантичну базу у свідомості носіїв англійської та української мов ('причини', 'наслідки', 'юридичний статус'), що підтвердило спільні уявлення носіїв англійської та української мов про зміст термінологічних номінацій когнітивної структури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ. При цьому побудовані генералізовані моделі причинно-наслідкової семантики юридичних термінів *refugee* та *біженець* демонструють відмінності в нарощуваних семемах *причин* та *наслідків*, які було виявлено при аналізі функціонування одиниць у корпусних текстах: в англійській мові у значенні терміна *refugee* з'являються компоненти на позначення *причин* ('nationality') та *наслідків* ('unable or unwilling to avail of the protection of the country / return to it'); в українській мові у значенні терміна *біженець* – на позначення *причин* ('насильство', 'мова', 'збройні і міжнаціональні конфлікти') та *наслідків* ('змушена покинути місце проживання'), які відсутні в зафіксованих словниками тлумаченнях цих термінів. Таким чином, отримані наукові результати дослідження підтвердили гіпотезу про те, що результати вербалізації когнітивної терміноструктури REFUGEE / БІЖЕНЕЦЬ є подібними в англійській та українській мовах з огляду на універсальність природи когнітивних процесів та відмінними в аспекті впливу історичних і національно-культурних чинників.

Перспективи дослідження вбачаємо в розширенні матеріальної бази для компаративно-корпусного аналізу когнітивних терміноструктур інших професійних галузей. Також передбачається продовження роботи над архітектурою та моделями корпусних даних, подальшою реалізацією дослідницького потенціалу започаткованого англо-українського паралельного корпусу юридичних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авдеева Т. Ю. Жизнеспособность когнитивной структуры в контексте нового опыта. *Мир науки, культуры, образования*. 2013. № 2 (39). С. 212–215.
2. Алексеева Л. М. Проблемы термина и терминообразования. Пермь: ПГНИУ, 1998. 120 с.
3. Алефиренко Н. Ф. Когнитивные основания лингвосемиозиса. *Kritik und Phrase. Festschrift für Wolfgang Eismann zum 65. Geburtstag. Herausgegeben von P. Deutschmann*. Wien (Австрия): Praesens Verlag. 2007. С. 379–395.
4. Алефиренко Н. Ф. Лингво-когнитивное моделирование картины мира. *Картина мира: язык, литература, культура: сборник научных статей. Вып. 2*. Бийск: РИО БПГУ им. В. М. Шукшина, 2006. С. 102–107.
5. Алефиренко Н. Ф. Этноэдемический концепт и внутренняя форма языкового знака. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2004. № 1. С. 70–81.
6. Анохіна Т. О. Корпусний лакунікон англомовної та україномовної картин світу: монографія. Суми: Сумський державний університет, 2018. 588 с.
7. Антанюк М. Г. Беларуская і руская тэрміналогія права (супастаўляльны аспект): аўтарэф. дыс... канд. філал. навук. Мінск: Беларускі дзярж. ун-т, 2008. 24 с.
8. Апресян Ю. Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира. *Семиотика и информатика*. 1986. № 28. С. 5–33.
9. Арзуманян Л. С. Лексико-семантические особенности юридической терминологии в аспекте современной лексикографии: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ереван: Ереван. гос. лингвист. ун-т им. В. Брюсова, 2014. 21 с.
10. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення. *Наукові записки НаУКМА. Том 90. Юридичні науки*. 2009. С. 39–44.
11. Артикуца Н. В. Методичний інструментарій юридичного термінознавства. *Наукові записки НаУКМА. Том 129. Юридичні науки*. 2012. С. 53–59.

12. Бабенко Л. Г. Концепт и концептосфера в аспекте моделирования. *Модели в современной науке: единство и многообразие. Сборник научных трудов.* Калининград: Издательство Российского университета им. Иммануила Канта, 2010. С. 180–188.
13. Балинська О. М. Семіотика права: монографія. Львів: ЛьВДУВС, 2013. 416 с.
14. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику. М.: Эдиториал УРСС, 2001. 360 с.
15. Белоус Н. А. Когнитивный диссонанс как один из факторов возникновения конфликтного дискурса. *Вопросы когнитивной лингвистики.* 2008. № 1 (014). С. 53–63.
16. Бессмертный И. А., Нугуманова А. Б. Метод автоматического построения тезаурусов на основе статистической обработки текстов на естественном языке. *Известия Томского политехнического университета.* 2012. Т. 321. № 5. С. 125–130.
17. Біскуп І. П., Волошинович Н. В. Корпусні методи дослідження мовного матеріалу. *Філологічні студії.* 2004. № 4 (28). С. 30–37.
18. Бирнбаум Х. Праславянский язык: достижения и проблемы в его реконструкции: перевод с английского. М.: Прогресс, 1987. 512 с.
19. Бобкова Т., Перебийніс В., Сорокін В. Частотні словники паралельних текстів. *Людина. Комп'ютер. Комунікація: Збірник наукових праць.* Львів: Вид. Національного університету “Львівська політехніка”, 2008. С. 158–160.
20. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии. Тамбов: Изд-во ТГУ, 2000. 123 с.
21. Болдырев Н. Н., Маховикова Д. В. Лексический способ концептуализации времени в современном английском языке. *Вопросы когнитивной лингвистики.* 2012. № 2. С. 5–15.

22. Бондаренко О. С. Концепти “чоловік” і “жінка” в українській та англійській мовних картинах світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2005. 20 с.
23. Бріцин М. Я. Юридичний термін вира в давньоруській мові. *Дослідження з лексикології та лексикографії*. К.: Наук. думка, 1965. С. 200–222.
24. Брутян Г. А. Языковая картина мира. *Теория познания*. 1991. № 4. С. 123–138.
25. Бурлак С. А., Старостин С. А. Введение в лингвистическую компаративистику. М.: Эдиториал УРСС, 2001. 272 с.
26. Вакулик І. І. Структурна організація новітніх термінів у контексті розвитку сучасної науки. *Наукові пошуки у III тисячолітті: соціальний, правовий, економічний та гуманітарний виміри*. Кіровоград: КОД, 2016. С. 65–67.
27. Вепрева И. Т. Языковая рефлексия в постсоветскую эпоху. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2002. 380 с.
28. Вербенец М. Б. Лексико-семантичні процеси в сучасній юридичній термінології. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2005. № 11. С. 54–65.
29. Віт Ю. В. Фреймовий підхід до вивчення англomовної офтальмологічної термінології. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. № 3. Т. 1. С. 96–104.
30. Вовчанська С. Семантична параметризація термінів маркетингу у фахових текстах. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Філологічна”*. 2015. Вип. 59. С. 43–45.
31. Володина М. Н. Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии средств массовой информации). М.: Изд-во Моск. гос. ун-та им. М.В. Ломоносова, 2000. 128 с.
32. Володина М. Н. Термин как языковое выражение специального понятия. *Stephanos*. 2019. № 4 (36). С. 160–166.

33. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становления антропоцентрической парадигмы в языкознании. *Филологические науки*. 2001. С. 42–72.
34. Всеволодова М. В., Яценко Т. А. Причинно-следственные отношения в современном русском языке. М.: Русский язык, 1988. 207 с.
35. Гамкрелидзе Т. В. Лингвистическая типология и праязыковая реконструкция. *Сравнительно-историческое изучение языков разных семей. Теория лингвистической реконструкции: Сб-к статей*. М.: Наука, 1988. С. 145–157.
36. Гаращенко Л. Б. Семантична структура аналітичних термінів науково-технічної термінології. *Лінгвістичні дослідження*. 2018. № 44. С. 175–182.
37. Герценберг Л. Г., Казанский Н. Н. Праязыковая реконструкция: общие проблемы. *Вестник Российской академии наук*. 2005. 75 (12). С. 1077–1088.
38. Гилев А. А. Когнитивный анализ процесса решения учебных физических задач. *Физическое образование в вузах*. 2007. Т. 13. № 2. С. 26–37.
39. Глухова Л. А. Вербализация фрейма глава колледжа в британской языковой картине мира. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство*. 2013. № 21. Вип. 19 (1). С. 94–101.
40. Глущенко В. А. К вопросу о концепциях лингвистического метода. *Система і структура східнослов'янських мов: зб. наук. праць*. 2012. Вип. 4. С. 31–38.
41. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.). Донецьк, 1998. 222 с.
42. Голі-Оглу Т. В. Дублетність як одна з основних функціональних ознак наукових технічних термінів. *Університетская наука-2016: в 4 т.: тез. докл. междунар. науч.-техн. конф. (Мариуполь, 19-20 мая 2016 г.)*. Мариуполь: ПГТУ, 2016. Т. 3. С. 189–191.

43. Голованова Е. И. Введение в когнитивное терминоведение: учеб. пособие. М., 2011. 224 с.
44. Голованов Е. И. Когнитивно-историческое терминоведение: предмет, проблематика, инструментарий. Вопросы когнитивной лингвистики. 2008. № 2 (015). С. 51–54.
45. Голованова Е. И. Когнитивное терминоведение: проблематика, инструментарий, направления и перспективы развития. *Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение*. Вып. 82. 2013. № 24 (315). С. 13–18.
46. Голубева Н. А. Отсылочность – когнитивная компонента прецедентных единиц. *Высшее образование сегодня*. 2007. № 10. С. 83–86.
47. Голубовська І. О. Лінгвокультурні концепти у мовній картині світу українського етносу. *XX-XXI століття: жанрово-стильові лінгвістичні метаморфози в українській мові та літературі*. 2016а. С. 71–95.
48. Голубовська І. О. Сучасна українська лінгвоконцептологія: стан і перспективи розвитку. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2016б. № 10 (1). С. 151–159.
49. Голубовська І. О., Жалай В. Я., Линник Т. Г., Биховець Н. М., Пархоменко А. Ф., Рубашова Л. М., Кругликова О. В., Рахманова І. І., Бобошко Т. М. Термінологічна варіативність: підходи до вивчення. *Лінгвістика XXI століття*. 2016. С. 3–22.
50. Гончарова Н. Н. Языковая картина мира как объект лингвистического описания. *Известия Тельского государственного университета. Гуманитарные науки*. 2012. № 2. С. 396–405.
51. Государська О. В. Лінгвосеміотичний аналіз українських і французьких терміносполук із соматичним компонентом як спосіб пошуку адекватного перекладу. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. 2015. 18 (1). С. 22–34.
52. Гринев С. В. Когнитивное терминоведение. *Научно-техническая терминология*. 2002. Вып. 1. С. 11–15.

53. Гумбольдт В. Язык и философия культуры. М.: Прогресс, 1985. 452 с.
54. Гумовська І. М. Аспекти взаємодії юридичної та економічної термінологіки. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. Серія "Філологічна". 2017. Вип. 67. С. 96–99.
55. Дарчук Н. П., Лангенбах М. О., Сорокін В. М., Ходаківська Я. В. Паралельний корпус текстів ПарКУМ. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9: Сучасні тенденції розвитку мов: зб. наук. праць*. 2017. Вип. 15. С. 28–35.
56. Демська О. М. Текстовий корпус: ідея іншої форми. К.: НаУКМА, 2011. 282 с.
57. Дем'янчук Ю. І. Різновиди корпусу текстів у процесі перекладу документів офіційно-ділового стилю. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія "Філологічні науки". Мовознавство*. 2016. № 5. Том 1. С. 104–107.
58. Дем'янчук Ю. Паралельний корпус текстів: теоретико-методологічний та лексикографічний аналіз, принципи застосування. *Записки з українського мовознавства*. 2017. Вип. 24 (1). С. 285–293.
59. Дерді Е. Т. Мова і право як відображення дійсності: до питання про функціонування юридичної термінології. *Східнослов'янська філологія. Вип. 11. Частина I. Мовознавство*. Горловка: Видавництво ГДПШМ, 2006. С. 57–60.
60. Дзюба М. М. Епонімічні терміни як інтернаціональні мовні знаки. *Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (15 берез. 2016 р.)*. Київ: КНЕУ, 2016. С. 72–75.
61. Дорошенко С. М. Українська термінологія нафтогазової промисловості: становлення і розвиток. Полтава: Видавництво ПолтНТУ, 2013. 138 с.
62. Дроздова Т. В. Комплексные терминологические номинации и их когнитивные основания. *Non multum, sed multa: Немного о многом*.

- У когнитивных истоков современной терминологии: Сб. научных трудов в честь В. Ф. Новодрановой.* М.: Авторская академия, 2010. С. 302–307.
63. Дроздова Т. В. Концепты как основа ключевых понятий в терминологии. *Концептуальный анализ языка: современные направления исследования: Сб. науч. тр.* М.; Калуга: ИП Кошелев А. Б. (Издательство “Эйдос”), 2007. С. 139–148.
64. Дронова Л. П. Реконструкция в компаративистике и когнитивно-ориентированной лингвистике. *Вестник Томского государственного университета. Филология.* 2012. № 4 (20). С. 24–32.
65. Д’яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: КМ Academia, 2000. 216 с.
66. Смеляненко Г. В. Метамова рефлексія як засіб актуалізації ірреально-модальних форм. *Лінгвістичні студії.* 2012. Вип. 24. С. 106–110.
67. Єрмоленко С. С. До семіотичної характеристики явища термінологічної варіативності у науковому тексті. *Мова і культура.* 2002. В. 4. Т. 3. Ч. 1. Національні мови і культури в їх специфіці та взаємодії. С. 73–83.
68. Жаботинская С. А. Концептуальный анализ языка: фреймовые сети. *Мова. Науково-теоретичний часопис з мовознавства: Проблеми прикладної лінгвістики.* 2004. № 9. С. 81–92.
69. Жаботинская С. А. Ономаσιологические модели и событийные схемы. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.* 2009. № 837. С. 3–14.
70. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство.* 2004. № 5–6. С. 23–35.
71. Жуковська В. В. Вступ до корпусної лінгвістики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.
72. Загнітко А. П. Мовний біженець ↔ мовний переселенець. *Слово Просвіти.* 2017. № 29 (925). С. 2. URL: <https://docplayer.net/80061967-Pam-yatnik-ivanu-frankovi-u-kiievi.html>.

73. Залевская А. А. “Рефлексия” и “языковое сознание”: вопросы терминологии. *Вестник ТвГУ. Серия “Филология”*. 2015. № 4. С. 29–36.
74. Заремська І. М. Мовна картина світу як об’єкт лінгвістичних досліджень. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 396–402.
75. Засєкін С. В., Колесникова І. М. У пошуках перекладацьких універсалій: корпусний підхід до експліцитації. *Психолінгвістика в сучасному світі – 2015*: матеріали X міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 жовт. 2015 р. Переяслав-Хмельницький, 2015. С. 29.
76. Засєкін С. В., Розенгарт Ю. В. Психолінгвістичні комп’ютерні інструменти лінгвістичного та перекладознавчого аналізу дискурсу. *Psycholinguistics*. 2018. Вип. 23. № 2. С. 94–106.
77. Зинченко В. П. Миры сознания и структура сознания. *Вопросы психологии*. 1991. № 2. С. 15–37.
78. Иванов Вяч. Вс. О соотношении этимологии и реконструкции текста. *Этимология*. 1984. М.: Наука, 1986. С. 66–70.
79. Иванова Е. В. Пословичная концептуализация мира (на материале английских и русских пословиц): автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Санкт-Петербург, 2003. 38 с.
80. Ивина Л. В. Лингвокогнитивные основы анализа отраслевых терминосистем (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования). М.: Академический проект, 2003. 304 с.
81. Іваницька Н. Б., Іваницька Н. Л. Комунікативно-прагматичний потенціал інтерогативів англомовної наукової статті. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2019. № 1 (89). С. 63–69.
82. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української

- мистецтвознавчої термінології): [монографія]. К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.
83. Іващенко В. Л. Міжмовні лексичні відповідники як репрезентанти наукових універсалій у термінопросторі славістичного мовознавства. *Мова*. 2018. № 30. С. 37–48.
 84. Іленков А. Р. Термінологія та її роль у представленні знань. *Вісник: Проблеми української термінології*. 2009. № 648. С. 24–29.
 85. Каленюк О. М. Українська правнича термінологія у перших фахових юридичних виданнях Східної Галичини кінця ХІХ – початку ХХ століття. *Право і суспільство*. 2017. № 2. С. 9–14.
 86. Калько В. В. Когнітивно-ономасіологічний аналіз назв лікарських рослин в українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2003. 20 с.
 87. Карабан В. І., Карабан А. В. Узус і переклад: з чого та на що ми перекладаємо. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2017. Випуск 34. С. 52–56.
 88. Карасик В. І. Аксиогенная ситуация как единица ценностной картины мира. *Политическая лингвистика*. 2014. № 1 (47). С. 65–75.
 89. Караулов Ю. Н. Концептография языковой картины мира. *Проблемы прикладной лингвистики*. 2004. № 2. С. 9–19.
 90. Карпіловська Є. А. Терміни–аспектні синоніми в когнітивному просторі мови. *Термінологічний вісник*. 2019. № 5. С. 18–25.
 91. Касяненко Д. С. Мовні норми *acquis communautaire* і переклад. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 2015. № 1 (48). С. 17–21.
 92. Касьяненко М. К., Лебедев К. М., Петренко П. М. Принципи побудови корпусу текстів різних функціональних стилів. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2009. № 6. С. 25–28.

93. Каушанская В. Л., Ковнер Р. Л., Кожевникова О. Н., Прокофьева Е. В., Райнерс З. М., Сквирская С. Е., Цырлина Ф. Я. Грамматика английского языка (на английском языке). Москва: Страт, 2000. 320 с.
94. Кибрик А. Е. Когнитивная сопряженность и организация языковой структуры. *Вторая международная конференция по когнитивной науке. Тезисы докладов.* СПб, 2006. Том 1. С. 300.
95. Кибрик А. Е. Лингвистическая реконструкция когнитивной структуры. *Вопросы языкознания.* 2008. № 4. С. 51–77.
96. Кибрик А. Е. Проявление когнитивной сопряженности в фактах русского языка. *Русский язык: исторические судьбы и современность. III Международный конгресс русистов. Труды и материалы.* М.: МАКС Пресс, 2007. С. 465.
97. Киселева Л. А. Терминологическая репрезентация профессионально-языковой картины мира врача в немецком языке (на примере предметной области медицины “акушерство и гинекология”): дис. ... канд. филол. наук. Астрахань, 2018. 153 с.
98. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2007. № 32. С. 104–108.
99. Климов Г. А. К типологической реконструкции. *Вопросы языкознания.* 1980. № 1. С. 3–12.
100. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке. М.: Наука, 1990. 107 с.
101. Комова М. В. Дефініційні межі терміна факт. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації.* 2017. № 3. С. 28–34.
102. Константинова Е. С., Раздужев А. В. Основные характеристики лексической и терминологической сочетаемости. *Язык, культура, этнос. Сборник статей: к 65-летнему юбилею профессора Замиры Касымбековны Дербішевой.* Выпуск 12. Сер. Концептуальный и лингвальный миры. 2017. С. 416–423.

103. Константинова О. В. Гіперо-гіпонімічні відношення термінів оподаткування в англійській мові. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Філологічна"*. 2015. Вип. 55. С. 124–126.
104. Константинова О. В. Особливості номінації в англомовній термінології оподаткування. *Слов'янський вісник. Серія "Філологічні науки"*. 2004. Вип. 5. С. 114–127.
105. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. 2-е изд., испр. и доп. М.: ЧеРо, 2003. 349 с.
106. Корольова А. В. Когнітивна лінгвокомпаративістика: від реконструкції прамовних форм до реконструкції структур свідомості. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. Том 17. 2014. № 2. С. 94–101.
107. Корольова А. В. Нові виклики сьогоденної компаративістики і контрастивістики. *Проблеми зіставної семантики*. Київ: КНЛУ, 2013. Вип. 11. С. 9–15.
108. Корольова А. В. Принципи розробки бази даних "лінгвоантропогенез": концепція, структура і зміст. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов: зб. наук. ст.* 2017. Вип. 15. С. 119–125.
109. Костенко К. И., Лебедева А. П., Левицкий Б. Е. Анализ и синтез когнитивных структур при моделировании содержания областей знаний. *Современные информационные технологии и ИТ-образование*. 2016. Т. 12. № 2. С. 50–55.
110. Кочан І. М. Українське термінознавство сьогодні. *Філологічні студії. Збірник наукових праць*. 2017. Вип. 9. С. 93–101.
111. КППВП – Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення. Агентство ООН у справах біженців. 2017. 26 с.
112. Кравцова Ю. В. Моделирование в современной лингвистике. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. Вип. 5. С. 181–189.

113. Кравченко А. В. Функционально-когнитивный анализ языковых единиц и его аппликативный потенциал. *Материалы 1-ой международной конференции 5-7 октября 2011 года*. Барнаул: Издательство АлтГПА, 2011. С. 248–251.
114. Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення: автореф. дис. ... канд. юр. наук. Одеса, 2000. 20 с.
115. Кравченко С. П. Предметна сфера правничої лінгвістики. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Одеса: Видавничий дім “Гельветика”, 2018. Т. 1 С. 63–66.
116. Красных В. В. Основы психолінгвістики и теории коммуникации. Курс лекций. Москва. 2001. 270 с.
117. Красных В. В. Свой среди чужих: миф или реальность? М.: Гнозис, 2003. 375 с.
118. Кубрякова Е. С. Языковое сознание и языковая картина мира. *Филология и культура*. 1999. Ч. 1. С. 6–13.
119. Кудрявцева Н. С. Лінгвістична відносність і проблеми перекладу філософської термінології: лінгвокогнітивний підхід. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 460 с.
120. Кульчицька Т. Ю. Українська лексикографія XIII–XX ст.: Бібліографічний покажчик. Л.: Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАНУ, 1999. 360 с.
121. Куньч З. Й., Наконечна Г. В., Микитюк О. Р., Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2018. 180 с.
122. Лебедев К. М. Створення Багатомовного корпусу паралельних текстів. *Комп'ютерна лінгвістика: сучасне і майбутнє. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. 2012. № 1. С. 36–37.

123. Лейчик В. М. Когнитивное терминоведение – пятый этап развития терминоведения как ведущей научной дисциплины рубежа XX–XXI веков. *Когнитивная лингвистика: новые проблемы познания*. М.; Рязань, 2007а. С. 121–133.
124. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Москва: Издательство ЛКИ, 2007б. 256 с.
125. Леміш Н. Англо-український паралельний корпус текстів для студентів спеціальності “Переклад”. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики: наук. журн.* 2018. Вип. 1 (15). С. 207–210.
126. Леміш Н. Є. Вертеральні типи каузальності у споріднених мовах. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 508 с.
127. Леміш Н. Є. Моделювання когнітивних процесів при перекладі. *Теоретична і дидактична філологія: збірник наукових праць. Серія “Філологія, Педагогіка”*. 2017. Вип. 25. С. 227–233.
128. Леміш Н. Є., Зернецька А. А. Фреймове моделювання синтаксичних концептів на основі корпусного підходу. *Проблеми лінгвістичної семантики: IV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (21 листопада 2019 року)*. Збірник матеріалів. Рівне: РДГУ, 2019. С. 35–38.
129. Леміш Н. Є., Матвєєва С. А. Морфологічна розмітка паралельного корпусу текстів для студентів спеціальності “Переклад”. *Актуальні проблеми сучасної транслятології, лінгвокраїнознавства та теорії міжкультурної комунікації: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю*. Вінниця: Редакційно-видавничий відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2019. С. 152–156.
130. Леонтьев Д. А., Осин Е. Н. Рефлексия “хорошая” и “дурная”: от объяснительной модели к дифференциальной диагностике. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*. 2014. Т. 11. № 4. С. 110–135.

131. Литвинко О. А. Функціонування терміна і номена в сучасній англійській термінологічній підсистемі насособудування. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2017. № 1. С. 147–153.
132. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология*. М.: Academia, 1997. С. 280–287.
133. Лукашевич Е. В. Теория значения слова: эволюционно-прогностический аспект: дис. ... д-ра филол. н. Москва, 2003. 323 с.
134. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: автореф. дис. ... канд. юр. наук. Харків, 2012. 20 с.
135. Ляшук А. М., Мошнягул А. С. Семантичні та етимологічні характеристики запозичених юридичних термінів англійської мови. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*, 2016, № 10 (2). С. 129–134.
136. Манжос Я. Ю. Семантична організація термінів, що позначають злочини проти суспільства. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2016. № 83. С. 116–121.
137. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику. М.: Флинта: Наука, 2007. 296 с.
138. Массалина И. П., Новодранова В. Ф. Дискурсивные маркеры в английском языке военно-морского дела. Калининград: Издательство ФГОУ ВПО “КГТУ”, 2009. 278 с.
139. Матвеева С. А., Фатеева Н. В. Особенности употребления юридических терминов в неспециальных текстах. *Русский язык и литература в учебных заведениях. Научно-методический журнал*, 2000. № 6. С. 38–40.
140. Матвеева С. А. Віртуальне співтовариство “інформаційної цивілізації”. *Соціально-політичні події сучасності: правові наслідки та філософське осмислення: Вісник ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка. Спеціальний випуск № 2. У 2 ч.* 2010. Ч. 2. С. 198–207.

141. Матвєєва С. А. ЖЕРТВА ПЕРЕСЛІДУВАНЬ: до лінгвістичної реконструкції концепту. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*. 2020. № 33. С. 48–52.
142. Матвєєва С. А. Засоби мовної маніфестації професійної картини світу: корпусний підхід. *Аналіз та інтерпретація художнього тексту: проблеми, стратегії, дослід.* III Міжнародна наукова (заочна) конференція (Київ, 14-15 травня 2020 року). Анотована програма. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 32.
143. Матвєєва С. А. Інтертекстуальність художнього твору і корпус паралельних текстів. *Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ: Видавничий центр НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 143–145.
144. Матвєєва С. А. Когнітивна терміноструктура як одиниця професійної картини світу. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*: Серія “Філологія”: науковий журнал. 2020. Вип. 10 (78). С. 26–29.
145. Матвєєва С. А. Когнітивно-фреймова теорія термінологічних номінацій та дефініцій: перекладацький аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія “Філологія”. 2019. № 43. Т. 4. С. 75–77.
146. Матвєєва С. А. Комунікація крізь призму гуманітарних наук. *Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції “Молодий філолог”*. Маріуполь: МДГУ, 2008. С. 43–45.
147. Матвєєва С. А. Корпус паралельних текстів як інструмент перекладача. *Система і структура східнослов'янських мов: збірник наукових праць*. 2016. Вип. 10. С. 183–189.
148. Матвєєва С. А. Критерії відбору та первинна обробка емпіричного матеріалу паралельного корпусу юридичних текстів. *Forum Filologiczne Ateneum* (Poland). 2019. № 1 (7). С. 167–181.

149. Матвєєва С. А. Лексема *біженець* як основний вербалізатор концепту БІЖЕНЕЦЬ у сучасному українському юридичному дискурсі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Серія: Філологічні науки*. 2020. № 3 (334). С. 95–103.
150. Матвєєва С. А. Лінгвістична реконструкція когнітивних структур у термінознаках. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Вип. 28. Т. 2. С. 72–78.
151. Матвєєва С. А. Лінгвокогнітивне моделювання професійної мовної картини світу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. 31 (70), № 1. Ч. 3. С. 34–40.
152. Матвєєва С. А. Словник vs корпус паралельних текстів. *Слов'янознавство і нові парадигми та напрями соціогуманітарних досліджень: матеріали Міжнар. наук. конф.* Київ: НАН України; НБУ імені В. І. Вернадського, 2017. С. 65–67.
153. Матвєєва С. А. Тезаурусне моделювання метамови сучасної юриспруденції. *Світ мови – світ у мові: матеріали IV Міжнародної наукової конференції*. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 118–120.
154. Матвєєва С. А. Термін “спам” в комунікативному просторі Інтернета. *Вісник ЛНПУ імені Тараса Шевченка: Філологічні науки*. 2009. № 8 (171). С. 41–45.
155. Матвєєва С. А. Термінознак як центральна одиниця паралельного корпусу юридичних текстів: перекладацький аспект. *Studia linguistica: збірник наукових праць*. 2019. Вип. 15. С. 155–164.
156. Матвєєва С. А. Термінологічний розвиток лексеми *refugee* в юридичному дискурсі та її переклад українською. *Мова і культура. Науковий журнал*. 2020. Вип. 22. Т. V (200). С. 633–640.

157. Матвєєва С. А. Токенізація як спосіб обробки корпусного тексту. *Програма і матеріали I Міжнародної науково-прикладної конференції “Прикладна і корпусна лінгвістика: розроблення технологій нового покоління”*. К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 37–38.
158. Матвєєва С. А. Формування масивів перекладацьких еквівалентів: корпусний підхід. *Програма і матеріали майстер-класу у рамках проведення II Міжнародної науково-прикладної конференції (засобами відео-Інтернет-конференц-зв’язку) 6 грудня 2019 року “Корпусна лінгвістика: діджиталізація в науці та освіті”*. Київ, 2019. С. 21–22.
159. Матвєєва С. А. Формування термінологічного апарату інтернет-журналістики. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка: Філологічні науки*. 2013. № 9 (268). Ч. II. С. 15–20.
160. Матвєєва С. А. Юридичний дискурс як семіотична конструкція професійного комунікативного простору. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Випуск 14. Том 1. С. 291–295.
161. Матвєєва С. А. Юридичний термін у сучасному термінознавстві та юриспруденції. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2020. Вип. 29. Т. 3. С. 27–31.
162. Матвєєва С. А. Юридичні терміни-синоніми: корпусний підхід при перекладі. *Світ мови – світ у мові: матеріали V Міжнародної наукової конференції: тези доповідей*. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 113–115.
163. Матвєєва С. А., Леміш Н. Є. Методологічний прийом рефлексії у сучасному термінознавстві. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. 2020. № 823. С. 139–148.

164. Матвєєва С. А., Фатєєва Н. В. Комунікація в умовах інформаційної цивілізації. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка: Філологічні науки*. 2010. № 18 (205). С. 101–109.
165. Мацьків П. В. Мовна картина світу в контексті суміжних наукових понять. *Науковий вісник ДДПУ ім. Івана Франка. Серія “Філологічні науки”*. Мовознавство. 2017. № 7. С. 115–118.
166. Мейзерська І. В. Корпусний підхід у сучасній лінгвістиці: перспективи і можливості застосування. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2014. Випуск 28. С. 53–58.
167. Минский М. Фреймы для представления знаний. М.: Энергия, 1979. 152 с.
168. Мишанкина Н. А. Лингвокогнитивное моделирование научного дискурса: дис. ... д-ра филол. наук. Томск, 2010. 409 с.
169. Мізін К. І. Верифікація лінгвокультурної своєрідності німецьких концептів за допомогою мовних корпусів. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство»*. 2017. № 3. С. 208–213.
170. Мільо А. В. Концепт БІЖЕНЕЦЬ: трансформації в сучасній українській лінгвокультурі. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Випуск XXXVIII. С. 167–189.
171. Міщенко А. Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу. Вінниця: Нова Книга, 2013. 448 с.
172. Мосенкіс Ю. Л. Мова трипільської культури: Джерела, методи, результати реконструкції. К.: НДІТІАМ, 2001. 163 с.
173. Нарцисова С. Ю. Личность сквозь призму когнитивных структур. *Наука и современность–2010: сборник материалов VI Международной научно-практической конференции: в 2-х частях. Часть 1*. Новосибирск: Издательство НГТУ, 2010. С. 384–393.
174. Неженець Е. В. Варіантність російських термінів юриспруденції в системному та комунікативно-прагматичному аспектах: автореф. дис.

- ... канд. філол. наук. Д.: Дніпропетровський національний ун-т, 2003. 23 с.
175. Новодранова В. Ф. Методы когнитивного анализа в исследованиях языков для специальных целей. *Терминология и знание: Материалы 3 международного симпозиума*. Москва, 2013. С. 11–18.
176. Ожиганова Г. В. Рефлексия, рефлексивность и высшие рефлексивные способности: подходы к исследованию. *Вестник КГУ. Педагогика. Психология. Социокинетика*. 2018. № 4. С. 56–60.
177. Олійник О. С. Правова картина світу в лінгвокогнітивному висвітленні. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Філологічна*. 2016. № 60. С. 47–50.
178. Онищук М. І. Із досвіду перекладу економічних термінів: структурно-типологічний аспект. *Актуальні питання іноземної філології*. 2018. № 9. С. 161–168.
179. Павлюк Л. С. Знак, символ, міф у масовій комунікації. Львів: ПАІС. 2006. 120 с.
180. Паночко М.М. Лексичні особливості української юридичної термінології початку ХХ століття. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. Вип. 5 (2). С. 112–115.
181. Перебийніс В. С. Деякі закономірності в розвитку термінологічної лексики. *Мовознавство*. 1974. № 4. С. 3–12.
182. Перхач Р. Ю. Корпус інструкцій до медичних препаратів як метод дослідження медичної термінології. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2015. № 13. С. 171–175.
183. Петрова Н. С. Рефлексия и интеллект как основа формирования саморегуляции у студентов профессионального обучения. *Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика*. 2010. Т. 16. № 4. С. 168–171.

184. Піскунов О. В. Реконструкція дивергентних і конвергентних процесів у студіях учених Казанської лінгвістичної школи. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія Мовознавство*. 2013. Т. 21. Вип. 19 (2). С. 163–167.
185. Плахотнікова О. Ю. Корпус українського усного мовлення: теоретичні засади побудови й основи практичного втілення: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2018. 20 с.
186. Плунгян В. А. Лингвистика в XXI веке: проблемы, перспективы, точки роста. *Слово.ру: балтийский акцент*. 2018. Т. 9. № 1. С. 7–12.
187. Попова З. Д., Стернин И. А. Введение в когнитивную лингвистику. Кемерово: Кузбассвузиздат, 2005. 220 с.
188. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. М.: АСТ: Восток-Запад, 2010. 314 с.
189. Попова Т. О. Психосемантика універсальних етичних концептів в етномовній картині світу: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2004. 20 с.
190. Прадід Ю. Ф. Поняття державної та офіційної мови в сучасній юридичній науці. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. № 16. С. 128–131.
191. Прима В. В. Особливості словникових дефініцій термінологічного поля туризм (на матеріалі англійської мови). *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. № 9 (1). С. 211–215.
192. Пристайко Т. С., Конопелькина Е. А., Неженец Э. В. Очерки по русской терминологии экономики и права: монография. Д.: Нова ідеологія, 2011. 304 с.
193. Пристайко Т. С. Что в брексите тебе моём... (лексема Брексит в зеркале языковой игры). *Лексикограматичні інновації в сучасних слов'янських мовах: матер. IX Міжнар. наук. конф.* (м. Дніпро, ДНУ ім. Олесь Гончара, 12–13 квітня 2019 р.). Дніпро: Ліра, 2019. С. 166–173.

194. Процик І. Р. Функціонування термінів мистецтва в соціолекті футбольних фанатів (на матеріалі української та польської мов). *Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології"*. 2012. № 733. С. 81–85.
195. ПЧРД – Психология человека от рождения до смерти / под общ. ред. А.А. Реана. СПб.: Прайм-Евроник, 2002. 678 с.
196. Радецька В. Я. Мова науки криміналістики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2002. 18 с.
197. Рогач Л. В. Окремі семантичні особливості англійських термінів географії. *Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць*. Ужгород: ПП «Аутдор-Шарк», 2018. № 16. С. 127–136.
198. Рукосуєва О. М. Класифікація законодавства України за галузями. 2004. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_2970.
199. Сабадаш Д. В. Структура терміноконцепту MEDICINE у світлі лінгвокогнітивних досліджень. *Одеський лінгвістичний вісник*, 2015. № 5. Т. 1. С. 129–133.
200. Садовнікова Г. В. Когнітивно-інформаційна природа термінів автомобілебудівництва в англійській, німецькій та українській мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2016. 19 с.
201. Селіванова О. О. Когнітивний аспект термінотворення (на матеріалі української номенклатури етномофауни). *Українська термінологія і сучасність. Збірник наукових праць*. 2009. Випуск VIII. С. 55–59.
202. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації: підруч. Черкаси: Вид-во Чабаненко Ю. А., 2011а. 350 с.
203. Селігей П. О. Український науковий текст: проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості: дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2016. 427 с.
204. Семенов И. Н. Рефлексивность самонаблюдения и персонология интроспекции: к онтологии и методологии рефлексивной психологии

- індивідуальності. *Вестник Московского ун-та. Серия 14. Психология*. 2015. № 3. С. 2–39.
205. Сергєєва Г. А. Особливості формування терміносистеми українського права. *Сучасна українська нація: мова, історія, культура: матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю 16 берез. 2016 р. з нагоди 15-річчя каф. українознавства*. Львів, 2016. С. 170–173.
206. Сердюк І. А. Нормативно-правовий акт у співвідношенні з актом застосування та актом тлумачення норм права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2010. № 3. С. 152–159.
207. Сизикова Г. Э. Мета-модель рефлексии в рамках мета-онтологии. *Сибирский психологический журнал. Общая психология и психология личности*. 2018. № 68. С. 6–31.
208. Симоненко Л. О. Українська термінографія: стан і перспективи. *Мовознавство: наук.-теорет. журнал*. 2014. № 4. С. 28–35.
209. Синелева А. В. Формально-логическое представление семантики и системности терминов философии и логики: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Санкт-Петербург, 2015. 50 с.
210. Сичинава Д. В. К задаче создания корпусов русского языка. URL: <https://www.mcsme.ru/ling/mitrius/article.html>
211. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.
212. Скорнякова Р. М. Лингвокультурологическая концепция моделирования языковой картины мира: дис. ... д-ра филол. наук. Москва, 2010. 533 с.
213. Скороходько Е. Ф. Сучасна англійська термінологія. К.: УІЛМ, 2002. 76 с.
214. Скороходько Е. Ф. Термін у науковому тексті (до створення терміноцентричної теорії наукового дискурсу). Київ: Логос, 2006. 98 с.
215. Славова Л. Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 358 с.
216. Сліпецька В. Д. Стратифікація термінологічної лексики (на матеріалі англомовних наукових текстів зі штучного інтелекту). *Науковий часопис*

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Випуск 3: збірник наукових праць. 2009. С. 259–264.

217. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. М.: Academia, 2000. 139 с.
218. Солоіденко Г. І. Українська бібліотечна термінологія: становлення та основні етапи розвитку. К.: НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2010. 204 с.
219. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. К.: Основи, 1998. 324 с.
220. Стасюк Т. В. Природа термина в когнитивно-антропологической парадигме языкознания. Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО. 2012. Вип. 25. С. 95–100.
221. Стасюк Т. В. Социокогнитивный подход к изучению термина: анализ значения лингвистов-когнитологов. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2010. С. 50 – 63.
222. Степанов С. Ю., Семенов И. Н. Проблема формирования типов рефлексии в решении творческих задач. *Вопросы психологии*. 1982. № 1. С. 99–104.
223. Стернин И. А. Контрастивная лингвистика. Проблемы теории и методики исследования. М.: Восток-Запад, 2006. 288 с.
224. Сукаленко Н. И. Отражение обыденного сознания в образной языковой картине мира. К.: Наукова думка, 1992. 162 с.
225. Тараненко О. В. Переселенці, біженці, вигнанці? Семантично-ціннісна невизначеність статусу ВПО в українській масовій свідомості. *Діалог: Медіастудії*. 2017. № 23. С. 93–119.
226. Терещенко А. Г., Коршунова С. О. Рефлексия как фактор оптимизации адаптивного поведения личности в процессе профессиональной подготовки юриста. *Пролог: журнал о праве / Prologue: Law Journal*. 2017. № 1. URL: <http://www.prolaw38.ru/refleksija-kak-faktor-optimizacii->

adaptivnogo-povedenija-lichnosti-v-processe-professionalnoj-podgotovki-jurista.

227. Тимофеев О. В. Формирование профессионально-языковой картины мира специалиста по информационно-психологическому обеспечению военной деятельности: опыт военного учебного центра при МГИМО МИД России. *Теория и практика военного образования в гражданских вузах: педагогический поиск: сборник материалов II Всероссийской научно-практической конференции* (Екатеринбург, 19–20 декабря 2019 г.). Екатеринбург: Издательство УМЦ УПИ, 2019. С. 114–118.
228. Тищенко-Монастирська О. О., Шведова М. О., Січінава Д. В. Паралельні українсько-російський та російсько-український корпуси. *Лексикографічний бюлетень*. 2011. № 20. С. 35–38.
229. Толста С. А. Правнича термінологія в законодавчих актах України: дис ... канд. філол. наук. К.: Київський національний ун-т внутрішніх справ, 2006. 229 с.
230. Толстая С. В., Бондаренко О. В. Анализ понятия рефлексия в психологической литературе. *Проблемы современной науки и образования*. 2017. № 33 (115). С. 60–65.
231. Толчеева Т. С. Методика контенсивно-типологічного аналізу мовних знаків. *Система і структура східнослов'янських мов: Збірник наукових праць*. 2012. Вип. 6. С. 182–188.
232. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 160 с.
233. Томіленко Л. М. Юридичні терміни-словосполучення в тлумачній лексикографії української мови: кінець ХХ століття та сучасність. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи. Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції з проблем розвитку та функціонування державної мови*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 137–140.

234. Трач Н. С. Українська правнича термінологія у ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Чернівці, 2009. 20 с.
235. Трубачев О. Н. Приемы семантической реконструкции. *Сравнительно-историческое изучение языков разных семей. Теория лингвистической реконструкции*. М., 1988. С. 197–222.
236. Туркевич О. В. Терміни знання, вміння, навички: від унормування до гармонізації в сучасній українській лінгводидактиці. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2018. № 2. С. 119–126.
237. Урысон Е. В. Проблемы исследования языковой картины мира: Аналогия в семантике. М.: Языки славянской культуры, 2003. 224 с.
238. Ус Г. Г. Українська термінологія сімейного права: генеза і структурно-системна організація: автореф. дис. ... канд. філол. наук. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2019. 17 с.
239. Усачева А. Н. Перевод: от лингвистической теории к когнитивной модели. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2, Языкознание*. 2011. № 1 (13). С. 131–137.
240. Фрасинюк Н. І. Картина світу як об'єкт сучасної когнітивістики. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2013. Вип. 34. С. 298–300.
241. Фризен М. А. Рефлексивные основания экзистенциальной ответственности личности: от осмысления к измерению. *Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал) / Modern Research of Social Problems*. 2015. № 9 (53). С. 720–732.
242. Хабибуллаева Н. З. Понятие “концепт” в зарубежной и отечественной лингвистике. *Известия Ошского технологического университета*. 2018. С. 166–171.
243. Христенко В. Е. Психология виктимности. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/4128/1/book_victima.pdf.

244. Хьелл Л., Зиглер Д. Теория личности. Основные положения, исследования и применение. СПб.: Питер Пресс, 2003. 608 с.
245. Цимбал Н. А. Українське хімічне термінознавство. Умань: УДПУ, 2015. 176 с.
246. Черноватий Л. М. Особливості перекладу конфесійних текстів в англійській та українській мовах. *Людино- й культурознавчі пріоритети сучасного мовознавства: напрями, тенденції та міждисциплінарна методологія : колективна монографія / за ред. К. І. Мізіна. Переяслав-Хмельницький; Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2019. С. 362–375.*
247. Чернышова Л. А. Профессиональная языковая картина мира: общее и национально-обусловленное. *Вестник МГОУ. Сер. Лингвистика*. М.: Изд-во МГОУ, 2011. № 6. Т. 2. С. 98–102.
248. Черхава О. О. Реконструкція теолінгвістичної матриці релігійно-популярного дискурсу (на матеріалі англійської, німецької та української мов): автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ: КНЛУ, 2017. 37 с.
249. Черхава О. О. Феномен реконструкції в аксіоматичному й антропоцентричному функціоналізмі. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Філологічна*. 2015а. Вип. 58. С. 73–77.
250. Черхава О. О. Феномен реконструкції у лінгвокомпаративістиці доби структуралізму. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. 2015б. Том 18. № 1. С. 157–164.
251. Чмир О. Р. Лексика права у старослов'янській та давньоруській мовах: семантична мотивованість, шляхи концептуалізації: дис. ... канд. філол. наук. К.: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут філології, 2005. 179 с.
252. Чулінда Л. І. Особливості юридико-лінгвістичного аналізу в процесі перекладу актів Європейського Союзу. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи. Матеріали XV Всеукраїнської науково-*

- практичної конференції з проблем розвитку та функціонування державної мови. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. С. 230–234.
253. Шаблій О. А. Німецько-українська юридична база (ЮНУБ) у роботі юриста та юрислінгвіста. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи: матеріали XIV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 29 листоп. 2018 р.): у 2 ч.* / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. I. С. 37–40.
254. Шеремета Н. Правнича термінологія української мови та процеси творення. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2013. № 765. С. 120–123.
255. Шигабетдинова Г. М. Феномен рефлексії: границі поняття. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Социология. Психология. Философия*. 2014. № 2 (1). С. 415–422.
256. Широков В. А., Остапова І. В., Надтенко М. В., Вербиненко Ю. І. Онтологізовані лексикографічні системи в сучасній термнографії. *Наукова термінологія нового століття: теоретичні та прикладні виміри. Зб. наук. праць*. Рівне, 2016. С. 166–170.
257. Шклярєвський В. Г. Метарозмітка корпусів текстів: стандарти і реалізація. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 49. С. 300–303.
258. Шлейхер А. Компендий сравнительной грамматики индоевропейских языков (предисловие). *История языкознания XIX-XX вв. в очерках и извлечениях*. М.: Просвещение. 1965. Ч. 1. С. 107–110.
259. Шутова М. А. Методическая процедура реконструкции этнокультурных стереотипов как основной прием современной лингвокомпаративистики. *Интернаука*. 2017. № 3–1 (7). С. 71–72.
260. Шутова М. О. Етнокультурні стереотипи в англійській та українській мовах: реконструкція і типологія: дис. ... д-ра філол. наук. К., 2016а. 433 с.

261. Шутова М. О. Етнокультурні стереотипні портрети англійців і українців (когнітивно-ономасіологічна реконструкція фразеоформул). Київ: Видавн. центр КНЛУ, 2016б. 296 с.
262. Щерба Д. Функції термінів в сучасному термінознавстві. *Нова філологія. Збірник наукових праць*. 2007. № 26. С. 194–198.
263. Южакова О І. Дослідження українських терміносистем і термінних номінацій у когнітивному аспекті. *Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. Серія “Проблеми української термінології”*. Львів, 2012. № 733. С. 60–66.
264. Яремко Я. П. Природа терміна у комунікативному контексті. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2017. № 64 (1). С. 330–337.
265. Яценко Н. О. Термін “люстрація” в українській мові. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи. Матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції з проблем розвитку та функціонування державної мови*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 104–108.
266. Alves F., Vale D. C. On drafting and revision in translation: A corpus linguistics oriented analysis of translation process data. *Annotation, exploitation and evaluation of parallel corpora*. Berlin: Language Science Press, 2017. P. 81–101.
267. Anderman G., Rogers M. The Linguist and the Translator. *Incorporating Corpora. The Linguist and the Translator*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, 2008. P. 5–17.
268. Baicchi A., Pinelli E. *Cognitive Modelling in Language and Discourse Across Cultures*. Cambridge Scholars Publishing, 2017. 408 p.
269. Baker M. Corpora in Translation Studies. *An Overview and Suggestions for Future Research*. Target, 1995. 7 (2). P. 223–243.
270. Biber D. Using corpus-based methods to investigate grammar and use: some case studies on the use of verbs in English. *Corpus Linguistics in North America*. 2001. P. 101–115.

271. Biel L., Jan E. Research models and methods in legal translation. *Linguistica Antverpiensia, New Series—Themes in Translation Studies*. № 12. 2013. P. 1–11.
272. Blumenthal-Dramé A. What corpus-based Cognitive Linguistics can and cannot expect from neurolinguistics. *Cognitive Linguistics*. 2016. № 27 (4). P. 493–505.
273. Bowker L. Using Specialized Monolingual Native-Language Corpora as a Translation Resource: A Pilot Study. *Meta: Translators' Journal*. 1998. Vol. 43. No. 4. P. 631–651.
274. Brezina V. *Statistics in Corpus Linguistics: A Practical Guide*. Cambridge University Press, 2018. 296 p.
275. Bybee J. *Language, Usage and Cognition*. Cambridge University Press, 2010. 252 p.
276. Doval I., Nieto M. T. S. Parallel corpora in focus: An account of current achievements and challenges. *Parallel Corpora for Contrastive and Translation Studies: New resources and applications*. John Benjamins, 2019. P. 1–15.
277. Čermák P. InterCorp: A parallel corpus of 40 languages. *Parallel Corpora for Contrastive and Translation Studies: New resources and applications*. John Benjamins, 2019. P. 93–101.
278. EC – The European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/>.
279. Esplà-Gomis M., Forcada M. L., Ramírez-Sánchez G., Hoang H. ParaCrawl: Web-scale parallel corpora for the languages of the EU. *Proceedings of Machine Translation Summit XVII Volume 2: Translator, Project and User Tracks*. Dublin, 2019. P. 118–119.
280. Faber P. *A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language*. Berlin/Boston: de Gruyter, 2012. 307 p.
281. Faber P. Frames as a Framework for Terminology. *Handbook of Terminology*. John Benjamins Publishing Company, 2015. P. 14–33.

282. Fillmore Ch. Scenes-and-frames semantics. *Linguistic Structures Processing*. Amsterdam: North Holland, 1977. P. 55–82.
283. Gubby H. English Legal Terminology. Legal Concepts in Language. Eleven International Publishing, 2016. 282 p.
284. Fisiak J. (ed.). Linguistic reconstruction and typology. Walter de Gruyter, 1997. 369 p.
285. Fox A. Linguistic Reconstruction: An Introduction to Theory and Method. Oxford University Press, 1995. 392 p.
286. Gabrielatos C. Fleeing, Sneaking, Flooding A Corpus Analysis of Discursive Constructions of Refugees and Asylum Seekers in the UK Press, 1996–2005. *Journal of English Linguistics*. 2008. Vol. 36, No. 1. P. 5–38.
287. Gamkrelidze T. V., Ivanov V. V. Indo-European and the Indo-Europeans. A Reconstruction and Historical Analysis of a Proto-Language and a Proto-Culture. Berlin New York: Mouton de Gruyter, 1995. 1274 p.
288. Ganyushina M. Historical and Symbolic Aspects of Linguistic Representation of the World. *Journal of Language & Education*. 2016. Vol. 2. Issue 1. P. 65–71.
289. Garner B. K. Getting to “Got It!”: Helping Struggling Students Learn How to Learn. Alexandria: ASCD, 2007, 168 p.
290. Glynn D. Testing the hypothesis. Objectivity and verification in usage-based Cognitive Semantics. *Corpus-Driven Cognitive Semantics. Quantitative approaches*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2010. P. 239–270.
291. GPID – Guiding Principles on Internal Displacement. United Nations Publication, 1998. 15 p.
292. Graën J., Kew T., Shaitarova A., Volk M., Bański P., Barbaresi A., Lungen H. Modelling Large Parallel Corpora: The Zurich Parallel Corpus Collection. *Challenges in the Management of Large Corpora (CMLC-7)*. Cardiff, Wales, 2019. P. 1–8.
293. Han L., Jones G. J., Smeaton A. F. MultiMWE: Building a Multi-lingual Multi-Word Expression (MWE) Parallel Corpora. 2020.

294. Hareide L. Comparable parallel corpora: A critical review of current practices in corpus-based translation studies. *Parallel Corpora for Contrastive and Translation Studies: New resources and applications*. John Benjamins, 2019. P. 19–38.
295. Hoek J., Zufferey S., Evers-Vermeul J., Sanders T. J. Cognitive complexity and the linguistic marking of coherence relations: A parallel corpus study. *Journal of Pragmatics*. 2017. № 121. P. 113–131.
296. Hoenigswald H. M. Language change and linguistic reconstruction. The University of Chicago Press, 1965. 176 p.
297. Johnson M. The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 272 p.
298. Kerremans D. A Web of New Words: A Corpus-based Study of the Conventionalization Process of English Neologisms. Peter Lang Edition, 2015. 278 p.
299. Kevelson R. The law as a system of signs. New York: Plenum Press. 1988. 331 p.
300. Kiseleva S. V., Mironova M. Y., Trofimova N. A. The Problems of Conceptualization and Categorization in English Terminology. *Дискурс*. 2020. № 6 (2). P. 115–124.
301. Kondrak G. Algorithms for language reconstruction. University of Toronto, 2002. 169 p.
302. Kopaczyk J., Tyrkkö J. Applications of Pattern-driven Methods in Corpus Linguistics. John Benjamins Publishing Company, 2018. 313 p.
303. Kotsyba N. Polsko-Ukraiński Korpus Równoległy PolUKR i jego następca PolUKR-2. *Polskojęzyczne korpusy równoległe*. Warszawa. 2016. P. 133–142.
304. Kruger, A., Wallmach, K., Munday, J. (ed.). *Corpus-Based Translation Studies. Research and Applications*. London and New York: Bloomsbury, 2011. 320 p.
305. Kucheruk L. Modern English Legal Terminology: linguistic and cognitive aspects. Université Michel de Montaigne – Bordeaux III, 2013. 384 p.
306. K'udela Bc. J. Mining Parallel Corpora from the Web. Prague 2016. 84 p.

307. Lacasta J., Nogueras-Iso J., Zarazaga Soria F. J. Terminological Ontologies: Design, Management and Practical Application. Springer Science & Business Media, 2010. 198 p.
308. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago; London: The University of Chicago Press, 1980. 242 p.
309. Lakoff G. Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 614 p.
310. Langacker R. Foundations of cognitive grammar. Theoretical prerequisites. Stanford, CA: Stanford University Press, 1987. Vol. 1. 540 p.
311. Lange C., Leuckert S. Corpus Linguistics for World Englishes: A Guide for Research. Routledge, 2019. 220 p.
312. Lemish N. Ye., Zernetska A. A. Archetypal images of cause as a dominant of causal complex in the cross-linguistic perspective. *Philological sciences: development prospects in countries of Europe at the beginning on the third millennium*: Riga: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2018. P. 227–244.
313. Leskovec J., Rajaraman A., Ullman J. D. Mining of Massive Datasets. Cambridge University Press, 2014. 495 p.
314. Liao Sh., Lei L. What we talk about when we talk about corpus: A bibliometric analysis of corpus-related research in linguistics (2000-2015). *Glottometrics* 38. 2017. P. 1–20.
315. Maiani F. The Concept of "Persecution" in Refugee Law: Indeterminacy, Context-sensitivity, and the Quest for a Principled Approach. *Les Dossiers du Grihl*, Les dossiers de Jean-Pierre Cavaillé, De la persécution, mis en ligne le 28 février 2010, consulté le 05 juin 2020. URL: <http://journals.openedition.org/dossiersgrihl/3896>.
316. Manerko L. Towards understanding of conceptualisation in cognitive terminology. *Lege Artis*. 2016. № 1 (2). P. 129–170.
317. Marcinkevičienė R. The importance of the syntagmatic dimension in the multilingual lexical database. *Text Corpora and Multilingual Lexicography*.

- Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007. P. 49–58.
318. Marco J. Living with parallel corpora: The potentials and limitations of their use in translation research. *Parallel Corpora for Contrastive and Translation Studies: New resources and applications*. John Benjamins, 2019. P. 39–56.
319. Matulewska A. Contrastive Parametric Study of Legal Terminology in Polish and English. Poznań: Wydawnictwo Naukowe CONTACT, 2017. 186 p.
320. Matvieieva S. Corpus-driven studies and corpus-based translation: pragmatic potential. *International Engineering Journal for Research & Development (IEJRD)* (India). 2020. Vol. 5. Issue 4. P. 167–170.
321. Matvieieva S. Linguistic Reconstruction of the Legal Term *Asylum*. *International Engineering Journal for Research & Development (IEJRD)* (India). 2020. Vol. 4. Issue 6. P. 1–5.
322. Matvieieva S. Linguistic Reconstruction of the Legal Term *PERSECUTION*. *International Journal of Science and Research (IJSR)* (India). 2020. Vol. 9. Issue 5. P. 1809–1811.
323. Matvieieva S. Terminological Synonymy: Corpus-Driven Translation. *International Journal of Science and Research (IJSR)* (India). 2020. Vol. 9. Issue 3. P. 971–973.
324. Matvieieva S. Thesaurus Modelling of Modern Legal Metalanguage. *International Journal of Research – Granthaalayah* (India). 2020. № 8 (2). P. 89–92.
325. Matvieieva S. Translation of Legal Terms: Bilingual Dictionary vs Parallel Corpus. *Science and Education a New Dimension. Philology* (Hungary). 2020. VIII (67). Issue 225. P. 46–49.
326. Mauranen A., Vetchinnikova S. Language Change: The Impact of English as a Lingua Franca. Cambridge University Press, 2020. 350 p.
327. Mazzara S. The Discipline and Theories of Terminology and Cognitive Linguistics Perspectives on Specialized Language. *Studia Universitatis Petru Maior-Philologia*. 2018. № 24. P. 118–126.

328. McEnergy T., Hardie A. *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge University Press, 2011. 294 p.
329. McEnergy T., Xiao R. *Parallel and Comparable Corpora: What is Happening? Incorporating Corpora. The Linguist and the Translator*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, 2008. P. 18–31.
330. MEWE – Misused English words and expressions in EU publications. 2016. URL:
https://www.eca.europa.eu/Other%20publications/EN_TERMINOLOGY_PUBLICATION/EN_TERMINOLOGY_PUBLICATION.pdf
331. Oliver A., Mikelenić B. ReSiPC: a tool for complex searches in parallel corpora. *Proceedings of The 12th Language Resources and Evaluation Conference*. 2020. P. 7033–7037.
332. Page R. *Rethinking Language, Text and Context: Interdisciplinary Research in Stylistics in Honour of Michael Toolan*. Taylor & Francis Group, 2020. 332 p.
333. Pezik P., Waliński J. *Language, Corpora and Cognition*. Peter Lang Edition, 2017. 296 p.
334. Piotrowski T. *The Translator and Polish-English Corpora. Incorporating Corpora. The Linguist and the Translator*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd., 2008. P. 117–132.
335. Quirk R. *A comprehensive grammar of the English language*. London: Longman, 1985. 1779 p.
336. Rabadán R. Working with parallel corpora: Usefulness and usability. *Parallel Corpora for Contrastive and Translation Studies: New resources and applications*. John Benjamins, 2019. P. 57–78.
337. Semmar N., Servan C., Laib M., Bouamor D., Marchand M. Extracting and aligning multiword expressions from parallel corpora. *Representation and parsing of multiword expressions*. Berlin: Language Science Press, 2019. P. 239–268.
338. Sineleva A. V. Formally-quantitative method of estimation of dynamic processes in content of the scientific concepts (on the material of philosophical

- terms). *Materials of VI International Conference "Science and Education"*. Munich, Germany: Strategic Studies Institut, 2014. P. 368–372.
339. Siruk O., Derzhanski I. Linguistic Corpora as International Cultural Heritage: The Corpus of Bulgarian and Ukrainian Parallel Texts. *Digital Presentation and Preservation of Cultural and Scientific Heritage*. 2013. P. 91–98.
340. Shusharina G. A. The language picture of the world in modern linguistics. *Международный научный журнал "Символ науки"*. 2016. № 1. С. 78–80.
341. Sørensen T. A method of establishing groups of equal amplitude in plant sociology based on similarity of species and its application to analyses of the vegetation on Danish commons. *Biologiske Skrifter. Kongelige Danske Videnskabernes Selskab*. 1948. № 5 (4). P 1–34.
342. Stefanowitsch A. *Corpus linguistics*. BoD, 2020. 508 p.
343. Suleymanova A. K., Sagitova A. F. Language consciousness as a synthesis of universal and ethnically specific. *Bulletin Social-Economic and Humanitarian Research*. 2018. № 12. P. 62–71.
344. Szudarski P. *Corpus Linguistics for Vocabulary: A Guide for Research*. Routledge, 2017. 228 p.
345. Temmerman R. *Towards New Ways of Terminology Description: The Sociocognitive Approach*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 2000. 378 p.
346. Teodorescu M. H. *Machine Learning Methods for Strategy Research*. HBS Working Paper 18-011. Harvard Business School, 2017. 59 p.
347. Teubert W. Comparable or Parallel Corpora? *International Journal of Lexicography*. 1996. No. 9 (3). P. 238–265.
348. Teubert W. *Corpus linguistics and lexicography. Text corpora and multilingual lexicography*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2007. P. 109–133.
349. Vandevoorde L. *Semantic differences in translation*. BoD, 2020. 272 p.

350. Vintar Š. Corpora in Translator Training and Practice: A Slovene Perspective. *Incorporating Corpora. The Linguist and the Translator*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd, 2008. P. 153–167.
351. Volk M. Innovations in parallel corpus alignment and retrieval. *Parallel Corpora for Contrastive and Translation Studies: New resources and applications*. John Benjamins, 2019. P. 79–90.
352. Volk M., Marek T., Samuelsson Y. Building and querying parallel treebanks. *Annotation, exploitation and evaluation of parallel corpora*. Berlin: Language Science Press, 2017. P. 7–30.
353. Wu Sh. Leveraging Semantic Similarity in Parallel Corpora for Natural Language Processing. University of Colorado Boulder, 2015. 99 p.
354. Xu W., Taylor J. *The Routledge Handbook of Cognitive Linguistics*. Taylor & Francis, 2020. 750 p.
355. Yakimov P. A. Basic theoretical approaches to the picture of the world study. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2017. № 12 (78). Ч. 1. С. 191–194.
356. Yuliawati S., Suhardijanto T., Hidayat R. S. A Corpus-based Analysis of the Terminology of the Social Sciences and Humanities. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*. 2018. Vol. 175. No. 1. P. 012109.
357. Zanettin F. Corpora in Translation Practice. *Language Resources for Translation Work and Research*. 2002. P. 10–14.
358. Zeldes A. *Multilayer Corpus Studies*. Taylor & Francis Group, 2020. 274 p.

СПИСОК ДОВІДНИКОВИХ І ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

359. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). М.: ИКАР, 2009. 448 с.
360. АУДС – Англо-український дипломатичний словник / за ред. І. С. Біка. К.: Знання, 2006. 579 с.

361. АУСМПЄП – Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права. За ред. Муравйова В. І., Шевченко Л. І. К.: Арій, 2010. 608 с.
362. АФНУСТЄС – Англійсько-французько-німецько-український словник термінології Європейського Союзу / за ред. В. Єрмоленка. К.: К.І.С., 2007. 226 с.
363. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М.: Сов. энциклопедия, 1966. 608 с.
364. Баранов А. Н., Добровольский Д. О., Михайлов М. Н., Паршин П. Б., Романова О. И. Англо-русский словарь по лингвистике и семиотике. М.: Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН, 2003. 640 с.
365. Бенвенист Э. Словарь индоевропейских социальных терминов. М.: Прогресс–Универс, 1995. 456 с.
366. Біленький Є. А., Дебой В. М., Козловець М. А., Котвицький А. А., Саух І. В., Федоренко В. О., Цибульський В. О., Жаловага В. О. Соціологія: словник термінів і понять. К.: Кондор, 2006. 372 с.
367. Брандт Р. Ф. Дополнительные замечания к разбору этимологического словаря Миклошича. Варшава: типография Земкевич, 1891. 216 с.
368. БЮСД – Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2012. 543 с.
369. Вусик О. С. Словник українських синонімів. Дніпропетровська: Січ, 2000. 424 с.
370. ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови. За ред. Бусела В. Т. К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. 1728 с.
371. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985. 360 с.
372. Герасимчук Л. Українсько-англійський словник з прав людини. Харків: ТОВ “Видавництво права людини”, 2015. 184 с.
373. ГЗ – Глосарій із законопроекування. URL: <http://lawdrafting.org/glossary>.

374. Грін О. О. Словник міжнародно-правових термінів. Ужгород: ПП Данило С. І., 2010. 500 с.
375. Грін О. О. Словник цивільного права. Ужгород: ПП Данило С. І., 2009. 436 с.
376. Деркач П. М. Короткий словник синонімів української мови. Київ: Радянська школа, 1960. 209 с.
377. ЕІ – Енциклопедія інновацій / за ред. Р. Дяківа. К.: Міжнародна економічна фундація, 2012. 599 с.
378. ЕІУ–1 – Енциклопедія історії України: в 10 т. Т. 1 / Ред. В. А. Смолій. К.: Наук. думка, 2003. 688 с.
379. ЕС – Етнократологічний словник: Енцикл.-довід. слов. / За ред. О. В. Антонюка, М. Ф. Головатого, Г. В. Щокіна. К.: МАУП, 2007. 576 с.
380. ЕСДУ – Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакументко, А. М. Митхненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.
381. ЕСУМ–1 – Етимологічний словник української мови: У 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Т. 1. К.: Наукова думка, 1982. 631 с.
382. ЕСУМ–2 – Етимологічний словник української мови: У 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Т. 2. К.: Наукова думка, 1985. 570 с.
383. ЕСУМ–5 – Етимологічний словник української мови: У 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Т. 5. К.: Наукова думка, 2006. 705 с.
384. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 222 с.
385. Жюлиа Д. Философский словарь. Москва: Международные отношения, 2000. 544 с.
386. Звонська Л. Л., Корольова Н. В., Лазер-Паньків О. В. Енциклопедичний словник класичних мов. К.: ВПЦ “Київський університет”, 2017. 552 с.
387. Зеленский В. В. Толковый словарь по аналитической психологии. М.: “Когито-Центр”, 2008. 336 с.

388. ІВЗКУ – Історія війн і збройних конфліктів в Україні: Енциклопедичний довідник / Ред. О. І. Гуржій. К.: Вид. гуманіт. л-ри, 2004. 520 с.
389. Іларіон–1 – Іларіон (Огієнко І.; митрополит). Етимологічно-семантичний словник української мови. У 4 т. Т. 1: А-Д / ред. Ю. О. Мулик-Луцик. Вінніпег: Волинь, 1979. 365 с.
390. Іларіон–2 – Іларіон (Огієнко І.; митрополит). Етимологічно-семантичний словник української мови. У 4 т. Т. 2 / ред. Ю. О. Мулик-Луцик. Вінніпег: Волинь, 1982. 399 с.
391. Іларіон–4 – Іларіон (Огієнко І.; митрополит). Етимологічно-семантичний словник української мови. У 4 т. Т. 4 / ред. Ю. О. Мулик-Луцик. Вінніпег: Волинь, 1994. 557 с.
392. ІР – Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології / уклад.: П. І. Рогова, Я. О. Чепуренко, С. М. Зозуля, І. Г. Лобановська. К.: Нілан-ЛТД, 2012. 283 с.
393. Камінська О. І., Куделько З. Б., Логвінов І. І. Багатомовний тлумачний та перекладний словник дипломатичних термінів. Чернівці: Букрук, 2014. 172 с.
394. АУЮОС – Карабан В. І. Англійсько-український юридичний словник. Вінниця: Нова книга, 2004. 1085 с.
395. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. К.: Українська книга, 2000. 480 с.
396. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови: гнізда слів з вершинами – омографічними коренями. К.: Укр. енциклопедія, 2002. 908 с.
397. КГЗУ – Класифікатор галузей законодавства України, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 02.06.04 №43/5. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_8268.
398. Кизименко Л. Д., Бедна Л. М. Словник-довідник соціального працівника. Львів: ДЦ МОУ, 2000. 67 с.

399. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. Москва: Наука, 1975. 720 с.
400. Культурология. XX век. Словарь. СПб.: Университетская книга, 1997. 640 с.
401. КФС – Краткий философский словарь / под ред. А. П. Алексеева. Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. 496 с.
402. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов. М.: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. 245 с.
403. Лев В., Вербяний І. Англійсько-український словник. Нюрнберг-Байройт: В-во “Час” Нюрнберг, кооператива “Праця” Байройт, 1947. 202 с.
404. ЛЕС – Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. М.: Советская энциклопедия, 1990. 685 с.
405. Макович Х. Я., Вербицька Л. О., Капітан Н. О. Словник термінів і понять з риторики. Львів: ЛДУБЖ, 2016. 140 с.
406. НАУУАС – Новий англо-український та українсько-англійський словник. Х.: ВАТ “Харківська книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе”, 2005. 960 с.
407. Некрасова Н. А., Некрасов С. И., Садикова О. Г. Тематический философский словарь. М.: МГУ ПС (МИИТ), 2008. 164 с.
408. ПЕ – Політична енциклопедія / Ред. Ю. Левенець. Київ: Парлам. вид-во, 2011. 807 с.
409. ПС–1 – Політологічний словник. / За ред. М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка. К.: МАУП, 2005. 792 с.
410. ПС–2 – Психологічний словник / авт.-укл. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; за ред. Н. А. Побірченко. Міністерство освіти і наук України, 2007. 336 с.
411. Рибалка В. В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості: термінологічний словник. Житомир: Вид-во Житомирського державного університету імені І. Франка, 2016. 424 с.

412. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. М.: Просвещение, 1985. 399 с.
413. Рудницький Я. Б. Етимологічний словник української мови. У 2 т. Т. 1. Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук – Уван, 1972. 967 с.
414. Рудницький Я. Б. Етимологічний словник української мови. У 2 т. Т. 2. Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук – Уван, 1982. 1128 с.
415. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011б. 844 с.
416. ССЮТВ – Словник складних юридичних термінів і визначень / уклад. А. Л. Терещенко, П. О. Ізуїта, І. Г. Орловська, О. О. Фаст. К.: Університет “Україна”, 2018. 133 с.
417. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. М.: Академический проект, 2004. 991 с.
418. СТПК – Словарь терминов по психологическому консультированию. 2010. Словари и энциклопедии на Академике. URL: psychology.academic.ru.
419. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. 88 с.
420. СУАЮС – Сучасний українсько-англійський юридичний словник / І. І. Борисенко, В. В. Саєнко, Н. М. Конончук, Т. І. Конончук. Київ: Юнікорм Інтер, 2019. 632 с.
421. СУМ–1 – Словник української мови: в 11 тт. Т. 1. / За ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970. 799 с.
422. СУМ–2 – Словник української мови: в 11 тт. Т. 2. / За ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1971. 550 с.
423. СУМ–4 – Словник української мови: в 11 тт. Т. 4. / За ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1973. 840 с.
424. СУМ–6 – Словник української мови: в 11 тт. Т. 6. / За ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1975. 832 с.

425. СУМ–8 – Словник української мови: в 11 тт. Т. 8. / За ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1977. 927 с.
426. СУМ–10 – Словник української мови: в 11 тт. Т. 10. / За ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1979. 658 с.
427. Татаринов В. А. Общее терминоведение. Энциклопедический словарь. М.: Московский Лицей, 2006. 527 с.
428. ТСИИ – Толковый словарь по искусственному интеллекту / Авторы-составители А. Н. Аверкин, М. Г. Гаазе-Рапопорт, Д. А. Поспелов. М.: Радио и связь, 1992. 256 с.
URL: <http://www.raai.org/library/tolk/aivoc.html#L306>.
429. ТСМСРСР – Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л. В. Лохвицька. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 232 с.
430. УАС – Українсько-англійський словник / за ред. Ю. О. Жлуктенка. К.: Освіта, 1995. 432 с.
431. УМ – Українська мова: Енциклопедія / за ред. Русанівського В. М. К.: Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
432. Федоришин М. Англо-український словник з українською транскрипцією. Львів: БаК, 2009. 248 с.
433. ФЕС–1 – Філософський енциклопедичний словник / за ред. М. Т. Максименко. К.: Абрис, 2002. 742 с.
434. ФЕС–2 – Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. К.: Абрис, 2002. 742 с.
435. ФС – Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. Москва: Республика, 2001. 719 с.
436. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.
437. Шевченко Л. І., Дергач Д. В., Сизонов Д. Ю. Медіалінгвістика: словник термінів і понять. К.: Київський університет, 2014. 380 с.

438. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. К.: АртЕк, 1998. 336 с.
439. ЭСРЯ – Этимологический словарь русского языка / Сост. Г. А. Крылов. СПб.: ООО “Полиграфуслуги”, 2005. 432 с.
440. ЭССРЯ–1 – Этимологический словарь современного русского языка / Сост. А. К. Шапошников. В 2 т. Т. 1. М.: Флинта, Наука, 2010. 584 с.
441. ЭССЯ–2 – Этимологический словарь славянских языков. Выпуск 2. / Под ред. О. Н. Трубачева. Москва: Наука, 1975. 238 с.
442. ЮЕ–6 – Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 6. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Укр. енцикл., 2004. 768 с.
443. ЮС – Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія, В. М. Корецького, В. В. Цветкова. К.: Головна редакція УРЕ, 1974. 847 с.
444. AED – AudioEnglish.org Dictionary.
URL: <https://www.audioenglish.org/dictionary>.
445. Batten D. (ed.). Gale Encyclopedia of American Law. Cengage Learning, 2010. 234 p.
446. Blackwell A. H. The Essential Law Dictionary. Sphinx® Publishing, An imprint of Sourcebooks, Inc., 2008. 555 p.
447. Brown K. (ed.). Encyclopedia of Language & Linguistics. Boston: Elsevier, 2006. 10487 p.
448. Bussmann H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics. Routledge, 2006. 1304 p.
449. CD – Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org>.
450. CED – Collins English Dictionary. Glasgow: HarperCollins Publishers, 2011. 949 p.
451. CCELD – Collins COBUILD English Language Dictionary.
URL: <https://www.collinsdictionary.com>.
452. CNRTL – Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales.
URL: <https://www.cnrtl.fr/etymologie/reconstruire>.

453. Danesi M. *Encyclopedic Dictionary of Semiotics, Media, and Communications*. University of Toronto Press, 2000. 266 p.
454. DC – Dictionary.com. URL: <https://www.dictionary.com>.
455. EDLOIL – Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages / M. de Vaan. Leiden-Boston: Brill, 2008. Vol. 7. 825 p.
456. EUV – EU Vocabularies. URL: <https://op.europa.eu/en/web/eu-vocabularies>.
457. Garner B. A. *A Dictionary of Modern Legal Usage*. Oxford University Press, 1995. 982 p.
458. Garner B. A. (ed.). *Black's Law Dictionary*. St. Paul, MN: Thomson/West, 2004. 5426 p.
459. GW – Visual Dictionary and Thesaurus GraphWords. URL: <https://graphwords.com>.
460. Hornby A. S. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* [7th ed.]. Oxford University Press, 2010. 1716 p.
461. IELEX – Indo-European Lexicon. URL: <https://lrc.la.utexas.edu/lex>.
462. Kipfer B. A. (ed.). *Roget's 21st Century Thesaurus in Dictionary Form*. Bantam Dell, 2005. 962 p.
463. LDCE – Longman Dictionary of Contemporary English. [7th ed.]. Edinburgh: Pearson Education, 2012. 2082 p.
464. Martin E. A. (ed.). *A Dictionary of Law*. Oxford University Press, 2003. 551 p.
465. MCD – Macmillan Dictionary. URL: <https://www.macmillandictionary.com>.
466. MW – Merriam-Webster. URL: <https://www.merriam-webster.com>.
467. Nourai Ali. *An Etymological Dictionary of Persian, English and Other Indo-European Languages: Vol. 2. Etymological Charts (Multilingual Edition)*. Corporation Xlibris, 2013. 552 p.
468. NWDEL – New Webster's Dictionary of the English Language. Surjeet Publications, 1988. 1824 p.
469. OALD – Oxford Advanced Learner's Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>.
470. OED – Online Etymology Dictionary. URL: <https://www.etymonline.com>.

471. OT – The Oxford Thesaurus. In A – Z Form. Oxford University Press, 2004. 2063 p.
472. Seel N. M. (ed.). Encyclopedia of the Sciences of Learning. Springer, 2012. 211 p. URL: <https://link.springer.com/referencework/10.1007/978-1-4419-1428-6>.
473. Stewart W. J., Burgess R. Dictionary of the Law. Harper Collins Publishers, 2002. 435 p.
474. TC – Roget’s 21st Century Thesaurus, 2013 by the Philip Lief Group. URL: <https://www.thesaurus.com>.
475. UNBIS Thesaurus. United Nations Bibliographical Information System. URL: <https://lib-thesaurus.un.org>.
476. UNESCO Thesaurus. URL: <http://vocabularies.unesco.org>.
477. Visuwords. URL: <https://visuwords.com>.
478. VT – Visual Thesaurus. URL: <https://www.visualthesaurus.com>.
479. WD – Wordnet Dictionary. URL: <http://wordnet-online.freedicts.com>.
480. Wild S.E. (ed.). Webster’s New World. Law Dictionary. Wiley Publishing, 2006. 320 p.
481. WN – WordNet. A lexical database for English. URL: <https://wordnet.princeton.edu>.
482. Wordassociation. URL: <http://wordassociation.org>.
483. YD – Your Dictionary. URL: <https://www.yourdictionary.com>.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

484. Головань В. І. Бізнес-адвокатура в Україні. Донецьк: Юго-Восток, 2004. 128 с.
485. ГРАК – Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк, М. Крук та ін. Київ, Львів, Єна, 2017–2020. URL: uacorpus.org.
486. ДМ – Інтернет-видання “Детектор медіа”. URL: <https://detector.media>.

487. ЄСПЛ – Практика ЄСПЛ. Український аспект.
URL: <https://www.echr.com.ua>.
488. Закон–1 – Закон України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”.
Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.
489. Закон–2 – Закон України “Про біженців”. Законодавство України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/3818-12/ed20010731/find?text=%E1%B3%E6%E5%ED%E5%F6%FC>.
490. Закон–3 – Закон України “Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту”. Законодавство України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/3671-17/ed20121129/find?text=%C1%B3%E6%E5%ED%E5%F6%FC>.
491. Закон–4 – Закон України “Про громадянство України”. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
492. Закон–5 – Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб”. Законодавство України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1706-18>.
493. ЗІК – Західна інформаційна корпорація. URL: <https://zik.ua>.
494. ЗРБ – Законы и распоряжения о беженцах. Вып. 1. М.: Юрид. отд. Глав. комит. Всерос. союза городов, 1916. 103 с.
URL: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/19917#mode/inspect/page/1/zoom/4>.
495. ІІ – Історична правда. URL: <http://www.istpravda.com.ua>.
496. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
497. КТУМ – Корпус текстів української мови. URL: <http://www.mova.info>.
498. НКРЯ – Национальный корпус русского языка.
URL: <http://ruscorpora.ru/new/corpora-morph.html>.
499. Постанова – Про затвердження Порядку виплати компенсації громадянам за втрачене нерухоме майно у разі відселення або самостійного переселення з радіоактивно забрудненої території. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1243-2009->

%D0%BF/ed20091128/find?text=%CF%E5%F0%E5%F1%E5%EB%E5%ED%E5%F6%FC.

500. Сноб. URL: <https://snob.ru/profile/27356/blog/101993>.
501. Тиждень. URL: <https://tyzhden.ua>.
502. Угода – Угода про допомогу біженцям та вимушеним переселенцям. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_040/ed19950210/find?text=%E2%FB%ED%F3%E6%E4%E5%ED%ED%FB%EC+%EF%E5%F0%E5%F1%E5%EB%E5%ED%F6%E5%EC.
503. УП – Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua>.
504. ANC – American National Corpus (ANC). URL: <http://www.anc.org>.
505. AntPConc. URL: <https://www.laurenceanthony.net/software/antpconc>.
506. BBC News. URL: <https://www.bbc.com>.
507. BNC – British National Corpus. URL: <https://www.english-corpora.org/bnc>.
508. BPL – The Law of Ukraine “On the Bar and Practice of Law” (in English). URL: <https://en.unba.org.ua/>.
509. CDR – The Cartagena Declaration on Refugees. URL: <http://www.refugeelaidinformation.org/cartagena-declaration-refugees>.
510. CEW – Corpus of English Wikipedia. URL: <https://www.english-corpora.org/wiki>.
511. CHILDES – child language corpus. URL: <https://childes.talkbank.org>.
512. CNN International. URL: <https://edition.cnn.com>.
513. COCA – The Corpus of Contemporary American English. URL: <https://www.english-corpora.org/coca>.
514. CPRSR – Convention and Protocol relating to the Status of Refugees. URL: <https://www.unhcr.org/protection/basic/3b66c2aa10/convention-protocol-relating-status-refugees.html>.
515. DR. URL: <https://www.dr.dk/nyheder/kultur/flygtningestroemme-er-aarets-ord-2015>.
516. ECHR – European Court of Human Rights. URL: <https://www.echr.coe.int>.

517. EUR – EUR-Lex. The Qualifications Directive. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/95/oj>.
518. FN – Fox News. URL: <https://www.foxnews.com>.
519. Fundéu BBVA. URL: <https://www.fundeu.es/>.
520. GfdS – Gesellschaft für deutsche Sprache. URL: <https://gfds.de/wort-des-jahres-2015/#>.
521. GMET – General Multilingual Environmental Thesaurus. URL: <https://www.eionet.europa.eu/gemet/en/themes>.
522. GT – Google Тренди. URL: www.google.com/trends.
523. GPID – Guiding Principles on Internal Displacement. URL: <https://undocs.org/E/CN.4/1998/53/Add.2>.
524. ICC – The International Comparable Corpus. URL: <https://korpus.cz/icc>.
525. Independent. URL: <https://www.independent.co.uk>.
526. LF Aligner. URL: <https://farkastranslations.com>.
527. MSRAS – Minimum standards for the reception of asylum seekers. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1591096367692&uri=CELEX:52009AP0376>.
528. ParaConc. URL: <https://paraconc.com>.
529. RC – Reverso Context. URL: <https://context.reverso.net>.
530. Słowa na czasie. URL: <http://www.slowanaczasie.uw.edu.pl/>.
531. Story J. Address. *American Jurist & Law Magazine*, 1829. Vol. 1. P.1–34.
532. TDRPC – Texas Disciplinary Rules of Professional Conduct. URL: <https://www.legalethicstexas.com>.
533. USlegal. URL: <https://uslegal.com>.

**Фрагмент паралельного корпусу,
укладеного за допомогою конкорданс-менеджера LF Aligner**

7% LF Alignment Editor 1.3 - aligned_en-uk.txt					
File Edit Help					
1	In fact, the legislation of Ukraine has unfortunately not yet set the rights of IDPs living with HIV.	Насправді в законодавстві України поки що, на жаль, не визначено права ВПО, які живуть із ВІЛ.	en-uk		
2	In the Law of Ukraine 'On Combating Proliferation of Diseases Caused by Human Immunodeficiency Virus (HIV), Legal and Social Protection of People Living with HIV' only persons with a status of a refugee are mentioned. However, IDPs and refugees are different categories of citizens.	У Законі України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» згадано лише осіб зі статусом біженця.	en-uk		
3	A refugee means any person that through justified apprehensions of becoming a victim of persecution because of his/her race, religion, citizenship, inclusion into a specific social group or political views is outside of the country of his/her nationality and cannot be protected by this country or is not willing to have such protection because of mentioned apprehensions.	Однак ВПО та біженці - це різні категорії громадян, де біженець - це будь-яка особа, яка через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів перебуває за межами країни своєї національної належності й не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань.	en-uk		
4	IDPs include citizens of Ukraine, foreigners or stateless persons that were living in Ukraine before their displacement, and also live in this country now.	ВПО - це громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які до переміщення жили в Україні, в ній же вони перебувають і зараз.	en-uk		
5	Using the above mentioned differentiation we can conclude that the concepts of a refugee and IDPs cannot be considered equal. The same concerns the Convention and additional protocols on a refugee status, which cannot be used neither directly, nor by analogy for protection of IDPs.	Використовуючи наведену вище диференціацію, можна зробити висновок, що ототожнювати поняття біженця і ВПО не можна, так само як і користуватись Конвенцією і додатковими протоколами про статус біженців для захисту ВПО ні прямо, ні за аналогією.	en-uk		
6	Considering that IDPs do not receive any special status in international law, protection of their rights shall be based on common human rights principles and provisions.	Зважаючи на те, що ВПО не отримують ніякого спеціального статусу у міжнародному праві, захист їхніх прав будується на загальних принципах і положеннях про права людини.	en-uk		
		Merge (F1)	Split (F2)	Shift up (F3)	Shift down (F4)

Фрагмент паралельного корпусу, укладеного за допомогою конкорданс-менеджера AntPConc

AntPConc
File Help

Search Term
 Words
 Case
 Show Nth Entry

1

 Search Corpus
 Corpus 2

words

Start

Context Size

20

▼

words

Sort 1: CEN

▼

Sort 2: Bl

▼

Sort 3: 3R

▼

Sort

▼

All

▼

entries

Page Size

▼

100%

Font Size

▼

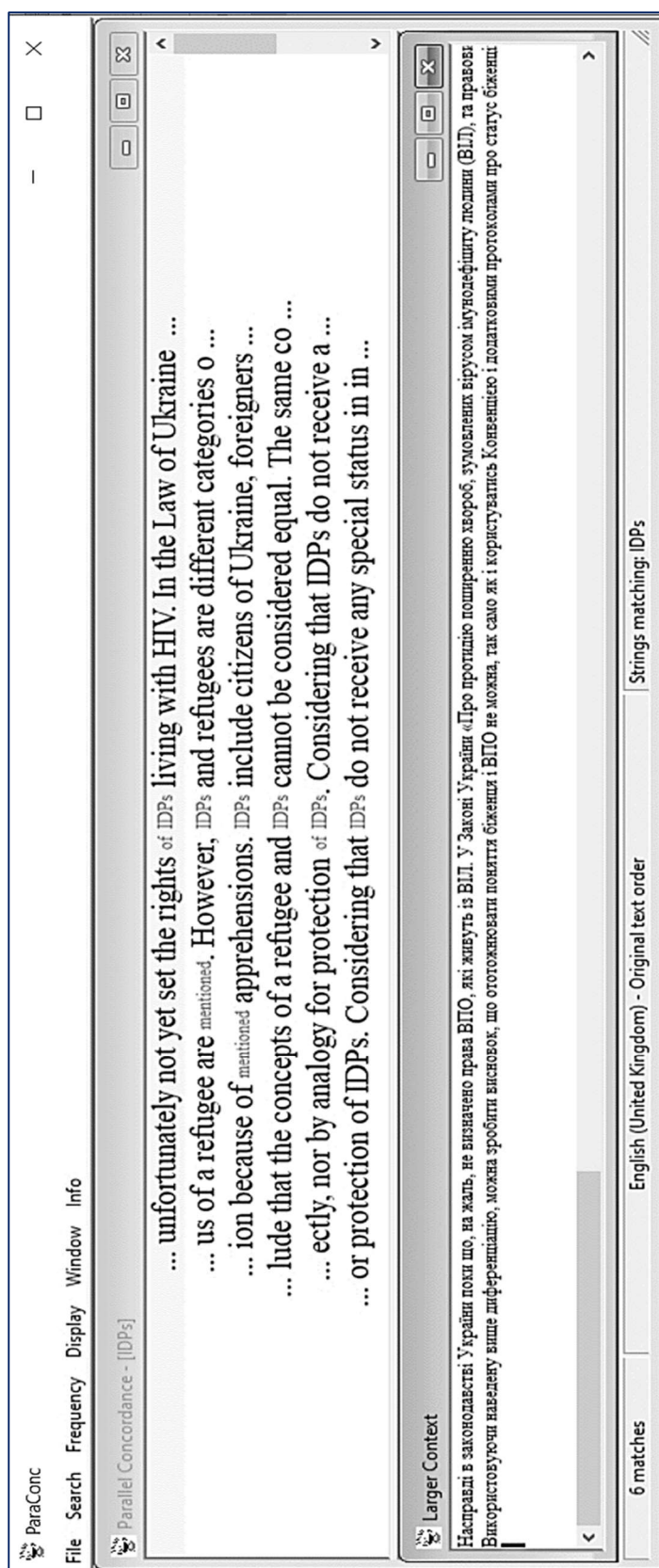
1

Target: Corpus 1 Hits: 6

Line	KWIC
1	on a refugee status, which cannot be used neither directly, nor by analogy for protection of IDPs. Considering that IDPs do not receive any special status in international law, protection of their rights shall be based on common human
2	Using the above mentioned differentiation we can conclude that the concepts of a refugee and IDPs cannot be considered equal. The same concerns the Convention and additional protocols on a refugee status, which car-
3	and Social Protection of People Living with HIV only persons with a status of a refugee are mentioned. However, IDPs and refugees are different categories of citizens. A refugee means any person that through justified apprehensions of be
4	and additional protocols on a refugee status, which cannot be used neither directly, nor by analogy for protection of IDPs. Considering that IDPs do not receive any special status in international law, protection of their rights shall be based
5	and cannot be protected by this country or is not willing to have such protection because of mentioned apprehensions. IDPs include citizens of Ukraine, foreigners or stateless persons that were living in Ukraine before their displacement, and also
6	In fact, the legislation of Ukraine has unfortunately not yet set the rights of IDPs living with HIV. In the Law of Ukraine 'On Combating Proliferation of Diseases Caused by Human Immunodeficiency Vir

Line	Reference
1	Використовуючи наведену вище диференціацію, можна зробити висновок, що ототожнювати поняття біженця і ВПО не можна, так само як і користуватися Конвенцією і додатковими протоколами про статус біженця для захисту ВПО ні прямо, ні за аналогією. Зважаючи на те, що ВПО не отримують ніякого спеціального статусу у міжнародному праві, захист їхніх прав буде здійснюватися на загальних принципах і положеннях про права людини.
2	Використовуючи наведену вище диференціацію, можна зробити висновок, що ототожнювати поняття біженця і ВПО не можна, так само як і користуватися Конвенцією і додатковими протоколами про статус біженця для захисту ВПО ні прямо, ні за аналогією. Зважаючи на те, що ВПО не отримують ніякого спеціального статусу у міжнародному праві, захист їхніх прав буде здійснюватися на загальних принципах і положеннях про права людини.
3	Настравді в законодавстві України поки що, на жаль, не визначено права ВПО, які живуть із ВІЛ. У Законі України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» зайдано лише осіб зі статусом біженця. Однак ВПО та біженці – це різні категорії громадян, де біженець – це будь-яка особа, яка через об'єднані переслідування за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів перебуває за межами країни свого національного належності й не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань. ВПО – це громадянин України, іноземці та особи без громадянства, які до переміщення жили в Україні, в ній же вони перебувають і зараз.
4	Використовуючи наведену вище диференціацію, можна зробити висновок, що ототожнювати поняття біженця і ВПО не можна, так само як і користуватися Конвенцією і додатковими протоколами про статус біженця для захисту ВПО ні прямо, ні за аналогією. Зважаючи на те, що ВПО не отримують ніякого спеціального статусу у міжнародному праві, захист їхніх прав буде здійснюватися на загальних принципах і положеннях про права людини.
5	Настравді в законодавстві України поки що, на жаль, не визначено права ВПО, які живуть із ВІЛ. У Законі України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» зайдано лише осіб зі статусом біженця. Однак ВПО та біженці – це різні категорії громадян, де біженець – це будь-яка особа, яка через об'єднані переслідування за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів перебуває за межами країни свого національного належності й не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань. ВПО – це громадянин України, іноземці та особи без громадянства, які до переміщення жили в Україні, в ній же вони перебувають і зараз.
6	Настравді в законодавстві України поки що, на жаль, не визначено права ВПО, які живуть із ВІЛ. У Законі України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» зайдано лише осіб зі статусом біженця. Однак ВПО та біженці – це різні категорії громадян, де біженець – це будь-яка особа, яка через об'єднані переслідування за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів перебуває за межами країни свого національного належності й не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань. ВПО – це громадянин України, іноземці та особи без громадянства, які до переміщення жили в Україні, в ній же вони перебувають і зараз.

**Фрагмент паралельного корпусу,
укладеного за допомогою конкорданс-менеджера ParaConc**

Похідні від праіндоєвропейського кореня **bheug-*
 (дані отримані дослідниками Центру лінгвістичних досліджень
 Техаського університету в Остіні в межах виконання проекту
 зі створення індоєвропейського лексикону [IELEX])

Сім'я / мова	Одиниця	Частина мови / грам. ознаки	Дефініція
English			
Middle English	<i>feverfew</i>	n	feverfew
	<i>fugitive</i>	n	fugitive
	<i>refuge</i>	n	refuge
English	<i>apophyge</i>	n	outward curve of column where shaft joins base / capital
	<i>centrifugal</i>	adj	proceeding / acting in direction away from center / axis
	<i>febrifuge</i>	n	antipyretic
	<i>feverfew</i>	n	perennial European composite herb
	<i>fugacious</i>	adj	evanescent, lasting short time
	<i>-fuge</i>	n.pfx	something that drives away
	<i>fugitive</i>	adj	running away, intending flight
	<i>fugitive</i>	n	one who flees / runs away
	<i>fugue</i>	n	polyphonic music with themes imitated by successive voices
	<i>refuge</i>	n	shelter / protection from danger / distress
	<i>refugium</i>	n	area free of recent ecological change

	<i>subterfuge</i>	n	deception in order to evade / escape / conceal
West Germanic			
Old High German	<i>biogan</i>	vb	to bend
German	<i>Fuge</i>	n.fem	fugue; gap
Italic			
Latin	<i>fuga</i>	n.fem	flight
	<i>fugax,</i> <i>fugacis</i>	adj	fleeing
	<i>fugiō,</i> <i>fugere, fūgī,</i> <i>fugitus</i>	vb	to flee, avoid
	<i>fugitivus</i>	n.masc	fugitive
	<i>fugō, fugāre</i>	vb	to put to flight
	<i>profugus,</i> <i>profuga,</i> <i>profugum</i>	adj	fugitive
	<i>refugio,</i> <i>refugere</i>	vb	to escape
	<i>refugium</i>	n.neut	refuge
	<i>subterfugio,</i> <i>subterfugere</i>	vb	to escape, evade
	<i>suffugium,</i> <i>suffugii</i>	n.neut	refuge, shelter
Late Latin	<i>febrifuga</i>	adj	re: reducing fever
	<i>febrifugia</i>	n.fem	centaury: medicinal plant

	<i>-fuga</i>	sfx	re: flight
	<i>subterfugium</i>	n.neut	trick, subterfuge
New Latin	<i>centrifugus</i>	adj	centrifugal, going toward center
	<i>febrifuga</i>	n.fem	febrifuge
Portuguese	<i>fugir</i>	vb	to flee
Spanish	<i>huir</i>	vb	to flee
Anglo-French	<i>fevrefue</i>	n.fem	feverfew
Middle French	<i>fugitif</i>	n.masc	fugitive
	<i>refuge</i>	n.masc	refuge
French	<i>fébrifuge</i>	adj	against fever
	<i>-fuge</i>	sfx	act of repelling
	<i>fuir</i>	vb	to flee
Italian	<i>fuga</i>	n.fem	fugue; flight
	<i>fuggire</i>	vb	to flee
Hellenic			
Greek	ἀποφυγή	n.fem	escape, place of refuge
	φεύγω	vb	to flee, escape

Фрагменти схем зв'язків синонімів лексеми *refugee* (відповідно до даних Visual Thesaurus [VT])

The screenshot shows the Visual Thesaurus website with the search term "refugee". The interface includes a navigation bar with "BACK", "FORWARD", "LOOK IT UP", "SEARCH: EN", "DISPLAY: EN", "EDIT", "PRINT", "SHARE", and "HELP". Below the search bar, there are tabs for "HISTORY", "WORD SUGGESTIONS (14)", "MY WORD LIST", and "SETTINGS". The main content area displays a network diagram of synonyms for "refugee". The central node is "refugee". It is connected to "stateless person" and "displaced person" (forming a sub-cluster labeled "DP"). It is also connected to "exile" and "expatriate" (forming a sub-cluster labeled "expat"). The right sidebar has sections for "NOUNS", "ADJECTIVES", "VERBS", and "ADVERBS", each with "ON" and "OFF" toggle buttons. The "NOUNS" section is active and shows three definitions: "an exile who flees for safety", "a person forced to flee from home or country", and "a person who is voluntarily absent from home or country". The "HARTOWER terms" logo is visible in the bottom right corner.

The screenshot shows the Visual Thesaurus website with the search term "displaced person". The interface is similar to the first screenshot, with the search bar containing "displaced person" and "WORD SUGGESTIONS (1)". The network diagram shows "displaced person" as the central node, connected to "stateless person" and "DP". A dashed line connects "displaced person" to "refugee". The right sidebar is identical to the first screenshot, with the "NOUNS" section active and showing the same three definitions. The "HARTOWER terms" logo is visible in the bottom right corner.

visualthesaurus.com/app/view

SEARCH: EN EN DISPLAY: EN EN EDIT PRINT SHARE HELP ON OFF

HISTORY WORD SUGGESTIONS (26) MY WORD LIST SETTINGS

```
graph TD; exile((exile)) --- deport; exile --- expatriate; exile --- transportation; exile --- deportation; exile --- expat; exile --- expatriation; exile --- deportee;
```

NOUNS ON OFF

- a person who is voluntarily absent from home or country
- a person who is expelled from home or country by authority
- the act of expelling a person from their native land

ADJECTIVES ON OFF

VERBS ON OFF

- expel from a country

ADVERBS ON OFF

visualthesaurus.com/app/view

SEARCH: EN EN DISPLAY: EN EN EDIT PRINT SHARE HELP ON OFF

HISTORY WORD SUGGESTIONS (3) MY WORD LIST SETTINGS

```
graph TD; expatriate((expatriate)) --- emigrate; expatriate --- repatriate; expatriate --- deport; expatriate --- expat; expatriate --- exile;
```

NOUNS ON OFF

- a person who is voluntarily absent from home or country

ADJECTIVES ON OFF

VERBS ON OFF

- expel from a country
- move away from one's native country and adopt a new residence abroad
- leave one's country of residence for a new one

ADVERBS ON OFF

visualthesaurus.com/app/view

BACK FORWARD expat LOOK IT UP SEARCH: EN EN DISPLAY: EN EDIT PRINT SHARE HELP ON OFF

HISTORY WORD SUGGESTIONS (37) MY WORD LIST SETTINGS

NOUNS ON OFF
a person who is voluntarily absent from home or country

ADJECTIVES ON OFF

VERBS ON OFF

ADVERBS ON OFF

```
graph TD; expat --- expatriate; expat --- exile;
```

The diagram shows a central red dot with three lines extending from it. One line goes up and left to the word 'expat', another goes up and right to 'expatriate', and the third goes down to 'exile'. The word 'expat' has a small double-headed arrow next to it.

Список публікацій здобувача та відомості про апробацію результатів дисертації

Проблематику, основні теоретичні й практичні результати та положення дисертації висвітлено в *тридцяти трьох* публікаціях, з яких *двадцять чотири* статті (*шістнадцять* статей – у наукових фахових виданнях України (філологічні науки) (8,55 др. арк.), *сім* статей – у періодичних наукових виданнях інших держав (2,67 др. арк.), *одна* стаття у науковому фаховому виданні України (юридичні науки) (0,47 др. арк.), *одна* стаття у науковому журналі, який не входить до переліку фахових видань України (0,26 др. арк.)), а також матеріали дев'ятьох наукових конференцій (1,04 др. арк.).

Статті у фахових виданнях України

1. *Матвєєва С. А.* Термін “спам” в комунікативному просторі Інтернета. *Вісник ЛНПУ імені Тараса Шевченка: Філологічні науки*. Луганськ: Альма-Матер, 2009. № 8 (171). С. 41–45.
2. *Матвєєва С. А., Фатєєва Н. В.* Комунікація в умовах інформаційної цивілізації. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка: Філологічні науки*. Луганськ: Альма-Матер, 2010. № 18 (205). С. 101–109.
3. *Матвєєва С. А.* Формування термінологічного апарату інтернет-журналістики. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка: Філологічні науки*. Луганськ: Альма-Матер, 2013. № 9 (268). Ч. II. С. 15–20.
4. *Матвєєва С. А.* Корпус паралельних текстів як інструмент перекладача. *Система і структура східнослов'янських мов: збірник наукових праць*. Київ: НПУ, 2016. Вип. 10. С. 183–189.
5. *Матвєєва С. А.* Когнітивно-фреймова теорія термінологічних номінацій та дефініцій: перекладацький аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія “Філологія”*. 2019. № 43. Т. 4. С. 75–77.

6. *Матвєєва С. А.* Термінознак як центральна одиниця паралельного корпусу юридичних текстів: перекладацький аспект. *Studia linguistica: збірник наукових праць*. 2019. Вип. 15. С. 155–164.

7. *Матвєєва С. А., Леміш Н. Є.* Методологічний прийом рефлексії у сучасному термінознавстві. *Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія*. 2020. № 823. С. 139–148.

8. *Матвєєва С. А.* Лексема *біженець* як основний вербалізатор концепту БІЖЕНЕЦЬ у сучасному українському юридичному дискурсі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Серія: Філологічні науки*. Луганськ: Альма-Матер, 2020. №3 (334). С. 95–103.

9. *Матвєєва С. А.* Юридичний дискурс як семіотична конструкція професійного комунікативного простору. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Випуск 14, том 1. С. 291–295.

10. *Матвєєва С. А.* Лінгвокогнітивне моделювання професійної мовної картини світу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. 31 (70), № 1. Ч. 3. С. 34–40.

11. *Матвєєва С. А.* Лінгвістична реконструкція когнітивних структур у термінознаках. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім “Гельветика”. 2020. Вип. 28. Т. 2. С. 72–78.

12. *Матвєєва С. А.* Юридичний термін у сучасному термінознавстві та юриспруденції. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім “Гельветика”, 2020. Вип. 29. Т. 3. С. 27–31.

13. *Матвєєва С. А.* Когнітивна терміноструктура як одиниця професійної картини світу. *Наукові записки Національного університету*

“Острозька академія”: Серія “Філологія”: науковий журнал. Острог: Видавництво НаУОА, 2020. Вип. 10 (78). С. 26–29.

14. Матвєєва С. А. Термінологічний розвиток лексеми *refugee* в юридичному дискурсі та її переклад українською. *Мова і культура. Науковий журнал*. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. Вип. 22. Т. V (200). С. 633–640.

15. Матвєєва С. А. ЖЕРТВА ПЕРЕСЛІДУВАНЬ: до лінгвістичної реконструкції концепту. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*, 2020. № 33. С. 48–52.

Статті у періодичних виданнях інших держав

16. Матвєєва С. А. Критерії відбору та первинна обробка емпіричного матеріалу паралельного корпусу юридичних текстів. *Forum Filologiczne Ateneum*. Poland, 2019. № 1 (7). С. 167–181. ISSN 2353–2912.

17. Matvieieva S. Thesaurus Modelling of Modern Legal Metalanguage. *International Journal of Research – Granthaalayah*. India, 2020. № 8 (2). P. 89–92. ISSN 2394–3629.

18. Matvieieva S. Terminological Synonymy: Corpus-Driven Translation. *International Journal of Science and Research (IJSR)*. India, 2020. Vol. 9. Issue 3. P. 971–973. ISSN: 2319–7064.

19. Matvieieva S. Translation of Legal Terms: Bilingual Dictionary vs Parallel Corpus. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Hungary, 2020. VIII (67). Issue 225. P. 46–49. ISSN 2308–1996.

20. Matvieieva S. Corpus-driven studies and corpus-based translation: pragmatic potential. *International Engineering Journal for Research & Development (IEJRD)*. India, 2020. Vol. 5. Issue 4. P. 167–170. ISSN: 2349-0721.

21. Matvieieva S. Linguistic Reconstruction of the Legal Term *PERSECUTION*. *International Journal of Science and Research (IJSR)*. India, 2020. Vol. 9. Issue 5. P. 1809–1811. ISSN: 2319-7064.

22. *Matvieieva S. Linguistic Reconstruction of the Legal Term Asylum. International Engineering Journal for Research & Development (IEJRD). India, 2020. Vol. 4. Issue 6. P. 1–5. eISSN: 2349-0721.*

Статті в інших виданнях

23. *Матвеева С. А., Фатеева Н. В. Особенности употребления юридических терминов в неспециальных текстах. Русский язык и литература в учебных заведениях. Научно-методический журнал. 2000. № 6. С. 38–40.*

24. *Матвеева С. А. Віртуальне співтовариство “інформаційної цивілізації”. Соціально-політичні події сучасності: правові наслідки та філософське осмислення: Вісник ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка. Спеціальний випуск № 2. У 2 ч. Ч. 2. Луганськ: ЛДУВС, 2010. С. 198–207.*

Тези доповідей на наукових конференціях

25. *Матвеева С. А. Комунікація крізь призму гуманітарних наук. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції “Молодий філолог”. Маріуполь: МДГУ, 2008. С. 43–45.*

26. *Матвеева С. А. Словник vs корпус паралельних текстів. Слов’янознавство і нові парадигми та напрями соціогуманітарних досліджень: матеріали Міжнар. наук. конф. Київ: НАН України; НБУ імені В. І. Вернадського, 2017. С. 65–67.*

27. *Матвеева С. А. Інтертекстуальність художнього твору і корпус паралельних текстів. Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Видавничий центр НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 143–145.*

28. *Матвеева С. А. Тезаурусне моделювання метамови сучасної юриспруденції. Світ мови – світ у мові: матеріали IV Міжнародної наукової*

конференції. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 118–120.

29. *Матвєєва С. А.* Токенізація як спосіб обробки корпусного тексту. Програма і матеріали I Міжнародної науково-прикладної конференції “Прикладна і корпусна лінгвістика: розроблення технологій нового покоління”. К.: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 37–38.

30. *Леміш Н. Є., Матвєєва С. А.* Морфологічна розмітка паралельного корпусу текстів для студентів спеціальності “Переклад”. *Актуальні проблеми сучасної транслятології, лінгвокраїнознавства та теорії міжкультурної комунікації: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції з міжнародною участю.* Вінниця: Редакційно-видавничий відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2019. С. 152–156.

31. *Матвєєва С. А.* Юридичні терміни-синоніми: корпусний підхід при перекладі. *Світ мови – світ у мові: матеріали V Міжнародної наукової конференції: тези доповідей.* Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. С. 113–115.

32. *Матвєєва С. А.* Формування масивів перекладацьких еквівалентів: корпусний підхід. Програма і матеріали майстер-класу у рамках проведення II Міжнародної науково-прикладної конференції (засобами відео-Інтернет-конференц-зв’язку) 6 грудня 2019 року “Корпусна лінгвістика: діджиталізація в науці та освіті”. Київ, 2019. С. 21–22.

33. *Матвєєва С. А.* Засоби мовної маніфестації професійної картини світу: корпусний підхід. *Аналіз та інтерпретація художнього тексту: проблеми, стратегії, дослідження.* III Міжнародна наукова (заочна) конференція (Київ, 14-15 травня 2020 року). Анотована програма. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. С. 32.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на засіданнях кафедри прикладної лінгвістики, порівняльного мовознавства та перекладу Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, на двадцяти одній науковій конференції різних рівнів, серед яких –

п'ятнадцять міжнародних: “Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці” (Київ, 6–7 квітня 2017 р.), “Слов’янознавство і нові парадигми та напрями соціогуманітарних досліджень” (Київ, 24 травня 2017 р.), “Світ мови – світ у мові” (Київ, 26–27 жовтня 2017 р., 24–25 жовтня 2019 р.), “Теорія і технологія іншомовної освіти” (Київ, 26–27 жовтня 2017 р.), “Прикладна і корпусна лінгвістика: розроблення технологій нового покоління” (Київ, 25 квітня 2018 р.), “Метафорологія ХХІ століття: актуальні проблеми лінгвістичних і літературознавчих досліджень” (Київ, 25 жовтня 2018 р.), “Актуальні проблеми романо-германської філології у контексті антропоцентричної парадигми” (Київ, 7–8 листопада 2018 р.), “Корпусна лінгвістика: діджиталізація в науці та освіті” (Київ, 6 грудня 2019 р.), “Ключові проблеми сучасної германської та романської філології” (Полтава, 14 квітня 2020 р.), “Мовознавча наука у ХХІ столітті” (Київ, 16–17 квітня 2020 р.), “Актуальні проблеми романо-германської філології та перекладу” (Чернівці, 7–8 травня 2020 р.), “On Digital Society, Innovations and Integration of Life in the New Century (ICDSIIL)” (Індія, 10–11 травня 2020 р.), “Аналіз і інтерпретація художнього тексту: проблеми, стратегії, досліді” (Київ, 14–15 травня 2020 р.), “Мова і культура” (Київ, 22–24 червня 2020 р.); *одна* всеукраїнська: “Актуальні проблеми сучасної транслятології, лінгвокраїнознавства та теорії міжкультурної комунікації” (Вінниця, 3 жовтня 2019 р.); *одна* міжвузівська: “Молодий філолог” (Маріуполь, 25 квітня 2008 р.); *чотири* звітно-наукові: “Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету” (Київ, 2016 р., 2017 р., 2018 р., 2019 р.).